

భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సంపాదకుడు :

శివలెంక శంభుప్రసాద్

అక్టోబరు 1954

సంపుటము 31 :

: సంచిక 10

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

విషయానుక్రమణిక

—: 0 :—

అక్టోబరు 1954

పూజ—బులుసు వేంకటేశ్వరులుగారు	...	301
తుమ్మెద—'బాలకృష్ణ'	...	303
గుట్టాల గోపిరెడ్డి—'రామ్ చంద్'	...	313
విశ్వకవి ప్రార్థన—బి. వి. సింగరాచార్యగారు	...	318
మన ప్రాజెక్టులు—జి. కృష్ణగారు	...	319
బాటసారి—'హర్ష వర్ధన్'	...	324
జాహ్నవి—'శండిల'	...	325
శృంగారరసము—పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు	...	336
అందనిలోతులు—యన్. ఆర్. నందిగారు	...	341
యక్షగానములు—కొమ్మనమంచి జోగయ్యశర్మగారు	...	353
ఊరుభంగము (భానకృతి)—అనువాదకులు : మల్లాది సూర్య నారాయణశాస్త్రిగారు	...	359
హిందీ సాహిత్యము : ప్రాచీన యుగము—అయాచితుల హనుమచ్ఛాస్త్రిగారు	...	369
కవిగారితల : (జర్మన్ కథ)—అనువాదకులు : వి. యన్. శర్మగారు	...	373
తెలుగువోళరాజులు—కొత్త భావయ్యచౌదరిగారు	...	381
నంజదీపాలు—అనిసెట్టి అప్పారావుగారు	...	384
కలగూరగంప—	...	395
గ్రంథ విమర్శనము—	...	399

త్రివర్ణ చిత్రము : గంగిరెద్దు—శ్రీ జె. సుల్తానాલીగారు

ఆంధ్రప్రజానీకానికి మా ప్రచురణలు

ఆంధ్రపత్రిక సచిత్ర వారపత్రిక ద్వారా ఆంధ్ర ప్రజానీకమునకు
పరిచయము గలిగిన యీ ప్రచురణలు మావద్ద
చిల్లరగాను, టోకుగాను దొరకును.

రాజూపేద	(మార్క్ ట్వేన్)	2-0-0
టామ్ సాయర్	(")	2-0-0
హకల్ బెరీఫిన్	(")	2-0-0
విచిత్రవ్యక్తి	(")	2-0-0
కాంచనద్వీపం	(స్టెవెన్స్)	1-8-0

పై బడింటికి అనువాదం: సంఘాతి రామమోహనరావు

అల్లీబిల్లీలోకంలో ఆమ్మాయికథ	1-0-0
-----------------------------	-------

(లూయీకెరోల్) అనువాదం: వి. డి. ప్రసాదరావు

కౌంట్ ఆఫ్ మాంట్ క్రిస్టో (అలెగ్జాండర్ డ్యూమా)	
---	--

(రెండుభాగములు) ఒక్కొక్కభాగము	3-8-0
------------------------------	-------

అనువాదం: సూరంపూడి సీతారామ్

డాన్ క్విక్ సెట్ మూలం: పెరివాన్ టెట్	2-0-0
--------------------------------------	-------

(అనువాదం) విశ్వాత్మల నరసింహమూర్తి

రెండు మహానగరాలు (తెన్నేటి సూరి)	3-0-0
---------------------------------	-------

ఆత్మకథ రెండుభాగములు (మహాత్మాగాంధీ)	
------------------------------------	--

ఒక్కొక్క భాగం	5-0-0
---------------	-------

శ్రీమద్భగవద్గీత (కా. నాగేశ్వరరావువంతులు)	4-0-0
--	-------

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర	2-0-0
--------------------	-------

శ్రీ మదాంధ్ర మహాభారతము	
------------------------	--

ఉద్యోగపర్యము	1-0-0
--------------	-------

బసవపురాణము (పాల్కురికి సోమనాథకవి)	4-0-0
-----------------------------------	-------

ఆంధ్రగ్రంథమాల, మదరాసు 1.

జ య
ఆశ్వయుజమః

భా ర తి

సంపుటము 31
సంచిక 10

* పూ జ *

శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులు

శ్రీ సేతుస్థలి శీతపర్వత సమస్తా శాంతరాశంబులన్

శ్రీ సర్వేశ్వరి ! పెక్కుచామములతో నేవెంతు రత్నంత వాం
చా సంసిద్ధికి భారతీయులు కృపా సర్వస్వమూ నిన్ను న
త్యాగిం గరుణించుచుందువుగదమ్మా ! నీవు కాత్యాయనీ !

పరమానందముతోడ భక్తి విను సంబా ! యన్న నామంబుతో
వరణీయంబుగఁ గొల్పుచుండి శుభముల్ వర్ధిల్ల శ్రద్ధాత్ము లి
శ్వరి ! కాశ్మీరజనుల్ మహోత్సవములన్ సంతృప్తి నల్పంగ న
త్యరుణా వార్నిధి వారిఁ దేల్చెదవుగా కల్యాణి ! శ్రీ శాంభవీ !

కొమరుగ నీవదాబ్జములు ఘూర్జరవాసులు కొల్పుచుండ్రు నీ
యమలిన సత్కృపామృతము నందలి మక్కువఁజేసి హింగుళా
సుమహిత నామమృగ్ధలయి చొక్కుదురమ్మ ! త్వదీయసేవలన్
భ్రమలు నశించు; భాగ్యములు పండును నీదుకలాక్ష దృష్టులన్

కల్యాణాత్మక దివ్యరూప వగుటన్ కల్యాణి యన్ పేరు సా
కల్యం పొనటు కాన్యకుబ్జజులు నిన్ గల్యాణకాంక్షాత్ములై
కల్యాణీ! కడుఁ బ్రస్తుతించెదరు; త్వత్కారుణ్య సంపాదనా
మూల్యం బెయ్యది భక్తిగాక కరుణాంభోరాశి; నారాయణీ!

దక్కను భూ ప్రజల్ నిను ముదంటునఁ గొల్చెద రంబికాఖ్యచే
మిక్కిలి ప్రీతి చెంది యుపమింపఁగరాని కటాక్షవీక్షణన్
జొక్కఁగఁ జేసి సంపదలు చుట్టన చూడఁగ నిచ్చుచుందు పెం
పెక్కిన నీకటాక్షమున కెయ్యది సాటి? జగత్కుటుంబిన్!

ఉమ యను ముద్దుపేర నిను నొప్పగఁ గొల్చి నమస్త వాంఛ లం
తముఁ గనుదాఁకఁ గాంతురఁట తత్పరులై మిథిలాపురీ ప్రజల్
విమల మనస్కులై నిను వివేకముతోఁ గొలువంగ నెట్టి లో
పము కలుగున్ త్వదీయు లగు భక్తుల కెన్నఁటికైన? భార్గవీ!

దుర్గానామముతో స్తుతించి నిను నాంధ్రుల్ వంగదేశీయు లో
భర్గప్రాణనభ! భజించెదరు; సంభావించి నీభక్త న
ద్వర్గంబున్ గృహచూచుచుందు వది యబ్రంపానె? తల్లీ! భవ
న్మార్గం బెన్నఁడు భక్తరక్షణ కళాసందాధ్యమేగా! నతి!

ఇతరుల్ నిన్ను “మహేశ్వరీ!” యనుచు “గారీ!” యంచు “కాత్యాయనీ!”
“నతి!” “నారాయణి!” “మోహినీ!” యని యశేషంబైన నామాలితోఁ
గృతపుణ్యుల్ బహుభంగులం గొలువ భక్తిన్ శక్తి యుక్తిన్ గృహ
వ్రతసంపన్ను ప్రోతువెల్లరిని శర్వప్రాణ దేహార్థమా!

అమ్మా! తావక సత్కటాక్షమున కత్యంతంబు సత్సామ్రులన్
మమ్ముం జేయఁగదమ్మ! ఏలుకొనుమమ్మా! మమ్ము నీ బిడ్డలన్.
కొమ్మా! తావక పాదపూజలును నీకున్ భక్తి నందించు డెం
దమ్ముల్ పూలును పండ్లు దేవి! కృప మోదమ్మంది కాత్యాయనీ!

* తు మ్మె ద *

‘బా ల కృష్ణ’

:పా త్ర లు:

గిరిజ : వి. ఏ. చదువుకుంది.

నిర్మల : గిరిజ స్నేహితురాలు. వి. ఏ.

గిరిజతల్లి : కొంచెం పూర్వకాలపు మనిషి.

శారద : ప్రసాదరావుగారి భార్య.

★ ★ ఒకగది; గదిలో—ఒక పడకకుర్చీ, సోఫా, డ్రాయరు—డ్రాయరుమీద ఆలారం గడియారం, చుట్టూ ఫోటోలు వగైరా; పడకకుర్చీలో రెండు జడల అమ్మాయి కూర్చుని వుంటుంది. కొద్దిగా పువ్వులు పొద్దుట పెట్టుకున్నవి, కొద్దిగా నలిగివుంటుంది చీర ప్రొద్దుట కట్టుకుని ఉండటంవల్ల. ఒకచేతిని గాజులు వుండవు. ఆ చేతిని ‘వాచి’ ఉండి ఉండవలసింది అది ఏ బజారో బీచో అయివుంటే. కొద్దిగా ఊగుతూ నవల ఏదో చేత్తో పట్టుకుని చదువుతూవుంటుంది. ఈ అమ్మాయి పేరు గిరిజ. పడునెనిమిది పందొమ్మిది ఏళ్లు ఉంటాయి. ముఖాన పొడవు బాగానే వుంటుంది. తాంబూలం నములుతూ వుంటుంది. ★ ★

గిరిజ : (చదువుతోంది) ఆసలు కొందరు ఈ విధంగానే అవకాశాలు చేజార్చుకుని తరువాత విచారిస్తారు. అవకాశాలు అస్తమానూ రావు. ఏదో నలుగురూ అనుకుంటారని ఒదిగి, బూజుపట్టిన సంఘపు నీకుల బాధితా చూసి తమ జీవితాల్ని పాడుచేసుకుంటారు యిటువంటి వ్యక్తులు. తన ముఖానికి అడ్డురానంతవరకు యితరులకు సహాయం చెయ్యాలి. కాని తన ముఖానికి యితరుల లద్దించవస్తాంటే, తన

ముఖంకోసం వారికి బాధకలిగించినా హృదయం పశ్చాత్తాపపడవలసిన అవసరంలేదు...

[నవల చదువుతూవుండగా గిరిజతల్లి లోపలికి వస్తుంది; గిరిజ తల్లి—కొంచెం పూర్వకాలపు మనిషి. ఆ యింట్లో యీవిడ మాట అంతగా చెల్లక పోయినా, పోయిందేమందని ఫలహాలు మాత్రం యధాశక్తిగా యిస్తూనేవుంటుంది. తమలపాపాలు ఈనెలు తీస్తూ వస్తుంది. నుదుట రూపాయంతబొట్టు.

ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్ ఆంధ్రభాషాసమితి జరిపిన ఏకాంకిల పోటీలో
ద్వితీయ బహుమానము పొందిన నాటిక.

ఒక యానెరిసి పడేస్తుంది. పడేసి కూతురంత దర్గాగా కాకపోయినా, కూర్చుంటుంది కొంచెం విక్రొంతి తీసుకుందుకు ఉద్యమించినట్లు]

త: అమ్మాయ్.. నాన్న ఆఫీసుకు వెళ్ళారా...

గి: వెళ్ళారమ్మ... (విశ్చలం)

త: ఏమీ తోచటంలేదు... అల్లా నువ్వే చదువుకోవాలే కాస్త ఆకథ యేవో వాటా చెప్పకూడదూ?...

గి: కథకేంగాని నాన్నగారు ఆదోలా ఉన్నారేం యావో?

త: ఏమోనమ్మ మీ ఆదోలా ఉండడాలు వాకేం అర్థంకావు... ఇద్దరిమధ్యా చస్తున్నా సమాధానాలు చెప్పకోలేక...

గి: ఇప్పుడేమయిందేమమ్మ...

త: ఏదో క్రొత్తగా అవాలా ఎప్పుడూ ఉన్న భాగోతమే కదమ్మ... అయినా వాగోడ పెరిక్కావారి నామాట ఎవరు పట్టించుకుంటారు... అయినా చిల్కి చెప్పినట్లు చెప్పాను, పాయిన్ డగ్గర బ్రతికే అడదానికి బియ్యంలు ఎమ్మెలు ఎందుకండీ అని, వింటేనా...

గి: [తల్లితోరణి వెర్రితోరణికింద కట్టి ఆనందిస్తూ వుంటుంది.]

త: ఈవిడ చిల్కలాచేరి నాన్నా చదువుకుంటాను అనడం. తల్లి చదువుకో అమ్మ మనకేం వందమంది ఉన్నారు కనకనా, కొడుకువయినా కూతురు వయినా నువ్వే అనడం... (ఈసడింపుగా) అయింది సంబంధం... తెలిసాచ్చింది... ఇప్పుడు చేతులు కారిం తర్వాత ఆటలు పట్టుకుని ఏం లాభం? అనుభవిస్తున్నారు...

గి: ఇంతకీ ఏమంటావు...

త: మీ నాన్నగారు ఆచేత చేసింది... ఈచేత అనుభవిస్తున్నారు అంటాను...

గి: ఆ చేత్తో ఏంచేవారంటావు? ఈచేత్తో ఏం అనుభవిస్తున్నారంటావు?...

త: ఆ చేత్తో గారికిపోయే కొరివిని తెచ్చుకున్నారు... యీ చేత్తో అనుభవిస్తున్నారు. నూ అమ్మాయి బియ్యం వెరిగిపోంది అని ఎగిరారు. ఇప్పుడు నూ అమ్మాయి పెళ్ళికొక యింట్లో కూర్చుంది అని విడుస్తున్నారు...

గి: అయితే నేను పెళ్ళిచేసుకోకుండా ఇంట్లో కూర్చోడం చాలా ప్రమాదకరమయిన విషయం అంటావు.

త: అశ్వే ఎందు కవుతుందీ యిదింతా సంస్కారం...

గి: అయితే నీకుమాడ వచ్చేకాయి యీ మాటలు యికనేం...

త: చాలే ఎంతాళి చేశావులే ఈయనో..... నిన్ను గుండెమీద నిప్పులా భరిస్తున్నాం నీకేం తెలుస్తుంది? నీ క్షమ్యు లేమిటో నీ ప్నే హేతు లేమిటో నీ ప్నే లేమిటో అంతే కాని నువ్వు యింట్లో యింట్లో వుండడం మాకంతి లాభో నీకు తెలియబలేదు.

గి: నే నింట్లో ఉండడం లాభ అంటావు...

త: అక్షరాలా.

గి: అయితే వెర్రిపోతాను...

త: ఇంకా నయం. అటువంటి అపభ్రంశపు మాట కలలోకూడా అనుకోకు. ఇల్లాగేన్నా తల్లికుటుంబం కలికనీ...

గి: నే నేనూ మీరు నేనూ..... నేను మీ కిరికి మచ్చతెచ్చేరాన్నీ అంతేగా...

త: ముమ్మాటికీ...

గి: అమ్మ నీకు తెలుసా తెలిదా...

త: ఏమిటి?

గి: కఠింలా చెడ్డభాగముంటే వైద్యుడు ఆక్కడకు కొట్టిపడేస్తాడు. అల్లాగే నన్ను బయటకు పొమ్మనండి...

త: ఇల్లా ముండివాడన చెయ్యకపోతే తీసుకు వచ్చిన సంబంధమేవో ఒకటి బహుళోరాదూ...

గి: ఎందుకు?

త: ఎందు కేమిటి నా తలకాయ. పెళ్ళిచేసుకుందుకు!

గి: పెళ్లెందుకు?

త: ఏమిటను

గి: ఏం నవ్వుకూ ఉండకూడదా...

త: [ఉడుకుహేతుతనంగా] ఇల్లా చెప్తేనే బట్టుమండేది. ఎంత తెలియనిదాన్నియినా పెద్దదాన్న నేనా సరసంగా మాట్లాడొద్దూ.

గి: అజీమిటమ్మ అల్లా అంటావు నువ్వంటే వాకంతి గొంతు అనుకున్నావు?...

త: [కొంచెం సంతోషించుతుంది]

గి: పెళ్ళిచేసుకోడం అంత అవసరమా అమ్మ...

త: కాదు మరి.

గి: ఎందుకు?

త: సుఖపడడం కోసం.

గి: నువ్వు సుఖపడుతున్నావా...?

త: ఇందులో వున్న సుఖం యిందులో వుంది.

గి: పెళ్ళిచేసుకోకుండా ఉండడంలో వున్న సుఖం పెళ్ళిచేసుకోకుండా ఉండడంలో వుంది...

త : ఇలా విరంజనాదన పెట్టే నీకు చెప్పలే నమ్మా...

గి : అట్టే అదికాదు చెప్పమ్మా మరి...నాకా ముఖం అక్కరలేదు అంటున్నా...అటువంటిప్పుడు నన్ను బలవంత పెట్టి ముఖపెట్టడం చేసికి?

త : వియ్యో వదువుకుని నేర్చుకున్న తెలివి తేట రీతేగా, అమ్మా తల్లీ నీకు సమాధాన మెవరు చెప్ప గలరు...మీ నాన్న గారు వచ్చినతిర్యాక ఆయన్నే అడుగు చెప్తారు ..

(చివాలున లేస్తుంది)

గి : అమ్మా అమ్మా నువ్వు లేచివెళ్ళవంటే నామీద ఒత్తే...[లేచివెళ్ళి బరిమాలి కూర్చో పెద్దంది]

[తల్లి తిరిగి కూర్చుంటుంది]

గి : అమ్మా పోస్తే కానీ...ఒక బాధ ఏదన్నా ఉందనుకో దాన్ని పోగొట్టాలంటే అదేమిటో తెలి యాలి కదూ...

గి. తి : ఇది మరి చిత్రంగా వుంది బాధ ఏమిటో తెలియకుండా పోగొట్టడ మెలా...

గి : అయితే బాధనుకురించి తెలుసుకోవడం చాలా అవసరం అంటావు.

గి. తి : ఉం.

గి : ఇప్పుడు నేను పెల్లి చేసుకోకపోలే మీకేం బాధ?

త : బాధకాదుటే తెలియవట్టు అడుగుతావు; ఈపాటికే అప్పుడే అమ్మలక్కలంతో బుగ్గలాడుమ కుంటున్నారు.

గి : నాళ్ల బుగ్గలే బాధ పెట్టాయి.

త : నీళ్లకు వెళ్ళాలంటే అవిడ కూతురే అంటు న్నారు ఎలుగురూ, అల్లా వేరెత్తి చూపించు కోవమా?...

గి : అయితే నీళ్లకు వెళ్లడం మానెయ్యి...

త : ఇది మరి అందంగావుంది...అయితే నీకు తోచించే కానీ సంప్రదాయం కట్టుబాటు అటు వంటివి లేవు అంటావు...

గి : లేవన్న కానీ అవసరాన్నిబట్టి మారుతూ వుంటాయి అంటాను.

త : అన్నీ అవసరమండే చేస్తున్నామా... లోకంకోసం కోన్నీ మనం చెయ్యాలి...

గి : నాకు లోకంతో సంబంధంలేదు. నేను అవసరమంటేనే చేస్తాను ఏ పనేనా...నాకు ఇప్పుడు అవసరంలేదు.

త : మరి నీ కవసరమొచ్చేకో వచ్చేసరికి ఎవరూ చేసుకోకపోలే?

గి : అసలు అవసరమే వుండదు...

త : పోనీ అల్లా అనుకున్నా పెళ్ళి లోకం కోసం చేసుకోకతప్పదు.

గి : మళ్ళీ చెప్తున్నా నా కవసరం లేకుండా ఏపనీ చెయ్యనని.

త : అల్లాగా...మరి ఆ ముఖానికి స్నో, పౌడరు, నా ముఖం ఇవన్నీ అవసరం అనేనా నువ్వు రాస్తావుంటు:

గి : అవును పరిశుభ్రంగా వుండేందుకు...

త : నీటుగా గోటుగా అందరూ కనపడేం దుకు కాదన్నమాట.

గి : (అంతవరకూ తల్లిని ఉడికిస్తూ ఆపంది న్నాన్నా అవిడకు వచ్చిన ఈ శ్రోత్ర తెలివి తేటలకు ఆశ్చర్యపోతుంది. మరి సమాధానం దొరకక మొండి తనానికి దిగింది.)

గి : కాదు.

త : ఇంటిదగ్గర జీడుముఖంతో వుంటావు. వీధిలోకలిసవస్తే కానీ ఇంట్లో నీటుగాఉండవసరం లేదా? పోనీ నాటిమాట వదులు...ముందుకు వేళ్ళా వేసుకునే రెండు జడలమాట.....చెడ్డ చిరాగ్గా వుండవూ?...

గి : (ఈమారు కోలుకుని తెలివి ఉపయోగి ప్తోంది) అట్టే అవి నీకు చిరాకు కావచ్చు. నాకు పర్లా.....నాకు ఆసందాన్ని కలిగించేందుకు అవి అవసరం. అందుకు నేను వేగుకుంటాను.

త : కానియ్యి తల్లీ నీ యిష్టం వచ్చినట్టు చెయ్యి, పెద్దవాళ్ళు చెప్తే వివడం ఉందా ఏమ న్నానా...అయినా నేచెప్పిం దొకరోజున విన్నారు కనక నా ఈవారే వివటానికి. ఎల్లా జరిగేవి అల్లా జరు గుతాయి.

[ఇంకోక ఒంటి జడ అమ్మాయి తలుపు తోసు కుని ప్రవేశిస్తుంది. ఈమె పేరు నిర్మల. దగ్గర దగ్గర గిరిజ వయస్సే]

ని : [వస్తూనే] 'కం గ్రాట్టులేవన్ను' గిరిజా! 'మనెస్' కాబోతున్నావుటగా. 'పరీక్షాడే.'

గి : [కోరు నొప్పికుని తల్లిని చూపించి నైగ చేస్తుంది.]

ని : [తాళం పడ్డట్టు ఆగిపోతుంది]

త : ఏమిటమ్మా ఏదో చెప్తూ ఆగిపోయావు.

గి : ఏమీ లేదు. 'మనెస్' కాబోతున్నావని పంతో పిస్తున్నాను అంటోంది.

త : మనెస్ కాబోవడ మంటే?

ని : పెల్లి...

గి: [దురుగా చూసి] పెళ్ళి చేసుకోకుండా వుండి వాళ్ళిందరకూ మంచిదారి చూపించేదాన్ని కాబోతున్నాను అని అర్థం.

త: అయితే నువ్వు పెళ్ళి చేసుకోవా ఏమిటమ్మా?

ని: తగ్గ సంబంధం దొరక్కాని చేసుకోకేమిటి?

త: అలా చెప్పమ్యా పెళ్ళి చేసుకోకుండా ఉద్యోగాలు చేసి ఊళ్ళులే రేమిటి? మా అమ్మాయికి కూడా చెప్పమ్యా...

ని: చేసుకోవంటోందా ఏమిటండి?

త: అఁ. తనుపట్టినవంటికి మూడేకాళ్ళట...

ని: ఏదో మొహమాటపడి అలా అనివుంటుంది. అదే యిదిగా తీసుకోకండి. చేసుకోక ఏం చేస్తుంది?

గి: నిర్మలా!

త: నేనూ మొదట అలాగే అనుకున్నాను... అయిదారుగుర్ని తీసుకువచ్చి చూపించినా ఆల్సే ఎక్కడా కొరుకుడుపడించే... ఇంక ఈ వరసనకుంటే... మల్లోమనమాట కాని నిర్మలా... ఇంక చూచుకుందుకేనా ఎవరన్నా వస్తారటమ్మా?

గి: రాకపోతే బతుకుతాం...

ని: అక్కడికి నిజంగా చేసుకోవాలని లేనట్టు...

గి: ఏయ్ నిర్మలా!

ని: ఏమమ్మా ఏం పెళ్ళి చేసుకోక ఏం చేస్తావేమిటి?

గి: ఎందుకు చేసుకోవాలి ఏమిటి?

ని: అవసరం కనుక.

గి: నీ కవసరం అయితే తక్షణం చేసుకో...

ని: నే నీద్దమే మరి మానాన్న కట్నాలు యివ్వలేదు కనుక వచ్చిన సంబంధాలన్నీ తిరిగి పోతున్నాయి...

త: నీ కడుపు చల్లగా ఉన్నమాట అన్నావు... మా అమ్మాయి చూడు చేసుకుంటుకు నీద్దమయిన సంబంధాలు తిప్పిపంపించింది.

గి: [యివ్వదు కొంచెం ఉడుకుమోతులనం] అమ్మా చాలు అయిందా ఉపన్యాసం ఇంకా ఏమన్నా ఉందా?

త: నేను ఏమ్మట్లాడినా అలాగే ఉంటుంది... అయినా ఎల్లకాలం పోషిస్తూ యిల్లా ఉట్టికట్టుకు ఊరేసుతామా అనుభవిస్తావు.

గి: అమాటకొస్తే ఒకళ్ళు నన్ను పోషించక్కర లేదు... పెద్ద పోషణకోసం ఆశించి అడ్డమయిన వాళ్ళు చెప్పిందానికి నే తలవంచ ఎక్కరలేదు.

త: అప్పునే అన్నదానికల్లా ఊళ్ళటబట్టి ఈవార్టి మేము అడ్డమయిన వాళ్ళలా కనపడుతున్నాము కదూ...

ని: ఏమమ్మా గిరిజా! పోషణకోసం ఉద్యోగం వెలిగిస్తావా? పిద్దిలో వెళ్తావుంటే అంతా చూస్తూ వుంటారు నిన్ను ఏదో వాళ్ళకు హక్కు ఉన్నట్టు. మాస్తారమ్మకోయ్ అంటారు. కాడ్కు చేస్తావా... టైపిస్తుమిద అందరకీ చాక్కే... పెళ్ళి చేసుకుంటే సమాన స్థానమిచ్చే భర్త కాని...

గి: నిర్మలా హద్దులు దాటుతున్నావ్.

త: హద్దులు దాటుతున్నట్టే వుంటుంది ఉండదు మరి... నీ రీచిలో పిక్కార్లకి తందాన అన్న వాళ్ళు నీకు స్నేహితులు; మంచి చెప్పచ్చేవరికి హద్దులు దాటటం... హద్దులు దాటనివ్వబట్టే నువ్వు ఎడ్డెమంటే తెడ్డెమంటూ తయారయ్యావు...

ని: పిన్నిగారూ ఊరికి ఆంటోంది కాని నిజంగా పెళ్ళి చేసుకోవనా మీ ఉద్దేశ్యం...

త: [ఉద్దేశం తిగింది... ఆశగా] చేసుకుంటానని నీతో అందా అమ్మా?

ని: ఆ... మహారాం యీవారో లేపా అని కాని చేసుకోకేం చేస్తుంది.

త: మరి ఎందిర్ని తీసుకువచ్చినా ఒప్పుకోదు..

ని: రహస్యమంతా అందులోనే వుంది...

గి: నిర్మలా నిన్ను నోరు ముయ్యమనా, ను...

ని: అవసరంలేదు... అవసరం ఉంటే కాని నేనేపని చెయ్యను... నీ కవసరమయితే నువ్వు మానుకో...

గి: నువ్వు ముందు తెలుసుకో... (ఉద్దేశం వచ్చేస్తుంది).

త: గిరిజా మర్యాద అట్కరే...

గి: [గంభీరంగా] అమ్మా...

త: నోరుమాయ్...

గి: [ఇంక తిన్నితను సంబాలించుకోలేక లోపలికి పోతుంది.]

త: ఏమనుకోకమ్మా అల్లా అందని...

ని: అల్లా అనుకునేదాన్నయితే యిల్లా మాట్లాడతానా...

త: ఏమిటమ్మా చెప్పబోయావు...

ని: ఇటువంటివి చెప్తే మీకు కొత్తగా కనిపించినా... అవేం కొత్తకావు, పెద్ద సాంప్రదాయానికి విరుద్ధమయినవి కావు... కొంచెం స్వతంత్రంగా ఆలోచించడం వచ్చిందేరావరే అల్లా అభిప్రాయపడడం కూడా సహజం...

త: నువ్వేదీ ఏం అర్థంకావడంలేదు...

ని : మీ అమ్మాయి పెళ్ళి మీరు 'ఉ' అన్న మరుక్షణంగానే జరుగుతుంది.

త : 'ఉ' అనక వద్దంటున్నామా? ఎన్ని విధాల చెప్తున్నా వివరణలేదు. గంటనుంచి వాడిస్తోంది. ఎందుకు చేసుకోవాలి పెళ్ళి? అంటుంది. ఎందుకని చెప్పేది నా ముఖం...

ని : ఊరికి వాడనకోసం కాని పెళ్ళి చేసుకోకుండా వుండాలని ఏ ఆదేశి అనుకుంటుంది. చదువు కోనివార్తయితే సిగ్గుపడి ఊరుకుంటారు. మీ అమ్మాయి ఓ. ఏ., చదువుకుంది కనుక మిమ్మల్ని వేరొకోళం పట్టిద్దామని చూసింది.

త : అంతేనమ్మా.....ఆడదాని చదువు అమ్మని వేరొకోళం పట్టించేందుకే పనికొస్తుందంటే...

ని : బోర్లిగా అల్లా అనకండి...మీ అమ్మాయి ఒకతన్ని ప్రేమించింది...

త : [అరిక్కిపడి] అదికూడానా.....ఇక పూర్తయింది...

ని : అతన్ని మీరు ఒప్పుకుంటే చేసుకుంటుంది...

త : పోనీ ప్రేమిస్తే ప్రేమించింది మన కులం వాడేనా? సాంప్రదాయమున్న కుటుంబమేనా?

ని : మనవాళ్ళే. మంచి సాంప్రదాయమే.

త : 'ట' అంటున్నావు. నీకు తెలియదా ఏమిటి?

ని : నేనంతగా ఎరగ ననుకోండి. మంచివాడని మీ అమ్మాయే చెప్పింది. అది చెప్పేస్తా నేమి అనే సిగ్గువల్ల అల్లా కోప్పడింది...

త : ఏమైనమ్మా ఈ ప్రేమవ్యవహారాలు... ఇక్కడికే పెళ్ళికి ఎవర్ని ఒప్పుకోబట్టేదని ఊరంతా పొక్కిపోయింది. ఇంక ప్రజల మొహాలు చూడకే, నిలుచునా చావాలిందే...

ని : ఇందులో ఏం మీ రనుకున్నంత చెడ్డ లేదు లేండి. ఆ మాటకొస్తే అసలు చెడే లేదు. ఏదో చూసి వచ్చిపోయింది చేసుకోవడంలే అల్లా ప్రేమించి చేసుకోవడం చాలా మంచిది.

త : ఇది అందరికీ తెలిసిపోయిందేమమ్మా...

ని : అత్యే ఎవరికీ తెలియదండి పిన్ని గారూ. తెలిసినా ఇదేమన్నా దొంగతనమా...

త : అందుకు కాదమ్మా...అది చేసుకుంటాను అంటే మా కథ్యంతర మేముంది. ఏ కారణంచేతనన్నా...భగవంతుడు రక్షించి ఆ పిల్లాడు ఒప్పుకోవాలే కాని...ఒప్పుకోకపోతే ఇంకా ఏమన్నా ఉందా? ఎవళ్లేన్నా ఒప్పుకుంటారా దీన్ని చేసుకుందుకు ఈ విషయం పొక్కిలే...

ని : అత్యే అల్లా ఎందుకు జరుగుతుందీ, అతను ఒప్పుకునే ఉంటాడు.

త : ఏం పని చేస్తూవుంటాడో...

ని : ఏమీ చెయ్యడు. అటల్లో మంచి చేరున్న వాడు. వాళ్ళకేం బాగా డబ్బు ఉంది. మహారాజుల కాలమైన కాలేసుకుని కూర్చోవచ్చు. ఉద్యోగమేం భర్య...

త : ఇంట్లో ఏంచేస్తోందో...ఇంకా కాకోపంలో ఏదో అమ్మను కాని ఎప్పుడూ పల్లెత్తు మాట అని ఎరగను...[బిగ్గరగా] అమ్మయ్యా అమ్మయ్యా.

[లోపలినుంచి గిరిజ అం అని పలుకుతుంది]

ని : గిరిజా...ఇల్లా రావూ...గుమ్మంలోకి వస్తే ఇదేనా గౌరవించటం...

గి : [గిరిజ ప్రవేశిస్తుంది. చెప్పించేమో అని అనుమానం; తల్లి కేకలు చేస్తుందని అనుమానిస్తూ వస్తుంది]...

ని : పెళ్ళి కూతురుకు స్వాగతం.

గి : [ఇంతముఖం చేసుకు కూర్చుంటుంది. సిగ్గు సిగ్గుగా]

త : ఏమమ్మా ఈ మాట మీ నాన్న గారితో అనకపోతే మానె నాతో చెప్పేందు కేం? [లేచివచ్చి]

నీ కసలు మేం కాదంటామనే అనుమానం ఎందుకు వచ్చిందంట...మేం ఏంచేసినా నీ ముఖం కోసం కదా...ఎవరబ్బాయో ఏమిటో తల్లినిలుగా చెప్పవూ...మీ నాన్న గారితో చెప్తాను...

ని : ఆయన కోపపడతా రేమిటండీ?

త : ఇది మరీ బాగుంది కోపం చేసి? ఇందులో కోపపడవలసిందేమండీ?

గి : [నిర్మలకంక ఓరగా చూస్తూ వుంటుంది]

ని : పోనీ మరొక పనిచెయ్యకూడదండీ...

త : ఏమిటమ్మా...

ని : మామూలుగా వాకలువల్ల తెలిసినట్లు... ఫలావాచోట ఫలానావాళ్ళి అబ్బాయి ఉన్నట్లు చెల్లిరమ్మని సంపండి...మిగతా తంతు మామూలుగా జరుగుతుంది ..

త : అవును అల్లాగే చేస్తానమ్మా...

ని : పిన్ని గారూ పెళ్ళి కూతు రయనని మరియిప్పుడే గుమ్మం దిగమందా మీ అమ్మాయి...ఇంక భర్తను చూసిందంటే మెడపట్టి గంటుకుంది...

గి : ఏయ్ నిర్మలా...

ని : ఏమమ్మా గిరిజా...

గి : నోరుమూసుకో వాక్క.

వి : అవును మరి. శత్రుపాదుల ఓ పిల్ల తల్లిని నివకపోతే ఎలా?

గి : నువ్వు చాత్రిగా అల్లి పిల్లనయిపోతున్నావు... మీ నాన్నగారితో చెప్పి తొందరగా వెళ్లిచేయించాలి.

వి : ఏదో అమాత్రం ఉపకారం చేస్తే నీ దర్శనా అంటూ ఓ యింటిదామ్మవుతాను. అమాత్రం చేసిపెట్టాలి... మరి మీ అమ్మగారితో నేను విభారను చెబావా మరి నీగురించి.

గి : చేశావులే రథం...

త : నిర్మలేం చేసిందే. చేసిందితా నువ్వు చేసి...

వి : చాళరా పిన్నిగారు, ఎంత సుకువుగా ఒక్కరినిద చెప్తుందోను... మా చెడ్డ గతునుదమ్మా మీ అమ్మాయి... నా కేసుమ్మా నే వెళ్లి అయిపో చెప్పాను. చేసుకోకండి అన్నయ్యగారు వట్టి గడుగ్గాయిపిల్ల అని.

త : మరి చెప్పేందుకు అడ్డను తెలుసా...

వి : ఇప్పుడు మీతో చెప్తుందిగా...

గి : (పిగ్గపిగ్గగా ఊరుకుంటుంది)

వి : అబ్బ అయ్యో... ఇదేం పిగ్గమ్మా... అలా లేదు చాలు లేదు... గుమ్మంధిగ్గర చేరు చెప్పేందుకు పడ్డంత పిగ్గపడుతున్నావు...

త : నేనుంటే పిగ్గకామోను. నేనల్లా వడతారే మీ స్నేహితురూ బృద్ధిరూ మాట్లాడుకోండిమ్మా...

వి : కూర్చుంటున్నా ఎందుకు చెప్పకో చూస్తాను... మనకేం నవ్వం— చెప్పకపోతే... వెళ్లి చేసుకునేది తనా నేనా...

త : వస్తావమ్మా... కాఫీ పెట్టాలా మరి. (వెళ్లిపోతుంది.)

వి : ఇంక పిగ్గపటవ చాల్లే... మీ అమ్మగారు లోపలికి వెళ్ళారుగా...

గి : నిజంగా నీమీద నాకు చాలా కోపం వచ్చింది.

వి : అలాగదా... ఆ... నే నిజంగా ఈమె కాఫీ అవతారం ఎత్తించనుకున్నాను నుమా...

గి : ఎంత సుకువుగా శత్రువడేశావు! మా వాళ్ళకు చెప్పడం ఎలాగ అని కోట్లాదు చెప్తున్నాను.

వి : మరి నాకు బహుమతి ఏమిస్తావు?

గి : మీ నాన్నగారికి విభారనుచేసి వెళ్లి తొందరగా చేయిస్తాను.

వి : మా నాన్నగారు ప్రయత్నం చేస్తూనే ఉన్నారు. ఊరికేతల్చే వెళ్లిపోదుకదా దొంగదం

లేదు. అందులోనూ మనం వి. వి., కనీసం వి. వి. చాడేవా కావాలా?...

గి : వేరొకరిగా నివేరిన మాటలే అంత యిదంతా చెందుకు నిర్భలా?

వి : నేవేరొ బాధపడున్నాను అవకున్నం దుకు చెప్పాలి. అసలు పరిస్థితి చెప్పాను. నీ రహస్యాలు నాకు చెప్పావు కనుక నీవెళ్లి దగ్గరపడేట్లు చూస్తున్నా... నువ్వు వెళ్లి చేసుకుంటున్నావంటే నాకు అమాయకావుంది గిరిజా. తోటివాళ్ళంతా కావరాలు చేస్తూంటే నాకుమాత్రం పిల్లల తల్లివయ దక్కటి పాపట్టి ఎత్తుకుందామని ఉండమా...?

గి : నిర్భలా నువ నువకులో ఉన్న దుఃఖాలను వెళ్లిబోసుకోవడంవల్ల లాభం ఏముంది చెప్పి...

వి : ఏమిటో తృప్తి అంటే.

గి : నువ స్త్రీతీర్థాలే అల్లా ఉన్నాయి... మందికారి తవ్వకోపం తీర్చమైవ సంఘపృష్టిలో దూడివాడం.

వి : [మామూలు భోరణికి మరీపోతూ] గిరిజ.. వెళ్లికూతును... చాలా బాగుంటాడేమమ్మా మీ అయన...

గి : [నవ్వుతుంది.]

వి : నువ్వే ప్రేమించావంటే ఎల్లా ఉండాలి. కోలేరు పోసిపెట్టు ముక్కు... ఎరు భుజంబులవాడు.. దక్కర వింటి...

గి : చాల్లే నేర్చుకుపోయావు...

వి : లేకపోతే [అసహ్యంగా ముఖం పెట్టి] యిల్లా ఉంటాడేమమ్మా మీ అయన...

గి : [పకపక నవ్వుతుంది.]

వి : (నవ్వుతుంది.)

గి :

వి : } (ఇద్దరూ నవ్వుతూ వుంటారు.)

[బయటనుంచి గిరిజగారు! గిరిజగారు! అని కేక. నిర్భలవెళ్లి తిలుపు తీస్తుంది. సవ్యాధిసవ్య కాక పోయినా ఒక మాదిగీకాపున్న యువతి. అందింగా వుంటుంది. ఈమె చేరు కారడ. ప్రహదంగారి భార్య.]

కా : మీరేవా గిరిజగారంటే [ఆశ్చర్యంగా] నమస్కారం...

గి : [మో తిన్నట్టు] నమస్కారం కూర్చోండి... [లేచివెళ్లి] ఈమె నిర్భల మాక్కా మేటి, వి. వి.

కా : నమస్కారం.

వి : [ప్రతి నమస్కారం చేసి] మీద...

శా : గిరిజగారికి తెలుసుకొండి. మా యింటికి ఒకసారి వచ్చాను నా భర్తతో.

ని : [అర్థింకాక చూస్తూ వుంటుంది]

శా : గిరిజనైపు మానీ] మీతో ప్రత్యేకంగా మాట్లాడాలి...

గి : [కంకారై విమిలోచక ఇటూ అటూ చూస్తూ వుంటుంది]

ని : గిరిజా మీ అమ్మగారిని పలకరించి వస్తాను. ఏం చేస్తున్నారో...ఒట్టి కాఫీ అయితే ఏం తావుంటుంది చెప్పండి కాఫీ తేవడం...

గి : అబ్బలేదు నిర్మలా నువ్వు ఉండు...

ని : ఆహో యవ్వణి వస్తా...

గి : [స్వామిస్థానంలో, బోనులో ఉన్నట్లు చూస్తుంది. దీనిగా చూస్తుంది నిర్మలకేసి. నిర్మల అర్థం చేసుకోదు. వెళ్ళిపోతుంది]

శా : మీ వ్యవహారాల్లో ఉన్న ఉత్తరం చూశాను...

గి : [దైర్ఘ్యం కూడదీసుకుంటూ వుంటుంది]

శా : మీరు నిజంగా ఆయన్ను ప్రేమించారా?...

గి : ఆ ప్రేమించాను...

శా : ఆయన వివాహితులని తెలుసుకదా... వా బ్రతుకేం చేద్దామని?

గి : నేను ప్రేమించాను. ప్రేమను అంగీకరించమని అర్థించాను అంతే...

శా : ఆయన హృదయం పాపానం. ఆయన కార్లా వెర్లా పడ్డాను. వా బ్రతుకేం చేస్తారని అడిగాను. సవీరితా అన్నాను. మీరేనా ఆలోచించండి...వా పరిస్థితి చూడండి ఈ వయసులో వా భర్త వాకు కానుండాపోతే నా గతేమవుతుంది? వా కష్టం మీరూ అడవారు కనుక మీరు తెలుస్తుంది...

గి : [దలచిం లేకుండా నువ్వుంటుంది]

శా : మిమ్మల్ని బ్రతిమాలకుంటున్నాను. ఇది చేతులు కావు కాళ్ళు. వా జీవితంలో విషం కలపకండి...

గి : [ఉన్నట్టుండి కోపంగా లేచి] చా ఆపవసరంగా అరవను.

శా : అవసరమా...అరవడమా...పిల్లకి చెంగుటం ఎలుకకు ప్రాణపోకట. నేను మీకేం అపకారం చేశాను. రక్షించండియ్యా...

గి : [తల్లికి అందరూ తెలుస్తుందనే భయం ఆమెను కలిపి చూస్తుంది] ఛ బోయ్స్...

శా : [జీవితం కోరికల్ని విచ్చింపుకు ఎంత దైవ్యావికయనా దిగివచ్చారు—దీవాతి దీపంగా] నా

పరిస్థితుల్లో మీరు ఉన్నారనుకోండి. ఇద్దరం అడవాళ్ళం. ఒకళ్ళ కమలు ఒకళ్ళకు తెలుస్తాయి. బాగైనగా ఆలోచించండియ్యా...ఇప్పుడు మీరు చేసే పనికి—ఫలితం అనుభవించేది నేను. ఇంక ఏం చెయ్యగలను. మిమ్మల్ని ఆయన చేసుకుంటే నయ్యా గోయ్యా చూసుకోవాలి.

గి : తొందరగా చూసుకో నయ్యా గోయ్యా. మా సుఖానికి అడ్డురాకు. మాది అనుప్రేమ. ప్రేమ పరిపాలనకు ఇటువంటి అశ్రంకులు వస్తూ చేవుంటాయి.

శా : [సుఖంలో నిరాశ నివృత్తి]

గి : [గర్వంగా—తీవ్రంగా] గోప్పరామ్మ నే అహంతో—ఈ తమ ప్రేమ వ్యవహారంతో ఏవో ఘనకార్యం సాధిస్తున్నట్లు, ఆదిర్మచూరులయినట్లు పోజు పెట్టి ఇటువంటిది ఎరకు చేయక వాసిపోవడమే దివ్యప్రేమకు ఆదిర్మం. రోమియో వారియోల్, లైలా లైస్ లు మాకు ఆదిర్మచూరులు. ప్రేమ ప్రాంతాలలో ముల్లులా అడ్డురాకు.

శా : ఆకాశంలో చూస్తున్నాను నాబని. మీ పాదాలకింద వరిగిపోతున్న ఈ జీవాన్ని చూడండి. [కాళ్ళమీద పడుతుంది] ఆజన్మాంకితూ మిమ్మల్ని దైవంలా ప్రాణించుకుంటాను. నిన్ను కన్న వా రిల్లించిపోయింది. మల్లి ప్రాణంపోసే మిమ్మల్ని తల్లిగా చూసుకుంటాను. వా భర్తని వాకు దిక్కిందండి...

గి : [కాళ్ళు వెక్కిరించుకుంటూ—హృదయం దిటవు చేసుకుని]. నేను ప్రేమించాను. ఈ అపకారం చేసాల్సివుంటే నేను యావత్తేం పశ్చాత్తాపపడవలసి వుంటుంది. ఏం లాభించెను. నా సుఖంకోసం నీకు కష్టంవచ్చినా నే వెళ్ళి చెయ్యను.

శా : [కోపంగా జీవవ్యరణపరుస్తూ] లేళ్ళిక్కణ మయి వచ్చును తెలింపు విస్తుంది. మూలనున్న పిల్లి దైర్ఘ్యంచేసి మీదకు దూకుతుంది] నా సుఖానికి అడ్డువచ్చే నిన్ను నేనేం చెయ్యాలి!

గి : [ఎమాధానం కొరకదు] చా! పో! బయటికి. నా సుఖంకోసం నా యిష్టంవచ్చినట్లు నే చేసుకుంటాను...

శా : [పేదరైల్ల విసురుతుంది. అది గోడకు తగిలి చివ్వను అవుతుంది.]

గి : [కెత్తిమని కేక చేస్తుంది.]

శా : [ప్రాలంభం పెరిగి వివరణ తీయవలసింది]

[నిర్మల ప్రవేశించి కారడచెయ్యి పట్టుకుంటుంది.]

[కారడ విడిపించుకుని బిల్లిని పులిలా చూస్తూ...తలుపు తోసుకుని బిల్లిలోకి పోతుంది—

గిరిజ తల్లి పెసరట్లు తయారు చేసుకొని ఆవిడ అల్లాగే కేకవిని అట్లుకావడతో ప్రవేశిస్తుంది కంగారుగా. గిరిజ భయంతో కోపంతో వణుకుతూ లేచుకుంటూ వుంటుంది.]

త : ఏమిటమ్మా ఆది...

ని : అత్తే ఏమిలేదు ఎవరో ఒక పిచ్చిది...

త : ఎల్లా పిచ్చిందమ్మా...

[గిరిజ, యింకా బొంకగిరిగే పిలిచిపోతూ.]

ని : ఇండాకా నే నుండగానే వచ్చింది. పెద్ద మనిషిలా ప్రవేశించి నేను ఒంటరిగా మల్లాదాలంటే కావాలనుకుని బోపలకు వచ్చాను... ఎవరో ఏమన్నా గుర్తుకుందా గిరిజా పోలీసుకు రిపోర్టు చేద్దాం.

గి : అమ్మా... [అని తల్లిచెవు దిరిగి వెళ్ళి వెళ్ళి ఏడుస్తూవుంటుంది తన పరిస్థితి తెలుసుకుని.]

త : అత్తే వుండు; నురి పెరిపిల్ల వయస్సుగా ఉన్నా చేబటి? [చెంతుతో కళ్ళు ముడుస్తూ] ఊనుంత ఉండగా ఇల్లా ఇవవుతావా... ముఖం తుడుచుకో... [చెంతుతో ముడుస్తుంది. ముఖంపిండా తాంబూలపు, ఎరుపు అవుతుంది]

ని : గిరిజా ఛా! అచేబటి ఆ యేడుపు చిన్న పిల్లలా? పెళ్ళి ముఖం కడుక్కురా చెప్తాను...

[గిరిజ అదికాకం దొరికిందికదా అన్నట్లు వెంటనే వెళ్ళిపోతుంది]

త : ఏమిటమ్మా నిర్మలా యింతా... నా తల్లికే బాధవచ్చింది. ఆ పిచ్చినుండి ఎవరో దీనిమీదే పడాలా దాని కళ్ళు...

ని : పిచ్చిదికాదు పిన్ని గాయా అమాయకవుది. అంతా విన్నాను చాలుని వుండి. ఇంత విచేకం ఉన్న గిరిజ ఈ బొంబలో ఎల్లా పడిందో అర్థం కావటం లేదు.

త : ఏం జరిగిందమ్మా...

ని : ఏమని చెప్పను... ఆ వచ్చి వానిపై ధర్త నే గిరిజ ప్రేమించింది... ఆయన ఇప్పుడు ఆమెను వదిలి గిరిజను చేసుకుందుకు సిద్ధపడ్డాడు.

త : ఆఁ...

ని : అమె బ్రతిమాలినా... గిరిజ కలివంగా ఉండిపోయింది... ఆమె ప్రాణాలకు తెగించి మూల్యించి చేతల్లోకి దిగింది.

త : సంప్రదాయం ఉన్న పిల్ల చెయ్యకలసిన పనేనా ఇది... రాదీ చెప్తాను... బధ వ బుధ్ధు లా పిన్నాను... పెరిగి చేసుకోమంటే చేసుకోక కాప రాలకు చియ్యకెట్టడమా... ధయ్యూ ధర్త లేక మరీ

పై చేసిపోయింది... పాపం ఆ పిల్ల బ్రతుకేమవు తుంది...

ని : పిన్ని గాయా... పాపం ఇప్పుటికే గిరిజ కుమిలిపోతూ వుంటుంది... అధిమావంతో...

త : నూనాధిమావాల ఉన్న పనేనా యిది అని...

ని : గిరిజ చేతున్నా అంటే నన్ను చంపుకు తిప్పలే. నెమ్మదిగా నే చెప్పియాస్తా... మీరమీ అవకండి... బ్రతివాలకుంటున్నాను...

త : అత్తే తగని తలతిక్క. మవ్వ నెమ్మదిగా చెప్తే వింటుందా. నాన్నే మంటాములే అది అదిన అట్లా తండాన అని గంగిరెద్దులా తయారుచేసిన అయ్యన్న వారి... అది వివడమ్మా విందు...

ని : మీరల్లా అవకండి. నే విడిమర్చి చెప్తాగా...

త : ఏం లాధిం లేదు... పాపం ఆ పిల్ల బ్రతు కేమయిపోతుంది...

ని : గిరిజను అధిమావం బావ్. మీరేమన్నా అంటే ముకు కాకుండాబోతుంది.

త : [ఆ మాటతో కోపం దిగబారి స్వాస్థ్యం ప్రవేశించి] అఁ. ఒక్కగా ఒక్కపిల్ల, నెమ్మదిగా చెప్పి చూడమ్మా... పెద్దరిందిలో ఈ కష్టాలు చూడు. నెమ్మదిగా చెప్పి చూడమ్మా... (కొంచెం పస్తా యింది... మర్రి స్వాస్థ్యానికి సరితూగిన నూనవత్వం ప్రవేశించి) ఏమయినా పిల్లమీద పిల్ల వివ్వడం జర గదు. ఇది కొలుతురంటాంటిది. ఎల్లాగో ఒకలాగ మవక్కు తిప్పవ్వు... ఈ విషయసంధి నా ప్రాణానికి వచ్చింది...

[గిరిజ బ్రాపకం వచ్చి... అట్టిలాన్ని కంకించి కంగారుగా] చూడమ్మా గిరిజ యింకా రాలేదు... ఏ అనూయిత్వం చెయ్యలేదుకదా...

[విర్మల పరుగెత్తిపోతుంది. గుమ్మంలో గిరిజ ఎదురవుతుంది]

ని : [గిరిజను పట్టుకుని] రా గిరిజా రా...

[గిరిజను తీసుకువచ్చి పడకపర్చిలో కూల చేస్తుంది. తిల్లి ముఖం చూడలేకో... లేక తన పిద్దాం తాలు నెయిదు చేసుకుందుకో యిందాకటివల తిసి ముఖానికి అర్థం పెట్టుకుంటుంది.]

త : అట్లు చూడిపోతూవుంటుంది వస్తా. [గది విడిచి వెళ్ళిపోతుంది]

ని : గిరిజా...

గి : [పుస్తకం చాలు ఉంచుకునే] అఁ...

ని : ఇందాకటి అనిన ఎవరు గిరిజా?

గి: [హృదయం అర్థం చేసుకునే వ్యక్తియందు దీవావస్తలో హృదయం విప్పిచెప్పేముందు, ముందుగా వచ్చేది కన్నీరు... పుస్తకం పక్కకి పడేసి ఒక్కచారిగా సోఫాలో నిర్మలప్రక్కనవున్న ప్లావానికీ వస్తుంది— నిర్మల ఒక్కో ముఖం చాచుకుంటుంది దీపంగా వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ] నిర్మలా!

ని: అంతా అర్థం అయింది గిరిజా... అల్వే చంటిపిల్లలా అడమిటి... లే...

గి: [ఇంకా ఏడుస్తూనే వుంటుంది]

ని: అంతే చేమిటి... ఇంత గదుతూ సంస్కారమూ ఏ బూదెదలో పోకావు... లే...

గి: [బలవంతాన ముఖం ఎత్తుకుంది.]

ని: ధైర్యం తెచ్చుకోవాలి... మనం చేర్చుకోవలసింది లేవరెంట్లో కనుక్కి ధైర్యంగా ఎదుర్కోడం. ఒక సమస్యని రెండు కోణాల్నించి చూసి పారాంశం తెల్పుకోవాలి...

గి: [వారి కోర్కెల్లు చూస్తూవుంటుంది].

ని: ఇల్లా చూడూ, నువ్వు ప్రేమించడం తప్పని ఎవరూ అవదు. ప్రేమవువాదిరాయిగా సంఘం నిర్మించబడాలి. నువ్వు యిప్పుడు చేయబోయేది నిర్మలంగా ఆలోచించి చూడు. నువ్వు ఒక వివాహితుణ్ణి ప్రేమించి పెళ్లాదిపోతున్నావు.

గి: మనపారా ప్రేమించాను నిర్మలా...

ని: సంఘపు కట్టుబాట్లు స్వర్గం వరకం నీతి నియమాలూ యిటువంటి బూజుపట్టికవిన్నీ వదిలేసివా...

గి: అజ్ఞాతంగా కాకించే యీ సంఘం లేవు నా ప్రేమవూపు ఫలించక మోడయిపోలే నన్ను ఉద్ధరిస్తుందా? నా ముఖాన్ని లెక్కచెయ్యని యీ సంఘానికి చేసేందుకు తల వించాలి?

ని: అదీ నేనూ అంటున్నాను. నువ్వు సంఘాన్ని లెక్కచెయ్యవద్దు.

గి: నా ముఖాన్ని ప్రతిఫలంలేనిదానికోసం చేసేందుకు త్యాగం చెయ్యాలి? నా ముఖాన్ని వదులుకుని యాదీక్షేవితం కలలో కలువరింతల్లో బ్రతుకుతూ బలయిపోమన్నని కాసిందే అధికారం యీ సంఘాని కెవరు ఇచ్చారు?

ని: నిన్ను కాసిందినా నువ్వు లెక్కచెయ్యవలసరండేదు. వ్యక్తులు కుక్కురిస్తాంపోకోసం బలవనక్కరలేదు. కాని... మానవులమైన మనం వుట్టివెందుటే మనలో మానవత్వం చాచనియ్యకూడదు కదూ. నీ ముఖంకోసం నువ్వు ఆయన్ను చేపట్టిలే

నీలాంటి వ్యక్తే నీ పొదాలక్రింద వది వళించిపోతుంది యాకావా?

గి: ఇప్పుడు మానవత్వం అనీ యీ ఆలోచించి నా ప్రేమకు నివృత్తిపెట్టుకున్నాను అనుకో... నా బ్రతుకును నివృత్తిపెట్టుకున్నట్లేగా... ఈ మానవత్వం ఈ త్యాగంవల్ల చాచు మిగిలేదేమిటి?... నా ముఖవ్యవస్థం చెడిపోయిన మనకదారి అంతేగా... నా హృదయం ముఖదాహంతో దీటుల వారి నశించడం అంతేగా...

ని: అసందేహ ముఖము అంటే ఇవే నంటావు... నన్ను కాదని అతన్ని చేసుకున్నావనే కట్టు. ఇంక నీకు ముఖమే ప్రాణిఉందని ఎందుకునుకోవాలి. ఏదో ప్రేమించా వనుకుంటున్నావు. వివాహితుణ్ణి ప్రేమించడమా...

గి: వివాహితుడయితే ప్రేమించకూడదని ఎక్కడుంది? ప్రేమను యిటువంటి భౌతికవిషయాలు కట్టివెయ్యవు...

ని: ఏదో ప్రేమనిద్రాంతాలు ఆదర్శాలు ఏకదవు పెట్టకు. క్రిందికి చూడు, ఇక్కడ నడిచేందుకు ఒకదారి ఉంది. భూమి ఉంది. దాన్ని అంటిపెట్టుకు ఉండక తప్పదు. ఒకవేళ నువ్వు తాత్కాలికంగా గాలిలోకి ఎగరగలిగినా భూమికి దిగిరాక తప్పదు గిరిజా...

గి: నువ్వు కెయ్యి చెప్పే లక్ష చెప్పే నేను ఆలోచించి తెల్పుకోడం అయిపోయింది. నేను నా ప్రేమను నిలబం చేసుకుని తీరతాను.

ని: నీ చేతిలో ఒక మానసికతృప్తిరచ్చేది వుంది. అది వదిలి ఎంపిమానికోసం పరుగెత్తున్నావు...

గి: ఎంపిమానా?...

ని: అంటే అవుతుంది. నీ చేతిలో ఉన్నది చూడు. ఇప్పుడు నువ్వు ఈ పెళ్లిచేసుకోడం చూచేస్తే ఒక జీవిత ముఖప్రదానం చేశావని తృప్తిగా ఉంటుంది. ఇది మానసికాసందేహము...

గి: మానసికాసందేహము... భౌతికాసందేహము అంతా భావము...

గి: భావ గిరిజా... దదుతూ సంస్కారమూ ఏ ఏల్లో పోకావు పురుషునిలోని పవిత్రతంకాళ్ళక్రింద స్త్రీజాతంతో వదిగిపోతోంది. ఆ పవిత్రతానికే నువ్వు దోహదమిస్తున్నావు. నీకోటి స్త్రీ పీక నీ చేత్తో మరీమి నీ ముఖానికి ద్వారం తెరుస్తున్నావు... పురుష

వాది బాలుముకు తించాన అనే స్త్రీలు ఉంపపంపలే మనం కృష్ణిరిలో ఉన్నాము. ఎవరికి పెళ్ళి కాకపోలే దాన్ని చెప్పడం మన అమృతక్కలు; సంఘము అంటే స్త్రీ యొక్క అవివేక రూపమయి మార్చుంది. కల్పం—మన స్త్రీయే అంటుంది, పది వేలన్నా లేక పోలే ఎల్లాగా అని. పో! నువ్వు కూడా ఆ అజ్ఞానుల్లో కలిసిపోయావు. మీ అమ్మ ఏం చెబుతుందిని అంత మానవత్వం ప్రదర్శించింది. తన కంకణలో ప్రాణం వుందిగా ఈ పెళ్ళి జరగదని చెప్పి వెళ్ళింది. నీకంటే ఆ అమ్మాయి ఎక్కువవా? ఆమెలోని మానవత్వం అల్లా చెప్పించింది...

గి : [దిమ్మెరపోయి చూస్తూఉంటుంది]

ని : మానవత్వం తదిది కేవలం స్వార్థంకోసం నువ్వు యిది మానవన్న మాట. స్వార్థంకోసం ఖానీ చేసి దెబ్బ అపహరించేవాడికి నీకు ఏమిటి తేడా? నువ్వు మాత్రం చెప్తున్నావు. ఇక్కడ కాకపోయినా ఎక్కడియినా ఈ మన చెప్పర్ని మానీ నిషేషకంగా

శిక్షించే న్యాయస్థానమే ఉంటు అది నిన్ను హంతకు రాలిగా శిక్షిస్తుంది...

గి : ఆ...

ని : [తన భోరణిలో] ఎప్పుడో కారులే ఈ చేతికి శిక్ష ఈ జన్మలో నే; వాడు రాక్షసుడు. నిన్న ఆమెను ప్రేమించాడు. ఈవారే నిన్ను ప్రేమిస్తున్నాడు. శత్రు యింకొక తెను. వాడి కేం బాధ...నరిగి పోయేది నువ్వేగా...

గి : [నిరాశగా] అంతేనా!...

ని : అంతికాక? నీలాటి తోటివారైన ఖానీ చేసి వాడి రాక్షసత్వాన్ని బలపరచేవాని...కరుణయితేగా...

[గిరిజ (విర్రుల) అవి కేక పెట్టి పడిపోతుంది) విర్రుల తెల్లబోమా నీళ్ళ కోసం కేకలు పెడుతుంది. తిల్లి అల్లకాడతో ప్రవేశించి బోల్లా పడిపోతుంది కంకణులో]

[తెర]

* గుత్తాల గోవిరెడ్డి *

'రామ చంద'

ఓ గుత్తాల గోవిరెడ్డి!
దాచేపల్లికి దానమైతివా!
శేరు శేరు ఎండి మురుగుల్
నేతులకు పెట్టుకొని
కట్టరూదా వస్తావుంటే
కలకీశుడు వనుకొంటిర కొడకా,
వయ్యారికొడక, బంగారుకొడక
దాచేపల్లికి దానమైతివా!

* * *

ఆవక్క ఒక నేను
ఈవక్క ఒక నేను
నడుమలోన నావనేను
నందున నిను నలుగురు పట్టి
నరికిరి కొడక, వయ్యారికొడక
దాచేపల్లికి దానమైతివా!

* * *

ఎక్కేది ఎల్లగుల్లం
కట్టేది కాయపంచ
సుక్కవంటి నీ నక్కదనము
నూడ కన్నులు లేవుర కొడక
బంగారుకొడక, చిన్నారికొడక
దాచేపల్లికి దానమైతివా!

* * *

ఆంధ్రదేశంలో, అందు ముఖ్యంగా గుంటూరు
జిల్లాలో పై పాటకు దానికి మూలమైన గుత్తాల
గోవిరెడ్డి పేరును వినినవారు అరుదు. ఆ ప్రాంతం
లోని గ్రామాణులకు ముఖ్యంగా గొడ్డెకొపరులకు
అతిపెని సూర్యుల పాటలు బాల్యంనుండి శుభరి
చితియలే. పల్లెపల్లెలలో పిచ్చిగుంటలవాళ్ళు అనబడే
ఒకరకం విద్యగాళ్ళు అదోరకం కన్నెర వాయిస్తూ

రెడ్డికథను పాటలరూపంగా పాడుతుంటే ఒక్క
గళర్పొడుస్తుంది. గోవిరెడ్డి మరణాన్ని వింటుంటే
అటువంటి పీటాడికా ఇటువంటి చావు అని మన
కళ్ళలో నీళ్లు తిరుగుతాయి. గోవిరెడ్డిచరిత్రను వివ
రించే మృతకథలు, వానిపదగేయాలు బహుశా ప్రచా
రంలో వున్నది.

గోవిరెడ్డి సుమారు రెండు సంవత్సరాల క్రితం
వాడు. అతని జన్మస్థలం పల్నాడులోని పిడుగు
రాళ్ళకు అయిదుమైళ్ళ దూరంలోవున్న పిల్లబల్ల
గ్రామం. పిల్లబల్లగ్రామంలో వేయి గవపకు
పైగా వుంది. బ్రాహ్మణులున్నా రెడ్డికుటుంబాలే
ఎక్కువ.

ప్రచారంలో వున్న కథ వనుసరించి, గోవి
రెడ్డి మంచి పలుకుబడి కలవాడని, ధర్మాత్ముడని,
పీటికి తోడు చందాకాపడుడిని, పిల్లబల్ల పని
పంలో వున్న మన్నెమల్లానుపాలెం గ్రామకరణం
గోపాలకృష్ణయ్యకు గోవిరెడ్డికి మ్యూ పచ్చిగడ్డివేస్తే
ధిగ్గుతు కేదని, పుల్లరి వమాళ్ళిపందిర్యంలో వా రిద్దరి
మ్యూ ఏర్పడిన మునిస్వర్ణులు క్యేమలుగా దూరి చిర
ంకు గోపాలతో దొమ్మిలకు చారిత్రాచరిని,
సంక్రాంతి కోడిపందల నిమయంలోనూ, పిరుల
పూజ సందర్భంలోనూ ఇరువురి ముతాలా లెలపడిటం
రక్షప్రవాహాలరటం జరిగేవని, గోవిరెడ్డితో ముఖా
ముఖి బోరాడి బాధించేవని తెలుగుకున్న గోపాల
కృష్ణయ్య రెడ్డి వల్లే త్రోవలో ఉచ్చులు పన్నించి,
వాటిలో అతడు సుర్రంతోపనా చిక్కుకోగా
ఈ పులతో బాడిచి చంపించాడని తెలుస్తున్నది.
ఇటీవల గోవిరెడ్డిచరిత్రకు సంబంధించిన విషయ
పేకరణకై పల్నాడు వల్లేటం సంధించింది. ఆ సంద
ర్భంలో గోవిరెడ్డి కాలాన్ని కల్లారా చూచిన
పూజాగ్రాలు కొందిరి కలుసుకునే అద్విష్టం కలిగింది.
కాని ప్రచారంలోవున్న కథకు నిజచరిత్రకు
(ఎక్కడో తప్పు) పన్నిహిత సంబంధంలేదని తెలుసు
కున్నాము. నిజచరిత్ర తెలుసుకోవాలనే ఉత్సా
హంతో తగినవిధంగా భోగల్లా చేశాను.

ఓంప్రభమంగా ప్రచారంలోవున్న గోవిరెడ్డి
కథ కేవలం కల్పితమని తెలిపినవారు ఇటీవల కీర్తి

శేషులైన బలైవపాటి వెంకటసుబ్బయ్య పంతులు గారు. సుబ్బయ్య పంతులుగారు 94 ఏండ్ల వృద్ధు. వ్యాపారదృష్టి అయితే వేం, బంధుత్వాలవల్ల కైలే వేం పంతులుగారి పల్నాడులో నిరంధముంది. కరణం గోపాలకృష్ణయ్యగారికి ఆయనకు బంధుత్వం లేకపోయినా ఇద్దరిమధ్య ఓ విధమైన అమరాగమనేది వుండేది. కరణం గోపాలకృష్ణయ్య గోపిరెడ్డి సమకాలికుడు కావని, పోలే రెడ్డిగారి సోదరుడైన వీరారెడ్డికి ఆయన సమకాలికుడని వారిద్దరిమధ్య కొద్దివ్యవధిరాల యావంతలో శ్వేతాలైలే వుండేదికాని అవి దొర్నియట తారతీయలేదని పంతులుగారు పెలవిచ్చారు. దీన్ని గోపిరెడ్డిగారి మేనల్లుడైన సంద్యాల గోపిరెడ్డిగారు, బతుల సింగ రయ్యగారు తదితరులు బలపరుస్తున్నారు.

గోపిరెడ్డి చరిత్ర పరిశోధనను సత్వైవలీలో ప్రారంభించాను. ఆయన సోదరుడైన వీరారెడ్డిగారి కోడలు శ్రీమతి సురం కోటమ్మ పరస్థ దమయంతి దేవిగారి వలన కొంతగాకపోయినా కొంత తెలుస్తుంది అని అనిచాడుగాని ప్రయోజనం లేకపోయింది. అనంతరం పీడుసురారెడ్డి వెళ్ళాడు. పీడుసురారెడ్డి గోపిరెడ్డి జన్మగ్రామమైన పిల్లలగ్రామం అయిదుమైళ్ళ దూరంలో వుండికాని పీడుసురారెడ్డిలో 'గోపిరెడ్డి' పేరుగూడా తెలియనివా రున్నారని తెలుసుకొని ఎంతో ఆశ్చర్యపోయాను.

ఇకపోలే గోపిరెడ్డిగారి జన్మకృతాంతాన్ని గూర్చి సమగ్రంగా తెలుసుకోగలిగింది పిల్లలగ్రామం లోనూ, పరిసరాల్లోవున్న శేరివరం, రుక్మిణీపురం, మన్నెగుల్లకొండ, వాచేపల్లి, రెంటాల, జాల పాడు, గణపారం గ్రామాల్లో.

ప్రస్తుతం పిల్లలగ్రామంలోవున్న సురంవారి అనాథశిరణాలయానికి చెందిన బ్రహ్మీ శ్రీయుతులు సంద్యాల గోపిరెడ్డిగారు, బతుల వెంగరయ్యగారు, కమిటి మెంబర్లైన మంచికంటి వెంకటసుబ్బారెడ్డిగారు (రెంటాల వాస్తవ్యులు), మన్నెం ఆదివారాయణ రెడ్డిగారు (జోలపాడు వాస్తవ్యులు) సురం కోటి రెడ్డిగారు, ఎరెడ్డి నాగిరెడ్డిగారు, ఆరె వీరారెడ్డిగారు ధర్మవరప్రొద్దు గ్రామకొపరత్తులు) బూతుకుడు వెంకటసుబ్బారెడ్డిగారు (గణపవరం) రెడ్డిగారిని గురించిన విషయసేకరణలో ఎంతో లోబ్ధురారు. వీరందరూ గోపిరెడ్డిగారి కుటుంబానికి బంధువులే.

గోపిరెడ్డి వంశీయులు సురంవారు. (సురం ఎక్కడో ఎప్పడూ తిరుగుతుండేవాడని అందువలన

సురాల గోపిరెడ్డి అని ప్రచారంలో కొచ్చిందన్న విషయం సత్యదూరమని దీనివలన తెలుస్తున్నది.) సురంవారు పల్నాడులోని ప్రసిద్ధి కుటుంబాల్లో ఒకటి. పల్నాటి యుద్ధకాలంలో ఘోరీదేవ నాయుని కొలువులో సురంవారు ఉన్నత వైఖోద్యోగాలు చేశారని తెలుస్తున్నది.

గోపిరెడ్డి జనకులు సురం చివకృష్ణారెడ్డిగారు. ఆయనకు ఇద్దరు భార్యలు. ప్రథమభార్య సంతానం, గోపిరెడ్డి, వీరారెడ్డి, వాగయ్య, అంతయ్య అనేవారు. రెండో భార్యకు కోటిరెడ్డి అనే ఒక్క కుమారుడు. సురం వంశం దాసర్పాలకు పెట్టింది పేరు. వారిని అడిగి లేదనిపించుకున్నవారు లేరు. దీనికి సాక్షి నేడు పిల్లలలోవున్న సురంవారి అనాథ శిరణాలయమే. ఈ శిరణాలయానికి వారు సుమారు 600 ఎకరాలభూమిని దానంచేశారు. ఈభూమి లపై వచ్చే ఆదాయంతో ఆ అనాథశిరణాలయం నిడుపబడుతున్నది. ఇవా గోపిరెడ్డికి గూడా ఈ దాసర్పాలయ ఆలవద్దాయం పేరు అతిశయోక్తమీలేదు.

గోపిరెడ్డికృతి గంభీరంగానూ, ముఖం ఆకర్ష వంతంగానూ వుండేదట, చాలా అందంగా వుండేవాడట. ఎదుస్తుంటే 'కలకరుణీ వి' ఒలికేదట. (ఆ కాలంలో తెల్లదొరలే కలకరుణపదవులను నిర్వహించారు). కొద్దిపంప కట్టుకొని, ఎల్లసురం ఎక్కి వెళుంటే, ఆరీవి, ఆ దింపుం, ఆ హుందా, ఆ అందం... మాడటానికి రెండుకన్నా చాలేదికాదట.

శేరుశేరు ఎండి మురుగుల్
నేతులకు పెట్టుకొని
కట్టమీద వస్తావుంటే
కలక మీరు వనుకొంటిర కొడుకా

.....
ఎక్కడి ఎల్ల సుల్లం
కట్టిది కాయపంచ
సుక్కవంటి నీ నక్క దనము
నూడ కన్నులు లేవుర కొడక
.....

త్రాగటం, గోపిరెడ్డి క్రిందపడటం పాలంబోని జీత గాల్గకు అన్నం తీసుకొనివెళ్తున్న గోపిరెడ్డి పని మరిపి చూపి చెడుకు వెళ్ళి రెడ్డి పోవకుడైన వీరా రెడ్డికి చెప్పిందట. వెంటనే వీరా రెడ్డి గోపిరెడ్డి పది పున్న చోటికి వెళ్ళి సమాధంలా ఎక్కడా చైత్య కాల లేకపోవటంవలన దాచేపల్లిలోని ధర్మానుపత్రికి తీసుకువెళ్లాడట. కాని గోపిరెడ్డి దాచేపల్లి చేరుటప్పటికే మరణించాడు.

గోపిరెడ్డి మరణాన్ని ప్రచారంలో పున్న కథ ఒకవిధంగానూ బావపదశయం మరో విధంగానూ చిత్రించాయి. ఈ రెండిటికీ సామరస్యం ఎక్కడా కన్పించదు.

“తెలువిత్తరం కనుగు, గుత్తికొండకనుగు, పాపాయిపాలెం కనుమల మధ్య ప్రదేశంలో గోపి రెడ్డి మూకాకు, కరణం గోపాలకృష్ణయ్య ముకాకు పోరాటం జరిగిందని, గోపాలకృష్ణయ్య ముందలోని కొన్ని పకువుల్ని తోలుకొని గోపిరెడ్డి బయలుదేరాడని, అరిడ్ని ఎదిరించి లాభించేదని తెలుసుకున్న గోపాలకృష్ణయ్య అనుచరులు దాచేపల్లి సమీపంలో గోపిరెడ్డి చెత్తేత్రోవలో పంటచేలో ఉప్పులు పన్నారని, చెత్తేత్రోసి ఒక ఆవునూడిను పాలంబోకి తోలారని, చెత్తేత్రోసిని బాధతో అరుస్తున్న ఆవు నూడి ఆర్తవాదం విని పురి ఏమెనా దూడను పట్టుకుంటేనా విడిపిద్దామని రెడ్డి చేలో ప్రవేశించాడని, పుచ్చానికి పోతే పాపం ఎదురైతట్లు అరిచి గుర్రం చేలో పన్నిన ఉప్పులో చిక్కుకుందని, పక్కనే కామకొని కూర్చున్న గోపాలకృష్ణయ్య అనుచరులు రెడ్డికి అవకాశం ఇవ్వకండా అరిడ్ని గుర్రం పైనుండి క్రిందకు త్రోసి ఈ తెలతో పొడిచి చంపారని” ప్రచారంలో పున్న కథ తెలియపడుతున్నది.

అవారోగ్యాన్ని గూడా లెక్కచెయ్యక, నడి చేపవిలో పట్టు తీసుకు వెంటనే ఆయా గ్రామాలకు వచ్చి, విషయ సీకరణకై ప్రముఖ వ్యక్తుల్ని పరిచయం చేసిన సరైనపల్లి వీరబ్రహ్మ స్వాములవారి మతాధి పతుడైన || శ్రీ || జనంగుల వారాయణదాసుగారి వీరమారుడు శ్రీ వెంకటేశ్వర్లుగారికి కృతజ్ఞత.

‘ఆపక్క ఒక నేను

ఈవక్క ఒక నేను

నడుములోన నాపనేను

నందున నిను నలుగురుపట్టి

నరికిర కొడక, వయ్యారి కొడక

దాచేపల్లికే దానమైతివా||’

అని బావపదశయం చెల్లడిస్తున్నది. పై కథకు ఈ శయనానికి సంబంధం కన్పించకపోయినా, ఈ శయం కొంతవరకు సత్యాన్నే నిరూపిస్తున్నది. అయితే అతన్ని చంపింది నలుగురుకాదు ఒకరే. అది అతన్ని కొల్చి చంపాడుగాని వరికిమాత్రం చంపలేదు. కాకపోతే అతన్ని చంపటానికై జరిగిన ఘటనలో నలుగురూ పున్నారని దీని అంతరార్థం ఏమి(?) “దాచేపల్లికే దానమైతివా” అనే పదం విషయంలో అటు కట్టుకథ, ఇటు బావపదశయం, నిజఃకృతి పిరిధిగా విశేధిస్తున్నాయి. కట్టుకథ శయం దాచేపల్లి సమీపంలోనే రెడ్డిని చంపారని తెలుపుతున్నాయి. నిజఃకృతి గూడా అరిడ్ని దాచే పల్లి చైత్యకాలకు తీసుకొని వెళ్ళారని, అరి డెక్కడ మరణించాడని తెలుపుతున్నది.

* * *

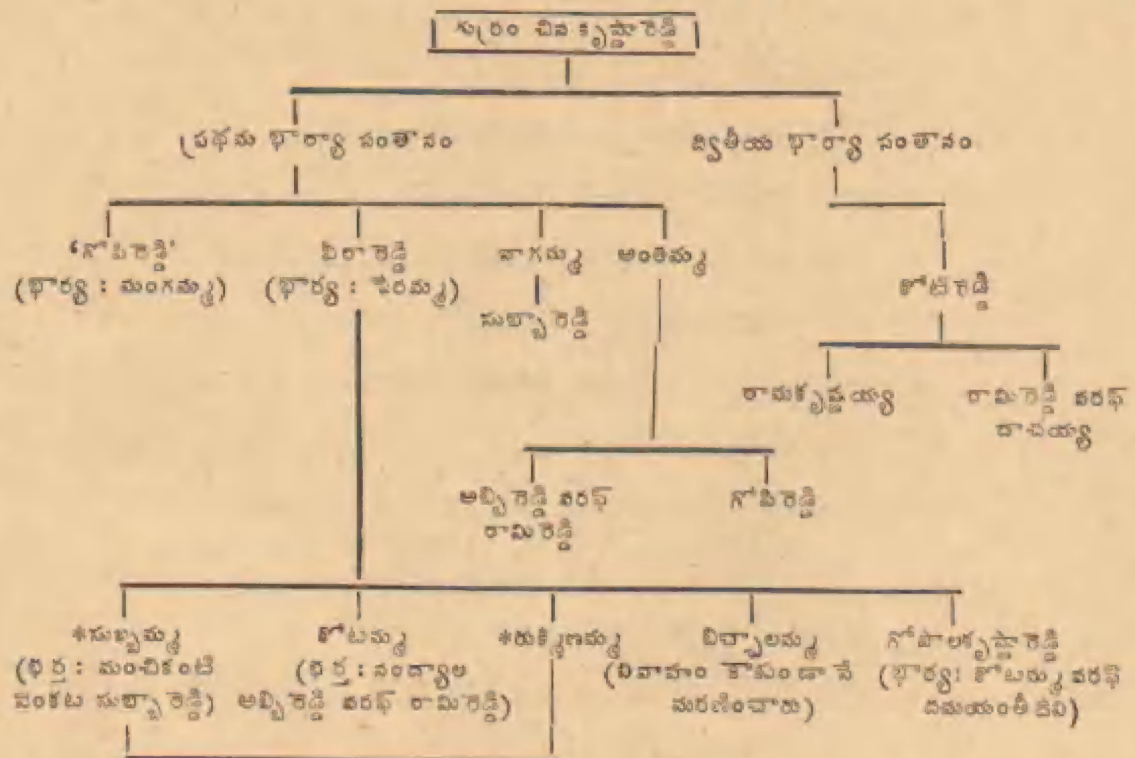
గోపిరెడ్డికి సంతానం ఎవరూ లేదు. అతనితోనే అతని వీరబ్రహ్మ అంతమైంది. అతని పోదరుడు వీరా రెడ్డికి నలుగురు ఆపిపిల్లలు, ఒక్క మొగిపిల్లవాడు. మొగిపిల్లవాడైన గోపాలకృష్ణారెడ్డి కందుకూరు వీరేశలింగం పంతులుగారి శిష్యుడు. అతని వివాహమైన కొద్దికాలానికి మరణించటంతో వీరా రెడ్డిగారి వీరబ్రహ్మ అని చెప్పకొత్తగవాళ్లు ఆయన వీరబ్రహ్మ, వీరబ్రహ్మ సంతానమున్నా. డి. శ్రీ. గోపాలకృష్ణారెడ్డి గారి పేరనే, వారి జనకులు ఆయన ఆదర్శాలకు అనుగుణంగా అనాథకిరణాలయాన్ని స్థాపించి, ఆస్తి అంతా దానికి వ్రాశాడు.

గోపిరెడ్డి బ్రతికినప్పటికీ పాపదం గానూ, గొప్పగానూ బ్రతికాడు. మంచికి మంచుపించాడు.

చెడుకు చెడు అనిపించాడు. దీవపాదలు అతనికి చేయిల్లి నమస్కరించారు. దొంగలు కలలో గూడా అతని పేరు విని అదిరిపడేవారు. శత్రువుల వక్కలో బలైం అతను. కాని పెద్దలని చలామణి అయ్యేవారి వర్తిస్తుంది.

స్వార్థానికి బరి అయ్యాడు. మానవుడు ఎంత బల వంతుడైనా స్వార్థపుపంపుతో జరిపే పోరాటంలో 'ఏకాకి' అన్న విషయం గోపిరెడ్డిపట్ల అక్షరాలా వర్తిస్తుంది.

: గోపిరెడ్డిగారి పంశవృక్షం :

* సుబ్బమ్మ వివాహానంతరం శోభికాలానికి మరణించటం చే, దుర్గమ్మను సుబ్బారెడ్డిగారికి యిచ్చి వివాహం చేశారు.

* విశ్వకవి ప్రార్థన *

మూలం :

అనువాదం :

రవీంద్రనాథ్ ఠాకూర్

బి. వి. సింగరాచార్య

మానసము భయలేశమేని సోకని నీమ
మానవుడు శిరమెత్తి మనలగలిగెడు నీమ
జ్ఞాన నముపార్జననక్తి గలిగిన వర్ష
మానవుల కది యుచితమై లభించెడు నీమ
జగతి సంఘ స్వార్థ సంకుచిత కుడ్యాశి
విగతైక్యయై శకల వికలత గనని నీమ
ప్రతియత్న మాదర్శపథము కొన జనునీమ
సదసద్వివేచనా స్వచ్ఛాంతు యురి దుష్ట
సంప్రదాయపు పేరెడారి నింకని నీమ
నిత్య విస్తృత భావనాక్రియా వీధులను
వీవ తోడై మాకు తోవజూపెడి నీమ

స్వాతంత్ర్య రుచిర మా

స్వర్గ సీమను స్వామి :

సంతరించుము దయను

మా

జన్మభూమి

* మన ప్రాజెక్టులు *

శ్రీ జి. కృష్ణ

నిర్మాతలకాబ (సి. డిల్లీయం డి), సరిగా, అంటే ఆంధ్రులకు కొంత సంస్కృతికరంగా, పనిచేస్తున్నట్లుంటే ఆంధ్రరాష్ట్ర ఉద్విమల సామకాలమయ్యేదే కాదేమో! నీటివనరులకోసం, విద్యుచ్ఛక్తికోసం, మంచినీటి సౌకర్యాలకోసం, మురుగు పారుదల ఏర్పాట్లకోసం, బాటలకోసం, సామాన్యవాదక వాడకాలకు ధవనాలకోసం, ప్రతి ప్రాంతంవారూ ప్రతి ఊరివారూ ప్రతి రాజకీయపక్షమూ ఒకరినిమించి ఒకరు మహజన్లు పెట్టటం ఆంధ్రోదయ చేయటం బాగా చెలరేగినకాలంలో ఆంధ్రరాష్ట్రం ఏర్పడింది. మద్రాసు ప్రభుత్వం ఏకేప్ చేయటంలేదనే ఆశం ర్పిస్తే ఆంధ్రరాష్ట్రం ఉదయించింది. అంటే ఆ ఆసంతృప్తిని తొలగించే వాస్తవిక ఆంధ్రరాష్ట్ర ప్రభుత్వం ఉంది.

: రాష్ట్ర అవతరణనాటి స్థితి :

సర్ ఆర్థర్ కౌటన్ 1858-70 లకు మధ్య ఆంధ్రజానికి చేపిపెట్టిన పథశీకరం, తెజవాడ, సుంకేసుల ఆనకట్టలు తప్ప... సుబోదార్ల ప్రభుత్వ కాలంవరకూ ఆంధ్రజానికి లభించిన గొప్ప నీటి వనరు లేదీలేవు. పథశీకరం, తెజవాడ ఆనకట్టలు కట్టమించిన ఆయకట్టును ధరిస్తుంటే, సుంకేసుల ఆనకట్ట మాత్రం నిర్మితమైన ఆయకట్టును కూడా తడిపలేదు. అధికారులుగాని, రాజకీయవాదులుగాని ఈ విషయం ఎలేవారుకాదు. సుబోదార్లు మరణించే, విద్యుదుత్పత్తి నిర్మాతాన్ని, తుంగభద్ర ప్రాజెక్టును ప్రారంభించారు. ఆ తర్వాతవచ్చిన కౌంగ్రసు మంత్రివర్గంలో రామపాదసాగరి నిర్మాణం ప్రారంభమయినట్లే అనిపించింది. కానీ నిర్మాణంకోసం చేసిన ఏర్పాట్లను కుదించివేసి అడుగులకుగానీ, సామాన్య రైతులకీ, అది ఆగిపోయిందని తెలియజేలేదు. ఇది ఇటుంచి, కొల్లేరు నివేదకృష్ణా, పశ్చిమ గోదావరి రైతులకు, వ్యవసాయవృత్తి ప్రారంభించిన వాటినుంచి ఉంటూవచ్చింది. దీని నివారణకు వచ్చే పోయే ప్రతి సాఫరిం టండింగ్ ఇంజనీరు పర

కాలు వేశాడు. కొల్లేటి పేర, సామాన్యంగా ప్రతి సంవత్సరమూ చెడిపోయేపంట, ఎంత పెద్దనీటి వనరుతో కట్టేసేగాని లభించని పంటకు సమం. కానీ కొల్లేరు, బువ్వేరు, తిమ్మిరేరు, ఉప్పుపేరు తగైరా మంపుతనరులు యధార్థంగానే ఉంటూ వచ్చాయి. పశ్చిమగోదావరి జిల్లాలో మాత్రం చాలా మురుగు పారుదలకు దూరం లక్షలు ఖర్చువేశారు. ఈ ఖర్చు కొంత మేలు కల్గించింది. మిగిలిన ప్రతిజిల్లాలో ప్రతిపాతరెరువు, ప్రతిప్రవాహము... వ్యవసాయం తరచు అందోదయం సాగించటానికి బలవర్తిస్తేనే సామలగా ఉపయోగించాయి. ఇది ఇట్లాఉండగా, కలకత్తా మద్రాసు మార్గంలో కృష్ణా గోదావరి నదులపైన కాకింపేటకేర మార్గంలో పెన్నార్, తుంగభద్రలపైన, వంతెనలకోసంకూడా మహజన్లు అందోదయం జరుగుతూ వచ్చాయి. పెల్లూరుదగ్గర పెన్నుపైన వంతెన నిర్మాణం కౌంగ్రసు ప్రభుత్వచాయంలోనే సాగింది. ఉప్పు టుండి, గోదావరికి, ఆలమారువద్ద వంతెనకు కింకు స్థాపన చేశాడు. ధైరవాని తిప్ప ప్రాజెక్టుకూ అట్లాగే కింకువును వేశారు. అంటే, చేరే పని ఏదీకాలేదు. ఆంధ్రజాతిలో 80 పురపాలక సంఘాలున్నాయి. చెయ్యికి మించిన జనాభా కల పంచాయతీలు 71 ఉన్నాయి. విరువందలు చెయ్యి మధ్య జనాభా కలిగిన పంచాయతీలు 22 ఉన్నాయి. ఇందులో 18 పురపాలక సంఘాలకు మాత్రం కాస్త్రీయ పద్ధతిలో నీటి సౌకర్యాలు ఏర్పాటు చేయబడ్డాయి. అదేవా పాటుకందరికి ఉపకరించేటంతటి ఏర్పాట్లు కావు. ఇది ఇట్లాఉంచి, గ్రామీణ నీటి సౌకర్యా లకు రెవన్యూబోధువాడు ఆవృతించారు. ఆ ఆవృతం చాలావరకూ నీటి కలికాయని ప్రతినోటా విస వచ్చింది. కొన్ని జిల్లాలలో రోడ్లు, జిల్లాబోధులు వేళయిగానీ, మనకు రోడ్లు సౌకర్యాలు చాలా తక్కువే. పురపాలక మందిరాలు కొవాలని, ఆసు ప్తరులకు ధవనాలు కొవాలని, విద్యాలయాలు ధవనాలు ఆవసరమనీ, విజ్ఞప్తులు చేయని రోజులేదు.

పరి విద్యుద్ధృతి కావాలని అడగనివారు ముందుకొస్తారు. ఇతన్ని చేతులంటే, ఎంత బిచ్చు, ఎంత మానవశక్తి, ఎంత కృషి, కావాలి? లేక చేసి తేల్చినవాడు లేకుండా. ఈలోగా కృష్ణాపదిపై ఒక ప్రాజెక్టును నిర్మించాలనే సమస్య వచ్చింది. కృష్ణా జలాలను తిమిళనాడు తీసుకు వెళ్లాలని, మద్రాసు ప్రభుత్వం వెనక పథక ఫలితంగా, జరిగించిన రాజకీయాల, నిర్దేశాలతో పాటు ఊరినిచ్చాయి. వందలొంక, పిన్కెన్సింగం, పులిచింతల, కన్నులు కడప కాలన నిర్మాణాలకు అవసరమైన పరిశోధనలను మద్రాసు ప్రభుత్వం కేంద్ర ప్రభుత్వం పెట్టిన గడువులో, పూర్తిచేయలేదు. ఇన్నింటికీ తోడు కృష్ణా ఆవకట్ట చెల్లబెట్టింది. రాయలసీమలో నీటికరువు కూడాను.

ఇట్లాంటిదిగితో 1 అక్టోబరు 1958 న ఆంధ్ర రాష్ట్రం వచ్చింది. పరిపాలన చేయగలిగినవాడు రాజునుకొనా అయిఉండాలి; లేవరి అయినా అయి ఉండాలి! రాజకీయపరిణామం, రాజకీయవాదుల నుండి ప్రత్యక్షానం, ముఖ్యంగా తెలిసినవ్యక్తితప్ప మరెవ్వరూ ముందరికావాలనికీ జంకాల్సిన నీతి. కానీ మాత్రం ప్రభుత్వపువులకీ “రాయలసీమ - కోస్తా” రాజకీయ వికారంతో జరిగింది. రాజధాని రథసర్పి మంత్రులకు చాలాకాలం ఎడిచిపోయింది.

అయితే ఈ మంత్రవర్గం కొన్ని పనులు ప్రారంభించింది. ఏదేమిటోనైనా, ఒక కొత్త మంత్రవర్గం ప్రబాసనాకొరాన్ని నయానో భయానో సంపాదించుకోటం జరిగిందింటే, అది ఆ మంత్రవర్గం ప్రకటించిన, చేయ ప్రారంభించిన నిర్మాణ కార్యక్రమాలే కారణం. కార్యక్రమాన్నంతా నిర్మాణానాటంగా వెలడియేటం సర్వీలెన్ని తప్పక ఇస్తుంది. ఆంధ్రమంత్రవర్గం అట్లాటి సుస్పష్ట ప్రవర్తనను చూపలేదు. కేంద్ర ప్రభుత్వంతోనూ, స్టానింగ్ కమిషన్ తోనూ ఎవరైనా సంప్రదించుట ఫలితంగా కూడా, ఆంధ్ర ప్రభుత్వానికి ఒక సుస్పష్టవిధాన ప్రకటన సాధ్యంగాక పోయిందికూడా చెప్పరమ్మ.

: కంతు స్థాపనలు :

కేంద్రాక్షమను ఎన్నుకోటం తెగక, కొంత ఆలస్యమయినా, కృష్ణాకోడ్డు బ్రిడ్జి రెయ్ కెలర్ కు శింకుస్తాపన చేయటమేగాక, పని ప్రారంభించిన గౌరవం ఆంధ్ర ప్రభుత్వాని కియ్యాలి. రాజ్ యే రెండుమూడు వేసపులతో నిర్మాణం పూర్తి అవుతుంది.

కానీ ఇట్లాగే వేసవికాలంలో చేతుల్నివ కన్నులు కడప కాలన మరమ్మత్తునూత్రం ఆంధ్రరాష్ట్రపు మొదటి సంవత్సరంలో కాశెను. కరువు ప్రాంతపు నిర్మాణాలలో నీటివిచ్చేత్తి, కేంద్ర ప్రభుత్వం ఆపన్న ఇచ్చినా, అవసరమైనవృకం తియ్యలేదు లేకపోయినందువల్ల ఈకాలన మరమ్మత్తు వచ్చేదీటికి తోనుకు పోయింది. కరువు ప్రాంతపు నీటి వనరుల నిర్మాణానికి కేంద్ర ప్రభుత్వం 1955-56 సంవత్సరంలోగా వాడుకునేటందుకు రూ 5 కోట్లు ఆపన్న ఇచ్చింది. నీటికి రాష్ట్ర ప్రభుత్వం ఒకకోటిని జోడించి, ఈ నిర్మాణాలు చేయల్సి ఉంది. ఈ ఆపన్నతో నిర్మించాల్సిన 17 నీటివండ్లలోనూ ఇంతిరకూ ఈ ఏడు ప్రభుత్వం 9 నిర్మాణాలకు శింకుస్తాపన మహోత్సవాలు జరిపించారు. శ్రీకామశిం జిల్లాలో నీలవగిరిం, వారాయనపురం ఆవకట్టలు, నాగవలి కాలన; విశాఖపట్నం జిల్లాలో గంధీరంగడ్డ రిజర్వాయర్; నెల్లూరు జిల్లాలో ఉప్పలీరు ఆవకట్ట, ఎక్కలగండి, పాలేరు రిజర్వాయర్లు; చిత్తూరు జిల్లాలో కాలింగి ప్రాజెక్టు; కడపజిల్లాలో దిరువ సాగిలేరు రిజర్వాయర్... ఈ ఏడు పునాది రాళ్లను సంపాదించాయి. అయితే ఇందులో అన్నిటి నిర్మాణమూ ప్రారంభం కాలేదు. పునాది చేయగానే పని ప్రారంభం కాదు. ఈ పునాదిరాళ్లు కొన్నిటి పరిశోధన వారంభాన్ని, కొన్నిటికి నిర్మాణారంభాన్ని చూచిస్తాయి. శ్రీకామశిం జిల్లాలో పునాదిచేసిన మూడు ప్రాజెక్టుల నిర్మాణమూ ప్రారంభమయింది. అట్లాగే ఎక్కలగండి కూడా ప్రారంభమయింది దినవచ్చు. దిగువ సాగిలేరు నిర్మాణారంభదశలో చే ఉన్నది. మిగిలినవి పరిశోధనలో ఉన్నవి. కరువు ప్రాంత నిర్మాణాల్లోని మిగతా 8 కూడా త్వరలో శింకువులను సంపాదించుకుంటాయి అని ఆశించవచ్చు. అయితే చిత్తూరు జిల్లాలో పుల్లముఖి ప్రాజెక్టుమీద పని సాగిపోతున్నది. అసంతృప్తరం జిల్లాలో ఎగువ పెన్నార్ ప్రాజెక్టు నిర్మాణం కూడా చాలా వేగంగానే పాసుతోంది. ఈ ప్రాజెక్టులన్నీ—అంటే రాయలసీమ [ఒక్క కన్నులు కడప కాలన మినహా], శ్రీకామశిం, విశాఖపట్నం, నెల్లూరులోని కరువు ప్రాంతాలవి,... ఎక్కువ భూమికి నీటి వివ్వగలిగినవి కావు. నీటి ఆయకట్టు ఏమంతి మహా పెద్దదీ కాదు. అయినా ఇవి ఈ ప్రాంతాలకు చాలా ముఖ్యమైనవి. నీటి పరిశోధనను సర్వరమే ముగించి, నిర్మాణాలు చేయటం హితకరం.

: కృష్ణపై న ఒక ప్రాజెక్టు :

కృష్ణపై న ఒక ప్రాజెక్టును కట్టటం ప్లానింగ్ కమిషన్ సంకల్పం. అది సందికొందే అని ప్రాచీనా బాదు ఆంధ్రప్రభుత్వము నూలించాయి. సందికొందే పరిశోధన పూర్తి అయిందని చెప్తున్నాను. నిర్మాణ ప్రథమ దశకు రూ 50 కోట్లు అవుతుందని ఇంజనీర్లు నూలించారు. సిక్వేరియం ప్రాజెక్టు మోచోట కట్టు కోమని, లేకుంటే దానివలన అలంపుం తేలాకావే తేలాకాయే మునిగిపోతుందని హైదరాబాదు ప్రభుత్వం చెబుతున్నది. ముందు ముందు సిక్వేరియం నిర్మాణం జరిగిపోయి అనువుగానే, సందికొందే నిర్మాణముల్ని చెప్తున్నట్లు ఆంధ్రప్రభుత్వ ప్రతినిధి శాసనసభలో చెల్లడించారు. అట్లాంటిక్కు సిక్వేరియం రానికి వేరే బాగా చూస్తున్నారనే భ్రమించాల్సి వస్తుంది. సిక్వేరియం సందికొందకు బాటిలేదని ఆంధ్ర ఉపముఖ్యమంత్రి చెల్లడించేదాకా, బాటి ఉన్నదనే వచ్చుకేనే వ్యాప్తిలో ఉంది. కాని, తుంగభద్ర ఎగువకాలవ ముందా, సందికొంద ముందా అనే విషయం ప్లానింగ్ కమిషన్ తేల్చాలని ఆంధ్ర ప్రభుత్వము, ఆంధ్రప్రభుత్వం తేల్చాలని ప్లానింగ్ కమిషన్ చూపుచున్నట్లు ఉపముఖ్య మంత్రి ప్రకటనలవల్ల అనుకోవాల్సి వస్తోంది. ఇదికే చెప్పాను, నిర్మోహదూటంగా కార్యక్రమాన్ని ప్రకటించుకునే అవకాశాన్ని గూర్చి. కేంద్ర ఆర్థికమంత్రి నరసింహ్ లో తను విదేశీవర్తకము ముగించుకొని వచ్చినాక, ఈ కృష్ణప్రాజెక్టు విషయం ఒక రూపానికి వచ్చిందని ఆశించుట. ఈలోగా ఈ కృష్ణానది లలన కృష్ణలోయకేగాక మరే ఇరవ ప్రాంతానికైనా లాభం ఉంటుందా లేదా అనే వెతుకులాట జరుగు తూనే ఉంటుంది. ఈ వెతుకులాటను పొగవివ్వటం, ఆంధ్రరాష్ట్రస్థాపన చాతావరణాన్ని గ్రహించు కొని పనిచేసేవారికి, విషిద్ధంగా తోచక తప్పదు.

: తుంగభద్ర ఎగువ కాలవ :

తుంగభద్ర ఎగువకాలవ ప్రత్యేక ప్రాజెక్టు కాదని ఉపముఖ్యమంత్రి చెప్పనే చెప్పారు. అది తుంగభద్ర ప్రాజెక్టులో ఒక భాగం మాత్రమే. కాని దిగువ కాలవకింది భూమిని బాగా పొనులోకి తెచ్చే ప్రయత్నం సఫలం కాకుండాగానే, ఎగువ కాలవ ఎందుకని ప్లానింగ్ కమిషన్ వారి సందేహం. అలాటి ఎగువ కాలవముందో, సందికొందముందో తేల్చుకుని ఆంధ్ర ప్రభుత్వంవారు ప్లానింగ్ కమిషన్ అడుగుతున్నాను. మంచిదే. ఎగువకాలవను

సర్వవనిర్మాణాల్లో చేర్చించాలని ఆంధ్ర ప్రభుత్వపు ఆశయం. అట్లాంటిక్కు ఈ సంవత్సరకాలంలో దిగువకాలవ బాగా వినియోగంలోకి తీసుకురావటానికి ఆంధ్ర ప్రభుత్వం ఎక్కువగా కృషి చేయాలింది; తిను చాతావరణాన్ని కల్పించి ఉంటే బాగుండేది. ఈ వాటికి, దిగువ కాలవకింది చేయాలిందే పనికి చేగం చిక్క లేదు.

వంశీధార ప్రాజెక్టును దుడవాపురం దగ్గర కట్టాలని అనుకున్నాను. కాని అదోట్లు కొందరికి దులింద లేదు. ప్రస్తుతం ప్రభుత్వంవారు రూ 12 కోట్లు ఖర్చు అయ్యే ఒక ప్రాజెక్టు పథకాన్ని తయారు చేశారు అది సింగిడివద్ద ఒక రెయిలీటలు - గొట్టా దగ్గర ఒక రిజర్వాయర్ ఈ పథకం ప్రభుత్వ ప్రతినిధు నిలచి, ఆ రిజర్వాయర్ ప్లానింగ్ కమిషన్ కు చూపి. ఆంధ్రప్రభుత్వం రూ 122 కోట్ల ఖర్చుతో అయ్యే సందికొందను, రూ 18 కోట్లతో అయ్యే తుంగభద్ర ఎగువకాలవను, రూ 12 కోట్లు అయ్యే వంశీధారను ప్లానింగ్ కమిషన్ కు మొదటి పంచవత్త ప్రణాళికలో చేర్చి సిఫారసు చేసింది. మొదటి ప్రణాళిక మరొక సంవత్సరంలో ముగుస్తుంది.

: విద్యుచ్ఛక్తి :

ఇక విద్యుచ్ఛక్తి — మచిలీపట్నం ప్రాజెక్టు కెంజేల్లో ఫలితానికి వస్తుంది. ఈలోగా రైలు వేయటం మొదలైన పనులు ఈ సంవత్సరంలో కొంత జరిగాయి. కాని ఖర్చు కార్యక్రమం అనుకున్నావాన్లో సగంమాత్రమే జరుగుతోంది. బహుశా అవసర పొదుగిరి దిగుమతి చేసుకోవటంలో విదేశీ పనా కారం లోపం అవటం ఒక కారణం కావచ్చు. తుంగభద్ర విద్యుచ్ఛక్తి - ఇంకా తనివెత్తానం సరిగా ఆరంభం కాలేదు... సరఫరాకు అవసరమైన ఏర్పాట్లు కూడా ఈ సంవత్సరంలో పొగాయి. మచిలీపట్నం విద్యుచ్ఛక్తి సరఫరాకు, తుంగభద్ర విద్యుచ్ఛక్తి సరఫరాకు ఏర్పడిన కేంద్రాలలో కావలసిన గృహనిర్మాణాలు కూడా ఈ ఏడు జరిగాయి. ద్వితీయ పంచవత్త ప్రణాళిక అంత విద్యుత్తోంటి ప్రసరణ కార్యక్రమమే అన్న ఆశను కల్పించే ఒక పథకాన్ని ప్రభుత్వంవారు ఈ ఏడు జరిగింది చేశారు. ఈలోగా రాయలసీమకు మైసూరునుంచి జోగ్ విద్యుచ్ఛక్తిని, చిత్తూరుకు మైసూరురాష్ట్రంనుంచి విద్యుచ్ఛక్తిని కొనిపెట్టయి చేస్తున్నాను. మైసూరు ధరలు హెచ్చు, ఈమధ్య హెచ్చు విద్యుచ్ఛక్తిని అమ్ముమని మైసూరు ప్రభుత్వాన్ని ఆంధ్రప్రభుత్వం కోరింది. ధరలు

వగైరా విషయాలపై, తండు ప్రభుత్వాల కార్య విధులు ఒక బిల్లును చేయబడ్డాయి. ఆ బిల్లును దింట్లో ప్రైవేటీకరిస్తూ ప్రభుత్వం మైసూరు రాష్ట్రంలో మునిసిపాలిటీ భూమికి ఇవ్వాలన్నది పరిహారం ధరలుకూడా ఉన్నాయి. అయితే ఆ బిల్లును ఇంకా మైసూరు ప్రభుత్వం ఆమోద ముద్రను సంపాదించలేదు. నందికొండ విద్యుద్విత్తు కూడా వస్తే, ఎల్లమలకొండలలో ఉన్న కంబం మార్కెట్ పురం తాలూకాలకు కూడా నీరు ఇవ్వవచ్చునని ఒక మతి. నెల్లూరు థర్మల్ స్టేషన్ కు కూడా ప్రభుత్వం అభివృద్ధి చేసేసింది. మచిలీపట్నం, గుంటకల్, నంది కొండ, నేలేరు విద్యుద్విత్తులు వస్తే, రాష్ట్రంలో థర్మల్ స్టేషన్లు అవసరం ముపురింది. ఒక్క నెల్లూరు స్టేషన్ నే ఉంచాలని ప్రభుత్వం ప్రస్తుత సంకల్పం.

గౌరవమైన ఆలమారువద్ద, పెన్నార్ వైస చెన్నూరు దగ్గర కర్నూలు పక్కన మంగళగిరి వైస రోడ్డు బ్రిడ్జిలు కట్టడానికి తాళ అంచనాలు తయారు చేస్తున్నారు.

: నీటి సమస్య :

మంచి నీటి సమస్య ప్రజాధికలు...గుంటూరుది తప్ప...మరి పురపాలక సంఘంలోనూ, ముందుకు పోవటంలేదు. కేంద్రం కూడా 80 లక్షలు అప్పు ఇస్తుంది ఆ తోట ఈ సంవత్సరం వృధాగా గడిచాయి. అరవై లక్షలకోసం సంవత్సరం గడిచటం ఆశ్చర్య కరమే. ఈ 80 లక్షలకోసం, ఆంధ్ర ప్రభుత్వం వారు ప్లానింగ్ కమిషన్ కు పంపిన నివేదికలు, అంచనాలు, అసంఖ్యాకం. కానీ పరిశీలన పూర్తి అయిన విజవాడ నీటి సమస్య అభివృద్ధి మురుగు పారుదల పౌకర్య విద్యుత్ కార్యక్రమం ఇంతవరకు ప్రారంభించలేదు. ఇది ప్రారంభించ జేయటం పురపాలక సంఘం శాస్త్రానికి. ఆ శాస్త్రానికి వారు వెరవేర్చవచ్చును ప్రభుత్వం ఆ శాస్త్రానికి స్వీకరించాలి. గుంటూరుకు 1956 కల్లా బాగా నీరు సమస్య అవుతుంది. విశాఖపట్టణానికి నీటి సమస్య పక్కం సరిగా రూపం దాల్చటంలేదు. వైస్యం, రైల్వే, పుర పాలక సంఘం...ముగ్గురూ కలిసి చేయాల్సింది పని ఇది. వారు కలిసి పథకాలు వేస్తున్నారేగాని, పనికి ఉపక్రమించటంలేదు. అనేక మ్యునిసిపాలిటీల నీటి సమస్య పథకాలు ఇంతవరకు ప్రభుత్వం ఆమోదం పొందలేదు. ఈలోగా వాటి జవాబు పెరుగు

తున్నది. నిర్మాణపనుయాలికి, ఈ పథకం సరిపోదు అని మళ్ళీ మొనటికి రావలసి వస్తుంది.

: రాజధాని అభివృద్ధి :

కర్నూలు అభివృద్ధికి ఒక సంఘాన్ని వేళారు. ఈలోగా, ప్రభుత్వాన్ని ఆప్యకోసం అర్జించమని పురపాలక సంఘాన్ని ప్రభుత్వం అరవించింది. పుర పాలక సంఘం వివిధ నిర్మాణాలకుగాను ప్రభుత్వాన్ని కోటి రూపాయలకు పైగా అప్పు ఇవ్వమని కోరింది. మరి ఈ అభివృద్ధి సంఘం ఏమి అభివృద్ధిని సాధించు చేయబోతున్నారో, అది ఎప్పుడు సమావేశం కాబోతున్నారో తెలియదు. కర్నూలులో నీటి సమస్య చాలా హీనస్థితిలో ఉంది. రాజధాని విద్యుత్ సంవత్సరమైనా, ఇంతవరకు పరిస్థితి మారలేదు. ఒక్క కర్నూలు నీటి సమస్య విషయంలో జరిగే ఆలపాలు మాస్తే, ప్రభుత్వం ఎలా వదుస్తాందో తెలుస్తుంది. దస్తాలు కదిలకపోతే, పరిపాలనలో కొత్త ఏమి కనపడుతుంది! ఈ సంవత్సరం మొత్తం మీది రాజధానిలో నీటి సమస్య పెంచే స్థూలం ప్రభుత్వానికి తట్టలేదు; ప్రస్తుతం తక్షణాభివృద్ధికి అనుకూలమైన పథకమూ లేదు. పురప్రముఖులలోకూడా, మరెవరూ ఇట్లాంటి మాండ్యం కనపడదు, ఈ విషయం ఇంతవరకు వట్టిండుకోలేదు.

ఈ పురపాలక సంఘాల నీటి సమస్య సమస్యలు తక్షణం పరిష్కరించకపోతే, చాలా అసంఖ్య ప్రజల తీవ్రమైన ప్రభుత్వం, పురపాలక సంఘాల చట్టాన్ని సంస్కరించటం, ప్రజాశాస్త్రం, ఇంజనీరింగ్ శాఖను తెలకొల్పి, ముప్పై కార్యక్రమంలో పనిచేయించటం ముఖ్యం. ప్రస్తుతం ప్రతి పురపాలక సంఘంలోనూ ఇంజనీరు, హెల్త్ ఆఫీసరు, మ్యునిసిపల్ రికార్డలలోనుంచి తిప్పకోటంలోనే చాలా కాలం గడి పోల్చి వస్తోంది. వస్తులు సరిగా వనూలచేస్తే, 10 వేల జవాబుకలిగిన ప్రతికోరిక నీటి సమస్య విద్యుత్తు చేయవచ్చు. కేంద్రపాలయంలో పది పదిహేను ఏళ్లలో అనేక సంచాయిటీలలోకూడా నీటి సమస్య విద్యుత్తు చేయవచ్చు. ప్రస్తుతం ఆంధ్రరాష్ట్రంలో ఒక యిమ్మగూరు సంచాయిటీలోనే మరక్షితిమైన నీటి సమస్య ఉంది. నీటి సమస్య, మురుగు పారుదల పౌకర్య అభివృద్ధి విషయంలో ప్రభుత్వం, పురపాలక

సంహారపట్ల పంచాయితీలపట్ల, ఇట్టాలపేర, మిన్న
గుండుటం — ఆశ్వుయం.

: భవన నిర్మాణం :

ఇక భవననిర్మాణాలు ఆశేది నిర్మాణకాళంలో
ఒక అంతర్భాగంగా ఉన్నట్లు చెప్తున్నాను. కొన్ని
ఇళ్ళ వసూవాలను తయారుచేసి, ఆ వసూవాలపై
రాష్ట్రం అంతటా ఉపయోగంలో పెట్టున్నాను.
భవన నిర్మాణాలకు ప్రత్యేక అధికారి "ఆర్కిటెక్ట్"
లేడు. రాష్ట్రప్రభుత్వం కట్టున్న ఏ భవనానికీ శిల్పి
ఆక్కర్లేదు. రాజధానిలో ఇన్ని ఇల్లు కట్టు
న్నాను. ఎక్కడా ఒక్క మంచితోనీ గౌరవించి
నట్లు కనపడలేదు. ఆ ఇల్లు కట్టడంలో ప్రత్యేక
కాతా లేదు. ఏ ప్రభుత్వ భవనం ఎక్కడ మానినా
సరే, ఆంధ్రులకు ప్రత్యేక దునులేనీ లేవని, సౌందర్య
వీహస గానీ అలంకార వాంఛ గానీ లేదని ఋజువు
తుంది. నిరాపరిమిత మంచితే గానీ, సౌందర్యం నిరా
పరిమితమైంది. రాజమహాలా! దివ్యవృక్ష కాళు
కోసం ఆక్కడక్కడా కట్టే ఇల్లు, ప్రాతేక్షుల నిర్మించి
డికి కట్టే ఇల్లు, ప్రభుత్వ కార్యాలయాల నిర్మించి
కట్టే ఇల్లు... అన్నీ రెండుమూడు వసూవాల్లో చెల్లు.
అందమే కాకుండా, శిల్ప ప్రవరగానీ అవకాశమైన
ఏర్పాట్లు నేటి భవనాలకు ఉండారనీ లక్షణాలు.
అవి కనపడటంలేదు. ప్రస్తుతం ప్రభుత్వం కట్టున్న
ఇల్లేకోసం ఇంజనీర్లు మాత్రం అవసరం.

: టౌన్ ప్లానింగ్ :

నిర్మాణకాళంలో ఆర్కిటెక్టు మాత్రమే గాక
టౌన్ ప్లానింగ్ కాళు కూడా ఉండటం అవసరం.
ఉన్న టౌన్ ప్లానింగ్ ఉద్యోగులు పురపాలక
సంఘాల తగాదాల్లో పడి సరిగా పనిచేయటం
లేదు. ఏ పట్టణంలో మానినా, గృహ నిర్మాణాలు
ఒక రీతిలో జరగటం లేదు. కొత్తగా కట్టున్న
పట్టణ ప్రాంతాలు, కంట్రాక్టర్ల తేలికేటలపట్ల
కొంత బాగుంటున్న వేగానీ, టౌన్ ప్లానింగ్ కాళు
పురమాయంపురల్ల మాత్రం కాదు. ఏ పట్టణమా

సరిగా అభివృద్ధి కాకపోవటం, ఇల్లు గొప్పదల్లాగా
లేవటం, ఆంధ్రులంతా ఎగిరిన విషయమే.

: ప్రభుత్వప్రతిష్ఠకు కొలదిద్ర :

ఇంతకూ నిర్మాణకాళం పూర్తిగా సంస్కరింప
బడాలి. ప్రభుత్వ ప్రతిష్ఠకు ఈ కాళం చెప్పు
పడుతే కొలదిద్ర. ఆదాయానికి ఈ కాళం చేత కృషియే
ప్రధానమార్గం. యువకులైన ఇంజనీర్లలో ఉత్సాహం,
కార్యదక్షత కల్పించే ఏర్పాట్లు చేయటం అవసర
మని అనేక ఇంజనీర్ల సమావేశాల్లో తీర్మానాలు
చేశాను. దైగా ఆంధ్రదేశంలో ఇంజనీరింగ్ పరి
శోధన ఏర్పాట్లుకూడా లేవు. సివిల్, మెకానికల్,
ఎలెక్ట్రికల్ ఇంజనీరింగ్ లలో తప్ప శుభ్ర సదుపా
యాలూ లేవు. ఇదిగాక ఇంజనీర్లలో విశ్రమంగా
ఉద్యోగాభివృద్ధి, ప్రోత్సాహకూ లేక నిరుత్సాహం
అనినీతి పెంపొంది విషయం గమనార్హం. ప్రతివానికీ
కీర్తికాంక్ష ఉంటుంది. బ్యాంకల్ అంటుంటే, నమం
ఉండుతే, ఎంతవరకైనా అవుతుంది. నిర్దిత కార్య
క్రమం జరగకుంటే దర్య తీసుకోటం పరుంజనం.

అయితే దీన్ని పెద్ద సమస్య. కంటేవలమైన
పన్నులు తనాలు చేయవచ్చు. ఒకటి రెండు పుర
పాలక సంఘాల్లో నీటిపై అభివృద్ధి, మురుగు పారుదల
సౌకర్యకల్పన, ఏదైనా ప్రైవేటు కంపెనీలకుఇచ్చి,
కొంతకాలం వారు ప్రభుత్వపు అజమాయిషీకింద
పన్నులు తనాలు లేకుంటే ఏర్పాట్లు చేయవచ్చు.
పని జరగటం ముఖ్యమవుంటే ఏదైనా చేయవచ్చు.
రాజకీయవాదులు కోరే కోర్కెలకు సమాధానం
కేంద్ర అధికారింట్రి ఇచ్చాను: కోర్కెలకోరేవారు,
అధికస్తామనుకుకూడా గమనించాలి, ఆ కోర్కెను
తీర్చటానికి దీన్ని ఎలా వస్తుంకోకూడా లేచాలని
వారు చెప్పారు. కానీ మన మంత్రులు కుప్పిష్టంగా,
నిర్మాణమటంగా ప్రభుత్వకార్యక్రమాలను మాపాం
డించి, ప్రకటించి, వాటిని సెలవేర్చటానికి ఉచిత
మైన పద్ధతులను అవలంబించినవ్వతే, ఇతిరుకుకూడా
బ్యాంకల్ ప్రవర్తన వలపుతుంది.

* బాటసారి *

‘హర్షవర్ధన’

నా కొక యిల్లులేదు, మరి నా యనువారునులేరు, నిల్వగా
లేక నదా యిటీగతి చరించుచునుండును, గమ్యమెయ్యదో
నాకె యెఱుగరా దొకొకనా యొక త్రోవరి తోడువచ్చిన
పై కనిపించి తప్పకొను, నే నెపుడొంటరి బాటసారినే !

చూచుచునుండగానే సాగనలే విరజమ్మెను మబ్బు తున్నలు
తోచలేనందు వంత నెటకో పనియున్నటు సాగిపోవు, లీ
లా చటులమ్ములై నిరవలంబగలిగి వమాన సంహతిగ
నా చలనమ్ము పైర్వము కనంబడు నట్టులై గలిపోకగా !

లోననుకొందు నెల్లక్రియలుగ మతి ఏగతి నిర్ణయించు న
పై నొనరింతునంచని—నరే అటులే అనుకొంద మైన మ
న్మానన వాహినీ చలనమార్గము తానె రచించునేమొ, యే
దే నొక కత్తిమున్నె వలయాకృత భూభ్రమణోపమమ్ముగా !

ఎంతగ నే వ్యతంత్రతవహించి చరించెదవంచు నెంచిన
స్వాంత మొకింత మెత్తబడి వంచిత మాటయెగాక, యుద్ర మ
త్యంత విలోలమీమనసు అప్పటి కేదెటు లాగునో అటు
గంతులువేయుచుం జనును గంతలు కట్టిన వాహనమ్మువా !

త్రోవను పోవు నచ్చ డెడలో ననిపించును రమ్యగేహముల్
భావుకులైన స్నేహితులు, వత్సలతామయ బంధువర్గముగ
కేవల ప్రేమపూర్ణనతి, నిర్మలభక్తియుతుల్ తనూజులుగ
కావలెగాక యీ భవఘనక మరిచేరెని వాంఛనియనా ?

దిన పథిశ్రమమ్మున రవంత ఎటెనియు నిల్వినంతలో
కానబడుక మహాభవన గహ్వరసంస్థిత కశ్యపంబు, ఈ
ర్యానలతప్త మానసుల వ్యాజపు స్నేహవికారముగ, వ్యధ
భీన కుటుంబ భార మనతిక్రమదైనిక వక్రచర్యయుగ !

నాకొక యిల్లులేదు మరి నాయనువారును లేరు, నిల్వగా
లేక నదా యిటీగతి చరించెద నొంటరి బాటసారినై !

* జాహ్నవి *

‘శంధిల’

“

జాహ్నవి! జాహ్నవి?”

“అమ్మమ్మ! నామ్మ! ఏం?” పశ్చాత్తే శృంగారయ పరిగ్రహిస్తూ చెరిగిపోయిన చెంబున పడవలోకివచ్చి అపరిచితమైన ప్రక్కాల్లోకం గా చూసింది చివరపు మొగం. “అత్తగారా! చివర పట్నం. పుష్పకోవమ్మ” అంటూంటేగానే చెంబునలో నాకొకటి వరి పోయినవారిచ్చిన మూడుకలస్తూ పుష్పకుని వచ్చింది ఇంగ్లీషుతో చినానామాల దివసదారికి ప్రయత్నిస్తూ “నామ్మ! కోర్ బాబుగారికి మళ్ళీ మూడుకలస్తూ” అని రెండే చేరి కందించింది. జాలిని ప్రకటించే ముఖంతో కలస్తూ తిరిగి చూడుస్తూ మళ్ళీ పోయింది అని రెండే “అతిని రచనలు, పత్రికలు తిరిగి తిప్పేయాయి.” “ఏంటి నామ్మ!” తండ్రిగారోకి చూస్తూ అడిగింది జాహ్నవి. “ఏంటి నేనెక్కా మరెక్కాకి అడ్డొచ్చి పట్టించుకుంటే చూస్తున్నా. కోర్ బాబు రాత్రీం బయట ఏకవ్రాస్తూనే వున్నాడు. రచన రెండు పాటల పంపాడో పత్రికలకు—అయితే వాళ్ళు ప్రయత్నించుకుంటున్నా తోడు.” “మనం కోర్ బాబు దివసే పత్రికలకోసా? మళ్ళీ వాళ్ళు వేసుకోలేం?”—అనుకున్న జాహ్నవి “అయిన వ్రాయించుకోవచ్చు అని సంపాదకులకు వచ్చాలి. లేకపోతే ప్రయత్నించుకోయి.” అపరిచితమైన ఇలా అంటూంటేగానే కారేతే నుండి యింటికివచ్చే కోర్ అయిన వేయిలోని కలస్తూ అందుకుని “మళ్ళీ తిరిగివచ్చాయి” అని “ఏకరి రచన యింతవేది సమకాలీన రచనలు మెచ్చుకోగా” అనుకుంటూ గదిలోకివచ్చి మేజాపైనున్న రచనల దక్క తోట్లలో గిరవాపేసాడు. అప్పటికే చుట్టలుగావున్న రచనలు తిమికో ముగ్గురు చూసిన మిత్రులు కేరారన్న సంతోషంతో పలికించినట్లు కొద్దిపాటి సవరించివేయి.

కారేతేదనువుతోబాటే అంకురారోపణ జరిగింది కోర్ బాబు రచనావ్యవహారానికి. నాలుగైతేరింతలోనూ పన్నెండు కృతులు చేశాడు. కనీసం కొన్ని వందలైనా పత్రికలకు పంపి వుంటాడు. బహు

కొద్దిపాటిమే ప్రయత్నించుకుంటాడు. రచనావ్యవహారంలో పంపారం తీసుకురావాలన్న మహత్కాంక్ష వెలుగొంది అతిలో. కోరారోపణ క్రమేణీ అతిన్ని ఇరిగిపోయినట్లు వేదిగాల విషయం చేసింది. తనకు తెలియకుండానే తోటివారిలో వోక విచ్చిరిగిస్తూ చూసిపోయాడు. విద్యార్థులూ, అధ్యాపకులూ కోర్ గో విచ్చిరిమైన ఉన్నతితిమ చూసి విస్తుపోవాలాదు. తన భావాలను లోకం ఎందుకు పరిగణించడో! అనే సంభుట మారుకొంది.

పరీక్షలైనా ఇంటికివచ్చిన తిమ్మనిచూసి అన్న రెండుగురు చాలా ఆశ్చర్యం పొందాడు. అతిలోని విద్యార్థినిగానూ విద్యార్థినిగానూ ప్రచ్చిప్రచ్చి అడిగాడు. తిరిగింది తన తిమ్మనిచూడటం కోరారోపణం తిమ్మని తిమ్మని తిమ్మని తానుగా విడుదలపడింది. అప్పుడు పట్నం పంపుకొంటేవాడు చిరువురి. క్రిందికిపోతే తాను కోర్ ను చూడటం అవ్వకుండా అపరిచితమైన తిమ్మని ఇంటి అడ్డగూడా పుష్పకోకుండా తిమ్మని అడిగింతున్నట్లు తెలిసింది. ఇన్ని మంచి యింటిగా తిమ్మని బాధగా సంపాదించేది కోరాయి మనిషిగా చూడటం అంతర్లం అన్నకు వోధపడలేదు. “అట్టే—ఏంటి లేదు—వాళ్ళం—నిక్షేపంగా వుంటే” అని ముక్త నరిగా సహధానివున్నాడు కోర్. పోనీ ఏ ప్రేమ జాన్యమేనా పోకిందా అనుకుంటే అది పుష్పట్లు తోడు. అపరిచితమైన అనేకపాటల తిమ్మని వ్రాస్తూ తిమ్మని సోకొన్నా చేశోళ్ళ కోని యాదాడు.

రచించుచు వ్రాసిన అధికమైంది. రాత్రీంబయట తిమ్మనిగా పుష్పకోలు చివరం, తిమ్మని పుష్పకోలు రాత్రీంబయట—కోర్ చివరం ప్రపంచాన్ని ముడిచిపోతున్నట్లు గుర్తించాడు. పాత్రాత్మకత్వాన్ని ప్రకటించుకుని చూచాయగా ముడిచిపోయాడు. కోర్ పదిరెండు రెట్లాడు. తనకు అతినికి స్వగమంలో వుండడం దుర్లభమయ్యింది.

ఒకవాడు అప్పు గారితో చెప్పకుండా ఏదానా పద్ధతుని పట్టుకుంటే మరేమీకాదు. తనలో బయలుదేరిన తుపానుకు అనువైన వాతావరణంకోసం ప్రాకులాడ్డం మొదలుపెట్టాడు.

అనందబాబుయింటిలో తన గదిలోవున్న రచనలను మళ్ళీ తిరగేశాడు. బాగ్యతగా పరిశీలించి బూజా, దుమ్మాదులిపేశాడు. ఏదైనా ఉద్యోగం దొరికితే తమతోనే వుండమనీ, బాహ్యునికి చదువు చెప్పమనీ ప్రతిపాదాడు అనందబాబు. అయినా కోరికపై కొంతకాలంవరకైనా అక్కడివుండి తిప్పించిగాడు. రోజుకు వోక్కుగంట మాత్రమే చదువు చెప్పేవాడు. కిలోరకు వుండే తీరికగల సమయం అవోక్కలే. ఆనందవాయికమా, అప్లండ్ కరమా అయినకాలం ఆ పట్టువాసటినితెంతో యేదైనావుంటే ఆక్షణమే. అహాయికతనూ, నిర్మలత్వాన్ని విరియబోసే బాహ్యునిముఖకవళికలే అతన్ని బాహ్యప్రపంచంనుండి మళ్ళించేవి. ఆమె యేదెల బారీ, అవ్యాయత, వార్పిలయూ కిలోర బాబులో నుడులు తిరిగేవి.

మితావేరలో ఒకటే సంఘర్షణ. వందలాది పత్రికాధిపతులతో వాగ్వివాదాలు. రెడయిటలతో ఐర్విలు. గ్రంథాలతో భావనంగాదాలు. ప్రకృతిని పరిశీలించడం. ఇవి లేనిసమయంలో విధివిధానం లేకుండా చేతి కలం బట్టుకుని కాగితాలను పరంపరలుగా నలుపుచేయడం. ఇదే అతని దైనికచర్యలు. సమాజం వింటూందా లేదా? లోకం ఆహ్వానించుచుండే? అనే కోణాలులేకుండా అతని హృదయ నీరుగోంది, మేధాప్రపంచంనుండి విచిత్ర మానవ ప్రవృత్తులు, వింతిచక్రతి, వివిధమధ్యలు,—కళలుగా, నాటికలుగా, గేయాలుగా, నటలలుగా, వ్యచిత్రాలుగా నలువడి కాళ్ళెరింగా వ్రాసిప్రతులలో ఇవట్టుపోయాయి. స్వేచ్ఛై నిరీక్షించే జన్మ శైలివలె ప్రకటితం గాకుండా వంధింపబడ్డట్లు పడివున్నాయి. అయినా ఆతినిలో నిరుత్సాహం అవుపించదు. ఏండ్లు గడిచినా కిలోరకు నిశ్చయం వలించలేదు. తనమట్టా ప్రపంచం తన్నుబాచి నవ్వుతూన్నా, హేళనచేస్తూన్నా, ప్రతిఘటిస్తూన్నా ఆతిడు వోక్కుడుగైనా కదిలించలేదు.

కొన్నాళ్ళకు దైవందివతీరితం గడచేవిధం కన్పిస్తుంది. విసిగి విసిగి అన్న గాదు డబ్బు సంపదించామనున్నాడు. పట్టులో కానీ రాబడిలేదు. కాగా కాగితాలనూ, నీరానూ ఖర్చు తగ్గలేదు. అప్పు పెట్టి తనను కొన్నాళ్ళు ఆడుకున్నాడు అనందబాబు.

తుదకు అదిగూడా మందగించింది. పరిస్థితు లొక్క మాకుగా ఆలోచనలోనికి దింపినట్లుయింది. ఏయాలయానీనా దైవ్యయూ, నైరాశ్యయూ తొందెవిడున్నాయి.

ఒకనాటి సంఘటన కిలోర బాబును కలచివేసింది. దెంతుకోజాలుగా ఇల్లువిడిచి అవ్వవే తిరిగి వచ్చాడు. అనందబాబు పడకగదిలో కొంత ఆలజడిగావుంది. ఆయన్ను ఇద్దరు వైద్యులు పరీక్షిస్తున్నారు. “మకోవ్యాధి” అన్నా డొకాయన. “ప్రాక్రొగం” అన్నా డింకోక డాక్టరు. రాత్రి పదిగంటలవరకూ వేచియుండి ప్రాణంవీడ ఆశేదని పెదవులు విరచుకుని నెళ్ళిపోయాడు. ఒకపక్క కిలోర—మరొకవంక తీరితంలో ఒకడుకుడుకు తెలుగని శ్రేణాయువు బాహ్యుని—అనంద బాబును కనిపెట్టుకుని కాశలి కాస్తున్నారు. బాహ్య ప్రపంచ మంతా కటికచీకటి కాగిరింతలో నాథంగా నిద్రపోతూంది. పన్నెండుగంటలకు బయటగా నిట్టూర్చి కనులు విప్పాడు అనందబాబు. మంచినీటికై పెదములు మెదిపాడు. బాహ్యుని కంటినీడు నుకుడుకుంటూ లోనికి వెళ్లింది. కిలోర బాబు చేతిని బట్టుకుని అనందబాబు కళ్లెంబడి నీళ్లు జలజల రాలుస్తూ చెప్పడం ప్రారంభించాడు. “కిలోర ! ఇక పరిస్థితిని గూర్చి నీకు చెప్పవక్కరలేదు. నీలో తెలరెగిన సంఘర్షణ నేను వివాదో నుర్తించాను. వివత్కర విషయ వాతావరణంలో నీవు ప్రయాణం చేస్తున్నావు. అంతిమవిజయం నీదే. అయితే—నా తుదికోర్కె వోక్కులుంది. చెల్లించిత్రా?” అంటూంటే బాహ్యుని మంచినీటిని తెచ్చి తిండి కంకం రిడిసింది. కిలోర దైర్యంతో నుండే చిక్కబట్టుకుని “బాబూజీ! ఎందుకు సంజీవీప్రాణు చెప్పింది. మీరు నాకుచేసిన మేలు వేయి జన్మాల్లైనా మిఱువలేదు. తిప్పక మీ ఆజ్ఞ కిరవావహిస్తాను.” అన్న వెంటనే “నాకున్న కాంక్ష ఒక్కటే. లోకం ఏమనుకున్నా పరే—నీజీను నిశ్చయించుకున్నా పరే—ఒక దీమరాల్ని—రక్కలురాని పడకందును,—అవాధను నీ చేతివెట్టి నెతుతున్నా. దీన్ని పెంచి, పెద్దదాన్ని చేసి, రక్షించి, పాలించే భారం నీది. నేటినుంచీ ఈ ఇల్లు నీది. ఇవొక్కటే బాహ్యునికున్న దిక్కు—వైస నీ యధం” అన్నాడు. “దానిక మీరు దెంగ పెట్టుకోకండి. ఆవశ్యం ఈమెకు రక్షించేభారం వాది. ఇదిగో వాగ్దానం. ఎంత కష్టమైనాపరే దీన్ని నిర్వహిస్తాను” అని కిలోర అనందబాబుచేతిలో తన చేతి నుంచాడు. తీరితంలో తుదిపారిగా అనంద బాహ్యును గ్రమ్మరించి దుఃఖాశ్రవులతో తనకు

పిడ్డలిచ్చే జాహ్నుని చూస్తూ కాశ్యపంగా కన్ను మూశాడు అనందితాబు.

2

జాహ్నుని వృద్ధికి తెచ్చే భారం కోర్కె వూడ పడింది. ఇంటిలో రెండు గదులు మనచో మిగిలిన భాగముల నలభై రూపాయల కట్టిచ్చేవారు. అదే వారికి జీవనోపాధి. వాటికి చేద్రాసుంటే స్వాధీనం ఉంటుంది. రోజూ రెండు గంటలపేపు ఆమెకు చదువు చెప్పేది; మిగతా పనులులో రచన, పరిశీలన, ఆలోచన—ఇవి ఆయన నిర్వికల్పత్యలు.

కాలగర్భంలో నెలలు క్రమంగా వర్షిరాలుగా ముట్టుకున్నాయి. జాహ్నునిలో మాత్రం వసంతంవలె నవ్యయోజనకోరి చిరుదున్నాంది. కుటుంబ గడచిన కొద్దీ ఆమెకు విద్యయందు వాంఛ మెండయ్యింది. రాత్రినకా పగలనకా కోర్కె బాటును వేధించుకు తింటుంది పాపాలు చెప్పమని. అప్పటప్పట ఆమెను కడుగుతూ చేతి వాడితినంపూడా రూపే వాడు. కాని ఆమెను తాకినపుడెల్లా అతినిలో వివిధ ఆలోచనలు మురించేవి. తన కళ్ళలో, నవలల్లో ప్రత్యక్షంగానో పరోక్షంగానో జాహ్నుని సృష్టిం చేసాంది. పదిహేళ్ళకు చాలావయ ఆ కవ్యకు. ప్రపంచాన్ని క్రమంగా దూరం చేసుకుంటూన్న కోర్కెకు జాహ్నుని మాత్రం దగ్గరగా వస్తూన్నట్లు తోచింది. నిరంతరం జాగ్రదవస్థలోనే వుండడానికి ప్రయత్నించేవాడు. జాహ్ను వివరల అతికు తలపెట్టిన పంథు ర్మణ, రచనాకృషి కుంటువడిపం మొదలైంది. మూడవ సహజమైన భావోద్వేగం అతిన్ని మైకంలో ముంచి తేల్చేది. ఎంతో బాధపెట్టింది. తన నిశ్చయం దృఢమైంది. దానికై తానెట్టి త్యాగానికైవా సిద్ధమై వున్నాడు.

వాటిరాత్రి రెండు గంటలదాకా పట్నంలో పర్యటించి కోర్కె బాటు బడలికతో ఇల్లు చేరుకున్నాడు. తిరుప్టలో ముగిసి భోజనంపూటే ముతచి వాయాడు. ఆయాసంతో మైలైక్కుతున్నాడు. ఇంతిరాత్రినా లోప నద్దురుగలేదు. జాహ్నుని కంఠం మృదుంగా వివరమిటాంది. “ఈ ప్రపంచాన్ని విడిచి వెళుతూ వాన్నా గారు నన్నాయనకు విప్పగించారు. నాటినుండి ఆయనే కంటికి తెప్పగా కౌపాడుకున్నాడు.” “అయితే - జాహ్ను! నీకు పెండ్లికు వచ్చిందిగా—ఆయన నేటి ప్రయత్నాలు చేస్తూన్నట్లు కనుపడలే” ఇది ఇంటిలో అద్దకున్న విమలా దేవిగారి కంఠం. అరుగుమీద గోడవాం నే ఉడికిలబడి

తనను యోచనావాహినిలోకి దిగలానే ఈ సంభాషణ వింటున్నాడు.

“ఏమో! ఆయనకు మాత్రం తెలియదు”

“హానీ—ఏకాకిగదా. జాహ్ను! విన్నెందుకు ఆయన వివాహం చేసుకోగూడదూ. మహాపుంశే కోర్కె బాటుకు ముప్పై కంటే ఎక్కువ ఉండవు. యువకుడులా నే వుంటాడూ, ఈడు తిక్కు వెచ్చి వుండడు”

“అమ్మా—ప్రపంచ ప్రేమదానికి వాకు ఉండే చాలదు. ఆయన నేను తోడుంకో అంతే నే నేనాటి దాన్ని యీ విషయం బాటు ఎదుట తలపెట్టడానికి కోరికెం కత్తెజ్జేకారా వొళ్ళు దవదవ కలుగుతుంది వాడు.”

“ప్రపంచం మిక్కుమరించి ఎంతో విధ్వారంగా తలుస్తూంది. ఉపాసంపూడా, యోధ్యసంబోధున్న యువతీయువకులు ఒకటికంటే కొన్ని యేండ్లుగా జీవించడం—కొంచెమైనా ఇతిగులలో ప్రవర్తిత్యానికి తావివ్వదూ?” “కోర్కె బాటు వాకు ప్రేమసహనుడు. తీదూమూర్తి. దయామయుడు. ఆయన నిశ్చయాల అచంచలాల. ఆయన రచనలు చదువుతూంటే ప్రపంచాన్ని ఊపగల ప్రదండమూరుతం ఆయనలో వెలచేతున్నట్లు తేటపడుతుంది” “నీవూల కట్టొచ్చావు. అయితే ఏ ప్రతికలలోనూ ప్రకటించుకోలే? హానీ పుస్తకాలుగానైనా వెలవరించలే?”

“దాని కనేక కారణాలుండొచ్చు. ఆయన పాగి మూస్తూ మానసం గ్రామమే యిది. ఇతిగులకు నవ్యసంతి మూలన మనభావాలను ఉంపుకోవడం నిరీతితనం. చరిత్రలో ఎన్నో ఉదాహరణలున్నాయి జీవించి యుండగో యిట్టి మహా మేధావుల్ని సన్మానించి తిరింపలేకపోయాడే అని సమాజాలు కుమిలికుమిలి యేడ్చినయగాలు” “జాహ్ను! నీ! బలహీనంగా పిలిచాడు. సంభాషణ సంధించిపోయింది. తలుపులు తెరువబడ్డాయి. కోర్కె భారంతో గదిలోకి వర్షి ప్రక్క దులుపుకుని దీపం నవ్వుంచేసి మేను వాలు మున్నాడు. “కాలాటి! కోంచెయ్యదూ?” జాహ్నుని భుక్తిబాటను జైన్తికి తెల్పింది. “అబ్బులేదు. పడుకో. ఇంతిసేపటిదాకా ములుకుని వున్నావే?” “అత్యే! ఇప్పటిదాకా చదువుకుంటూనే వున్నాను. మధ్యాహ్నం మీద నిశ్చయించి తిర్యాగ మీద పంపిన పీరియల్ తిరిగిస్తే మిగతా పం ఎదురు తెన్నులు కాని ఏదీతోచక తీరిగ్గా తిరగవున్నాను. హానీ అన్నం తినకపోతే కాసిన్నీ పాలు, గొట్టి తీసుకోండి” అని ఆమె తనగదివైపు వెళ్ళింది.

కోర్ మర్మి ఆలోచనలోకి దిగాడు. ఆమె ఎంతో అపాయకురాలు. తనకు తెలియకుండా వెళ్ళిగా మోడును పెనవేసుకుంటూవు లేడిగ. ఆమె దగ్గరగా రావడం మురిశాడూ తనకు గిట్టదు. అనంద్ బాబుకు ఇచ్చిన వాగ్దావానికి కట్టుబడి తన వ్యక్తిత్వాన్ని అమ్మేయకుంటున్నాడు. ఇప్పటి వాతావరణం తన ఆశయాలును తనకు తెలియకుండా చాటుచేస్తోంది. ప్రస్తుతం తాను ఆమెకు దూరంగా వుండకపోలే తన దృష్టి మాదుముఖంపట్టి జీవితంలో గలుపును చూపి లేడు.

పొలగానూ, రొట్టెలపండ్లతోనూ ప్రత్యేక మైంది బాహ్యుని. ముందంపై పడుకునే రొట్టెయ్యి విరుచుకునే కాగినపొలలో ముందుకు తింటున్నాడు. దీపపుకొంతిలో ఆమెముఖంవంక తేరి పారజాచాడు. నిర్లభమైన కాంతిలో పున్నమినాటి ఎడతేయని ప్రకాంతంగా ప్రవహిస్తూన్న పరిశ్రాబాహ్యునిని గురుకు తెచ్చింది.

“నాకథ ఎలావుంది?” మడిగా ప్రశ్నించాడు. “నాకథ బావుండకపోవడం వేదంతే? అందులో నాకు?” చిరునవ్వుతో ఆమె సమాధానమిచ్చింది. సగోవరంలో పండువెన్నెలలో వెలిగే కలువరేకులు కదిలిపట్టు మెరులుతాయి కనురెప్పలు. తాను వీడిపో తున్నాడు ఆ కదిలికను. “ప్రపంచం నా కృషిని ప్రశంసించకపోవడం నీకు బాధగావుంది గానూ?” “అలా గంటారేం? ఎవరికైనా బాధగా ఉంటుంది ఉత్తమకృషి నిర్లక్ష్యం చెయ్యబద్ధిప్పుడు. మాకు మాత్రం విచారం కలుగనూ?” “లేదు - బాహ్యునీ లేదు. పారబడుతున్నావు. సమాజం నన్ను సవాలు చేస్తోంది. నేను ధైర్యంతో దాన్నిదుర్గొంటున్నాను. దీనిలో భేదానికి తాచేలేదు. ఉండగూడదు. ఎదుటినుండి వచ్చే తాకిడిని ఎదుర్కొన్న వాళ్ళే విజయాలక్ష్మి వరిస్తుంది.” “ఏమిటో—మీరూ మీ ఊహలే నేను. మీ సరిధిలో యోచించడానికి ఏపాటిదాన్ని?” “ఈజ ఈజ్ నూ మారే ప్రపంచాన్ని చూస్తూంటే ప్రపంచంతో బాటు మారే నీకు నీలో వింతలేదే పాపకల్పం లేదా?” “నా కర్మం గావడంలేదు మీ కోరణి” అంటూ ముసీముసీ నవ్వులతో బాహ్యుని తన గదిలోకి పోయింది.

ఆ మరుపులో, చిరునవ్వులో, వడిలో, వాటి రాత్రి ఆమె వైఖరిలోనే విదా సుడుపుంది కోర్ మ బలంగా బంధించి ఎక్కడికో తాకుస్తున్నట్లు పసిగట్టాడు. ఆ ఊణంలో రెండేదానూ అతని ఎదుట అవుచున్నాయి. ఒకటి ఏకాంత జీవితం; అనవరత

తీవ్రసంఘర్షణ! సంతోషంతో హోహూహాన్ని ముంగి అమృతంకోతకు అంతియ విజయంకోసం జీరితుందిరాన్ని ప్రపంచ సాగరంలో సుధించడం— రెండవది ముఖమయమైన, ప్రకాంతమైన, ముంపుటిరిమైన, భోగ్యాలంమైన, దీపరహితమైన వీడ్చాలు ఆ బోరాబావిక. “నీకే జయం అని విడిచిం చేకుండా సమాజానికి సాగింబడి తన వోటమని వ్యయంగా స్వీకరించడం”—తిలంమకు నేపరికి వాళ్ళి కంపించింది జగత్తు తన్ను పరిచాసిస్తోంది. కలం గవగవలాడుతోంది. మూలమన్న పెట్టెలోని అమృదితి గ్రంథాలు—నీళ్ళుగా కుప్పలు కప్పలై బంధించబడ్డ వైదీలు వ్యవస్థాపాయపులకోతకు అంగార్యుమో తననే ఆధారంగా ఆకాశ్యోతిలా భారించుకుని యన్నట్లు కనుపించే తన కృతులు—కోర్ బాబు విశ్వయించారి. జీవోసంఘర్షణ నింక సాగనివ్వ గూడదు. అబో ఇబో రేల్వేయాగరి.

కెటిలోంచి బాహ్యప్రకృతి చీకటిలో జీలుకుగా తొంగిచూస్తుంది. గడియారం నాలుగు కొట్టింది. గతికాలం తన మనస్సులో తిరుగులతో నెమరు చేయబడుతోంది. సాహసించి లేచాడు— అటు ఆ గదివైపు చూచాడు. గంభీరంగా ఆవరణాలు వోసాలు ముతచి నిద్రిపోతోంది. అరణ్యమ్యాంధంలో ప్రియం నెడబాసిన దమయంతి: రావాలనుకు చెంతిలేని, గాతముకు వీడిన యశోధం—లిప్త కాలంలో విరసంగా అతని భావనలో మెదిలారు. దృష్టిని ఇటు మరల్చాడు. అవాళే తిరిగివచ్చిన “పెద్ది కథ”—బాహ్యునిలో తనపట్ల దైవత్వాన్ని పాడు కొల్పిన రచన—లోకం నా కళ్ళులేదని పారవేసిన కృతి; సమాజం తన్ను ఎరుగుదబ్బు దీసిన సవాలు;— అతివికే తెలికుండానే చేతులు త్వంత్యరగా పనిచేస్తున్నాయి. కాళ్ళు తిడిబడ్డాయి. కవర్లు, కాగితాలు, రచనలు, పుస్తకాలు—వొండొరులను కొగిరించుకుని ఉక్కిరి విక్కిరిగా త్రొక్కిసలాడాయి. దీపంలో చమురు తిగిపట్టుంది. కాంతి క్రమంగా తిగిపోతోంది చీకటిలో గూడా. ఆ ఘడియూ నెత్తిపైన ఎత్తు కొనబడ్డ పెద్ది పెట్టెతో, పరులకు చోరుడా అని న్యూరింపకేపే ఒక వ్యక్తి బారిగా తనను విడువలేక వీడ్కోలిచ్చే ముగ్ధ కంఠంతో యాపడుదులా పున్న అనందిబాబు ఇంటినుండి వెలికిబడి ప్రత్యామ్నాయంకి జరిగిపోతూన్న చీకటిలో నెయ్యిదగా సాగి పోయాడు.

3

గామనీయ కలకలమును గూర్చి. గోపాల్ బాబు చిన్నవాటి పేర్లను గూర్చి కోర్ బాబు వచ్చిన కొలది కోసాలకే ప్రారంభింపబడింది. “మిత్ర ప్రచురణలు”కు. ఈ ప్రస్తుత గ్రంథములకు అలా ప్రారంభం అందింది. ఇలా. రాత్రి అతినిన్న సాగవంటి మిత్రుల వీధులను తొలికర్యములను రప్పించారు. కోర్ బాబు పరిధి దగులకుంటున్న పుట్టిమంది గోపాల్ బాబును పరిధియే. కాలమాన పరిధిలకులకు పరిధి ప్రవృత్తి అయింది.

“కోర్! నీ రచనలు కాగానే వున్నాయి. కానీ ఒక పేరునకు రచయితలకు పేరు వ్రాయించారు. వ్రాసినవాడు వ్రాయకుండా గ్రంథాని కోర్ పేరున యెన్నుకోవాలి.” “లేకుంటే మనం ప్రభుకలేమా? స్వతంత్రంగా మన కోర్ మనం చాలుకోలేమా?” “అది గానోయ్. నేటి ప్రపంచానికి కొంతైనా దానికం చూపాలి. లేనిదే ముందు అది మనకు లాగదు” “ఒకడివగ్గరికి మనం ప్రస్తుతాన్ని దీనికేదీలే మన కోర్ పేరు పెడతామా—రచయితలంతా యాచకులకుంటివాళ్ళే. “యాచకో యాచకో” “నీవు అలాగంటే లాభంలేదు.” (ఈ కోర్ బాబు ఎలాంటివాడైనా పరిధి పుట్టి గడ్డి తింటాడు) —కోర్ బాబు అలాగించాడు. తన కోర్ లేకపోయినా ఈ యెన్ను మొదలై కొంత ఆకర్షణగా అవుతుంది. “అయితే — మనదగ్గర పేర్లే” “అ—అలా వారిలోకి రా. కా కోర్ వాగ్దానం యిస్తే చాలు. నువ్వు “కోర్” అంటే పరిధి రాత్రికి పని గానిస్తా.” వాగ్దానం అనేది కోర్ బాబును అందించాడు అందియిస్తుంది. ఇది మనదే. గోపాల్ బాబు చిన్న పుట్టిమంది తనతో యెరమరిక లేకుండా తిరిగినవాడే - ఎలాగో యీ వాల్లగ్గరేవునుండి తనకు కనబడలేదు. “కోర్” అనియ్యకానీ—ఇది నెలంటి కోర్ కోర్ కోర్ కోర్! ఏ కోర్ కోర్ కోర్—ముందు వా సంఘటనలో జయించే ఆకే మొదలు. “అ—అలాగే కావాలి. కానీ ఒకటి జాగ్రత్తగా విను. నేను తలపెట్టిన ఉద్దేశ్యములలో కృతకృత్యం అయితే రాత్రికి నీ నీవంటి చిన్నవా” —“పరిధి—ఇప్పుడే మునిగిపోయిందేమోలేదు. మన పాతక పాత సమాజం లోనికి వచ్చినపుడే నువ్వు చేయవచ్చు నే వెళ్ళినపని” “గోపాల్—నీ ఉద్దేశ్యం నాకు బోధపడలేదు. సమాజం అంటే అవసరమిప్పుడున్నావా—లోకం మొదటి, బంధ, శ్రుతి, మూల, ఇతరు, పెండ్లి—ఇన్ని విశేషాలు

గల పదార్థం. దీనికి యెన్నులెలు, మునుగింపులు, పకల కోర్ తెచ్చి పెట్టేసరికి మనకుంటివాళ్ళు కనీసం కొన్ని వందలమంది యెన్నుల ప్రాణాలను బలి పెట్టాలి.” “కళాకారుడు మనకున్నావులే”

మొనగా దురయోధనే ప్రారంభించి ఎకా యెన్ను నెలకోసాలలో వోక వల వ్రాశాడు కోర్. “జాహ్నువి” అని పేరుపెట్టాడు. సాక్షాత్తు తన రక్తంతో వ్రాసినంత కృషిపెట్టాడు. పుస్తకం చేతి బట్టకుని ఎక్కడ గుమ్మం దిగి గుమ్మంగా ఎండికో గ్రంథకర్తలను ఎందరించాడు గోపాల్. అంత తిరిగి వాలుకుంటే పెట్టికొన్న పెన్ మేనేజి మెంటు కోర్ కు వచ్చింది. యాచిన రచయిత కల్లా కన్నుకుట్టింది “జాహ్నువి”. తమను కొదివి తమ ఆధిపత్యం కోర్ కాలపేర్ల రచయిత తారాపథాని కెగ్రామమున్నాడు. ఈర్ష్య, సంకుచితత్వం, స్వార్థం, —వాళ్ళను నడివాళ్ళను చేశాయి. తమ సహకారింధకపోయినా రచయిత విరాటంకంగా పైకి వచ్చేస్తాడు. అయినా మానవనైజము మాన్యుకోలేదు పెదివి విరిచాను. విరికించారు కొందరు. విమర్శించారు. ఖండించారు. రచనంటే ఏదెబ్బ యెన్ను గని గోపాల్ బాబు రిక్తమొగంపెట్టాడు. కోర్ కు ముత్రం ఏమీ దిగులుగలుగలేదు. ఎవరంగీకరించినా మాలివా తానుముత్రం కాన్ని అయ్యే తిండి ప్రకటించడానికి నిర్భయించుకున్నాడు. కానీ గోపాల్ బాబు వొప్పకోలేదు. తొలుగొలు రినే తనకు పెట్టుబడి తెలుసుకున్న మిత్రునితో ఘర్షణ పడడానికి మనస్కురించలేదు. “జాహ్నువి” తాను ఇప్పుడుగా అదరించి, అలాగించి—తీర్చి నిర్జన కళాఖండం పాతరచనల బుట్టలో కుక్కబడింది. తర్వాత చాలా గ్రంథాలు వ్రాశాడు. అతడులు పెద్దలకు చూపించాడు. మొదలున్న బహు కోర్ మందిని ప్రేమించిన తెల్లపెట్టాడు. మిత్ర వేలాది ప్రబుద్ధులు పెదివి విరిచారు.

తెంజేలుగా సాగిన ప్రచురణలు ముగియగల పట్టాయి. తొలుతి గోదరించిన ఆకాశం దూర మౌతున్నట్లు తోచింది కోర్ కు. ఈ అనుభవం ముత్రం అతినితో అత్యధికాన్ని సడలించలేదు; కాగా బలపరచింది. ఈ ముగ్ధును వొక్కసారి జాహ్నువి బాధ తెలిలేదు. ఆమె అసలు వుందా? వుంటే అంతటి మేలుచేసిన తనను, ఆమెయొక్క ఏకైక ఆకాశరాజాన్ని ముగిచిపోయిందా! ఏం—ఎందుకు ముగిచగూడదు? స్వార్థంతో తాను తన ఆశయంకోసం ఆమెను వంచించినపుడు యెంకా

తన్ను ఏ మొగం పెట్టుకుని జ్ఞాపకముంచుకోవాలని కోరుతున్నాడు? ఆమె భోగబూతీయాలని విశ్వయించుకున్నాడు.

పట్నంలో అడుగు పెడుతూ ఎదురైన ప్రతిస్త్రీ ముఖాన్నీ మానంగా కళ్ళతో ప్రశ్నిస్తున్నాడు జాన్నారీచే చెప్పమని. మార్కెటు దిగికుండా ఆనందిరాబు యిలుపుతో పేటకు బయలుదేరాడు. దారిలో ఒక దృశ్యం అతిన్నీ దికిరిపరచింది. బజారులో ఒకచోట పాతపామానులు గిక్రియించేరు కొం జాన్నారీచే విద్వహింపబడుతుంది. దూరామ్మంచి యాన్తూ నిర్ధారితపోయాడు కోర్. పాతీసీబాబూ, వైకెలద్రకొబూ, ఇనుపమరలు, వాడి పాతేసిని చిన్న చిన్న పేరుపాట్లూ, వోకమూల — మతోక వంక యుద్ధింపించి తిరిగివచ్చి ఇల్లికుపోయే సైనికు అమ్మివేసిని కోట్లూ, పాత రిగ్గుబూ, బోపిలూ, బూట్లూ — ఇంకో ప్రక్క పరికరకట్టలు, పాత పుస్తకాలు అనేక భాషలలోని పదహారో యువకుని చేతి వర్తమకుతున్నాయి. అదిగో—ఆమెయే జాన్నారీ. కొంచెం పాడుగడిగింది. బొద్దుగా వుంది. అచే కళ్ళు. ఆవారే రాత్రి ఆకాకాంతులతో మెరిసిన నయనాలు. శ్రుతిలో పుస్తకాలపైకి పుస్తాడు. వంగి పేర్చియార్ వాటకంతీసి “దీనివల?” ముడిగా అడిగాడు. గొంతు పనికట్టడానికి వదులుతున్న కళ్ళు యెత్తిబడ్డాయి. “బాబూజీ — కోర్ బాబూ!” మఱి మాట్లాడితేక పోయింది. క్షణంలో ఆమె వదలసంగ్ అలలెత్వం వెనుకై గంధిరి ఆవరించింది.

“దయచేయండి కోర్ బాబూ — మీరు వెలిగించిన ఆకాకాకా ఆరవండా మీరై నిరీక్షిస్తూ వెలుగుతూంది. జీవితాన్నే చదువుగా దిపించుకుంటూ” అని కుర్చీమాసి “బాబీ—తిర్వారీ సద్దునువు గాని వెంటనే వెళ్లి రెండుకప్పులతోటిన్నీ, దిప్పట్లూ తీసుకురా” అంది తిరుచెల్లె వ్రరిగాయాచే కుర్రవానితో. శ్రుతిలో వాడు ప్రక్కకు వెళ్ళాడు. “దారి తప్పారా బాబూజీ! మీరు కథలో గానిలేకుండా? లేక ఆచివ్యమం చాలించి పోయిగా ప్రభుకు నున్నారా? ఇన్నాల్లైవా తాము పెంచి పోషించిన లతిమ మాది కోరిక జనింపలేదని భగవంతునికి సన్మ వాదాలు”. కోర్ ఇంతవరకు మెదల్చలేకపోయాడు “పెదవుల్ని. మానంగా తెగ పరిశీలిస్తున్నాడు పరిసరాల్ని. “బాబీ! నియయాంచి పరికిలన తిగిందింది కొంత. కొంచెది దిగ్గిరూడా ఏకథలోవైనా ఇరికించేరా—ఇంక వాకు నిలుచోవడానికి తావుంది” పరిహసించింది. ఆమె వత్స ఆతిన్నీ మాట్లాడించింది.

ఇలాగున్నాచేం జాన్నారీ? ఈమెవు నీదేనా? ఎన్నాల్లైవంచి నడుపుతున్నావు?” “తాగలేదూ ఈవ్యాపారం? విన్ను నాతో వుండనీయలేకపోయింది నాస్తిరి. తిర్వారీ చదువు మానేశాను. మావయ్యచ్చి ఏదాదిపాలు ఇంట్లోవుండి ఈ దృర్తిలో ప్రవేశ పెట్టాడు. విధి ఇలాగుంపెంకూడా సహించలేక పోయింది. ఆయనకూడా త్రాయపాముగా పరిగ మించాడు. నానాతేవరణం ఆయనకుకూడా స్వర్తి పరికింది. ఏదో అలాగాలాగు లేని కైంగ్లం తెమ్మకుని జీవితం వల్లెబుడుతున్నా. మీరింకా ఆలానే వున్నారా?” విచిత్రమైన వింతిప్రశ్న ఆమెనండి వెలువడింది.

“జీ—ఆలానే వున్నా. ఇంకా రాళ్ళు విసురు గూనే వున్నాను. ఆకాకాకా ఆరలేదు. అంతిమ విజయంకోసం అట్టులుచానూ ఆకాకాకా! యొగ త్రాకుతూంది.” ఇంతలో టీ తెచ్చారు బాబీ. “ఏడి పేలు నియ్య జాబ్బలకైనా ముటువలేను. కంటికి రెప్పలాకున కాపాడుతాడు. పేరుకు నాదిగాని ఈ మెపులో పసంత ఏడిదే”. అంది జాన్నారీ. కోర్ బాబు సంతోసం విన్నది “మీ రక్కడున్నా పరే మీ విజయాన్ని కాంక్షించే జీవి ఒకటున్నది ముటువకండి. మీరు జయస్తాడు. అద్భుతముంటే ఈ కన్నులతో ఈ జీవితంలో మాచే భాగ్యం వాకు కల గకపోదు. ఏనాటికైనా సమాజం మీకు కైమాచ్చు చేసి తీరుతుంది. ఇదిమాత్రం తిర్వారీ” అని ముగించింది జాన్నారీ. ఆమెను చూచేవరకు ఏమేమో అనుకున్న కోర్ కు ఇంక మాట్లాడాని కేయి కనుపడ లేదు లేచి కలవు తీసుకోజోతున్నాడు. “లోకంలో అంత వొక్క తీరుగానే వుండదు. మోసగా స్పృంటారు జాగ్రత్తి ఎటుంది వేగవైనాపరి మీ రిక్కడకు యధేచ్ఛగా రావచ్చు. ఏమీ సంకోచించ కండి. విజయోత్సవంలో మునిగి ఈ దీసురాల్ని గడుక ముటచేరా—నాకేక దిక్కుంపెదు” ఆఖరి నారిగా ఆమె పలుకులు జారిగా ఆరిని చెవులలో శ్రుమ్యుకున్నాయి.

గిరుక్కున మళ్ళిక కోర్ బాబుకు వోకసారి తివ గడిని చూచిరావాలనిపించింది. తిన్నగా ఆనంది బాబు యింటి కల్లాడు. రెండేళ్లకేరిం ఎలాగుంజో ఇప్పడూ అలాగునేవుంది. తివను పరిపాసిగ్గున్నట్లు తివ గదితాలం వూగిపలాడింది. విమూలాదేవి వాళ్ళ ఇవ్వడూ అడ్డకున్నాడు. తివనుమాసి వినుపోతున్న ఆ గృహిణిని తిర్రె పరికించాడు. ఆమెలోనూ ఏమీ మార్పులేదే. చూడగా తానే మారిపోయినట్లు

తోచింది. “బాబూజీ—రండి. మాగోపండి. క్రొత్త వారికితల అలా నిర్దాంతబోతారే?” అంది నియూజీరి. మిస్ట్రీలో మాన్యున్నాడు. జాహ్నువిని కూర్చో అమె వ్యాపారాన్ని పరిచి అడవిలోనివించింది. ఆమెయే తినుబు బాటిగొలిచేటట్లు చెప్ప వారంధిం చింది.

“నాయనా! ఏవేరయూ జేవిక తమ కలా ఆంత ర్వాదమైనాక ఆపిల్ల ఎన్ని ఇక్కట్లు పడినో జేవురి తుంక” అంటూంటే ఆమెను అపి ప్రశ్నించాడు. “ఈపిల్ల నీ పుత్రికాని కెవరు దింపారండీ?” “అదే చెబుతున్నా. కొన్నాళ్లు మికోపం దుభించి ప్యక్రా గూని కంటూ వర్లింది నెలనాళ్లు పిళ్ళి మేనిహా చట. ఒకాయమ్మ దీనుకొచ్చింది. మానునెల్లవాకా మేసింది. ఆయనె తిప్పివర్లిం చేసి తునుకు కొద్దిపాటి సాయ్యు అప్పజేసి చిన్ని దుకాణం పెటించాడు. అనునెలవాకా అలా జేవుంది కాని క్రమేపీ లాధిం మొదలెట్టింది. బాజీ—అనే కుర్రాణ్ణి మరుదుకు ప్నాడు. వాడే ఈ మట్టుపట్టు పదిమొళ్ళవాకా వున్న పల్లెటూళ్ళ కెళ్ళి పాతిపాటామలు, భారీ సీసాలూ, చిత్తుకాగితాలూ వాకగా కొంటూ వుంటాడు. అలాంటి విశ్వాసపాత్రుడు ను పనివాణ్ణి ఎక్కడా మానిం. వాడు నాశరీలోకి వచ్చింతెగ్యాక జాహ్నువికి కొంచెం ఊపిరాడు మీంది. ప్యక్రా వా తిమ్మనికం పె దున్నగా నూను కంటూంది వాణ్ణి.”

అలాగమాడా అమె ప్రతికంప విధికి బదు వైంది. రోజూ తిమా మాచా తిగవులాడుమనేవారు. ఆయనను జాహ్నువి నిన్ను నిర్మయూ పూజనూం టుందిని ఎలాగో తెలిసింది. ఆమె మిమ్ము ప్రేమిం చడిం ఆయనను గిట్టలేదు. చాలాపాద్లు మంచ రించాడు. కాని ఆమె మిమ్ము వైవంగా పరిగణిం చడిం మానలేదు. చివరి కోకనాడు జేల్పాడు. జాహ్నువిని తినునె విసాహం చెబుకోమని. రెండో పెరి అయినా తిను కేరీ వయసు ముదిరిచేదనీ, తిను ఆసీసాదుల్ని ఆమెకే చెందిజేస్తాననీ ఆమెను విధించెవాడు. క్రియక్రమంగా బలవంతంలోకి దిగింది వ్యవహారం. ఒకనాడు జాహ్నువిపై చెయిచేతు మన్నాడు. ఇరువురమ పెనుకూట ప్రారంభమైంది. నే నెంత ప్రతిహారివా ఆయన విపరేను. చివరకు ధిగవంతుడు పంపాడా అన్నట్లు భారీసీసాల కొం దితో బాజీ ప్రతిగ్రహియ్యూడు. వాడూ ఎంతో ప్రాణేనుపడ్డాడు. లాధింతేకపోయింది. కుర్రవా డైనా కోపంతో ఉడికివాయి కావడిలోంచిసి భారీ

సీసాతో కణతవికావ బలంకొద్దీ కొట్టాడు మాచని. సీసా బల్లన బద్దలైపోయింది. జాహ్నువి కెవ్వం కేకతెట్టి నెలనూరింది ధారగట్టిన నెత్తుటిని కూడలేక. తలబద్ద లైంది అయినను. సాయంత్రానికి ఆమెపత్రిక చేర్చాడు. పోలీసులార్ని ఎంతో గొడవచేశాడు. జాహ్నువిని బాధించారు. ఆమెయే తినుబు పాత్ర్య చేయడానికి ప్రయత్నించిందిని ఆయన వాద్యాల మిచ్చాడు. బాజీ—“నేను—వేరన్నట్టి” అని పోష్య మన్నాడు. ఆతనికి సంకల్ప తగిరించి తెలుసు తీసు కెళ్ళారు. మళ్ళి మూడునెల్లవాకా తేకలేదు ఆ పెద్ద మనిషి మందంపై నుండి. రెండునెలలు తెలులో కలిసికీ ఒకనివింది అక్క గారికోపం అటమటిస్తూ ఇంటికొచ్చాడు బాజీ. ఇలా మికోఅక్రై యమకూతిన లమధివిస్తూ ప్రకుమ పోగిల్పింది బతువుగా నాయ మాడుతు.”

ఈ ఉదంతం వింటూ కికోర్ ఇక అక్కడ నిలువలేకపోయాడు. దీనివదింతో ఆమెను వివిష్ట రించి నిధింపడ్డాడు. ఎలూ విశ్వయింపలేని ప్నావ యంతో మిరివామిన్నాడు. జాహ్నువి తియెడ ఇంకా యంతి బరీతుమై విశ్వాసం గలిగియూంపడిం ఆతనిని ఉప్పొత్తుచి చేస్తాంది.

4

చికాను మనస్సుతో కార్యాలయంలోకి ఆకును పిల్చాడు కికోర్. లోన ఎవలో తీగంకా వాగ్వి వాదం జరుపుకుంటున్నాడు. “ప్రెవకు జేర మొచ్చింది. అమ్మింజెయ్. వచ్చిప వద్దం చాలు” ఇది ప్ర్యకంపం. “నీయిద్దం. కొజనానిపనికి నెమ్ము అవదింకంకా భక్తుపెల్లడం వామమాత్రం నచ్చు తుందా. కానీ ఒకసే వీమనాంది. ఆయన కింకా అపిచ్చి వులేదు”—గోపాల్ బాయిది ఈ వ్యరం. “వదిలకు. మనం వచ్చిగా వున్నాళ్లు ఆయనపిచ్చి ముదరు. చిత్తు కాగితాలతో పహా అమ్మెయ్. పది రోజులో మనసు సాయ్యు చేరారి. వాగ్గర్తీ.” “అలాగే కావీదాం?” “గోపాల్! అక్కయి పెరిహట ఆయ నతో ఎప్పుడెవా ప్రస్తావించావా?” “లేదు. అలా గునే గోపయ్ గా వుంచాను. ఇవాళే నే లేళ్ళెస్తాను. పల్నంమంచి రాసిండి”

కికోర్ లోనిది వచ్చాడు. వారిద్దరూ క్షణంసేపు చక్తులైవారు. య జ మా మ కా లు యింతిటి అన్యాయ ప్రేమ ఇన్నాట్లుగా తింపై ప్రవరించడింలో గల అంతరాధిం బోంపడింది. ఆమెను విగవాలో తోచలేదు. నెమ్మదిగా ఆమె తప్పకుంది. గోపాల్

ప్రారంభించాడు. "కోర్ - ఎంత చెప్పినా ఆమె వివరించదు. తానుబట్టిన కుండటికి మాజేకాల్సింటుంది." అఖరిపారిగా ఒకటిక ప్రయత్నం లెలపెట్టాను. నేటివరకు విజయం ఎందువలనగానే వుంది. నిన్ను నే ప్రతిరోజు ఒక ప్రకటనచేశాను. నవలారచనల ప్రపంచపోటీలో పాల్గొంటున్నాను. దీనిలో విజయం వచ్చినాపరే. లేకుంటే ఇదింతా సొమ్ములేకుంటుందాం. కాళ్ళింతగా నా ఉద్యమానికి రిలాంజరియస్తాను." "ఎరే" అన్నాడు గోపాల్. ప్రకాంతంగావున్న సమయంలో వెస్ యజమానులారినూరై రీలాసేరి పెండ్లిసరించి ప్రస్తావించాడు. తివేర్చిన వాగ్దానాన్ని నెలించమని కోరాడు. కోర్ తన అసమ్మతిని వెల్లడించాడు. అయితే తన కడిపారియత్నం ఫలించేదాకా ఈ రహస్యం వెల్లడించవద్దని ప్రతిపాదాడు. గోపాల్ మానం వహించాడు. ఆ మానముద్రలో నొక మహావిప్లవం చెలరేగింది. కాలకూటవివం అతిని మెదడులో మెదిలింది అది విచారంలో విజృంభించి తనకు మళ్ళీ ఎట్టి కేసు తెస్తుందో ప్రాహంబిలగడం బహుశ్చయింది కోర్ బాటును. ఆ మాన ప్రశస్తి తీరాన్ని ఆప్తిర్ణింతోనూ, ఆ వెనకతోనూ స్వీకరించాడు.

కృషి మళ్ళీ ప్రారంభమయింది. గృహిణులకు నివాసాలయ తిక్కలించి వ్రాసా దొక నవలను. కౌకారి కవచాని ప్రచారం—అతిమ కేవలం విజయ కాంక్షతో వైతన్యంతో ప్రానిక వహించాడు. తిప్పక జయించి తీరాలనుకున్నాడు. నవలలో టి క పంపాడు ఆగంతాన్ని. రెండు ప్రతులుగా తియారు చెయ్యబడింది. మిగిలు రీలాసేరి దూకుచావని తీసుకువచ్చా దొక ప్రతిని. అతిమ ఆ ప్రతిని చూసి మెచ్చుకున్నాడు; ఆమె నవ్వుకుందిన్నాడు. ఆమెప్రసవప్రసవముఖవిషమంభావించి తెలుసుకోలేకపోయాడు కోర్. తన జీవితధివ్యక్తును చేర్చిది ఈ ప్రయత్నం. అది అతిని చావులనున్న నిర్ణయించాలి. అదొకటి ఆతితో దినాలు యుగాలుగా గడిచుతూ నిలిచివున్నాడు. ఎన్నో రీయని కలలు గంటున్నాడు. ఆకాశవంతో లేలిపోతున్నాడు.

అతిమ ఆశించింది గదిపు వాటింది. ఎప్పటి యట్లే వాడుకూడా కోర్ బాటు రచనలు తిరిగి వచ్చాయి. అయితే అది వచ్చేసమయానికి రీలాసేరి, గోపాల్ బాటు అక్కడే వున్నాడు. తిప్పిచెయ్యబడినాటిలో తను బాటికి పంపి గంభంగూడా వుంది. అతిమ వాన్ని చూస్తూనే దిగులపడిపోయాడు. వివిధమైన వ్యాఖ్యానం లేకుండానే ప్రతి

వాళ్ళు తన నవలను తిరిగి చంపేశారు. ఒకటి లేలిపోయింది. జీవితంలో తా మహించని సంఘటన రంధరించింది. ఆ కళ్ళకు అలాంటి మూలకు గిరివాసేసి, కించిస్తూ తన అవస్థకు జాలని ప్రకటించనివారివద్ద కలవు వున్నామని పట్నం బయలుదేరాడు. అయిన వెల్లిన కొద్ది నిమిషాల అనంతరం వెస్ నూ, ఇతిర పాతుగిరి అమ్మివేయమని మళ్ళీ గోపాల్ బాటును పొచ్చిరించి రీలాసేరి వెల్లిపోయింది. ఇకవైవా కోర్ మనస్సు మార్పుకుని తన ఉన్నతతీకు స్వస్తి చెప్పి ఆమెకుద్దకి వచ్చి తీరుతాడని ధిమించింది.

మరిలేని స్థితిలో రెండుమామగోనాలు కోర్ పట్నంలో రిచ్చాడు. ఆ మైకంలోనే బామ్మని చూడాలని బయలుదేరాడు. ప్రపంచంలో తానికే ప్రతికేవలం అనంతరం అనుకున్నాడు. అఖరి పారిగా బామ్మని ఎదుట నిలిచాడు. బాటిలో దుకుమగా సంభాషించింది బామ్మని. "ఎన్నవగా బామ్మపు తెమ్మడూ! ఈ రెడ్డాలలోనూ కనీసం పదున్నేనా తిరిగివుందాని. ఏదీ ఖరీదు చెయ్యలేకూ?" "లేదక్కా. ఒక్క వారిపామైవా దొంకలేదు. ఎపుడూ ప్రతికల కట్టలు వారికేరి. ఏవో చిరుకాగితాలు, వ్రాతల ప్రకారం, పరిశీలనకు దిద్దిపాడేసినవి—ఇంకా కళ్ళలో మడిచివున్నా కాగితాలు—అయితే మునుపకాంతం భారీగా నే వుందిలే." "ఏదీ—ఎక్కడున్నాయా?" కానికి ముయ్యలేక ఇంటిదగ్గరే గదిలో వెల్లిచ్చాను. అక్కాయ—తప్పించి మరిచాను. ప్రాధులు కంఠికి చెయ్యలేకపోనే ప్రాల్లోకి రాగానే మహాపల్లపు, నేనుచెప్పానలా అమ్మకు నేనాటికి చెప్పివున్నం వోటి నాటిలోది అంటావు నైది అమ్మోనా. ఎరిమింజానిచ్చాడు. నిన్నటినుండి నాకుమోన్న కడుపును దారిలో తికి పాను." "ఎరేలే" అని ముఖం అలు తిప్పింది బామ్మని

ఎగుటిర్ణి కాలకం సుతుఫలకానికి ఆట్టే శ్రమపడెక్కండలేకపోయింది. కాని ఇదేం విపరీతం. కోర్ బాటు ఇలా వున్నారే? "రండి—మాళ్ళిండి బాటూ." అతిమ ఆమెచాలు విని పిందుకునే స్థితిలో లేకు "లేకు—బామ్మనీ! మాళ్ళిడానికి రాలేదు. నా కుండప్రయత్నం నూడా విధలమైంది. ప్రపంచ బాటికి నవల వోటి పంపాను." అంటూంటే అత్తకుంది బామ్మని "వీరూ పంపారా? అయితే వీరే గెలుపు. జయించాను." "ఏం ఏర్పడయ్యకం నీదీ! బామ్మని ప్రాణాలను నూడా లేదియ యిచ్చున్నావు విశ్వాసంతో.

నా విషయంలో ఆశలేదు. కలవు. నిన్నొకసారి చూడ నేడుకలుట్టి వచ్చాను." "వద్దు, మీ రక్కడికి వెళ్ళొద్దు. కాస్త నిద్రాంతరి తీసుకోవడం అవసరం." కోకోర్ ను బహు చాలాగా ప్రతిహరించి, ఆమె ప్రార్థనను ఆయన వినిపించి గాలేను. జీవితంలో మిదిసారిగా ఆమెను చూచిపోతానని తాను ఆమెకు చూపుతున్నాను. అంతే—ఆపని అయిపోయింది. రోజామంటూ యుండుకు పోగిపోయాడు. దృష్టివశం నుంచి క్రమంగా దూరమైపోయాడు. ఆలోచనలో రీసమైన జాహ్నువికి తెలియజేసింది. జాహ్నువి జాగ్రత్తగా సామ్రాధానమని ఆనెవు వెళ్ళిగా ఆరిన్ని చెప్పడం చింది.

కోకోర్ బాలు సరాసరి రీవైస్లుకు వెళ్ళాడు. చూడాలి ఉన్నాంగిపోతున్న సమయం కెడటాలో తన్నెదుర్కొనడానికి నిజ్యంభించే లోకంవరె వుంది. ఎన్నో తలపులు లోన మెదిలితే. జీవితం చేసుగా వుంది ఆత్మకూర్మకు విశ్చయించుకున్నాడు. సిగరెట్టు ముట్టించుకోవడానికి ఆ ప్రక్కనే వున్న కిచ్చిట్టువద్దకు వెళ్ళాడు. సిగరెట్టు తీసి కొట్టుతల వుకు (వీలాడగట్టువద్ద అగ్గితాటిని పట్టుకుని తల వంచాడు. వంచిన తల ఎత్తకుండానే అలా వుంచే గాడు. పెదమెలమగ్నమంది సిగరెట్టు క్రిందికు చారి పోవడంగాడా గుర్తించలేదు. ఆ పరిస్థితి చూస్తూ కొట్టువాడు కూడా నిర్ధాంతిపోయాడు.

కొట్టుకు చేరగిలబడివున్న బల్లమీద అంటించ బడివుంది వొక కాగితం. దానిలో వాటిలైనిక ప్రతికా విశేషాలు, పెద్ద పెద్ద అక్షరాలలో వున్నవి, అంటించబడివున్నాయి. అక్షరాలను చదువుతూ తూలిపోసాగాడు. తన కళ్ళను తానే నమ్మలేక పోయాడు. విచిత్రమైన అవస్థలో పూర్తిగా ముగి పోయాడు. రెండు చేతులతోనూ ఆ జోర్డును వైశ్రాత్తి ప్రారంభించాడు పడుకొత్తించి. కొట్టువాడు ఆజే చూడటంగాడా వినిపించుకోవడంలేదు. మార్గంలో జాహ్నువి ఎదురైంది. ఆమెను చూడలేదు.

జాహ్నువి ఆరిని పాతాలపై వారి "ఇజ్జేదిటి కోకోర్ బాలు! ఇలాగైపోయాడు. నా ప్రార్థన మన్నించండి. ఇంటికి పోదాంరండి" అంటూ నిలపి న్నూంది. ఆ బల్లను ఆక్కడే పారేసి అమాంతంగా ఆమెను కాగలించుకున్నాడు. "జాహ్నువి! నీవు చెప్పింది నిజం. నేనే తిప్పను వున్నాను" అనసా గాడు—ఆమె కిది అర్థంకాలేదు. బల్లపైతి రిపహా ఆమెకు మదిగగా పట్టకున్నాడు. వగలే పెదమ

లలో జారిపోయాన్న అసందభాస్సులలో చదివింది "భారతీయ వనలాకాదుని" ప్రపంచదోటిలో ప్రథమ బహుమానం. కోకోర్ బాలుకు అయిదువేల డాలర్ల కామక—భారతీయ సాహిత్యంలో ఒక మహిమా విస్తరింపు—ఆమెగూడా తన కనులను తానే నమ్మలేక పోయింది. అసంది సాగరంలో తేలిపోతూ ఇల్లు చేరు వున్నాడు. అప్పుడే బాత కాబడిలో పెట్టుకున్న కాగితాలలో సామ్రాధ వైశ్రావని చెప్పింది విమలాజీవి. పండువలో రెండు రోజులు శిడాలగా దొడ్డి పోయాలు.

5

కోకోర్ బాలు ప్రతికాధిపతుల్ని కలుసు వున్నాడు. తన రచనను త్రిపుతేయపెంగూర్ని ప్రస్తా వించాడు. ప్రతినిధు లాకింది మిక్కిలిగా సన్మా నించాడు. తాను రచనను ఆరినికి పంపలేదేననీ, ఇంచేదో ఇంద్రజాలం ఇమిడియున్నదనీ పేర్కొ న్నాడు. పౌరసన్మానాలుగూడా జరిగాయి. ఆరిని రచనలన్నింటినీ సమగ్రంగా ముద్రించడానికి అంగీక రించి వాటిని తీసుకురమ్ముని కోరాడు. చాలా ధనం పారిపోషికంగా ఇవ్వ విశ్చయించాడు. ముఖవాజే విజయమూచికంగా ఒక రచనగ్రాహి తన ప్రాతిభ ప్ర కాలకోసం పరైలూరికి బయలుదేరాడు. కాని అచ్చటి దృశ్యం ఆత్మిశ్చి మందించింది. ప్రయరణాలయం ఎత్తి వేయబడింది. పాదుగురాడు చెప్పాడు "గోపాల్ బాలు, నీలాజీవి—ప్రెస్సు, తిదిరింపామగ్రి అమ్మ వేసుకుని మకాం ఎత్తివేకార"ని. ఎటుపోవడానికి అరినికి కాల్లాడలేదు. భోగల్లా జరిపి తిప్పగా గోపాల్ బాలువున్నచోటి కల్లాడు. "అసలు ఆస్తి అంతా నీలాజీవికి, ఆమెను నీవు వివాహం చేసుకోవని నిరపడింది. కాగా నీవు విచ్చినాడైపోయావనీ, నీకు పెట్టుబడి పెట్టడం వృధా అనుకుని ప్రెస్ నీ తిదిరిర సామగ్రినీ వాలుగువేలకు అమ్మువేసింది." అన్నాడు చిక్క మొగం పెడుతూ గోపాల్ బాలు.

"వార క్రంతో ప్రాసివరచనలు, నా సరస్వతి - ఎడి" దుఃఖంతో అంగలావాడు కోకోర్. "లోకం నీవంగాచూసి త్రోసిపారేవిన కుమ్మ ఇంక వుండి వింప్రయోజనం? కోకోర్! ఆ పాతికలైలన్నీ అయిదు రూపాయల కమ్మవేకాం" అంటూన్న గోపాల్ చెయ్యిలట్టుకుని "ఎంతసోదం జరిగింది! గోపాల్ - నీవాగ్గానం చెల్లించలేదని వానై పగబట్టావా? ఎంత అమానుషం? అయిదువేలకంటే విలువైనసాహిత్యాన్ని అయిదురూపాయల కమ్మవేకావా? ప్రాణ పదంగా చిన్న వాటనుండి పెంచుకున్న వు ప్రకారం

పరార్ అయ్యాయి. నేను గతించి ప్రయోజనం లేక పోయాం. ప్రపంచంలో ప్రభువులనుండి పొందా నోయ్ అంటూన్న నెరికికోర్ నుచూచి నోపాలో విడుదలయ్యాడు. ఏమీ తెలియనట్లు పట్టించ ప్రయత్నించాడు! అంతా రీలా చేరియో చేసింద" వ్వాడు ముగం చేలచెడి. ఇరువురూ బయలుదేరి రీలా చేసి వ్రూరు చేరుకున్నారు. కోర్ విజయవార్తను పత్రికలలో చూచిన రీల ఆనందాన్ని పట్ట లేక కాగిలించుకోవడానికి చేతులు చాచింది "రీలా — దూరంగా వుండు. నీవు స్త్రీ కావు. రాక్షసివి. విర్రయతో వాటిలరాన్ని వాడనం చేశావు. నా హృదయం, నా ప్రాణం అయిన సాహిత్యాన్ని ఎవరి కహ్యవు. నేను నీకేం అపకారం చేశానని మోసించేసి వారదన నాకు త్రిప్పివేయబడ్డట్లు చేశావు—నీ భూరం తెలుసుకో లేక, నీలో కాలకుటవిడం ఉడికి ఉడికిందని గ్రహించలేక నిజంగానే ఓడిపోయానని ఆత్మ హత్యకు సిద్ధపడారు. పరిత్రా జాన్నానీ ప్రణయం నన్నా పింది లేకుంటే నీ నేరుమీదుగా అమరపురిలో కవిత్వం చెబుకుంటేవాణ్ణి." అని తన్ను భూలాల వంటి మాటలతో పొడిచేస్తూ, వలవల దుఃఖితున్న కోర్ బాబును చూచి వణికిపోయింది. "ఔను— కోర్. నీ ఘనతను గుర్తించలేక చిరంతనమైన సాహిత్యాన్ని చిత్తుకొగితాలుగా జనుకట్టి రత్నాలను చాలకంటే తీసి కట్టుగా లెక్కించి అమ్మి పోతే నీవ పాపిని నేనే—రచనారంగంలోంచి నిష్క్రమించి నాటిక మాతావని దున్నప్పార్థంతో నీవు నాకు పంపిన ప్రాతప్రతిని కవయిత్రులైంది పట్టుకుండి పోతుచేయించిన ప్రోహిని నేనే. నా పాపానికి నిష్క్రమిలేదు." అంది బాలికా దుఃఖితు.

ఆ పాపపంకిల వాతావరణంలో మహాకృక్షణమైనా నిలువలేకపోయాడు. గిరుక్కున ములు నాడునయన నే పట్టుం చేరుకున్నాడు. బరిగిన దంతా జాన్నానితో చెప్పి వలవల యేడ్చాడు. ఆవార మధ్యాహ్నం తాను మళ్ళీ వ్రాసిన రచన తిరిగి వచ్చింది. పత్రికాధిపతులమీద పన్ను కొరికాడు కోర్. తన ఎంకా నీదంగాయేంచి సమాజం అగౌరవ పడుతుందన్నాడు. జాన్నాని అతన్ని కాంతింప చేసి "కోర్ బాబూ! ఇప్పుడు పత్రిక నీరచన విరస్త రించడంలో లోపంలేదు. తాపపడి ఏం ప్రయోజనం? నీవు యింక రచనా వ్యవసాయం ఆపుచేయ్. చెరుకు తుదన వెన్నుబుట్టింది. నీలో సంఘర్షణలేదు. వారాటంలో విజయం సాధించిన నీవు నాటి సంగ్రామ సమయంలోవలె సజీవ రచన సాగించలేవు; ఎంత

ప్రయత్నించినా గతంలోవలె వ్రాయలేవు. ఆ ఉత్సృగం, ఉత్సేగం నీవు ఎంత ఊహించినా రావు. నీకు తెలిసేండా మహాజ్వలమైన భరిత్యపు గతిలో మిదింపబడి ఇరుక్కుపోయింది." జాన్నాని ముఖంవంక మాన్మూ సత్యమైన ఆమె సందేశాన్ని అరిస్తూ విడుదలయ్యాడు కోర్. పాతరచనలకై పలవించడం ప్రారంభించాడు.

పట్టుమంతా గాలించమని తన్ను పంపే అక్కలో అంటున్నాడు బాతే "అక్క! బాబూ! ఏవ్రాళ్ళో వుండేవాడు? అయిన పుస్తకాలు ఎవరు పోగొట్టుకున్నాడు?" "అదంతా నీకెందుకూ? పోయి నే చెప్పివపని చేయ్" "కాదక్క! మనంనూడా కొంటున్నాం గదా కాగితాలు. వాటిలోగానా ఉన్నాయేమో అని." జాన్నాని లోనికి వెళ్ళింది. ఫ్లెట్రెరు, మిటిం ప్రదురణలను సురించిచెప్పింది. "2-అలాగైతే తిప్పకుండా మనవగ్గరే వుండేవుండాలి. ఆవారే చెప్పలేదు. ఏదీ సాధనాలు దొరకలేదు. పాతిపుస్తకాలూ కవయిత్రుల మాత్రమే కొన్నానని." చంకుం బయలుదేరి మాపుకు వెళ్ళాడు. కోర్ బాబునుగూర్చి ఏమీ తెలియని బాతే ఇప్పుడు అసలు విషయం కొంత బోధపడింది.

అరగంటపేపటికి కాపడి పట్టుకుని ప్రత్యేక మయ్యగడు బాతే పుస్తకాలతో. కటగట్టిన కవయిత్రు, విడి వ్రాతప్రతులూ కోర్ బాబుమందు పడేశాడు. పొక్కసారి వాటిని కాగిలికెరుకుని "ఈ బహుమానం నాదిగాదు. నీదేరా బాతే" అన్నాడు వాణ్ణి బుజ్జ గిన్నా. ఒక్కటొక్కటే తిరగలే పరిక్షగా చూసు కున్నాడు. పుస్తకాలు అన్నీ ఉన్నట్టే వున్నయే— కాని ఒకటిమాత్రం అవుపించలేదు. "ఇంతేనా— ఇంకా ఉన్నాయా?" అత్రుతతో ప్రశ్నించాడు. "లేవు". పెదవివిరచాడు బాతే. జాగ్రత్తగా సది పిట్టెలో దిగించేశాడు కోర్ వాటిని.

కోర్ ముఖంలో ఇంకా దిగులుపోలేదు. గుచ్చి గుచ్చి అడిగింది జాన్నాని. "నిన్ను సురించి పొక పుస్తకం వ్రాశానూ అడిపోయింది అదీ నా దుర ద్విష్టమే." అన్నాడు. జాన్నాని బాతేని పిలిచి అడి గింది. "ఆ పేరే కాఫీకని ఓ పుస్తకం అమ్మేకాగా— బహుశా అదీ నేమో అక్క—" అన్నాడు బాతే— ఇంక దాన్ని గూర్చి తాపపడి ప్రయోజనంలేదని ఊర డించింది. జాన్నాని కాని ఆ కళాకారునికి తృప్తి లేదు—రీలా చేసిని తెగతిల్లడం ప్రారంభించాడు. ధనంకొరకు తన ముఖంకోసం ఆమె సాహిత్యాన్ని హత్యచేసిందన్నాడు.

* అందని తోతులు *

శ్రీ యస్. ఆర్. నంది

1

బ్రొక్కటి మెట్టదిగి రోడ్డుమీద పాదం పెట్టే సరికి, శరీరంతో రక్తమంతా పాదరసంలా పరుగులు తీసింది వరదరాల్లోడు. రిప్తపాలు లోకంలో వెలుగంతా గడ్డివలూపుచు చిక్కటి వల్లవి దీక్షితి తెరలు తెరలుగా పూగి, క్రమేపీ వివర్ణమై యెరుటి ప్రపంచం నీపల్లా కళ్ళిట్లో ఆచేసరికి, జగన్నాథం సిగ్గుపడి వచ్చుచి కదిలిపోయాడు ముందుకి.

ఎరుటపడే ప్రతీవాదావం, వడలిపోయే ప్రతీ మనిషీ శివంతలలో ఆలవించాడు; జల్లాల బక బక, కార్తమోర, రిక్కల గంటలవప్పుడు ఆ అహ్మాయి మాటల్లా వినిపించేరి! ఆ పాదమ ప్రకం కించించిపోయి, మెట్టలు కమ్మకుంటూ కొంత దూరంపోయి ఉద్యోగాన్ని అగమకొని, వేగాన్ని తగ్గించాడు.

కారేడించి వస్తున్న అహ్మాయిలు ఆలవించారు చేతుల్లో పుస్తకాలతో: నిన్న మొన్నటి వరకు శివంతల గూడా అలానే పుస్తకాలు పట్టుకొని నడుతూ వుండేది.

ఏదెమిదో క్రితం శివంతల తవతో మాటాడు తున్న పుడు తివలో ఎలాంటి మార్పు కలగకండా, ఈవో మొదటి మాపులో, మొదటి మాటలో, మొదటి ఎత్తులో తివ కింత వింత పులకరింత కలగడం ఏరింటి!

అప్పుడు ప్రసాదరావు అంటూ వుండేవాడు: మా చెల్లెలు యూనివర్సిటీలో చదువుతోందిని. కాని అప్పుడు తినా మాటని అంతి లెట్టలోకి తీసుకోలేదు; అలాంటి నిర్లక్ష్యంకి ఈవో జగన్నాథం చాలా కొచ్చుకున్నాడు.

రోడ్డుమీది తివ కాయాన్ని ఈ పారవశ్యం మోసుకోతున్నట్టు జ్ఞాపకం లేదు. అప్రయత్నంగా ఓ మలుపుదగ్గర ఆగిపోయాడు. శరీరంవేపు చూసుకున్నాడు. అదోలా బాధతో సిగ్గుపడ్డాడు. నూనివ గడ్డం, మానీకల గుడ్డలు, అరిగిన చెప్పలు — ఈ అవతారంతోనే ప్రసాదరావు యింటికివచ్చాడు.

నిజానికి ఆ రూపవతి ఆవో మెయిల్లో వచ్చినట్టు తెలిసు. ఆఫీసునించి విడుదలై దొడ్డుకొంటూ వచ్చేస్తూ వుంటే వాకిట్లో ప్రసాదరావునిమాసి పలకరించి పోవామని అరుగులయక్కాని పక్కకి తిప్పి ఇటు వచ్చాడు. ఎదురుగా అడవత్తు; వసుష్కారంచేస్తూ ఆరుపించింది. తుగుంపాటు గురుపల్లకే తేరి పార మాకాడు తమ ఆశిల్పాన్ని. ఆమాపు, ఆప్పు, తివకు కొంటే ఎంత వికారం అరిపించింది! ప్రతి వకు స్కారంకూడా చెయ్యలేదు. మర్యాద తెలియని అడివిమరిగి అమకొంటుంది. ఆ పోఫాలోవైవా సరిగా మాటోలేకపోయాడు; స్పృంగిస్తున్న పోఫాకూడా తివ ఆవాగరికతకు అర్థం చేసుకొని వత్తుకొనివుంటుంది! ఇచ్చివటిని మర్యాదకోసం తాగవన్నాడు. టీ తాగక పోవడం మర్యాద? ఇంట్లో టీ లేకపోతే నివ్వలు తొక్కిన కోతి అవుతాడుకదా—

“అలవాటులేదా—అప్పువ్వవంతులు” అంది శివంతల ఎత్తుకూ, తిరితిళ్లాడే పట్టు ఎగానికి కనిపించేట్టు.

టీ తాగడం చేతకానివాడా తమ? ఇంకా నయం, ఏంచేస్తున్నారని అడిగింది కాదు. ఒకవేళ అడిగితే ఏరింటి చెప్పారో? డి. ఏ., పోయింది. పూర్తి చెయ్యడానికి చేదరికం కంపలు తిరిగిన వస్తూలా ఎదురుగా నిలచింది. జడిసి, నోగ్కుసుకొని నమస్తా ఉద్యోగాన్ని కావరించుకోవాలిపచ్చింది-అనేనా? సిగ్గుకాదు. ఛద!—అవర్స పానైవచ్చిన మురువదగ్గర.

డి. ఏ., అవర్స! అడవాల్లుగూడా పానై పోతున్న పరిక్ష తమ పాదరేకపోవడం తిలుసుకొని లజ్జ చెందాడు. అసలు ఆ యింట్లో వాతావరణమే చేరు. చక్కని సంప్రదాయం, అందుకు తగిన వాతావరణం ఇంకా యింకా ఎన్నో వున్నాయి ప్రతిభావంతమైన వ్యక్తిత్వాన్ని రూపొందించటానికి. ప్రసాదరావు డాక్టరు, వాళ్ళ వాన్నగారు చేరు మోసిన న్యాయవాది. వాళ్ళ వాన్నగారు సంస్కృతాంధ్ర భాషాకొవిదులు, మాతామహాలు, ప్రవితామహాలు అంత ఆకాశికి చెందినవాళ్ళే. ఇప్పటికీ ఆ యింట్లో ఆమవాయితీప్రకారం సదా రాజకీయ, సాంఘిక, సాహిత్య దర్పలు జరుగుతూవుంటే.

అదో అదర్శమటుంబం, ఉత్తమ పర్యవేక్షణవంశం, వై షియ్య అగర్భ శ్రమంతులు.

మరి తమ? శిక్షాదశంవేసి నీటిని చూస్తే ఎలా వుంటాయో దృశ్యం, అలాగే వుంటాయి తన పరిస్థితులు, తన పెరిగి తిరిగిన పరిణామం. వాళ్ళ వంశంలో ఎందరు నొప్పు విద్యావంతులున్నారో, తన వంశంలో అందరు మూర్ఖత్వవంతులున్నారో; తమిందో జరిగేవి రాజకీయ చర్యలు, సాంఘిక చర్యలు, సాహిత్యచర్యలు కావు—ఇవరకు పోయిన ప్రజల పోకడలనుంచి పర్యవేక్షణ జరిగే విధానానికి కాకము కలుగుతుంది; వాళ్లంత ధనవంతులూ తమ అంత...

ధనానికి ఉత్తమసంస్కృతికి సంబంధమేమిటో విచిన్యాస!

తన ఆశించేది అదే: తన ఆకాయాలకీ, ఆదర్శాలకీ ఓ స్వయాపం కలిగించి తన యిందో ఉత్తమసంస్కృతిని పుష్టించి, స్థాపించాలనుకొంటాడు. ఇంట్లో వంటకీ అంతరిక్షమోయిన తల్లికీ, పోలిక గ్రామీణో తిరిగే తమ్ముకీ ప్రపంచంనుంచి చెప్పి వాళ్ళని మేధావులుగా తయారుచేయాలని ఉపలాటపడుతుంటాడు. కాదు—

ప్రపాదరావులా తన ధనవంతుడు కాదు; వాళ్ళవంశంలో తన వంశంలో విద్యావంతులు, మేధావులులేదు యింతవరకుండు యిప్పుడూగూడా; వాళ్ళలాంటి పెద్ద ధనవంతులేదు; అదైకాంతం, కార్లమెదు!

అంత అంతరం తనకీ వాళ్ళకీ!

2

ఇంటికీ వచ్చేవరికీ యిందో వాతావరణం మహా చిరామని, కోపాన్ని కలిగించింది.

ఎక్కడుండవలసిన వస్తువులు అక్కడుండవు. దండెందో వుండవలసిన శుభముక్కలు కింద పొరుగుతూవుంటే; మానవ చీరలు తోరణాల్లా తలుపు రక్కలవూడ వేలాడుతూవుంటే; ఎప్పుడో—మద్యాహ్నం తిన్న ఎంగిరిగిమ్మలుకానుంది—అలాగేవుంటే ఎండిపోయి.

నీ బమ్మిటికి తోడు ఈనాళ్ల తమ్ముడు కాశువేలకేసి కొట్టుకుంటూ అమూల పెక్కి పెక్కి యేడుస్తున్నాడు. వాడి వాలకం మానేసి మరిక ఆవేశం ఆగిందికాదు జగన్నాథరావుకి—ధర్మపరిష్కారకారణమన్నా అదెక్కడా రక్కపలుకొని యెంత వాలున

తగర్నిచ్చాడు. వాటిని తినేసి కాళ్ళకి బుద్ధి చెప్పాడు వాడు.

అదే పనులుంటూ తల్లిదండ్రులతోనించి రంగం మీదికి వచ్చేవరికీ అగ్గివూడ నుగ్గిలం పడ్డట్టయింది.

“ఏంలే యింతా? పండులపాకలన్నా యింత ధండాలుగా వుండవో—ఫీ ఫీ!”

ఏదో చెప్పబోతున్న తల్లి అలాగే నోరావు లించి వుండిపోయింది.

“వాడలా యిద్దర నొచ్చేస్తోంటే మానెందుకైతా నీవు తిరిగలేదు!” కోపం మరి చిరామలో వడింది.

“బాగుందిరా, నేనుమాత్రం చూసుకోవటం లేదూ? ఇలా శుభ్రం చేసివస్తే అలా యిల్లు వావా పాదూ చేసేస్తుంటే ఎన్నో చెయ్యించుంటావో?” అందామిన.

“ఏం చేస్తావో!...అ ఎంగిరిగిమ్మలు గూడా వాళ్ళే వుండేవారు కదూ?”

ఆవిడకేం చెప్పడానికి తోచలేదు. రప్పన గిమ్మె తల్లి లోపలికి వెళ్ళిపోయింది.

తలపట్టుకొని “ఫీ ఫీ” అనుకొంటూ అలాగే కూలబడ్డాడు—ఇప్పుడుం కాంనాటి దొక్కుకుర్చీలో.

మళ్ళీ తల్లి నంచి పట్టుకొని లోపలికి రావడంతో ఈ లోకంలో పడ్డాడు.

“ఇంట్లో చియ్యం నిండుకున్నాయ”, అంది, తలెత్తి జగన్నాథం చూసేవరికి.

అయితే వెళ్ళారీ బాబుగో...చిరామతో నంచి తినుకొని బయలుదేరాడు.

చాడ్ల తారసిల్లే రకరకాల వైరుధ్యాలు: నిల్కలు, చింకీ బొంబేలు; పవ్వులు, ఏడ్పులు; రిక్తాలు, కాల్లు—నీటి మధ్యా, ఏళ్ళెల్లాను తనూ ఓ మనిషి. ఏళ్ళెందరిలో తన నొప్పురాదు; తనకో ప్రత్యేకస్థానముంది; తన వ్యక్తిత్వం అత్యుత్తమమైనది...ఎందుకో?!

ఆగిపోయాడు తోడు మధ్య పప్పున సమాధానం చెప్పకోలేక.

వయోచ్యుంది! లోలో వవుకొన్నాడు. నడక ప్రారంభించాడు. ఇందరు మునుపులో తనే నొప్పు వాడన్న భావం యెందుక్కరిగిందో విచిత్రం!...

తనని యింతకుముందు ఎవరైనా పొగిడారా?.....
చెంటనే జ్ఞాపకం రాలేదు...

ఒకటాకటిగా మరుపునువలె కిందనించి మరచిన జ్ఞాపకాలన్నీ తీసి దులిపి మనసులో చూసుకొన్నాడు.

ప్రసా...ఆ...శకుంతల!...వత్స—తియ్యదిది; కంఠం—కోయిలది; అందిం—అప్పరపది; వాక్కు—పురుషిపది; ఉన్నత భావాల—

భావావేశం వడకలో ప్రతిఫలించింది. హోటలు లేడియోలోనుంచి వినిపిస్తున్న సినీమా పాట మరింత త్వరితపరచింది.

వడిచాచ్చిన వడకకు తనే సిగ్గుపడ్డాడు. తనని దిక్కుచూరిన మనుషులు చూస్తే గీప్తే ఏమనుకొంటారు? ఆ అనుకునే వాళ్లెవరో తనని లక్ష కళ్ళతో చూస్తూ వత్సకున్నట్లు విడితయపడ్డాడు. వడకలో తొట్రుపాటు వచ్చింది ఫలితంగా.

శకుంతల జ్ఞాపకం, విచక్షణ్ని వేరవున్నా అడవిదృశ్యకండా కోరిపించేసింది.

తన యిలా బజార్లో వేరాలాడుకున్నట్లు శకుంతల చూస్తే ఏమనుకొంటుంది? 'పాటకోపం ఎలా చూమాలి మనిషిలా వేరాలాడుకున్నాడో! చవకపాదు రికం అనుకోదు? ఎంత సిగ్గు!...దశైంతా జలదించింది. నిటారుగా లేచి చూసుకున్నాడు పరిక్షగా మడి ఎవమలకే. చివ్వుచీకట్లు వ్యాపించాయి.

వియ్యంతో యింటికోచ్చాడు.

గదులన్నీ తీసి పొగ శాధంగా కొగిరించుకొని వత్సతోంది. కోలా కనిపించే దృశ్యమే—అయినా ఈవాళ్ళ ప్రశ్నకమైన కోపం వచ్చింది—ఆ పొగ మీదా, తల్లిమీదా!

"అబ్బబ్బ! మనుషులు వుండా లంటారా, చావా లంటారా ఈ చెప్పి పొగలో."

వంటింట్లోనించి తల్లి బయటకు వచ్చింది:

"పచ్చికాదులు, వా తంకాయ, రాజావేనా? ఎప్పటినించి రిస్తున్నాను."

"ఆ చావంబదులు బొగ్గు పొయ్యి పెట్టరాదూ" అంటూ అరిచాడు, వెలె దెబ్బయ్యయాహయలు సంపాదించే గుహస్తా.

ఇలా, ఈ సమయంలో, అకస్మాత్తుగా శకుంతల ఈ యింటికి వచ్చేస్తే ఈ పొగని, ఈ గుడ్డ

ముక్కల్ని, సిక్కి మంచాలని, ఈ పిల్లల్ని, ఈ పాడుకొంపని చూసి—'ఏ ఏ, అసహ్యం, విచక్షణ' అని దోక్కుంటూ తిరిగిపోయా? తేరికం కంటించింది సిగ్గుతో.

3

కోలాలు గతుస్తున్న కొద్దీ జగన్నాథం ప్రసాద రావు కుటుంబంతో మరి ఎన్ని గొతువెపుకున్నాడు. వాళ్ళకోలాకి సరితూపుతూ కనిపించడానికి ప్రయత్నించేవాడు. ఒకనాడు పదిహేపాయలు బియ్యం చేపి పిక్కురు చూపించాడు వాళ్ళకి. అది తనకి తప్పి కలిగిస్తుందనుకున్నాడు—కాని యింట్లో రెండు మూడు కోలాలు తిండిబియ్యం తగ్గించుకోవలసి వచ్చేసరికి ఆ ఉల్లాసం యింట్లోవాళ్ళమీద కోపంగా మారింది.

శకుంతల ఓసారి అంది: జగన్నాథం గారంటికి చెప్పారీ అని.

రావం, బోవం పేజుకర్మమే అయినా జగన్నాథం గుండెల్లో నిరంకుల వేర్చివట్టయింది. తను పేజువండా అంతకుల వేదాలున్నాయని తెలుసు, దానిని వదుర్చించుకోదానికి 'మావవత్వంకి యివన్నీ యెందుకే నీ సుభాషితాలు చూటాడేవాడు. శకుంతల తన యింటికి వస్తానని అన్నపుడు ఆ సుభాషితం నిజానికి తన ఆవరణలో పెట్టాలి—కాని ఆమె తినింటికి వస్తే ఆ యిల్లనిచూసి అసహ్యించుకోవచ్చునని భయపడ్డాడు, విడితయపడ్డాడు: తన వేద రికం అనివెను తెలిపానని.

మనిషి ఆలెలకు ఒక్కొక్కప్పుడు జౌచిత్యావౌచిత్యాలనుగా అనుపించవు. తన ఏ శకుంతలని తన యింటికి నీసుక రావడానికి సిగ్గుపడ్డాడో ఆ శకుంతలనే అయింటి కోడలుగా స్వీకరిస్తే యెంత వాపుంటుంది అని ఉద్విగ్నరాగాడు. కాని అది యెంత అడియాపో చెంటనే తేలిసిపోయింది. ఆమెతో తనకున్న పరిచయాన్ని, పేజుకర్మ ఆచారంగా నీసుకొని ఒకనాడు తనలోని అభిప్రాయాన్ని వెల్లడిచేశాడు:

"నిన్ను ప్రేమిస్తున్నాను శకుంతలా" అని—చెంటనే తేరికంలో రక్తమంతా మెదడులో శ్రోత్రీక రేచివట్టు ఈ మాటలమీద మరింత ఉద్యగాన్ని, ఉద్రేకాన్ని కుప్పింపజేసింది.

శకుంతల నిర్రాంధ్రబోవడం చూసి, మెదడులో రక్తమంతా పొదాల్లోకి పరుగులుతీసింది. గుండె మెప్పిన్ గన్ మాదిరి కొట్టుకోసాగింది.

“క్షమించు జగన్. నీలాంటి అభిప్రాయం వుందని నే నెప్పుడూ అనుకోలేదు” అంది తల వంచుకొని.

నిలవునా చచ్చివంత పడయింది. బతుకు వచ్చేకాదు ముఖం చాచుకొని.

ఇంత పెద్ద ‘మీకో’ తగిలిన తర్వాత తన ముఖాన్ని ప్రసాదరావుకి గాని, శకుంతలకు గాని చూపించడం యెలా? ప్రసాదరావుకి తెలిస్తే యేరమ కొంటాడు? లేవటించి శకుంతల యెలా చూస్తుంది?

తన ఆశలో తప్పులేకపోవచ్చు. శకుంతల తన యింటికినీ పే తిరింతో పెద్ద పాంప్ల్యురిక విప్లవం వచ్చి తన యిల్లు బాగుపడుతుందనే కొంక్ష - కాని శకుంతల గగనకుసుమమని తెలిసిరాలేదు, పాపం, ఆ క్షణంలో.

ఇంటికి వచ్చేసరికి తను ప్రాసించలేని విషయం సిద్ధంగా వుంది. తల్లి వత్తుకూ ఆహ్వానించింది; కుర్చీలో కూచున్న పెద్దమనిషీ వత్తుకూ ఆహ్వానించారు; ఇంట్లో చాపలమోది కూచుని మాటాడు కుంటున్న అడవాళ్ళు చప్పున ముఖాలెత్తి చూశారు. ఈ వాతావరణంలో మానసికస్థితి, తిమ్మర్ల యేడుపులు, ఎంగిలిగొన్నెలు, జాగ—వీటి కలిసివస్తేదు. —అన్నీ ఆనందితో, జూపంతో, పంతోపంతో “రావయ్యా కొత్తపెళ్ళికొడకా” అన్నట్లు ఆహ్వానిస్తూవున్నాయ్, జగన్నాథం శరీరం జలవరించింది.

అమ్మాయి అందంగా వుంటుంది; సంగీతం వచ్చు; గొంపం మర్యాదా వున్న కుటుంబమే వాళ్ళది; మరుకెన పిల్లలు; ఇంటర్మీడియట్ వరకు ‘ఏదో’ చదువుకొందని కాబోయే మామగారు దీర్ఘం తీస్తూ చెప్పారు.

జగన్నాథం నోటికి తాళం పడ్డది; కట్నాలు గిట్నాలు లాంటివేం లేకండానే పెళ్లి నిశ్చయమయింది.

ఇంటర్మీడియట్ వరకు చదువుకున్న సుగుణతో శకుంతలమోది కోపాన్ని తీర్చుకోవాలనుకొన్నాడు. సుగుణతో తన యింటిని పూర్తిగా మార్చి వేయాలనుకొన్నాడు. తన భావాలని, అభిప్రాయాలని సుగుణకు చెప్పి తన యింటికి స్వర్గాన్ని రప్పించుకోవాలనుకున్నాడు.

పెళ్ళయిపోయింది.

పెళ్లినాటివరకు జగన్నాథం ప్రసాదరావంటికి పెళ్లలేదు. పెళ్లి శకుంతలవాళ్ళూ వచ్చారు; సుగుణని చూసి శకుంతల అనూయపడాలమకున్నాడు పెళ్లి కొడుకు తాళకడుక్షా. తలంబ్రాలు పోసేటప్పుడు అదోలా శకుంతలచేపు చూశాడు.

పెళ్లి అయిపోయాక శకుంతల వచ్చి—

“వత్తు అవ్వడమందువల్ల జగన్” అని అనిపియచ్చింది నీవని తన విజయాని! చిన్న మమకున్నాడు చూపవుకు!

4

సుగుణ కాపరానికి వచ్చింది.

పూర్తిగా పరిరయం కాని ఈ ఆనంతుకురారి దగ్గర జగన్నాథానికి ఏ పని చెయ్యాలన్నా పెగ్గరిపించేది. తను భోం చేస్తున్నపుడు సుగుణ ఎదురుగా నిలబడితే యిహ నా ముద్దిలు గొంతుక దిగివి కావు; ప్నానం చేయాలిసాచ్చివపుడు దగ్గలో సుగుణ వానిని తగలకూడదు.

సుగుణ పెద్దకుటుంబంలో పెరక్కపోయినా కొత్తవాళ్ళతో యెలా మాటాడి స్నేహాన్ని సంపాదించాలో, నలుగుల్లో వివిధంగా మనులకోరాలో, ఏ పరిస్థితుల్లో ఎలా ఎదుకోవాలో అన్నీ తెలుసు. ఈ చురుకుదనం శకుంతలతో గాఢ స్నేహానికి పునాదులు వేసింది.

అయితే సుగుణ శకుంతలని అంతగా పడి పడి ఆరాధించడం జగన్నాథానికి వచ్చలేదు. అసలు వార్షిధికి పరిరయం చెయ్యగూడ దనుకొన్నాడు. కాని శకుంతలే ఓచాడు తన యింటికి రావడంతో తన పంతుం పెగ్గిందికాదు. మళ్ళా సుగుణ ఆ ఇంటికి వెళ్ళడం—ఈ రాకపోకలతో వాళ్ళ స్నేహం మరింత వృద్ధిపొందింది.

సుగుణ కాపరానికి వచ్చినతర్వాత జగన్నాథం ఇంట్లో పైకి చాలా మాన్యులవచ్చాయి. ద్వారాలకి, కిటికీలకి తెరలు; మధ్యగది చిన్నదే అయినా ఓచిన్న పేటలు, రెండు మూడు కుర్చీలు, ఫ్లవర్ బేస్, గోడలకి చిత్రాలు, యెలా వాతావరణం మారింది. ఈ మాన్యు జగన్నాథాన్ని కొంత తృప్తి పరచింది. తిమ్మర్ల గూడా కాస్తంత యింటిపట్టునుండి వదిలవచ్చే విధువు శ్రద్ధగా చదువుకొంటావున్నాడు. భారతానికి అలవాటుపడ్డ తల్లి కొడెలు చదివి నిసిపించే కొత్త వసరలు శ్రద్ధగా చింటింది. సుగుణ నీసు

కొచ్చిన విస్తరణ యెంతటితో జగన్నాథానికి అర్థమయింది.

సీమాకు ఆసీనుమంచి త్వరత్వరగా వచ్చిన జగన్నాథం :

“దాన హస్తా సాహిత్యపథ జరుగుతోంది. త్వరగా మహావ్యయముదేయి” అన్నాడు.

కాఫీ కాదున్న సుగుణ కాసేపు పూరుకొని మెల్లగా అంది; తమ రాజేవని.

“ఏం?” అన్నాడు జగన్నాథం విస్తుపోతూ.

సమాధానం సుగుణ చెప్పలేదు వెంటనే.

సాహిత్యపథంకి వచ్చేవాళ్లందరూ ముఖ్యంగా ముగ్ధులుంటారు. వాళ్ళు ముగ్ధులు కూడా (ఆ సాహిత్య పర్వం అర్థమవడం, అవకపోవడం ఆధారాలే మూల) వివరమంటే చచ్చిపోతే పని. పుట్టింట్లో వున్నప్పుడు తమ యింటి పథకం, పర్వం చూసి ఎరగదు; అన్నయ్యలయినా చూపిస్తూ రమ్మనే మనుషులు కాదు; కాలేజీలో చదివిన రెండేళ్లయినా ఒక్క వివరమింకే వెళ్ళగలిగింది: అది ముగ్ధుల సహజమైన బలవంతం చేస్తే. అలాంటి తమ ఈనాడు ఒక్క పాఠిక ప్రపంచం ముగ్ధులూ కూడా ఉంటే, అది కంటకప్రాయంగానే తోస్తుంది మరి.

“ఇంతటి పనితోందా?”

ఈ ప్రశ్న జగన్నాథానికి మహా చిరాకుని కలిగించింది.

“ఏం, అది దొస్తే నేనాని రాక్షసవా?”

“అహ, అదికాదు” — ఏదికాతో సుగుణ సమాధానం చెప్పకోలేని సందిగ్ధంలో పడిపోయింది. కాని జగన్నాథం ముఖంలో స్పష్టంగా వ్యక్తమవుతున్న చిరాకుని, ఏకగింపుని గ్రహించి, సుందరితుకు వితుకు మంటున్నా “ఎక్కో అనేసింది.

ఎధనించి యింటికి తిరిగివచ్చిన తర్వాత అటు మగల ముఖాల్లో రక్తపురుగు అనేది లేకండా తెల్లగా పారిపోయివున్నాయి.

సుగుణ తిన్నగా ఒక్కొక్కటిగా పక్కమీద పారిపోయింది — తలనొప్పికి తిట్టుకోలేక. అత్రిగాదు వచ్చి కొత్త ఎంగిలిపడమన్నా చూడండికాదు. ఇటు కొడుకు గూడా ముఖం చూపుకొని కూచున్నాడు. వాళ్ళిద్దరూ మరేం జరిగిందో అవివరం అర్థంకాక లోపలికి వెళ్లిపోయింది.

రాత్రి బాగా చీకటిపడ్డాక జగన్నాథం పడక గదిలోకి వెళ్లి సుగుణ పక్కమీద కూచునివుంది. కళ్ళు బాగా చెమ్మగిరివున్నాయి. భర్తనిచూసి చప్పన లేచి తలవంచుకొని మెల్లగా అడిగింది :

“ఏమీమీ కోపం వచ్చిందంటే?”

సమాధానం లేదుకాని వికృతమైన విట్టాల్లు వినిపించింది. మీదం వికృతం తర్వాత —

“ఇంతో అంతో చదువుకున్నావ్, అమాత్రం యింగితం వుండొద్దా? మగాళ్ళ పక్కన కూచున్నంతలో వాళ్ళు నిమ్మచంపుకలి నేపార నేనా అంతలా ముఖం ముడుచుక కూచున్నావ్!” అన్నాడు.

సుగుణ మౌనంగా తలవంచుకొంది.

జగన్నాథం యింతగా కష్టపడ్డాడేగాని, నిజానికి అక్కడి జరిగిన సంఘటన అంత బాధాకరమైంది కానేకాదు. తనకి తెలిసిన ఇద్దరు ముగ్ధులు స్నేహితులతో సుగుణని పరిచయం చేశాడు. కాని, ముందు పట్టణం కూచున్న ఆసీనుడు, ప్రాధేయం, పెద్దమనుషులతో పరిచయం చేయలేకపోయానే అనే కాన, మగాళ్ళ పక్కన కూచుండడానికి సుగుణ తలపటాయించినపుడు కోపంగా మారి, ఉపన్యాసం జరుగుతున్నంతవేళా విమర్శ చేస్తు చేసింది; సుగుణ చాల బాధపడ్డది; ఉపన్యాసమని సాహిత్య విమర్శనూడా అనిగా వివరేకపోయింది. ఇక యింటికి వస్తూ వాళ్ళో ఎంతగా చీదరించుకోవాలో అంతగానూ చీదరించుకోవడంలో సుగుణకు దుఃఖం అగిందికాదు.

5

ఇలాంటి విచిత్ర సంఘటనలు జరుగుతూనే వున్నాయి వాళ్ళ జీవితంలో — జగన్నాథం విసుక్కంటూనే వున్నాడు; కాని తన గుండెల్లో బాధలు లేక ఆ భావాల్ని విప్పిచెప్పకు ఎవరికీ.

నివాసించాడు యెప్పుడూ ప్రాథుల కలి ఉపవాసం వుండటం వరిపాటి. ఆవాళా వాళావునప్పా రాలయిన తర్వాత శివకోవల్లో హరికథా కాలక్షేపానికి ఆదిది వెళ్ళిపోయింది. కోడలు యింట్లో వంటా గగ్రా చేసివెట్టింది. ప్రాథుల చన్నిళ్ళలో స్నానం చేయటంకల్ల కావాల సుగుణకు మధ్యాహ్నం మయే పరికల్ల తలనొప్పిపట్టుకొంది. అది రానురాను ధిరీంచ రానిదియింది. జగన్నాథం తిమ్మగిరిద్దరు భోజనాలకు వచ్చారు. వదిలకు మస్తీగా వుందని తెలుసుకొని

వాళ్లే వసారాలో వెళ్ళి యింత వడ్డించుకొని, తిన్నంత తిని ఎంగిలి గిన్నెలు అక్కడే విడిచిపెట్టి ఆటకే పోయాడు.

రెండు గంటలకి జగన్నాథం యింటికి రావడంతో యిల్లు యెలా వుండాలో అలా వుంది. కడుపులో ఆకలి, అబ్బీను చిరాకు, ఈవ్యక్తానికి మరింత ఉడుక్కున్నాడు. ఎదురుగా తల విరలిమ్ముకొని నిద్రపోతున్న సుగుణి మానీ ఆ ఉడుకుతూ తనం ఆవేశపడిపోయింది. ఉర్ధ్వస్వరంతో యిల్లెగిరిపోయేట్లు అరిచాడు :

“సుగుణా!”

సుగుణ ఉలిక్కిపడి కళ్ళు విప్పింది. లేవడానికి ప్రయత్నించింది జగన్నాథం కనిపించగానే. కాని తలంతా దిమ్ముగా వుండటంవల్ల లేవలేక అతినివేపు ప్రక్కార్థకంగా మాసింది.

“ఏంటి యింతలా? ఎంగిలి గిన్నెలు మానే రీతిబాటన్నా లేదా?”

అతిని కోపానికి సుగుణ ధియవడ్డది. లేవతో యింది కాని తలలో బోటు మదింత ఉధృతంకావడం వల్ల ఆ ప్రయత్నమే చెయ్యలేకపోయింది. మెల్లగా అంది :

“నేను చూడలేదు. వాళ్లే వడ్డించుకుని వెళ్ళి పోయినట్లున్నాను!”

తన వీరవరపు మాటల్ని అర్థంచేసుకోగల ధిమ కొంది గాని, జగన్నాథం ఆ వ్యక్తిని పరిక్షాగా మానే స్థితిలో లేదు.

నిల్లల కింత ముద్దపడేదీ తీరిక గూడా లేదన్న మాట!” అంటూ ఆవేశంతో ఒక్కపూవున వాక్కా విచ్చేసరికి చుట్టూ తడిసివుండేమా బర్ మంది ; అగ్నిలో ఆజ్యం పడ్డట్లు—ఇక దాన్ని పూత్రిగా తీయకండానే చించేసి విసిరేశాడు.

సుగుణ చాల బాధపడ్డది. ఓకక చెడుకు లేచింది. ఆ బాధలో తనకూ కోపం ఆగిందికాదు.

“అంత కోపం వస్తే నన్నే ఆ నాలుగూ ఆనేస్తే పోతుందిగా, నిమ్మరసంగా ఆ వాక్కా చించుకొంటే పోచ్చే బాధమేమిటి?” అంది పగం స్వగతంగా.

గిరువ తిరిగాడు జగన్నాథం. హస్తలుదాటివ ఆవేశం దౌర్జన్యానికి పూనుకోవలసిందే; కాని సుగుణ ముఖంలో ఏదో అబ్బరకే అతిన్ని అంతపని చెయ్య

వల్యలేదు; అగిరిపోయిన మాటలకి పెదవులు మాత్రం వడికాయి.

సుగుణ వసారాలో వెళ్ళిపోయింది వడ్డించడానికి. వడ్డించి మధ్యగదిలోకి వచ్చి లేవమంది.

“అవసరం లేదు” అన్నాడు ముక్తపరిగా.

సుగుణ బ్రతిమాలే స్థితిలో లేదు. ప్రతీ విషయానికీ అతి నింత నింతగా యెందుకు గంతుతాడో అర్థం కాదు; నిప్పుడో తనూ హస్తలుదాటి. మాటకి మాట అనెయ్యాలని అనుకునేది. కాని అలాంటి ధైర్యం కలిగే పరిస్థితులేం సుగుణకి కలగలేదు. అయితే ఈవాడు తనవంట్లో ధరించరాని బాధమీద భర్త మాసిందిన నిర్లక్ష్యం, అధికారం, ఆవేశం, అగ్రహం సుగుణ సున్నిత హృదయాన్ని ఉద్దేశకంతో పూసి, కడిచి, కలసి చెందించేసరికి ఆమెకు దుఃఖం, కోపం రెండూ ఆగాయి కావు.

“మీ కంట అవసరం లేవవును నేను బ్రతి మాటి, కాట్లపట్టుకొని కంట తడిపెట్టుకోనే పతి వ్రతినీ కాదు, అదర్భక్తహినినీ కాదు. మీ రంత నిర్లక్ష్యం చూపేమందు ఎడటి మనిషిగూడా కాస్త చీకూ నెత్తురూ వుండని మరచిపోకండి.”

అలానూ గుండెలో తగిలిన ఈ మాటలకి జగన్నాథం ఆశ్చర్యపడిపోయా రితెలి మానీలోపల సుగుణ రెండుకట్టా అశ్రువులతో నిండిపోయాయి. మాటల చేగానికి తలదాప్పి మరింత తీవ్రమై, ఈగి శేలకు ఒరిగిపోయింది సుగుణ.

జగన్నాథం ఆమె కింద పడిపోయేవరకు లేచుకోలేకపోయాడు! తనం క్రిం మువ్వపది కలవర పెట్టిన కోపం, చిరాకు, అన్ని క్రాంతి మేఘాలూ చెదిరిపోయాయి. చప్పునలేచి సుగుణను లేవదీయబోయాడు.

“అవసరం లేదులేండి” అంటూ మెల్లగా లేచి పరువుదిగ్గరకు వెళ్ళిపోయింది.

సుగుణ అతినివేపు చూడలేదు; ఎవరితోనో మాటాడుకున్నట్లు అంది:

“మనుషుల్ని అర్థం చేసుకునేవాటి యింగిరిం వాధిర్తి లేకపోవడం నా అదృష్టంలా గుంది. ఎక్కడో ఎవరివల్ల పొందిన ఆవేశానికి భార్యని గురిచెయ్యడం గూడా నా అదృష్ట మేలాగుంది”

ఈ వ్యంగ్యానికి జగన్నాథం మరింత మారి పోయాడు.

సుగుణ నిగ్రహ తిరిగింది. జగన్నాథం కళ్లలోకి చూటిగా చూస్తూ అడిగింది:

“చెప్పండి: మీ కిద్దం లేకపోతే చూపుట్టింటికి వెళ్లిపోతాను.”

జగన్నాథానికి అమెరుక చూసి ధైర్యం లేకపోయింది. సుందె తీవ్రంగా కొట్టుకో మొనరించింది.

ఆ ఉత్సేగంలో యింకా ఏవేవో అవకలసించే సుగుణ, కాని ముఖంతో గొంతుకొత్తూ మునుపటివలె వల్ల విడుదల అవుతుంది: కలతలు నొక్కుకుని కళ్లు మూసుకున్నాడు.

నోట మాటలేక జగన్నాథం అలానే కూలబడ్డాడు మర్రిలో. సుగుణ తలవొప్పి తిండి వట్టుకున్నట్లుంది: కలతలు నొక్కుకుని కళ్లు మూసుకున్నాడు.

తనేమన్నాడు? తన మాటలో సుగుణకు కోపాన్ని కలిగించే అర్థమేమిటి? ఇల్లంతా గరిజాగావుండని, అశ్రువులించి యింటికి వచ్చేవరికి ఈ దృశ్యం తనకి కదలాల్సి కలిగివుంది అలాడు గాని విచారి: తనకు మూలం సుగుణని నొప్పించాలని వుందా?

రాత్రి చాలా పొడుపుపోయిన తరువాత పడకడిలోకి వెళ్ళాడు. సుగుణ మెలుకుకగా వుండడం చూసి ఆశ్చర్యపోయాడు; నిద్ర వేసింది గూడా; ఎదురు పడలేకపోయాడు. చాలాసేపు నిశ్చలం, మానం. ఆమె తిమ్మ నామగా రుకరించకపోవడం జగన్నాథానికి పరాధివంగా, పరాజయంగా లోచిస్తా, పక్కాతైవంకంతో తనే పలకరించాడు:

“సుగుణా”

“ఉం”

“నీ మనసు కష్టపెట్టిపట్టుకున్నాను...”

“.....”

“—నిజానికి నిన్ను బాధించాలనే ప్రణీతం కాదునాది” తలెత్తి చూసింది.

“నాకు జీవితమంటే ఎన్నో సవర్ణప్రాయాలున్నాయి. గౌరవించడం నాకు తెలుసు. కాని ఎందుకో మీ రెవరూ నన్ను లక్ష్యపెట్టరు—నాకు చాలా కష్టం చేస్తోంది, అలా తలమగింటే”

సుగుణ సమాధానం చెప్పలేదు.

ఇంట్లో ఆయన్ని ఎవరూ లక్ష్యపెట్టరు!!! ఏదంటే వింతింక!!! ఆయన లేనిపోని ఊహలతో

బాధపడే మనిషి? గౌరవించడంలేదని లోలోపల బాధపడటం ఎందుకు? ఇంట్లో ఆయన్ని గౌరవించని వాళ్లెవరు? కనీసం ఆయనమాటలే ఎదురైతే యెవరూ చెప్పలే! మరి ఈ వింత అనుమానం ఆయనలో కలగడానికి కారణం? ఆయన జీవితంలో ఏదో అందిన పండ్లకోసం ఆశీస్సున్నారా? ఆ విధానం, నిష్పృహ కలిగించేలా, విచారం ఈ రూపంలో కృత్రిమమవుతున్నదా? ఆయన మునుపటివన్న భావాలే, యింట్లోవాళ్లు కలిగించే వ్యతిరేకతతో ఉండేలా ఎదురుగా కనిపించే ప్రతివాళ్ళుగూడా చిరాకు రచనలు: అతనికి బాహ్యరూపంలే కలిగి యెదురు చెప్పులేమో అని అనుమానించిన సుగుణ అభిప్రాయాన్ని శిశుుంతలనూడా గృహపరచింది.

“మత్తె కొన్నాళ్లపాటు వుట్టింటికి వెళ్లిపోరాదు సుగుణా?” అంది శిశు.

“ఎందుకు?” అంది సుగుణ.

“మీ అత్తిగారివంట్లో యిప్పుడెలానూ తారలేదు. పురుగు అనే పాపంతో మత్తె త్వరగా వెళ్లిపోతే యింట్లో పరిస్థితులన్నీ జగనానికి కళ్లికట్టకలిసింది నిజం తెలిపావుంది”

సుగుణ కీమాటలు అర్థం కాలేదు. అయితే మెన్న అత్తగారు నియ్యంకునికి ‘అమ్మాయి నీళ్లు పోసుకుంది పైలెట్లో వచ్చి తీసుక వెళ్ళండి’ అని రాసి మాటలు వ్రాసకానికి వచ్చాయి అదేవంకతో త్వరగా వెళ్లి అక్కడ వాలునెలలువుండడం సుగుణకి కన్నుమరిపించినా, శిశుంతల:

“—నీముఖం యిలాంటప్పుడే కాస్త చాలవులే మత్తెలేనిలోటు, దానివల్ల కలిగే వరితీ అతిరి: తెలిపావుంది.” అన్నమాటలే సరే అని తల వూసింది.

అమర్నాడే సుగుణ వుట్టింటికి వెళ్లిపోయింది.

6

(ప్రియమైన సుగుణకు—

నమస్కారా అనాలా, ఆశీస్సు నివ్వాలా తెలిక, ఏదీ అనకండా ‘ప్రియమైన సుగుణకి ముద్దులు’ అనేస్తా; సమ్యక్తమేనా? ఏం చేసు యిలా ముద్దులాడితే మీ ఆయన కోర్కెతో ముఖం మునుకుంటుందా?

సరే నీ విషయం:

జగన్నాథం అదోలా అనుకున్నా డీమర్స్. ముఖంలో కళ్ళే కనిపించటం లేదు. చూ యింటికి

గూడా రావలసివచ్చును. ఇంకా మూడుసార్లు ఆహ్వానించాను. రాత్రులు : ఏదియో గమ్యముగా ఉన్నాను. మరొక 'కొయ్య' పెండుకొచ్చేవాటికి అయ్యగారు బాగా దారికి వచ్చేటట్లు కనిపిస్తున్నాను గాని, అది చెరిగిపోయింది. నిలకడలేని ముగ్గునూ తిరుగుకొంటే కథ అర్థం తిరుగుతుంటేమానని అనిపిస్తోంది. అయినా మరొక కంకారుపని వదిలివేసేను. మరొకరి అంత ధైర్యం లేకులే ప్రపంచాన్ని ఎదిరించడానికి.

మరో ముఖ్య విషయం :

ఏదియో వ్రాసాను!

నువ్వుహించలేవులే. నేనే చెప్పేస్తా :

నేను పెళ్లొచ్చాను—అంటే నాకు పెళ్ళి చేస్తున్నాను : నాకు పెళ్ళిప సుఖం వేరే. ఈ దిక్కుమాలిన సమాజంలో అవకాశం దయచేసి ఉపయోగం. ఇక ఆపర్చన చదివిన వాల్ంటి వాళ్ళకి—అందులో నడిమి తిరుగుతారే—అకే పెళ్ళి, అదే రంగ వ్రాణం. ప్రతి ఆపర్చన అవకాశం ఉంది ఏ ఏ ఏ కావాలంటే ఎలా? అందుకే నేను త్యాగంచేశాను. (మనలో మన మాట : ఇది త్యాగం కాదు.)

వరుడు ఇంటర్ మాడేట్లు తిన్నే కాదు. మాయింటిపక్క నీతారామయ్యగారు లేరు, వారి కుమారుడే. కావలసినంత ఆస్తి వుంది. ఆస్తి! నేను ఆశీర్వాదమతో—ఏదియో ముదిర్చిన అంటే నాకు చిన్నప్పటినుంచీ అదో యిది; చాల మంచివాడు; చాల సొమ్ముడు కూడా—ఇలా వర్ణించుకుంటూ పోలేను కాదు—ఒకటి, ఈ పెళ్ళి ఎవరికి యిద్దం లేదు. అయితేమటుకు పెళ్ళాడేది నేనుగా : అందుకని నాన్నా, అన్నయ్యా సరే అన్నారు.

ఈ పెళ్ళాటకునే సుధిమహూర్తం. మువ్వ రాత్రేపు : నా కేదీయో అదోలా వుంది. నీతో స్నేహ మయి కొద్దికాలమే అయినా నా కేదీయో నీలో ఉపాధి స్నేహితురాలు కనిపించింది. నా తోటిదిర్యా ర్థిమలు అందరూ వస్తారు. కాని మువ్వ లేవిది నా కంతా చెబితే. అయితే ఒక మాట—మువ్వ మాత్రం నా వివాహానికి రావద్దు. వస్తే జగన్నాథానికి కనిపించాలి. మరీ రహస్యం ఆవుతుంది. నీకి వివాహం చూడాలని వుంటే మర్యాదా మర్గా పరరాగా తలంబాలు పోమకుంటారే. జవాబు రాస్తావుకదా? —శివు.

ఉత్తరం పోయిపో వేళక తిన్నగా శివుంటిల జగన్నాథం యింటికి వచ్చింది.

జగన్నాథం అసీసుకి వెళ్ళాడు. నీతిమూర్తి కంట్లో దాగా వీరవంగా వుంది. ఒకటిగా వసా రాలో కూచుని వంటచేస్తోంది. తలుపులన్నీ తీసి వున్నాయి. ఇంట్లో వస్తువులు నింజరవందగా పడి వున్నాయి. జగన్నాథానికి కోపాన్ని తెప్పించే ఎంగిలి గిన్నెలు తూటాగూడా అలానే వున్నాయి. శివుంటిల తిన్నగా వసాలోలోకి వెళ్ళింది.

నీతిమూర్తి వస్తువలేచి ముక్కోరిపిట వేసింది, శివుంటిలను కూచోమని బలకరించేస్తూ.

“మీ వంట్లో యిప్పుడేలా వుందండీ?” అంది గింది శివుంటిల కూతున్న తిర్యాతి.

“ఏం వుందండీ తీరి : ముసలితనం కదా. అయితే మాత్రం ఇంటిపనులు చేయక తప్పకుండా?”

శివుంటిలను తిర్యాతి ఏం అడగానో దప్పవ ముగించలేదు. ముఖం మాట ఎత్తితే అది ఎలాంటి ప్రపంగానోకి దిగుతుందో తెలియదు. వాన్ని ఎప్పుడప్పుడూ, లేక వ్యతిరేకంగా చూడవలసిన అని అనుకునే సరికల్లా ధయించేసింది.

“జగన్నాథం అసీసునించి యిప్పుడొస్తాడు?” అంది, ప్రపంగాన్ని మరో ప్రోత్సాహం తీసుకరావాలని.

“ఎప్పుడో వస్తాడు... రక్తి ఇంట్లో ప్రాణాలన్నీ విగబట్టుకొని ఏమాలో పక్క కూర్చోవలసిందేగా.”

“ఏం?”

“ఏం చెప్పారీ? మా వంశంలో యిలాంటి మరెవరి ఒక్కడూలేదు! చూటికోపం, చీటికోపం. ఉత్తిపుణ్యానికి చిగ్రు బుగ్రు మంటాడు. ఆ గిన్నెలు తియ్యలేదేం, ఆ బట్టలు అక్కడున్నాయేం, మీరేం చేస్తున్నారు—అబ్బబ్బ! ఒక్కటా—వచ్చిందగ్గర్నొంచి ఒకటే సలుపును” అని కాసేపాని మరీ అంది :

“కోపిలు చెల్లింది—తురి నీడి అగపం ఎక్కువయింది. ఆ అమ్మాయి వున్నపుడు మాత్రం ఒక్క నాడు ప్రియంగా వున్నాడో ఆదీలేదు. అలాంటి గంగిగోవును గూడా పొందినదం, కొట్టినదం—”

“కోట్టాడా ముఖం?”

“ఆ—అంతకంటే చేతోచ్చింది మరో టుంటేగా? అడిపిల్ల ఉసురు తిగితే—”

“నాకు మును యిలాంటిదే చెప్పలేక ఎప్పుడు?”

“ఏమని చెబుతుంది? వాడిలాంటి వసుదైతే చెబుతుంది. అయినా అంత మెత్తని మనసుగల పిల్లలు ఏ మాటిలో కోటిలోగాని కనిపించరు. మీడి కే జియోలానో, చేతుకొన్న పుత్యాన అలాంటిది కోరికే వాన్నిలా వేధించుక తింటున్నాడు.

“ఒక బాలోచింతకూ: మీడిచేత తిమ్మలు తివడానికి, మీడి నోటిమంటలు పడటానికే వాళ్లు పిల్ల నిచ్చుకున్నారా? లేనప్పుడు వాళ్లు కేనివయం తెలిస్తే వాళ్లుమనస్సు లెంత బాధపడతాయో అలా చింతవచ్చు.”

“మును అలాంటివాటలేం చెప్పరులేండి”

“నాకు అదే దైవ్యం. ఎంత దుఃఖాన్నయినా కడుపులో దాచుకొంటుంది” అంది సీతమ్మ. తర్వాత చాలవేపటివరకు వారిద్దరిమధ్యా మాటలు లేవు. తర్వాత సీతమ్మే అడిగింది:

“అమ్మా వాళ్ళు బాగున్నారా అమ్మా”

“బాగున్నారండి”

“ఏంబ్రో—ఎప్పటికప్పుడేమియింటికి రావాలనుకొంటాను, కాని—మామన్నా పుకడివూ ఇంట్లో ఏమీ పిల్లిగంతుం—”

“అవి క్రమేపీ తగ్గిపోతాయిలేండి”

“ఏం తగ్గితాయో వా ముఖం”

శకుంతల పంచలోనుంచి కవరు తీసింది. తన చేత్తో జగన్నాథం పేరురానిది కవరునిమాసి చిరు నవ్వు పెట్టుకొంది. మాటాడికండా దాన్ని సీతమ్మ కందించింది.

“ఏమిటమ్మా?”

“కుధలేఖ”

“ఎవరిది?”

శకుంతల పన్నగా నవ్వింది.

“అరికొంగా! ఇందుకొ నచ్చి—యింతవరకు మాటాడలేదు” అంటూ సీతమ్మ అప్పుడే దీక్షనలు ఆశీర్వాదాలు యివ్వడం మొదలుపెట్టింది. “అయితే పెళ్లికొడు కవరు!”

శకుంతల చెప్పింది.

పెళ్లిపోయేముందు జగన్నాథాన్ని మరిమరి గమ్యవమనిచెప్పి పెళ్లిపోయింది.

సాయంకాలం అఫీసునించి తిరిగిచ్చాక జగ

న్నాథం ఈ కుధలేఖని చదువుకొని ఓ నిట్టూర్పు విడిచాడు. అయితే అతను ఒకందుకు ఆశ్చర్యపడ్డాడు: మదర్సరావు ఈ వివాహానికి ఒప్పుకున్నా సీతా రామయ్యగారు యెలా ఒప్పుకున్నారని.

మాకుదివాలైనతర్వాత సీతమ్మ మంచంమీది నించి కాలం కింద పెట్టలేనిస్థితికి వచ్చింది. వంటకి ఇబ్బందయింది జగన్నాథానానికి ఏమీ తోచక ‘పిల్లవంత త్వరలోనచ్చి, తిల్లి జమ్మ వయసుయక మళ్లీ పెళ్లిమని మునుకే ఉత్తరం రావారు. కాని అక్కడినించి యెలాంటి సమాధానం రాకపోవడంతో నిప్పుతోక్కొని తోటలా నెంతాడు. తొట్టుది ప్పరకే అఫీసుకి వెళ్లిపోవునే వంట రియాయచేయాలి యింటందరికీ. తివకి సహాయం చేసేవారు లేకపోవడంతో పెద్ద తిమ్మిట్లే తోడు పుంపసున్నాడు.

“మరి ఇదో?” అన్నాడు నాడు.

“ఏడికాన్—నా నేనెదు పెట్టబడి”

ఏ బడిని పరమవత్రింగా ఎంచుకోమని తమ్ముళ్ళకు తోధిస్తూ వచ్చేవాడో, ఆ బడికి వాణ్ణి పెళ్లి డ్దని ఆజ్ఞాపించడంలో తమ చేతున్న తప్పిదం ఎంత టిదో ఆ క్షణంలో జగన్నాథానికి తెలిసిరాలేదు.

సాయంకాలం అఫీసునించి యింటికి రావడంతో కాఫీ తయారుగా పుండేదికాదు; ప్నానానికి వేడ్లను పుండేదికావు; అందుకుతోడు యిద్దరు పెద్దబూ తిప్పి ఎంగిలి గిన్నెలు అలానే పెక్కిరిస్తూ ఎట్టింట్లో పుండేది. ఒకనాడు ఇద్దరినీ చిరికబాదారు. వాళ్ళోకీ తిట్లు, తిమ్మలు అలవాటై పోవడంవల్ల లాగుంది, వీటిని అంతగా ఖాతరుచేసేవారు కాదు.

7

రెండు నెలల తర్వాత ఒకనాడు మును తిలకిస్తూనంచేసి దాదామీది నుంచి చువ్వుకొంటూ పుండే తమ్ముడు అల్లరిచేసుకొంటూ అక్కడికి వచ్చాడు.

“అబ్బ! ఏంబ్రో ఆ గావుకేలు కాస్త నెమ్మదిగా రాలేవో?” అంది చిరాకుగా.

“అయితే వరే, పెళ్లిపోతా” అంటూ వాడు పెంక్కి తిరిగేసరికి, మునుకు అనుమానంచేసి వాణ్ణి చప్పడం పట్టుకొంది.

“ఏమన్నా ఉత్తరం వచ్చిందేంబ్రో?”

“నమ్మి పొమ్మన్నావ్ గా”

“ఏన్ను కాదు తమ్ముడు—ఎవరు రాక తిరిగిటి?”

మొదటి ఉత్తరం యిచ్చేవాడు, అదేమి
చూసి శకుంతల దివ్యురాలి పోయింది.
సుఖదా!—

మమము.

తెల్లెడి మీ ఆయన రాలేదు. మా అమ్మయ్య
గూడా మరీమరీ చెప్పారు. కారణం తెలీదు. మా
ఆయనకి జగ్గో! ప్రాణస్నేహం. పోనీ అది మావైవా
రాలేదు.

కాని మొట్ట వీమయందంటే : మా యిద్దరం
పిక్కలుకి చెడుతుంటే వాళ్లొ కనిపించారు. మాతో
బాటు పిక్కలుకి రమ్మని బలవంతంచేశాం. చాలావేళు
నీకి చివరికి వచ్చారు. చోళ్లొ ఒక్క మాటైవా
మాటాడారు కాదు. పోనీ సుదర్శనతోవైవా మాటాడ
లేదు.

మళ్ళా శ్రీరం శివవారం మా యింటికి
వచ్చారు—సుదర్శన బలవంతంచేశాం. ఏమిటో
నింత శ్రీకృతి! అర్పించేమోదాని? ప్రయత్ని
స్తున్నాను...ఇప్పుడు రోజూ మా యింటికి వస్తు
న్నాడు.

—శకు.

ఉత్తరం పూర్వయాక సుఖం మనస్సు చెప్ప
రాని వాడో బరువెక్కిపోయింది. సుందె దడ
చాచ్చింది. వశ్యంతా చదులు పట్టేసింది. ఛీ ఛీ!
ఏమిటి నింత శింకల! తనని తానే నిందించుకుంది.

పది దినాలశ్రీరం శివంతల రాసిన ఉత్తరం
జ్ఞాపకానికి వచ్చింది: ఇంత త్వరలో తనని తిరిగి
రావద్దని, కనీసం జగన్నాథానికి ఉత్తరమైనా రాయొ
ద్దని. వీటన్నిటిని లంకేశ్వరి చూస్తే సుఖం కంటా
అయోమయంగా కనిపించింది... వెంటనే తనని తాను
నిందించుకుని మామూలుగా శివంతలకి జవాబు
రాసింది.

ఉత్తరం అందిన సమయానికి జగన్నాథం
శివంతల యింటో వున్నాడు. శివంతల సవ్యసా
ఆ ఉత్తరాన్ని అందించింది. జగన్నాథం చిరువు
కుని చిరుసవ్య సవ్య ప్రాణులొన్నాడు.

“మో పక్షం దివాల్లో పిత్తల్యం సంపా
యించేస్తావ్!” అందిశివంతల సవ్యసా.

జగన్నాథం స్మృతి కలిపాడు.

జీ తీసుకవస్తావని ఆమె లోపలికి వెళ్ళిపోవ
డంతో జగన్నాథం ఆలోచనలో పడ్డాడు. శివంత
లలో చాలా మార్పు కనిపిస్తోంది—పెళ్ళియిన దగ్గర

నించి. ఇంతకుముందు యిలా గంటలెడలది మాటా
డేదికాదు; ఒంటరిగా తనతో మాటోదాని? భయ
పడేది; తననున్నా తప్పించుక తిరిగిది—కాని
యిప్పుడు—!

జగన్నాథం పూసించ మొదలుపెట్టాడు :
శివకి సుదర్శనకెల్ల సంతోషంలేదా? సుదర్శనకె
అదిమిగిలించుకుంటోందా? చప్పున ఏ సమాధానం
చెప్పకోలేకపోయాడు.

తను శివంతలతో యింత చనువుగా తిరుగు
తున్నా సుదర్శన ఏం అనుకోజేం? ఏమో మన
స్సులో అనుమానిస్తున్నా జేమో!

మొద్దిల్లా వీళ్ళ అనుకుల దాంపత్యానికి జగ
న్నాథం యెంతో ముచ్చటపడ్డాడు. సాయంకాలం
వలుగుమా వాళ్ళింట్లో చేరి ఏదో గొప్ప చేస్తావుంటే
అందరిమధ్యా శివంతలని, సుదర్శనని చూసి తనకు
సుఖం జ్ఞాపకం వచ్చేది. తను అలా తాలేదా?
ఆ ముఖాలంతోనే రోజూ సుదర్శనం యింటికి
వెళ్ళేవాడు.

శివంతల జీ తీసుకవచ్చి ఓ కప్పు జగన్నాథా
నికి అందించింది.

కప్పు అందుకుంటూ “సుదర్శన వచ్చేవరకు
అగమిద్దు?” అన్నాడు.

“అయ్య శివంతో వస్తాను—ముందు సవ్య
తీసుకుందా.”

తాగుతున్నా జే కాని జగన్నాథానికి ఏదోగా
వుంది.

“సుఖంని ఎప్పుడు తీసుకోస్తావ్?”

“ఇంకా వురుడన్నా తాలేదు—”

“తర్వాతేవయ్య?”

“మాడో వెలలోలాగుంది—అంటాడు.”

శివంతలకు వెనకటివన్నీ జ్ఞాపకానికి వచ్చి
చిరుసవ్యసవ్యింది :

“సుఖం అంత త్వరగా యెందుకు వెళ్లి
పోయిందో తెలుసా?”

“నుజ్వేదో మంత్రం చేసుంటావ్” అన్నాడు
సవ్యసా.

“సుఖం రాసిందా?”

“సుఖం? అప్పటినించి ఓ ఉత్తరమైనా
రాయలేదు”

“నిజం?”

"నిజమే. అనిదెను ఈ తీరం రాసేంత తీరుబాటు గూడావా?"

శివంకర విప్రుడాయించి. తను జగన్నాథానికి ఒక్క ఈ తీరమన్నా వ్రాయలేదని సుగుణరాజే నిజం అయివుందని అనుకొంది. అయితే సుగుణ నిజంగా తనమాటమీద నిలబడిందన్నమాట. భర్తా లేదు. జగన్నాథంలా మార్చొచ్చినట్లు కనిపిస్తోంది. ఇక వాళ్ళే లేవరం సాఫీగా నడిచే నూరువల కనిపిస్తున్నాయ్.

"శివంకరలా!"

ఉలిక్కిపడి మాసింది.

జగన్నాథం మాటలెదు. ఆమె కళ్ళలోకి మాన్మ వుండిపోయాడు. ఆ మాపు ఆర్థం కాలేదు శివంకరకి.

"ఏదీటి?"

"శివ...!"

"ఆకంకం విని శివంకర భయపడింది. జగన్నాథం నిలబడి చప్పున చెయ్యిపట్టుకున్నాడు.

"ఏదీటిది జగన్నాథం!"

సమాధానం చెప్పలేదు. చేతులు కెండు పట్టు కొని తృప్తితో మాడిటం మొదలుపెట్టాడు. శివంకర చివల్ని చేతులు విడిపించుకొని దూరంగా వెళ్ళి పోయింది!

"సంవిలాంటివాడినవి అనుకోలేదు జగన్. యిక్కణ్ణించి వెళ్ళిపో...యహ యిక్కడికి రాకు" అని గిద్దున తిరిగిపోయింది.

ఇంటికి యెలా వచ్చాడో తెలియదు; నర్సీ రాగానే పక్కమీద వాలిపోయాడు!

ఈ వెలదివాయిగా శివంకర సమక్షంలో, ఆయింట్లో ఆ వారే వరణంలో స్వర్గం కనిపించింది; అది ఒక్కసారిగా చేకమేడలా మారిపోయింది... తన శివంకరని అపార్థం చేసుకున్నాడా? కాక శివంకరలే తన సోపానాన్ని చాటించుకోడానికి యిలా అన్నవా?

తర్వాత కెండు కోవలవరకు ఆసీనుకి వెళ్ళి లేదు. ఆ సెంథై యెనిమిది గంటలూ శివంకరనుంచే ఆలోచిస్తూ వున్నాడు. ఈ ఆలోచనలకి యింట్లో వాళ్ళు అంతరాయం కలిగించినట్లుకల్లా కన్పిస్తున్న లేచేవాడు. ఈ కోపమంతో సుగుణకి ఈ తీరం రాసి తీర్చుకోబోయాడు. కాని అది పోయి చెయ్యడానికి మనస్కరించలేదు.

వారం దినాల తర్వాత మామగారు ఈ తీరం రాకొదు: మగపిల్లాడని. జగన్నాథం లోలోపల ఎంత

సంతోషించినా ఆ విషయాన్ని సుగుణ రాణుకూ డవా అనుకోన్నాక బట్టమందుకొచ్చింది. అదేదానికి యింత పంతమా? శివంకర మాటమీద ఈ తీరం రాయడం మానేపిన అది తనకి భార్య! నిలయవంత త్వరలో తిరిగిరమ్మనమని రాద్దా మనుకోన్నాడు. కాని అది పంత మేనిలో మార్దామని వ్రాసుకున్నాడు.

మామగారు ఈ తీరాలు రాస్తూనే వున్నాడు— కాని యిక్కణ్ణించి జవాబులు లేవు సుగుణ గూడా విం మాటలెదు. ఆ కోపం భరించరానిదియొక్కొద్దీ జగన్నాథం పిచ్చెత్తిపోతున్నాడు. ఒకనాడు ఏదోచిన్న తిప్పచే పై తిమ్మగిట్టి యిద్దరినీ చిరకలహావాడు. వాళ్ళకి అన్నియ్యి కోపం ఒకంతట తెలిసిరాక ఏడుపులంకించుకోన్నాడు; మరో వాయిని పడేసరికి తల్లి లోపల పించి—

"ఎందుకురా, పెద్దబ్బాయ్, వాళ్ళ పలా చావ కొడుకున్నావ్?" అంది సీరసంగా.

జగన్నాథం ఈ మాటలతో మరింత వైకి లేచాడు.

"పలేనే మత్స్య వోడు మానుకో!"

సీరమ్మ బాధతో నిట్టూర్పు విడిచి మూలిగింది.

జగన్నాథం బయటకు వెళ్ళిపోయాడు.

అంత ఆయోమాయంగా వుంది. సుగుణ..... ఏమనుకుంది తనమట్టు! ఇంత నిర్లక్ష్యమా? ఇంత అహంభావమా? కడుపులో గోలపెడుతున్న ఎలకలు అతిన్ని మరింత పిచ్చెత్తించాయి.

ఇంటికి చప్పున తిరిగొచ్చి వాలుకే వాలున ముక్కలు "సీరు భర్త కావాలనే వున్నానని వుంటే, ఇదే తెలిగం అనుకొని రా—లేకపోలే యహ న విక్కడికి వచ్చే అవసరంలేదు" అని రాసి పోయిపో చేశాడు.

సుండెలమీదిపించి కొన్ని బమ్మల బరువు దిగి పోయినట్లు నిట్టూర్పు విడిచాడు.

మర్నాడు వస్త్రం దివొచ్చి సుగుణ రాలేదు. జగన్నాథానికి మగపిల్లాడికి కోపం పెచ్చిపోతోంది. అయినా పంట చేయక తప్పింది కాదు; పంట చేశాడు; తల్లికి మందు తెచ్చాడు; ఆసీనుకి వెళ్ళాడు; సాయంకాలం యింటికి వచ్చాడు; మల్ల పంట; మందు; ఆసీను; నిద్ర—

సుగుణ రాలేదు.

ఆసీనుకి బయలుదేరే సమయానికి శివంకర యెదురుపడింది.

జగన్నాథం ఆశ్చర్యపడే ఆస్కారాన్నయినా కలగనివ్యకండా అడిగింది:

“అసీనుకా?”

తల వ్రాపాడు.

“ఒకసారి లోపలికి రా, మాటాడాలి నీతో”

అప్రయత్నంగా శిమంతల చివరకు వెళ్ళాడు. లోపలికి వెళ్ళక ఆమె గదివంతినీ పట్టిపట్టి చూడటం జగన్నాథానికి వచ్చలేదు.

“రావడానికి కారణం త్వరగా చెప్పేస్తే—”

అసీన్ లో అందుకొని శిమంతల అంది “మీరు వెల్లిపోతారు!”

“నాకు తెలియలేదు—”

“ఏదె... నురుగు నాకు ఉత్తరం రాసింది”

జగన్నాథం ముఖం పారిపోయినా, ఆశ్చర్యాన్ని అణచుకో ప్రయత్నించాడు.

“ఈనాటి చాల పరిపక్వమోదే యిక్కడికి వచ్చాను... మీరు రానున్న ప్రతిరాలన్నీ నురుగు అందుతున్నాయి. కానీ నాటికి జవాబు యివ్వొద్దని చేతి అర్థంతర పెట్టాను.”

“ఎందుకో!”

ఆ ‘ఎందుకో’కి శిమంతల సమాధానం చెప్పలేదు.

“నురుగు యిప్పుడు వైఫాయిడోతో మంచి పట్టింది. నేను చూడడానికి వెళుతున్నా”

నురుగు జ్వరానికి ఆశ్చర్యపోని జగన్నాథానికి ‘నేను వెళుతున్నాను’ అన్న అనివదనాలు అలుగుల్లా తగిలేసరికి పొరుగుం పుట్టుకొచ్చింది.

“నీల్లేదు”

“ఏం?”

“నీల్లేదు”

“అదే ఎందుకు?... నీకు భర్తగా అనివదన హక్కువుంటే వుండొచ్చు కానీ నన్ను చెల్లొద్దని అజ్ఞాపించడంలో అర్థంలేదు”

జగన్నాథం మరో మాట అడేలోపునే శిమంతల అడిగింది:

“అడర్కానికి, అడరణికి మధ్య మిగిలి మంటే ఓర్వీ ఓపికకు గల చిలువ యెంతటిదో నీకు తెలుసా?”

“ఆ ప్రశ్న వచ్చేందు కడగవలసి వచ్చిందా?”

“ప్రస్తుతం నీ పరిస్థితికి ఆ ఓర్వీ, ఓపిక లోపించటమే మూలం కావటంవల్ల, నిజానికి నీ భావాలు వున్నవిమైనచే కావచ్చు, అయితే అడరణి చిరు

క్లోతడంవల్ల నులభసాద్యమవుతుందా? పోనీ, ఇంట్లో వార్తకి నీ భావాలు యివీ అని వచ్చుచెప్పడానికి ప్రయత్నించానా? అసలు నీకు సంస్కృతి అంటే ఏం అర్థమయింది?”

జగన్నాథం సమాధానం చెప్పలేదు.

“వెళ్ళున్నావ్ లిని చూస్తారు. వాళ్ళి కుటుంబం లని, యిల్లని చూస్తారు; అవన్నీ చూసి అదే ఉత్తమ సంస్కృతి అనే భ్రమలో పడిపోతున్నారు.

“అలా ఆశించడంలో తప్పులేదు; అయితే నీదృష్టిలో యెంత భేదం యెందుకు కలగాలి? తొయిల్లని, మువ్వయిల్లని చూడక, విరియింటివిరా, విరాల్లివిరా ఎందుకంత చిప్పచూపు, కోపం, విహ్వలం కలగాలి? ఆ మన ప్రత్యేకతలో వాళ్ళని నానా గూటలని, వాళ్ళు భాషవేరేకాస్తీ తెచ్చిపోవడంలో మువ్వంతి తప్పుచేస్తున్నావో ఓనాల్లెనా అలా చించావా?”

జగన్నాథం తలవ్రాపాడు.

“పాపి-త్వినధరికి నురుగుని తీసుకెళ్ళడం తప్పునను. అయితే ఆమె ముగిల్లవక్కన మాతో డానికి సంగోచించివంతెలా మనస్సమిరిగి విరుచుక పడిటం నీకున్న ‘సంస్కృతి’కి మద్దకాదా?” అని తీగతూగి శిమంతల అంది:

“పాపం! నురుగు యివేం యెవరితో చెప్పనవసరం కాదు. ఒకకోసం మరీ ఆకలేక నాతో చెప్పమంది. నేను వినిం సంతో: వ్రుట్టింటికి వెళ్ళింది. ఆమె కొంతకాలం కనుచాలుయితే నీ స్వయానం నీకు తెలిసావుండేమా అని ప్రమించాను కానీ నువ్వు విడాకుంజుకు వెల్లిపోవడం నీ నిర్దిష్ట ఆపచారం కాదు? అలా చిందు.”

శిమంతలఅనిపోయేసరికి జగన్నాథం తలవ్రాపాడు.

“నా కింకా ప్రపంచమంటే ఏదెలా తెలిసి రాలేదు శిమంతలా” అన్నాడు పశ్చాత్తాపము తున్నట్టు.

“తెలిసిరాలేదను; తెలిసికోదాని! ప్రయత్నించలేదను. అనాటి నన్ను ఇలవంతెం చేయడం నీకు నేను అర్థం కాకపోవడంవల్లే. అలానే నురుగు గూడా.” అని ఓ నివ్వూర్చు నిడిచి—

“సరే నాకు తెలుపుకోండి—ఈబండికి జల్లక పోతే నురుగుని చూడలే చేమా” అంది.

జగన్నాథం చిలువెల్లా కంపించిపోయాడు ఈ చివరి మాటలకి. తనూ లేచిపోయి—

“నేనూ వస్తున్నా” అన్నాడు.

* య క్ష గా న ము లు *

శ్రీ కొమ్మనమంచి జోగయ్యశర్మ

“చిత్ర విచిత్ర కార్యకలాపములతో నిండి యున్న ప్రకృతిరామణీయకమును చూచి ఆనందింపరవగులైన ప్రాచీనమానవుడు ఉత్సాహాతి శయముతో గంతులు వేయుచు వానిని అనుకరించుచు పాడిన పాటయే మానవలోకములో దృశ్యకావ్యా విరచనమునకు అంకురార్పణము. వివాదముగా ఆలోచించి చూచినచో ఇందులో రెండు కళాంశము లున్నవి—అట పాట. కాలాంతరములో ఈ యాట పాటలు పొందిన పదునైహూపమే నృత్తిగీతము (Ballad dance)”

ఇది మానవుని నిత్యజీవితములో విలాసిమునకును విశాదమునకును ఎంతో ఉపకరించేది. అతిథు ఈ యాటపాటలలో ఇతర మానవ కుళదుఃఖాది భావచేష్టలనుకూడి అనుకరించుచుండెడువాడు. కేవలము తా నొక్కచే అనుకరించి ఆనందించుటయే గాక అదియొక ప్రత్యేకరూపములో ప్రదర్శించి ఇతరులనుకూడ విశోదంపతేయవలయుననెడి కుతూహలము క్రమముగా నరిగి పోయినది. అరణ్య మృగ చర్యములు ఆటబొమ్మలుగా చేసి, తాను తెర వెనుకవిలిచి, అవ్యూహవల్లల సంతోషోత్సాహములను కుళదుఃఖములను ఆటపాటలలో అనుకరించుచు ఆయా సన్నివేశములను ఆ తోటబొమ్మలవ్వారా ప్రేక్షకులకు చూపి చెప్పి విశోదంపతేసివాడు. దీని ప్రతిఫలమే తోటబొమ్మలాట.

ఈవిధముగా తెర వెనుక విలిచి ప్రాణములేని రంగుబొమ్మలను అడించి విశోదించిన మనుజునకు కాలాంతరములో నేటిప్రతిమలిచ్చే ప్రదిర్భవముపై నుచ్చల పోయినది. బొమ్మలకు వేయు రంగు తానే పూచికొని, తెర తొలగించి, న్యయముగా రంగమగ్నమున అవతరించి, వివిధములైన పోషభావ ప్రకటనములతో అంగధంగిములతో ఆటపాటలతో ఆయా అనుకరణములను ప్రదర్శించి చూపరులను విశోదంపతేసివాడు. ఇది చైతన్యవంతమైన ఒక కళాత్మరూపక ప్రదిర్భవము.

ఈ నూత్ని ప్రదిర్భవము వేలాది ప్రజలను ఆకర్షించినది. చెంచులు జమ్మలు మొదిలగు అటవిక

జాతులవారు ఇజివృత్తిగా జీవమంతట సంచారము మొదలుపెట్టిరి. క్రమముగా వానిపై వాగరకలోక మునకుగూడ మోజు పుట్టినది. అంతలో వానికి అను న్యూత్రిమైన యిలివృత్తిమా, నియమబద్ధమైన రథవా, కవులసాహాయ్యమా లభించినవి. ఈ యాలంబనముతో ఆరూపకములు రంగభోగమా, పార్వత్రిక సౌభాగ్యమా, ఆహార్యపటుత్వమా సంతరించుకొని ఉత్తమ సాహిత్యములో ప్రవేశించినవి. ఇవి ప్రాయశఃముగా జమ్మలవారివలన ప్రచారితము లగుటచే మొదట జమ్మల పాటలుగా వెలసి తిరునాటి తిరునాటి సంస్కృతిపరుల చేతులలో “యక్షగానములుగా” మారియుండును. ‘కొరవంజి’, ‘కథాకలి’ అనునవి యందుకంతే కేదముతో దీని రూపాంతరములే యవి కొందరి యాచా.

కాగా, ప్రాచీన మానవుని అనుకరణవిశిష్టమైన నృత్తిగీతమే నేటి సర్వాంగముండరమైన యక్షగాన ముగా రూపాంతరముండునని స్థూలముగా నిర్ణయించి చెప్పవచ్చును. మధ్య మధ్య దశలలో పొందిన ఆయా అనాంతర రూపములు చాత్రము నేటికిని నిదిర్భవముగా ఆటపాటలు, తోటబొమ్మలాటలు, విభిభాగ వతిములు, పగటి చేపములు, ఏకపాత్రాభివయములు, చెంచునాటకములు అదిగా ప్రత్యేక నామములతో వలెపట్టులంగు కొనప్రాణములతో విలిచియున్నవి.

యక్షగానములు కాకతీయ యుగము నాటికే సాహిత్య గౌరవమును పొంది దృశ్యకావ్యములుగా వెలసియుండునని శ్రీ నాథుని విభివాటకమునకుట్టి యూహింపవచ్చును. గ్రంథరూపములో వెలసిన మొట్టమొదటి యక్షగానము ‘సౌధగీతరతిము.’ దీనిని రచించినయతిడు ప్రాచ్యుంటి చెప్పకవి. ఇతడు 16 వ శతాబ్దములో విజయనగరమును పాలించిన వీరనరసింహరాయల కాలమువాడు. రెండవది కృష్ణ దేవరాయలకాలమువాడని కందుకూరి గుండకవి రచించిన కుగ్రీవ విజయము. ఈ కాలమువాడే పింగళి నూరన్న తన ప్రభావతీ ప్రమగ్నముములో “గంగావ తరణ నాటక ప్రదిర్భవ”మును పేర్కొనివాడుగాని ఆ గ్రంథ మంతరవకు లభింపలేదు. కాగా, అజ్ఞాతి

యుగములో అందురించి, కాకతీయుల కాలములో కవటాకుతోడిగి, పదునారవ శతాబ్దములో పల్లవించిన యక్షగానము, ఆంధ్రవాయక రాజుల పోషణలో చిలువలుపలవలై కాఖోపకాఖలుగా వర్ధిల్లినది.

లలితకళలను పోషించిన తంజాపురాంధ్ర వాయకులలో మొట్టమొదట చెప్పకొనదగినవాడు రఘునాథరావులు. ఆ కాలములో ఈతని పభాంగము కవిగాయక పటవీరములో కలకలబాదుడు శారదామందిరముగా రమానదీ నర్తన రంగకాలగా రూపొందినది. ఈ మహారాజు తన కోటలో వాటక కాలము కట్టించి యక్షగానములను ప్రదర్శింపజేసి పవిత్రవారముగా విశేషించువాడట. ఇతడు అయ్యతాభ్యుదయాది కావ్యములకేగాక పారిజాతాపహరణాది వాటకములనుగూడ రచించినట్లు తెలియుచున్నది. కాని దృశ్యకావ్యములకెప్పు క్షయము లేదయు వితని రచనలు లభింపలేదు. అయినను ఇతని కాలములో వెలసిన యక్షగానములు లేకపోలేదు. అది రఘునాథనాయకాభ్యుదయము, రుక్మిణీపరిణయము మొదలైనవి. వీనిని సంకరించినవాడు ఇతని మూడు పుత్ర విజయరాఘవుడు.

ఇతడు సంగీత పాహిత్యరసకర్తయ్యలో కెండ్రది వింటినవాడు. ముఖ్యముగా యక్షగాన విశేషమగును. ఇతని చేతిలో యక్షగానమున కొక కొర్ర చెలువయ్యచిరస్థాయీ లభించినది స్వయముగా జ్ఞియాపకములను రచించినాడు. వానిలో రఘునాథ నాయకాభ్యుదయము, కాశీయమృగము, ప్రహేళికాపరిత్ర, పూతివాహరణము, విప్రవాదాయక చరిత్ర అను ఆ యక్షగానములుమాత్రము లభించినవి. విజయరాఘవుడు కేవల గ్రంథకర్తయేకాదు. అల్లిక, కొరవంజి, చౌపదము, దురుపదము మొదలైన వాట్ల ధేనములను విర్మించిన వాట్లకళావికారదుడుకూడ. ఇతని పట్టపు కవి కోనేటి దీక్షితవంధ్రుడు “సంగీత పాహిత్య విద్యాధురీణుడు”. ఇతడు ‘విజయరాఘవకలాగణ’ యక్షగానమును రచించినాడు. ఆస్తావకవులకు కామరము పెంకటపతి పోమయాజి ‘విజయరాఘవ చంద్రికా విలాసము’ను, పురుషోత్తమదీక్షితుడు ‘తంజాపురాన్నవాద మహావాటకము’ను రచించిరి.

విజయరాఘవుని కాలపులో సంగీత పాహిత్య విద్యాధులైన పారంగలోచనలు కూడ ఎందరో ఉండెడివారు. వారిలో చంద్రరేఖ, కృష్ణాజి, రంగాజి అనువారు పేరెన్నిక గన్నవారు. రంగాజి మహ్మదు దాసవిలాసయక్షగానమును రచించి, విజయరాఘవునిచే కవకాథిషేక గౌరవమును పొందినది.

వీడు గాక భరతాది విద్యలలో అరితేరిన యాపవతి రత్నగిరి కోమావతి లోకనాయిక మున్నగు వట్టవరాండ్రెందరో దండలాస్వాది వాట్లబంధములలో యక్షగానములను ప్రదర్శించువారట. ఈ ప్రదర్శనములలో రబాయి, మఖవీణ, రావణ హస్తము, స్వర మండలము, చెందు, దండె, మొదలైన జంత్రి వాద్యములను ప్రత్యేక ప్రవీణత గల జరిరాండ్రు వాయించు మండెడివారట. తురీతిగా యక్షగాన రచనయు ప్రదర్శనమును విజయరాఘవుని ఆస్థానిలో ఉన్న రస్తాయికేపోయి మహాన్నతి ప్రభవమును మారగొనినది.

ఇతనితరువాత తంజాపురీపాలన డక్టర్ గొప్ప కాపారాజు, ముసుజాజి, ఏకోజీ మున్నగు మహారాష్ట్ర రాజులుకూడ ఆంధ్రభాషాపాఠకులే. యక్షగాన ప్రేమలే. కేవలము కానాడరచనలే కొరత విలాసము, జలక్రీడలు, చిల్లికలాగణము, విష్ణువల్లభ సేవా ప్రబంధము మున్నగునవి యిరువదివరకు నున్నవి. వీరి చేతయందు ఆస్తావకములు, సమకాలములోను వెలసినవి విబిధి వింటినవి. మొత్తముపై తంజాపురీ పాలకుల కాలములో బయల్పడవిన యక్షగానములు నూటికి పైమన్నవి. ఇప్పటికి లభించినది డెబ్బది యేడు మాత్రము.

ఇతివృత్తమును ఆలంబనముగా చేసికొని పై యక్షగానములను పరికిరింపగా పారాణికములు చారిత్రికములు సాంఘికములు విశేషవృత్తములు వేదాంతపరములు అని అయిదుభాగములుగా గోర రించును. పురాణములలోని కథలను తీసికొని వాని యందలి రచనవైట్టములతో విచిత్ర సన్నివేశములతో విరూపించినవి పారాణికములు—చీచిపురంపరము, కాశీయమృగము, హేమాద్ధనాయక స్వయంవరము, శివపారిజాతము, భీమసేన విజయము మున్నగునవి. రఘునాథ నాయకాభ్యుదయము, విజయరాఘవ చంద్రికా విలాసము, రీలావతి కాపారాజీయము మున్నగునవి చారిత్రికములు. వీనిలో ఆ రాజుల యొకవాటి దిన చర్యయు, అలంకరణ విశేషములును, సభాసన్నివేశములును, స్వారి పెటెలుబయలు మొదలగునవి మనోహరముగా విరూపింపబడినవి. సాంఘికములన్నవి సతీపతి దాసవిలాసము, పతిదాసగౌరము వంటివి ఒక విప్రపుంగవుడు హరింగకవ్యము ప్రేమించుటయు, ఆమె బంధువు లీ విషయమును నుర్తించి యిరిని కామె నొసటబయలు వీనిలోని యితివృత్తము. ఇక వేదాంత పరములు ముక్తికాంత పరిణయాదులు. ఇవి కేవలము వేదాంత ప్రచార ప్రబోధములను పుట్టిన యక్షగాన

ములు. రాజుల కొలువులోని వట్టువరాండ్రు వాదోప
వాదములకే మైన వృత్తిగీతాది ప్రదర్శనమో, నాట్య
చంగీతప్రభాక ప్రకటనమో, ప్రతాధికారి ఆగ్రహంబుక
విశ్రువా పరిచారికలూ వీరిమధ్య వడలిన నల్లవ
ప్రపంగములలోని పరిచోఽభ్యుత్థమో వస్తువుగా స్వీక
రించి సంతరింపబడిన నాటకములు విశోదర్య భ్రములు.
వాదజయము, పంచరత్న ప్రబంధము, తంజాపురాన్న
రావ మహానాటకము ఈ గణములో చేరును. వీనిలో
కొన్ని సంకలితములుగా మాపట్టుదున్నవి. అవగా,
ఆయా ప్రబంధములనుండి మంచి మంచి పద్యములు
ఏరి, అనుశూరితమైన యొక కథలో నిమిచ్చి, కథా
గమనమునకు వీలుగా మధ్యమధ్య వదనములు దత్తులు
అతికి తెయ్యాదుచేయబడినవి. రుక్మాంగదియు మొదలగు
వని యీ తెరగతికి చెందిన రచనలు.

పైవానిలో కొన్ని నాటకములను పేరుతో
నుదహరింపబడినను చాలవరకు అన్నియు యక్షగాన
సరణిలో చే వడిచినవి. వీని యన్నిటను త్రిపుట,
తేమిలు, జంపె, భవళిము, ఏలలు, త్రి ప్రవళలు మొద
లైన చేరియ పదబంధము లుపయోగింపబడినవి. ఇవ
న్నియు నేయప్రధానములు ఆధిపత్యకములును.
యక్షగానములకు తిక్కిన రూపకములలో ప్రత్యేక
తయు, అంగప్రవాణ్యములలో విశిష్ట స్థానమును చేకూ
ర్చిన వానిలో ఇది ముఖ్యములు. వీనిలో మనవారు
చేసుకొనియున్న ముత్యాలసరములవంటి చిన్న
చిన్న భండములు ఎక్కు ఇమిడియున్నవి. వాచ్చునకు
కొన్ని :

త్రిపుట :

1. "అతిథి నిలువలెఁ గొలువులోపల
ఎగడు సేయఁగఁ జూచు మగతిన
మేల భర్తయు చాల నెలువలెఁ
దాళవచ్చున్."
2. "నీతి భర్తయు లావుకూరరి
చేమ్యుల గంధర్వపతులే
నీతి నోర్చిరి నమ్మ నొకఁడీ
నీతి నేయన్."

ఏకతారి :

"చేతులు చావుమఁ జెప్పదు మధులు
పాతరక త్రియ బాసన నెడుటన్."

జంపె :

"తెలఁగి వంకరగోర నెగ నున్న గా దువ్వు
తగుకు నున్నంపుగోడల నీడఁజూచున్."

అర్థచంద్రిక :

1. "కొనియున్ను పై వాను మొవరంగ దిద్దున్
కనుబాసుల చెంపలను గంధంబు మెత్తున్."
2. "త్రోవ నాటిట తలుపులునున తొంగిచూచున్
మేడమొడికి నెక్కిదాడలఁ గలఁజూచూచున్."
3. "ఉదగోను దిరులువ గడిగడి వణఁకున్
పదములు తొట్టిలఁ దెడవులు తెడివున్."

పాధారణముగా ప్రతి యక్షగానమును భేదతా
ప్రాస కవిస్తుతులతో ప్రారంభమగును. తరువాత :
"శ్రీ రాజగోపాల పేవాధురీణ ! నీమంరినీ
జనమోహన పంచభాణ !....."

ఒకలగరా భారభరణ సమస్తంబి భుజవండ్ !
కార్యవిజితి గాండీవ కోదండ ! శ్రీవివాస తాత మార్గ
పదపద్య భృంగాయమావాంతరంగ ! చతుర విలాస
వీరీ రంజితి నాట్యవంగ ! అఖండ తోళమండల రక్షణ
క్షిప్త వివక్షణ ! అభిరావయన సంకోభిత
కుర్చిలక్షణ ! విజయరాఘవ మహాపాల ! విజయ
లక్ష్మీరీతాల ! దత్తాత్రేయమండలి చిత్తగింపును"
ఇచ్చేకమాదిగా ప్రారంభమేసి కథను భువ్రముగా
వివరించి మేళవకర్త (Stage Director) పాత్ర
ప్రవేశమును నూచించును. కొన్ని యక్షగానము
లలో కథాప్రస్తావన ప్రారంభము నుండివు. భేదతా
స్తుత్యవంతరము పాత్రప్రవేశము నూచితమై రూప
కము ప్రారంభింపబడును.

రూపకము ప్రదర్శింపబడుచుండగా మధ్య
మధ్య విడిచిన పన్ని ప్రేమలను కథాంశములను తన
మాటలతో అభిమయ మేళవకర్త పాత్రాంతర ప్రవేశ
యనబడు కథాగమనమునకును తోడుపడుచుండును.
రంగనిర్దేశము క్యాచిత్కిముగా నూచితమైనను,
అంకవిభాగముగాని, ప్రవేశ విద్యుంధకములుగాని
యక్షగానములలో ఉండవు. ఇది లేనిలోపము కని
పించుచుండ కథాంతమువు తెగకుండ ప్రదర్శనము
తుదిముట్టుటకై మేళవకర్తయే తగిన నూదనలు
చేయుచుండును. అక్కడక్కడ తొవుదాగ్లవియు,
కటికవారవియు సంస్కృత నాటకములలోని విరూ
చకుడు కంచుకవంటి పాత్రలు ప్రవేశించి విశో
దనగా ప్రసంగించుచు కథను రక్షిక్టించు
చుండును.

మేళవ కర్త ప్రమేయ మంతిగా నక్కరలే
వండ్ పాత్రలచేతనే సంభాషింపవలెనీ కథను నాటకీ
యముగా నడపించు సంప్రదాయము విజయరాఘవు

దూకు ఈతని ననుసరించి రంగజయ్యయన ప్రవేశ పెట్టివాడు.

“వారిధి కిట్టింతువా -

నాపై ననుర కిట్టింతువా!
పరమపాపముఁ డీ వాపండు విమజ్జించి -

బ్రతుకే వాడుగాడే ఓ తల్లీ॥

దిలునిగా నడిపింతువా దాని

నటనలు విడిపింతువా!

కటకట నీకింత గర్వమేలే రి -

దలువంటివాడుగాడే॥

గీతము వినిపింతువా మరునికై -

జీతిము మొనయింతువా !

నాతికో చారి కీ ర్తనకు పామ్మ వాడు నీ -

గీతములకు మమ్మనా॥”

విప్రవారాయుని కైవసము చేసికొనదలచిన లేవజేరితో నామె పోదరి ప్రసంగించుచున్న వాక్యోపవాక్యరూపమును పై కీర్తనము విజయ రాఘవుని విప్రవారాయుని చరిత్రలోనిది.

రాజనధిలో భట్టులుచేయు కైవారము కూడ విజయరాఘవుని చేతిలోనే రంగమున కెక్కినది. క్విప్రదల రగిలెను కందాది పద్విములు దిగువులుగా పాడి వినిపించుటకూడ విజయరాఘవుని ప్రవేశ పెట్టిన కొత్తపద్ధతులలో నొకటి. విశోజీ రచనలలో పారిపార్వ్యకుడు తలచూచివాడు. అక్కడక్కడ సంస్కృతిశ్లోకములు, భరతివాక్యములు ఈతని యక్ష గానములలో కనిపించుచున్నవి. కాహజీకూడ చాల వరకు ఈ పద్ధతిలోనివాడే. మహారాష్ట్ర రాజులకాలములో రసూరిని కడపటి రచన యగు మాతృభూరికని రచించిన పారిజాతాప హరణము నేయినపు యక్షగానమేగాని వస్తుతత్త్వ మునకు అయినంతముల దృశ్యప్రబంధము. బహుశా యీ మాన్యు సంస్కృతి నాటకప్రభావమువలన కలిగియుండినవచ్చును.

ప్రబంధములవలె యక్షగానములు కూడా ప్రాయీకముగా క్లింగార ప్రధానములే. కొన్నిటిలో మాత్రము ఆటవికులు గొల్లలు ఎఱుకత లేతివాడును మొదలైన ప్రాకృత పాత్రలను ప్రవేశపెట్టి వారిచే విశోధ ప్రసంగములు చేయించుచు హాస్యమునుగూడ ఉచితమాచిసని లేకచాలేదు. వారి భావనకూడ పాత్ర

చిత్రముగా వాడుట గమనింపదగిన విషయము. మమ్మ నకు కొన్ని ఘట్టములు:

చెంచులమాటలు:

“వోరే వోరే సిన్న, వోరే వోరే లక్క, వోరే వోరే కుల్ల, ఈ మొగపాలవాకిల ఎంతపొడవురా!

“ఒరే యొరిరిరిక, యీ పాలాన యింతలేసి మానులు తిరుగుదురా!”

“ఒరే వోరే పోగా పోగా ఎన్ని కొంకర పంకరలురా!”

“వోరే వోరే నూగు అమాస్సికి అగు మేపుతా వుండారా.”

“వోరే యీ గాడెబట్టలోను గెండు పాకాల మాని కొట్టేలేమరా!”

“వోరే మన మనబోదులనోటిక తగ్గొత్తులూ తగిలిస్సి పైని యేమో యేగుమని కొళ్ళ పండునఁబరి కిప్పిలొని పారాడేను న్నాదిరా!”

ఎఱుకత :

“శ్రీరాజగోపాల! చెంచలంకార! దక్షిణదోర కావాని చక్కనిసావి! నీవే నేనై, నా వామ్మని నిలిసి, నా తలపున నిలిసి, చల్లని వాక్కిచ్చి, చక్కని వాక్కిచ్చి, ఈయమ్మ తలచిన తలపు తార్కాణగా పలుకవయ్యా నావి! అమ్మాయమ్మ! ఎరుభాడు గను భాడుగోయమ్మ! చెయ్యంటే మగను, భుజమంటే తోడు, కడుపంటే బిడ్డ, నీ యాలోచన చెప్పేగాని, ఈ మనురినికి బువ్వ పెట్టలేదుంటే. అది యేలువంటి దని అడుగుతావుండావె. నీ మగ డెలువంటివాడని అడుగుతావుండావె. ఆయలే చెప్పే వినవేయమ్మ”

గొల్లల భాష :

“ఒరే ఒరే సిన్నంక, ఒరే వోరే పెద్దంక, మన కిచ్చయ్యకు వచ్చిన గాచారం తీరనే మనకా యిచారం వద్దరా నోరి.”

“కిచ్చయ్య కేమి గాచారం వచ్చెరా!”

“ఒరే మవ్వేద మంటివిరా!”

“ఒరే నేనే పాపపాపపాపవా, కోడెయ్య గంటకాడి గొర్రెలనుంది ఉండిన ఆ మందికొడి ఒక నుడ్డిమానినీ మరికబొతావుండగా ఆ అంటూ మాన్మ ఉంటిరా.”

విద్యాంశుల వివాదము :

“ఈ మాటలు మధ్యస్థులు వింటిరా !”

“నీవు విన్నదిగాక మధ్యస్థులూ వివరలెనా!”

“అదిగాదియ్యా, నేను సమాసాధికరణంగా ప్రసంగిస్తే నీకు వ్యతిరేకరణంగా కూరలు పెట్టుచున్నాడు.”

“ఓరీ, నీ నే విద్యాంశుని కొడుకవురా!”

“ఓరీ, నీవు నిన్నటివరకు సిల్లగాదితనంచేసి నేను కుక్కాయి పెట్టుకుంటే నే విద్యాంశుని కొడుకైతివిరా!”

ముత్తైనువల ముచ్చటలు :

“ఏనువ్వు ముత్తైనువలు! ఇంతసేపూరకుండవలె”

“ఔనా వాగావధానుల యెల్లమ్మ పెండ్లివందిలోకి వచ్చి ఒకపాట నుడుగు పాడారు. ఎన్నియట్లు పిలిపించుకున్నావె.”

“అవునవ్వు తిప్పావరకుల యెల్లమ్మ, నేను అభువల పలుమాల్లు పిలిపించుకొనేదాన నవయ్య!”

“అవునవ్వా వదివగాయా, మీ రిభువలె పరియాదికాలు చేయవలె.”

“నీ కిచ్చిన వక్కలాకులు ఎఱు దాదుకుంటివే”

“విడేలు నేనుకొను పొద్దు వున్నదవయ్యా.”

కటికవాని ప్రసంగము :

“అవురా ఇవ్వకు ఎవరు రాకయున్నారు! పట్టవరాండ్రు రాలేద! భోగంవాండ్రు రాలేద! ఇంకా కావలివాండు రాలేద! పరిచారికలు రాలేద! అందిరున్న మాకోర్కదియొనికే వచ్చి కొడుకొనియున్నారే!”

నేవలము ప్రబంధములను అనుకరించి వ్రాయబడిన యే కొన్నిటిలోలో తిప్ప పాధారణముగా రంజాపూరి యక్షగానము అన్నిటిలోను భాష ప్రసన్నముగాను పర్యవసరంబేద్యముగాను వదలినది. పద్యములు గ్రాంథికభాషలో నున్నను చాలవరకు ప్రసంగములు, కొంతవరకు దిగువులు నాటి వ్యాస హరికభాషలోనే వ్రాయబడినవి. అవసరము ఔచిత్యము అనుసరించి అరవము కన్నెము ముహూర్తాస్త్రము సంస్కృతమునూప మువయోగింపబడిన రచనలు కొన్ని యున్నవి.

వాని నన్నిటిని సరుగ్రముగను జాగ్రత్తగను పరికించినిసరో ఆంధ్రవాఙ్మయములో యక్షగానములకున్న విశిష్టత గోచరించుటయేగాక, ఆ కాలపు తంజావూరిపాలకుల వైధివము, రాజధివనముల సౌందర్యము, పట్టణసౌభాగ్యము, ప్రజల ఆచారవ్యవహారములు, కవి గాయక నట నటిమణుల సంగీత సాహిత్య వాట్య నాటక ప్రవిర్భవలు కన్నులకు కట్టివెల్లుచిత్రించుకొనవచ్చును.

తోకప్పనిద్దిపొందిన
పి. వి. రాజన్
అండ్ కంపెనివారి

ప్రేష్టమైన మదరాసు నశ్యం
R.S. సుగంధ ముక్కుపొడి
అన్నిటిలో సాటిలేనిది.

ధర వివరములకు వ్రాయుడు.
రయూరు చేయువారు:—
పి. వి. రాజన్ & కంపెని,
అర్కోణం, Arkonam, N. A. Dt.

శ్రీ మ దాంధ్ర
మహాభారతము

ఉద్యోగ పర్వము

వెల ఒకరూపాయి

శ్రీ మ ద్భగవద్గీత

(కా. నాగేశ్వరరావువంతులుగారు)

వెల 4-0-0

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర

వెల 2-0-0

ఆంధ్ర గ్రంథ మాల,

పోస్టుబాక్సు నెం. 212 మదరాసు-1.

వేటూరి—

సుందరశాస్త్రిగారి

సుందర రసము

సర్వసవామేహములకుసంజీవి.

గుణము ప్రత్యేకము

అనుభవసిద్ధము. ఇంకెక్షన్లు అవసరం
లేదు. ఎటువంటి సవామేహాలనైనా
కుదుర్చును.

50 మాత్రలు రు. 5.

ఆర్థరసాయనశాల, ముక్త్యాల.

కుప్తు ★ బొల్లి పగైరా మేళా
మర్రిలు, సెగ,
సవ్యాయి వ్యాధు
లకు గ్యారింటీ చికిత్స!

ప్రతి సం॥రము కేలాది ప్రజలకు
పూర్వార్థ్యమును, కవచవిషమును
ప్రసాదిం చెయ్య వు.

హిందూదేశమునెట్లు, అఫ్రికా, బర్మా,
మలయా విదేశములలోను ప్రఖ్యాతి
గాంచి విరివిగా వాడబడుచున్నది

మా ఔషధ రాజము లే!

నేడే మా ఉచిత నలహాకు,
క్యాటలాగుకు వ్రాయండి.

జి. వి. రెడ్డి & కో

(రిజిస్టర్డ్)

“భాస్కరాశ్రమము”

గోపాలపురం : తూ. గో. జిల్లా.

* డోరుభంగము *

భాసమహాకవి సంస్కృతకృతికి అనువాదము

శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి

: స్థాపన :

[వాత్సల్యంతమున సూత్రధారుడు ప్రవేశించి]

సూత్రధారుడు : ఓ సామాజికమలా! ము! నురు గాంశములు గట్టు కర్మశక్తులతో ఘోరములు కల్లోలముల నురుపులుండును మైంథవాదులు మొన శిష్టా దములకున్ రాజరాజులు వేగంబును నైన శత్రువది, నే యోగము దివైపుతోఁ దరియించె న్నరుఁ డాపరాధ్యు కృప వం తిశ్చేతులకొ గల్యఁడీ!

(శిష్టశివకు మధివయించి) ఏవో మాటలు వివ చ్చుచున్నవి—ఏమిటి?—సరే కానీ! మాతము. (తెరలో) ఇదిగో చేరివామయ్యా చేరివాము. సూత్ర : ఆఁ! సరే! తెలిసివది. పారిపార్వ్యకుఁడు : (ప్రవేశించి) బావా!

ము! కరివంతింబులపోట్లు బాగుముల ప్రే కల్ గత్తివాట్లుం దిలం పరు, తా మొక్కరికొర్య మొక్కరు గణం పంబోరు దిక్కొద్దితికొ కురలొకంబున కొర్కి యుద్ధమున మే నుల్ చేల్వఁగా జాతు రె వ్యకొళో వీరిపు నెందు నందుమ జరిం పం గారణం తేమొకొ?

సూత్ర : మారిహ! వయవహీనుఁడు శత్రు తనము కూడుగుడు నైన భృతిరాష్ట్రోదపక్షమున భంగ్యోననుఁ డొక్కఁడే మిగిలెను. యుద్ధసిరిపక్షమున పంచపాంచ పులును జవార్తిమఁడును మిగిలివారు. శివంతిపంచక మంతయు రణనిహతులైనరాజుల కశేదరములతో

విందియున్నది. ఈ మాట నీ వెఱుంగవా?

చి|| సమరపాతాశ్వహ వ్రేవన పంకులమై క్రమహీన మైన శే భ్యములఁ తెలంగు చిత్రపట మట్లు కనంబడువందు కోపరూ పము లనఁ గొరవాగ్రజుఁడు వాయుబాఁడున్ గవ లెత్తి పోరునీ సమయ మెఱింగి యుద్ధఫల పాటులుగా వరుదించి రాభిటుల్. (అవి విక్రమించిరి)

: విష్కంభము :

[అంతట భటులు ముగ్గురు ప్రవేశింతురు.] ముగ్గురు: ఇదిగోనయ్యా చేరివాము. ప్రథ :

చ|| పురుషయశోఽభిమానఫల భూమి, దిరోధము పాకకాల, ని ర్దరపురివారి, దిర్బరక పం, బకుయోగము నవ్వరస్వయం విరసభి, కూరభూవరుల వార్తకమందలి వీరశయ్యి, వాఁ బరఁగడు పావవాక్రిమము భింపవరంగము చేరినా మిదే.

ద్వితీ : ఖరీ! మాతాగా వర్ణించినావు! మఱి యీ పాఠికలను చూడండి.

చ|| సమర తలంబునం దెగిన శామజనైంధన నైదికారీర క్రము నదు లయ్యెఁగ, గ్రుంగిన ర భంబులు గ్రద్దల గూడు లయ్యె, మొం

దేము లచ నెత్తుచేతుల న
డింబడి నొద్దునుండె, వీరవా
కము గవినట్టి ధూతరుల
కాయము లయ్యెద జేరినైదున్."

తృతీ: సత్యము సత్యము.

ఉ॥ తొండము లెల్ల యూపములు,
తోమరబాణ గణంబు దర్శ, జే
దండెతుల నమిచ్చుయ ము
దిగ్ర విశ్వాసము వహ్ని, వీరవా
క్రందె దశంబు మంద్రములు
గా, మనుచాగి పశువజంబు గా,
భండెనను వృక్షకమపు
పారము గాండెను గాచె యిచ్చుటన్ !

(ప్రభ: ఇదిగో నుంచి వింత —

గీ॥ ఔర! అశ్రోత్యకరహతి నవనిఁ బడిన
మనుజవాళుల మాండుంబు తినుదుఁ దినుదు
వారియొడ లంటియున్న బంగారు నగల
నొలుచుచున్నాడు విహగవాళులు కనుండు.

ద్వితీ: అటు విరీక్షింపుడు —

గీ॥ బాణచాపాదివరసంధార మురు
నాయుధాగార మన నొప్పునాగణంబు
ఖడ్గదిద్దింబు శిరభిన్న కవచ మురుదుఁ
గూత ఎవ్వుల లోహంపుఁగొండె యనఁగ.

తృతీ: ఇదిగో వింతలలో వింత —

ఉ॥ ధ్వజముననుండి పద్మపుపు
దిండి శిరంబు నలంకరింపఁ జే
తఁ జెలఁగ రత్న బాణ మర
దంబునఁ గూలినకూరు వల్లునిన్
బుజుములు పట్టి బండురులు
ముద్దుగఁ బల్లకి దింపురీతి న
క్కజముగ దింపుదుండిరి
పుగాలకులగ్రామ లాదరంబునఁ.

మొదలు: ఆహాహా! ఈశేనుతపందక మిపు
దెంతభయంకరముగా నున్నదో! ఎటుమాచివా నెద
తల్లినట్లు దీటిగిది రథములే, తురగముల మండెములే,
విస్ఫుల మెండెములే, పదాతి పాక్షాదుబాహువులే.
రక్షకద్రుంబు లైన యీ రణరంగ మంతయు ధ్రు
చామర కవచకలములతోను కాయకకుంతలతోమర
నా గాచకూలముదలాద్యాయుధ ఖండిములతోను
విండి యెంత బీభత్సముగా నున్నదో! విరింప నలవి
గాకున్నది.

(ప్రభ: ఆ చైత్రున జరుగుచుకొనఁ ప్రాజీ
కృత్యము లాలోకింపుడు —

ఉ॥ ఇరువురు బంట్లు రక్షనది

నీలివ యేనులమీఁద దాటి, ర
తురగము కూన్చి మారథము
తో నటు బోవుచునుండె, నిమ్మది
ద్విరదము మావటిఁడు కవి
తేలుటచేఁ జెలఁగఁ జూకుఁడి
పగిగిడుదుండె మెండెము న
బా సిపుడే తల యూడి యుండెనున్.

ద్వితీ: ఇటు చూచితిరా?

గీ॥ ఇప్పుటామొగ్గ లవఁ గన్ను లొప్పు, వంక
యంతుకేంబులునా ముమ్ము లమర తెక్కి
లలరఁ బగదాల దివనకజ్జలవిధాన,
నెరుగు నంబరమున గ్రద్ది లవె కనుండు."

తృతీ: ఇది చక్కని దృశ్యము — సందర్శిం
పుడు —

గీ॥ హరిరథకమాతకా నీ హయావ్యతంబు
బహువిధాయుధఖండి విభ్రాజితంబు
లైన యాధూమి రవికరవృక్ష మురుదు
చెలయు, దిగినట్టి పక్షిత్రివిధి యనఁగ.

(ప్రభ: అనువుల నెడఁబాసిన యవస్థలోఁ
గూడా క్షితియిదిరుల కిరీరములు తోభారహితములు
గాక విరాజిల్లుట వింతకాదా! చూపండి.

గీ॥ కమలములు శేషరంబులు కమ్ము లభింబు
నోషములు పత్రిములుఁ గాఁగ నొప్పురాజ
వదినకనులంబు లలరు నీ కవిసభామ
మెట్టతామరతీగ నా మెఱయుదుండె."

ద్వితీ: ఇట్టి రాజమహారాజులను గూడా
మృత్యువు తన పొట్టును తెట్టుకొన్నదిగా! ఔరా!
ఎంతటి ధీమతైనవో! ఎట్టి శూరులైనవో! చైత్రము
ప్రతిహుల మైనపుడు మృత్యువును దిప్పించుకొనఁ
జాలుదురా?

తృతీ: అరే! ఈ రాజకూరులను మృత్యువే
యింగ నందువా?

(ప్రభ: సందేహ మేమి?

ద్వితీ: కాదు కాదు. అట్లనకు —

గీ॥ నాకాధివాక్యాభిషేకాంతరాయ ని
కాబడోర్గిర్యాప హరణదణము

భాంజువధూను సంక్రమ భూసరితహార్య,
సంతి ప్రకృష్టయోత్సాహనంబు,
ద్యుంధ్యుసంగము సందర్భాభిసందిత
కేంభుదియా పువస్థురుధిగతము,
అమరలోకాక్రందివాసహరి, నివాతి
కవచ దుష్టపాణ భండినంబు,

గీ|| ఐన గాండీవముం గొని యుద్ధమంతు
హరుని గొట్టంగ మిగిలిన కిరము లెత్తి
మండువెనుకలు మాడక మొత్తి మొత్తి
వీరవృత్తులను మృత్యువునోరఁ గూరె."

తృతీ: నెబాను నెబాను !!

మగ్గురు: (వ్యసని విషయం విని) అరే !
ఏమి మహాకీర్తిము !

చ|| ధరణి వంగి క్రుంగి నకు
దారికి రెండుగ వయ్యి లయ్యెవా?
సురవిభు చేతివారు వడి
సోకులఁ గొండలు పిండియయ్యెవా?
మొరసెన కాల మేఘము? న
మగ్గురి సింఘతరంగజాల భీ
కర నినదంబు మందరము
కందరపంక్తుల మాటుమోగనా?

కానిండు యాతము (అందరు పరిక్రమింతురు.)

ప్రభ: సరి తెలిసినవయ్యా! వ్రాపడిని పథి
లోని కీర్తించె నన్న క్రోధముతో భీమపేనుఁడును,
తన మాయురు తిమ్మలను సంహరించె నన్న కోప
ముతో భుశ్యోధనుఁడును కురుకులయదుకుల దైవతము
లగు కృష్ణదైవపాయన హలాయుధులును శ్రీకృష్ణ
విదురాదులును మాదుమండ గదాయుద్ధ మారంభిం
చినారు.

ద్వితీ :

గీ|| పైనుడితోన్నతం బగుభీముసురము
కరికంఠోర మగు కురుకులనియాఁపు
నేలువడి మొక్కమాటుగ నీలవాఁటెఁ
దగ్గదాఘాతరవము రోదని నగల్గె."

తృతీ: ఇఁడుగో మహారాజా.

చ|| కనుగవ నిష్ఠు లొక్కఁగ, మొ
గంబున కౌఁదము చిందులాడ, ము
శ్వమకలు క్రిందుమీఁదు రిపు
నిరునికై గుఱియాదునీ నుయో

ధను భుజదండమందలి గ
దం గనుఁ దారజతాద్రికోటి నం
టిన యనులేంద్రువాయుధము
తన నెదింగెడు శోణశోణమై.

ప్రభ: అబ్బా! ఏమి దైత్యదైత్యములు? ఇటు
మాడండి—

గీ|| కొరవకాప్రహర నిర్మాతాతుల
నొడల నెల్లెడ శోణితి మొలుపుదుండ
ధాతురాగాధ్య వీరరధార చెలయు
పేరుగిరిమాడ్కి చెలయు సమీరజాంకు.

ద్వితీ: బరీ ఏమి చాతుర్యము?

చ|| ధరణిభంకు మాచెడి గ
దారణభంగులు మాడుఁడి! వృశా
దరుగద్రవేలు తప్పకొనె
దాఁటె, బయింబడి కొట్టె, వాల్చె, ఏ
ల్లారకొన చేచి పేలొడుపు
కోప నెదుర్కొనె, నైస నేమి? భీ
కరబలసంపదక వినుతి
గాంచె మహాబలసందనుం డిలక.

తృతీ: ఏమి మహాబలసందనుఁడో! ఔరా!
యాచినారా?

గీ|| కురువిభుఁడు చాచికోట్టిన గుడియచెట్టు
దలపగిలి మేన నెత్తుటిధార లొలుక
నంతబలకార్యకాలియు నవనిఁ బడియె
నశివీకాతిఁ గూలుపేనుమాటాడికరణి.

గాఢగదాభిమాతముల కిరీరము కిథిలమై క్రుంగఁ
గూలఁబడుచున్న భీము నవలోకింపు పెద్దలదర్శ
లాలోకించితిరా?

చ|| ముగ్గున వ్రేలు చేసికొని
పొద్దిడె వాగ్దమహర్షి—

ద్వితీ :

..... దైవమే
దిక్కని మొక్కె ధర్మజాఁడు
దీనమతిన్, విదురుండు వంతమై
దిక్క మొగంబుచేసె,
.....

తృతీ:

...రిపుభీకరమూర్తి నయండు గాండీవం
చెక్కిడెఁజూచె, మిన్ను గనె గృష్ణుఁడు,.....

ముగ్గు:

.....శిష్యునిమీఁదిఁజేతు నే

తక్కుగ నీరహిణి హల

మిట్టలుఁ ద్రప్పెను సంరసంబునక.

ప్రభ: బరీ! ఇప్పుడు భీము ముద్దేరించి పరిశన రాజామాటలు విసండి.

అనుపమధైర్యపాహు

నమాధిరణం దిభిమాని శూరుఁడున్

విసయవివేకశాలి యని

విశ్రుతి కెక్కినవాఁడ నే నుయో

ధనుఁడ, భయంబు నొందికుము

తిమ్మఁడ! అహవశూరుఁడైనవాఁ

డినిఁబడివట్టి దీనుపయ

నాయన! మెల్లఁడు నమ్ముమో మదిక.

ద్వితీ: ఔను. ఇట్లవహసింపఁబడిన వృకో దరుని చూచి జనార్దనుఁడు తన తొడి చుట్టి యేవో సంజ్ఞ చేసినాఁడు.

తృతీ: నిజము నిజము. ఆ నైగవల్ల నే యూజు డిల్లి లేఁకొనుచున్న మాదిరి నాలోకింపుఁడు.

చ|| కనుఁగన కెంపురాజు, చరి

కంబునఁ గన్పొవు లాది భీకరా

ననుఁ డయి సింహగర్జన మొ

విర్వి బుజున గదికొ ధరించి, తం

డిని మది నెంచి, తిత్క్రిప క

రీర బలంబు మహోజవంబుతో

నినుమడి గాఁగ లేచేఁ గల

నెల్ల వణంకఁ బదాభిఘట్టనక.

ప్రభ: అయ్యో! మరల యుద్ధ మారంభమైనది గదా! ఔరా! అనిలాత్మజాఁడు—

చ|| కొఱకొఱ లాడుచున్ నెవని

గోఁబుఁడ కేఱులు నేల రాచి వి

ట్టచి బుజంబులం జఱచి,

యాహవధైర్యము లుజ్జగించి యే

దైఱ గద త్రిప్పిత్రిప్పి కసి

దీఱఁగఁ దొంటి ప్రతిజ్ఞ పీఠఁగా

వడికె నుయోధనోరుపు,

లసంతి మగద్రైపు సింహగర్జనన్.

ముగ్గు: కలకటా! పునఃపితేఁడు పునఃపిఁ బడియె.

తృతీ: నెత్తున గాఱుచు నేలఁ గూలుచున్న మరుధూవరుని చూచుచునే కృష్ణద్రైపుపాయనుఁడైరి గంతు వేసెను గంటిరా? మఱియొ నటు చూడండి.

చ|| మరుపతి యట్లనూరుఁ డయి

కూలుట చూచి ప్రధావహననా

ధరమునఁ గ నొగిచ్చె బల

భద్రుఁడు, దానికి జంతుమక వృకో

దరుఁ గని కన్ను గీఁటె మని

తిల్లజ, దియ్యగిది గాంచి పొందిపుల్

నెఱపునఁ జాటుఁ జేరిఁ గని

భీముని కైకొని యేగఁ గృష్ణుఁడున్.

ప్రభ: కోహో! జేకంబున మరలఁ గన్ములు తెఱచి హలాయుధుఁడు భీముని నిర్మునునము నిరీక్షిం చుచు నిలే విచ్చుచున్నాఁడు. కొందఱి తొందర పడిక గూడా అందముగానే యుండుమఱాడి! గూడుఁ డీ బలదేవుఁడు—

చ|| కదలుచునుండ జాటుముడి

కన్గవ చెంగలువై చెలంగఁ, దు

మొదిల నదిల్పి యంధముల

మీఁదికిఁ బువులపిండ లాగుచున్

వదులయి జాఱునల్లవలు

వన్ బంబుఁబట్టుచు వచ్చు, నీలతో

యదవరి వేష్టితం దెను ను

ధాంకుఁడు భూమికి డిగ్గనో యనక.

ద్వితీ: అయితే రంకు మనము మహారాజా చెంతకు పోవుదము.

ఇద్ద: బా గున్నది. అది యొక్క మైనపని— (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

[విష్కంధము సమాప్తము]

[అటుపిదప బలదేవుఁడు ప్రవేశించును]

బల: ఓ ధూవరులారా! ఇది యెంతమాత్రము తగినపని కాదు.

చ|| తలఁపఁ డధైర్యయుద్ధ మని,

దిగ్గజ నున్న ననుం గనండు, తో

ర్బలమదము త శత్రువుల

పాలిటి యంతికుఁడైన నాదు లాం

గలము గణింపఁ దా దురితి

కదు్కుడు భీముఁడు ధైర్యవద్దతిన్

దిలపడు రాజా మాదువు ల

ధర్మగతిన్ దెగఁగొట్టెఁ గావరీ!

ఓయీ! దుశ్యోధనా! మహారాత్రమాత్రము

(రాజము నిలుపుము—ఇదిగో (వాఁగిరి యేర్పి)

చ|| మునుమిడి పాశునిసాధపురి

ముక్కలు చెక్కలు చేసినట్లు, దు

నమ్మడ నమ్మడ నమ్మడ నమ్మడ నమ్మడ
 నేలను గూర్చివలె, బ
 దీని యములా ప్రవంతిం దెక
 లించి యల్లును, భీము పేరు రం
 బును మడిచివేసి గుమ్మ యల్ల
 బొంగును నెత్తుట దమ్ము చేపడక.

(తెరలో) బలదేవా మహానభావా! అను
 గ్రహింపుడు.

బల: (తెరవంక నూచి) అయ్యో పాపము!
 ఈ యవస్థలోనూడా నామాట చెప్పి బడివంత నే
 దుశ్శ్రావణం దీని వచ్చుచున్నాడు—బైరా!
 ది|| దివలికి వీరచందనము

నో బ్యాంక రుధిరంబు, నేలకు
 మకుతిని మాడ్చి, తేనెలను
 బొట్టయు నాన్మును (బ్రాకి వచ్చునీ
 రిండు సరిపోలు బాల్కనెటి
 త్రచ్చి నుండు వికుంఠం నుండరం
 వెడలి వలంగింట్రియునె
 రిన్నును బ్రాకివయటి వాసుకిన్.

[అంత యధోక్షమగా దుశ్శ్రావణుడు ప్రవేశిం
 చును]

దుశ్శ్రా: అయ్యో! నేను సుయోధమంజయ—

|| యుద్ధవసుండు దాటి వృక్షవరుండు
 కలకుగది యెత్తి నా లోపిలో విలుగెగ్గె
 నాది జర్చివ యానగ మేను కూడ
 బ్రాకుయన్నటి నా కీర్త్యులసినత్య.

ప్రాశ్నపాతా మామూనా! అనుగ్రహింపుడు.

ది|| గురువర! ధీమధంగమున
 గూర్చిన నాతిల ముందుగా భవ
 పురణములందు మోపిరి (బ
 నమ్మడవై దిగమింపు రోషముక
 ధర నిక మేము లే, ముంజె
 దత్తభ తెల్ల, నిశేల? నారలన్
 కురుకులజన్మ లొప్పలు
 కుం దిలతిచ్చునా మాయ నుండనీ!

బల: ఓయీ దుశ్శ్రావా! ఒక్క నిమిషము
 జీవించియుండుము. ఇదిగో—

దుశ్శ్రా: మహాత్మా! ఏమి చేయుదురు?

బల: ఏమి చేయుదునో విను—

ది|| రోకలి యెత్తి మూర్తిమూల
 తొమ్మిది మూపులుబాది రానిచే

రాకలి దీర్చి, నాకలి త
 దంగ విహారమునకొ నుభంప నా
 యేకట దీర్చి, పొందెపుల
 నేపురం త్రచ్చెద నాక మేళవో
 నీ కనుయాయలై వకుచి
 నీవగదీర దివంబు తేచ్చెదన్.

దుశ్శ్రా: గురుత్రిమా! వద్దు వద్దు—

|| ప్రతివ నెఱచేద్యుకొనియే నాపవనముండు
 నాగు తిమ్మలు నూగారు నాక మరీ
 రదురుదున్నాను నే నిష్ఠ దురుధురికి
 నెందు కీయర్థ మింక నీనీ కేమి ఫలము?

బల: అట్లందుచేమి? నా కన్నులయెగుట
 భీముండు నిన్ను వంచించుటచే నాశోషము పై కుదిరి
 వది. ఇది యూరక యుగంనా?

దుశ్శ్రా: భీముండు నన్ను మోసముచేసె నని
 మీరు భావించుచున్నారా?

బల: సందేహ మేమి?

దుశ్శ్రా: అయితే, నా ప్రాణాలకు తగిన
 మూల్యము నుట్టిన దన్నరూపే. ఏమందుగా,

ది|| ఘనబలకారి, లక్కయలు

కారిన యప్పుడు బుద్ధిచాతురి
 ప్రవరినదిట్ల, యేక్షగగ దర్ప
 మణించిన కూరు, దాహిడిం
 బుని బొరిగొన్న మేటి నను
 మోసము చేసినయేని, నాకు గ
 ల్పవరినవాండు గాఢ దవల,
 కోడినవాడిను గాను నే నిలన్.

బల: ఆ మాట విజమేకావీ, నిన్ను మోసగిం
 చిన భీముండు జీవించియుండి వలనా?

దుశ్శ్రా: అచ్యుతాగ్రహ! ఇంతకు నన్ను
 వంచించినవాండు వలలుండనియే తిలచుచున్నారా?

బల: అలకాకపోలే, విన్నగతికి తెచ్చినవా
 డెవర డెందువు?

దుశ్శ్రా: ఆ! అట్లదగండి—

ది|| ఎవ్వరూ మోగనిద్ర వటి
 యంతె యు గాంతియునకొ మహద్విలా?
 ఎవ్వరూ పారిజాతతిరు
 విండునమానముతోఁ దెచ్చె? నా

కవ్యదేవిమ్రుగఁ డా హరిఁ జ
గర్వతి భీమ గదాప్రతిఘోఁడై
యివ్వెడిఁ గూర్చె నర్జునుతి
నెక్కటికయ్య మొనర్చు నన్నిటన్.

(తెరలో) ఒత్తిరిలండి, ఒత్తిరిలండి—

బలః (అటు నూచి) అయ్యో! గాంధారియొ
కొడ శృంగులును వెంటడింప, దుర్బయఁ గుత్తిరియును
పట్టి ముందు వదెయచుండి, పూజ్యుఁడగు భృతరా
హ్మణుని శోకమూర్తి నా నిలు వచ్చుచుండె.

మ॥ కవక ప్రంధములట్లు బాహువు లెడం
గన్ మూర్తిమద్భిర్యహా
యన నొప్పారు నితఁడు, నాకమున క
ధ్యక్షుండుగా నొప్పుడం
చనుమానించిన యింద్రు తిర్వపవిత్రే
వంధుండు గాఁ బుట్టియున్
దవయున్ కన్నులుగాఁ జరించె, ఎకలా!
దైతంబు వారిం గొనెన్.

[అంత భృతరాహ్మణు గాంధారి మయోధనుని
జేదీవ్యయమును, దుర్బయఁడును ప్రవేశింతురు.]

భృతః పుత్రా! ఎక్కడున్నావు నాయనా!
గాంధాః కుమారా! ఎం దున్నావు తండ్రి!
జేదీః మహారాజా! దర్శన దివ్యరా?
భృతః హా పుత్రా! కష్టము కష్టము.

గీ॥ సమరమున భీమసేనుని సమయధంక
మూరుభంగం బొనర్చుగా బోర నీవు
పడినవార్తకు నప్రసంబు పొడిమఁ బొడను
వంధుని నాముఖం బయ్యె వంధులరము.

గాంధారి! బ్రతికియున్నావా?
గాంధాః భాగ్యహీనురాలు బ్రతికియుండిదా?
జేదీః మహారాజా! కుమారాజా! ఎక్కడ?

దుర్యోధః అబ్బా! కష్టము, నా ప్రియురండ్రు
విలసించుచున్నారు.

చ॥ తలఁపఁగ నైతి వింతకు గ
దాహతిఁ గల్గిన బాధ, కాని నా
కులసకు లిద్దఁ జింతిపురి
గుమ్మము కాటి పరాకునిన్ ముగం
గులు తొలఁగన్ విడుదమునఁ
గుండుచు నీ రణభూమిఁ బొచ్చుటన్
గలిగిన నెవ్వఁగం గలసి
గట్టిక నొంచుచు నుండె నామదిన్.

భృతః గాంధారి! దుర్యోధన నామధేయఁ
డైన కులనాని నీకుఁ గవఁచకుదున్నాఁడా?

గాంధాః లేదు లేదు మహారాజా!

భృతః ఏమి కవఁచలేదా? అయ్యో! రాఁదగిన
సమయమందు వచ్చి కోమకును మానలేకపోయి
నాము. ఛీ దుర్మాణుఁడా కృతాంతా!

చ॥ వివయ వివేకమాన భువ
వీర్య బలాధ్యులు శ్రేణువీరము
ద్వందము లైన పుత్రుల కే
తంబును గన్న విచిత్ర వీర్య నం
దముఁ డొకపుత్రుఁడేని లిల
తర్పణ మీ వాకవారియేని తృ
ప్తిని బడకుండఁ జేసితి నె
ఛీ! కుల మెల్లను తెల్లగించితే?

గాంధాః నాయనా మయోధవా! బదులు
పల్కరా? పుత్రులొకహతు లగు మీ జవకపాదుల
నూఱడింపవా?

బలః పాపము! పూజ్యురాలు గాంధారి—

మ॥ కలసం గూరిన పుత్రశ్రీతితితిక
కంపిల్లి దుఃఖార్తి వి
హ్వలతం జెంది, మయోధనా ద్రుమయ
దుర్వారా హరిహ్వంతయై
కలఁగంతాటి, తపస్వధారఁ దడియంగా
శ్రేతబంధులు, చే
తులపై ముందల వార్చి వచ్చు నకలా!
దుర్భాంత దుఃఖం బనన్.

భృతః హా తమాజా! అష్టదశక్షేహిణీమహా
రాజా! ఎం దున్నావు నాయనా?

దుర్యోధః ఇప్పుడు కూడా మహారాజవా!
తండ్రి?

భృతః పుత్రు శతశ్యేష్టా! కంటఁబడివారండ్రి?
దుర్యోధః ఈ మాటలు నాకు లజ్జ కలిగించు
చున్నవి. ప్రసంగము మాఱిన బాగుండును.

భృతః రా కుమారా! నాకు సమస్క
రింపుము—

దుర్యోధః ఇదిగో వచ్చుచున్నాను. (లేవఁ
బోయి పడును) డొరా కష్టము కష్టము! ఇది రెండవ
గట్టిదెబ్బ.

గీ॥ దాదులం లైన భీమగదాప్రహార
మూరు భంగంబు గావించి యూరకొనెన?

జనకపాదాభివందనంబునకుఁ గూడ
ధింగ మొసరించె నక్కటా పాపనియతి!

గాంధా: విల్లలారా!

దేవి: ఉన్నా మహ్య! ఉన్నాము.

గాంధా: మీ ధర్మము వెదకండిమా!

దేవి: (దుఃఖముతో) అట్లు చేయుదు మహ్య!

ధృతి: నా యంతరియము పట్టుకొని పాఠ
దేవకురా?

దుర్జ: తాతా! నేను—దుర్జయుండను.

ధృతి: ఓరి తాతా! నీవెటరా! మీ నాన్నను
వెదకు బాలా!

దుర్జ: తాతా! అలవిపోయినాను. తిరుగలేను—

ధృతి: వెదికి పట్టుకోరా! మీ నాన్న తొడి
మీదఁ గూర్చుండువు గాని—

దుర్జ: సరే. (అటు వెళ్ళి) నాన్నా! ఎక్క
డున్నావు?

దుర్జ: అయ్యో! ఇంకాకూడా వచ్చినాఁడా?
ఎట్టి దురవస్థయిం దొసగు పుత్రికపైచాము పృథియ
మును విడువదుగదా! అది న న్నిపుడు వహించు
చున్నది.

గీ దుఃఖ మనుమాట యెఱుంగఁడు, తొడలమీదఁ
బండుకొనునాఁడు నా చిన్ని బాలకుండు,
పుడిమిఁ బడి యిట్లు లున్న నాయెవలె చూచి
యేమి యడుగునో? యని మనం తెలియుదుండె.

దుర్జ: (వెదకుచు) ఇంకనుగో మా నాన్న. నేల
మీదఁ గూర్చున్నాఁడు.

దుర్జ: అబ్బాయీ! నీ వెందుకు వచ్చివా
వురా!

దుర్జ: నీ వాలస్యము చేయుచున్నా వని—

దుర్జ: హాహా! పుత్ర! నేను పృథియమును
కొల్పుచున్నది.

దుర్జ: నాన్నోయి! నీ తొడిమీదఁ గూర్చుం
టాను.

దుర్జ: అబ్బాయీ! వద్దు వద్దు—హా కన్నము!!

గీ నాదు పృథియంబులోని యావందరసము
నాకనుంగవిపండువు నాదు! నేను
యోవ యీ బాలబంధుఁ డియ్యకదనమునఁ
గావవచ్చెడు వహ్నియై కాలమహిమ.

దుర్జ: తొడి యెక్కవత్తిన్నా దేవి నాన్నా?

దుర్జ:

గీ ఓరి నాతోడి! మును నీవు కూరుచుండు
వంకవీరంబు లేదు, నీ కింక రాదు,
ఎక్కడైనను గూర్చుండు మొక్కగడియ
యాయకొనవచ్చు నే చొక్కతోలు లేవు.

దుర్జ: నాన్నా! నీ వెక్కడికి వెళ్లెదవు?

దుర్జ: నా రియ్యులవ్విగతు—

దుర్జ: నన్నుఁ గూడా తీసుకొని వెళ్ళి—

దుర్జ: అయితే వెళ్లి ధిమ వదుగు.

దుర్జ: అయితే నీవుకూడా రా! నీకోసము
వెదకుచున్నాను.

దుర్జ: ఎవరు నాయనా?

దుర్జ: ఎవ రేమిటి? తాత, మామ, అమ్మలూ,
అందఱూ—

దుర్జ: నీవు వెళ్లి నాయనా నేను రాలేను—

దుర్జ: నేను తీసుకొని వెళ్లెదను, లే!

దుర్జ: నీవు కుట్టనాఁదివురా!

దుర్జ: (పరిశ్రమించి చూచి) అఁ నాకే
కచ్చాకు. ఓ తాతోయి! ఓ మామ! ఇంకనుగో మా
నాన్న!

దేవి: ఏరీ ఏరీ! మహారాజా!

ధృతి: ఎక్కడిరా నాన్న తాతా?

గాంధా: ఎక్కడెక్క? నాతోడి యెక్కడ?

దుర్జ: ఇంకనుగో ఇక్కడ—నేలమీదఁ గూర్చు
న్నాఁడు.

ధృతి: అయ్యో! రాజాధిరాజా క్రిందఁ గూర్చు
న్నాఁడా?

గీ సర్వభూతల మేరివ సార్వభౌముఁ
డిక్కటా! యెట్టిదురవస్థ వధిగమించె?
కొందరి ప్రభరాజుంబు కాలగతిని
వ్యూరమునఁ బాఁతు గుంజగా మాతీనట్లు.

గాంధా: నాయనా మయోధవా! అలవిపోయి
నానా?

దుర్జ: అమ్మా! నేను నీ కడుపునఁ బుట్టిన
వాడ నమ్మా!

ధృతి: ఎవ రీది?

గాంధా: కారవవాదా! మీకు ధీతి యెఱుంగని
పుత్రికత్తిముల నిచ్చివదానను.

దుర్యోధ: అమ్మా! నేను నీ కడుపున నివును
పుట్టినట్లు పొంగిపోవుచున్నాను—తాతపాదా!
దింటిరా! మీ! ధయ మేల! ఈ విహవ మేల!

ధృతి: వా తండ్రి! వా కేమి దుఃఖమురా?
వా కింక ధయ మేమిటిరా?

గీ|| ఆహవాధ్యత దీక్షితు లైవ నీగు
పోదగులు నూర్చుకును వాకనులము గదిరి
నీ వొకండువు మిగిలితి నీవు పోవ
నాంబికేయం దెపుత్రకుండై వెళించు.

(అని పడిపోవును)

దుర్యోధ: అయ్యో అయ్యో!! పడిపోయినారా?
పూజ్యపాదా!—మీరు లేచి మతిల్లి నూజింపరా?

ధృతి: (లేచి) ఏమని యూజింపను రా
నాయనా?

దుర్యోధ: నీ కొడుకు వైరులకు నీవు చూపక
రంభమిది కూలఁబడినాఁ డని—తాతపాదా!
మతోక్తమాట. నాయొడి దయచేసి మీరు కోకమును
నిగ్రహించుదుగాక.

చ|| నురుజున పాదపద్మముల
కున్ కిరపా ప్రణమిల్లి యావృకో
దరకృతి మైవంఛన మే
దం దలపోయక యింద్రు నిటికిన్
దరలెద, నెట్టిమానమున
ధృతి జరించితె నట్టిమానమే
మరణమువేరే గూడఁ బరి
మాపునై కైవడిఁ నమ్ముఁ గొల్వఁగన్.

ధృతి: అమ్మా! ధరింపఁజాల. పుత్రకోకము
తీవ్రమై ప్రైర్యము పఱఁగఁగొక్కి నావృషయ
మాక్రమించి ప్రజ్వరిల్లుచున్నది.

బల: పాపము! పెద్దవాఁడు, అంధుఁడు. తుదకు
దుర్యోధమనిమిడి యాశి కూడా అడుగంటినది. ఈ
దురవస్థలో నున్న యితని నేమని పలుకరింతును?

దుర్యోధ: అమ్మా! వా దొక్కవిన్నపము.
గాంధా: అదిమి తండ్రి!

దుర్యోధ: మాతృకేనీ! ననుష్కారము. నేను
పుణ్యము చేసితి నేని జన్మాంతరమందు కూడా నీవే
నాకు తల్లి వసుబ్రహ్మగ్రహించువును.

గాంధా: వా మనస్సులోని కోరికయే నీతోట
వచ్చివదిరా నాయనా!

దుర్యోధ: మాలనీ! కంట నీరు పెట్టుచున్నావా?
నిరవనితవు కావా! ఇది తగునా?

చ|| పాలము కన్నొముల్ దుధిర
పంకిలమయ్యెను, తొమ్ము నల్లడన్
గాలువగఁ బై నెత్తు రిది,
కన్నోన వారు బుజంబులం దివే
మేలిమియంగవంబు లన
మిం చెగదా వలరేఖ లిట్టివో.
నేల విలాప, మిందనుక
నేడైఱఁ బోరితి పంతిసింపురూ.

మాల: పహార్యచారిణి ననుటచే నార్యపుత్రుని
కన్యపా తెలింగి యిందుక విలపించితి నంటే. (కన్ను
లొత్తుకొనును)

దుర్యోధ: పాంసీ! నే నివును చెప్పెనుమాటలు
విని నీతండ్రి రాజప్రీతి విలపించుట తగునో తగదో
నిర్ణయించుకొనుము.

చ|| అనుపమదీక్ష నేరవిహీ
తాభిలయాగము లాచరించితె
మనిచితి నెల్లబంధువుల
మాన్యుల నెల్లర సత్కరించితె
తెనఁగి యలంభితె బదియ
నెన్నిదివేలసారి నట్టి ధ
ర్మను నను మని యంచు నెడఁ
దక వినులింపక యిట్లు లేదునీ?

పాద: (కన్ను లొత్తుకొని) బ్రాహ్మ. అగ్ని
ప్రవేశమువకు పెద్దయగుచున్న నేను విలపించుట యను
చితమే మహారాజా!

దుర్యోధ: తవయా దుర్మయా!
ధృతి: గాంధారి! మజ్జనాని కేమి చెప్పినో?
గాంధా: నేనుకూడా అదే ఆలోచించు
చున్నాను.

దుర్యోధ: మహారా! ఇంతటినుండి ధర్మరాజా
దురే నీ తండ్రు లనుకో. బ్రాహ్మ సుభద్రలే నీ తల్లి
లనుకో. పూజ్యరాల్లెన వుంటేదీ నీ మాతృ యనుకో!
వారిని నేవించుచు నారు చెప్పినట్లు వదిలుకొనుము.
నాయనా! ఇంకొక్కమాట—

చ|| సిరిఁ దులఁదూఁగినట్టి వృష
శేఖరు నత్యధిహవి నాపితె
చారిగ్గానె భీముఁ డిమ్మ వగ
పుక విడనాడుము, ధర్మరాజా నా
దరమును గాంచి యావృపుఁడు
తర్పణముల్ పదిరించు వేళ మా

మరుతరథ క్రియం క్రిని దిలోదక
మిమోగిఁ చేరు చెప్పదున్.

అల: అవలో! వైరము పశ్చాత్తాపముగాఁ బరిణ
మిం చెఁగదా! (చెవియొగ్గి) అరే! ఏ విధియి?

చ|| శిరములు చాపముల్ కవర
చామర తోమరముల్ రథంబులున్
గరిహయనూతియోధమృతి
కాయములున్ బడియున్న కూర్మిసం
గరలిలమందు దుందుభియఁ
గాహరి (మోఁగివయిట్లు (మోఁగు వి
య్యులితిరి కాద్యుక్తం చెరి
తో చద లెల్లను మాటు (మోఁగెడున్.

[తెరలో—వింటి (మోఁత—పిదప]

అదిని విల్లు (మోఁగించుచు దుశ్శోభనం గూడి
యీ సంగ్రామరంగమునఁ ప్రవేశించితిని. అంత
మువ మరల విల్లు (మోఁగించుచు దుశ్శోభనం గూడ
నిందు ప్రవేశించుచున్నాను.

అల: ఓ! గురుపుత్రుఁ డశ్వత్థామ, ఇటు వచ్చు
చున్నాడు.

గీ|| కమలపత్రంబులం శేరు కన్ను దోయి
ధిర్యయాపంబులం ద్రోయి బాహుయుగము
వెలయ గురుపుత్రుఁ డెలరారు విల్లు పూని
శృంగలక్ష్మీంద్రచాపగిరింద్ర మనఁగ.
[అంత సశ్వత్థామ ప్రవేశించును]

అశ్వ:

గీ|| ఎందు దుశ్శోభనం గూడి యేమ మొదట
విల్లు చేపట్టి పాదంబు పెట్టివానా!
మహిరిసంగ్రామయజ్ఞసమా ప్తివేళ
వదుగుబెట్టితి మరల వాయాగకాల.

(పావీకలను పరీక్షించి) ఉభయ సేనా సముద్రం
బుల పరస్పరసంఘర్షణసమయమున నానావిధాయుధ
సక్ర (గ్రావాక్షితం) చలై నేలఁగూర్చి రాజకూతులలో
కొందఁ జీంకను కొనియూపిరితో మన్నట్లు కనవచ్చు
చున్నాను. కానీ! వారికి విన్నవించెద. ఓ రణవిరు
లైవరాజులారా!

చ|| కపటమునం దోదల్ తెగిన
కొరవరాజుగాను నేను, కా
పపువడి సప్తముల్ చెడిన
భాస్కరనూతుఁడఁగాను నేను, క
స్త్రువుఁబసచూపి చాపశిర
శ క్రిని జూపి రకాంగణంబునం

దివుడు జయభ్యజంబు నెగ
యంపఁగ వచ్చిన ద్రోణపుత్రుఁడన్.

విభ్రాంతినిగాని విజయమునుగాని చేకూర్చుని
శస్త్రాస్త్రచాతుర్యమును సంగ్రామనైపుణ్యమును
నాకున్న నేమి లేకున్న నేమి? (పరీక్షించి) నేను
పితృకర్మ చేయుచు రణరంగమునకు దూరముగా
నున్నాను గావున భీముఁడు మోసముచేసి మరురాజును
కొట్టఁగలిగివాఁడు—అయితే నేమి? ఇపు డామాట
యెవ రందురు? ఎవరు వచ్చుచును? ఇట్టియెవ
వాపరాక్రమము వ్యర్థము కావలసిందేనా? అహ
కాలవైపరీత్యము!

మ|| అల యేకాదశవాహినీకులు గతం
ద్రాహ్యధులై స్యంధన
మృలునై యేదిభువావరికా శిరములం
దుం దాల్చిలో, నామద
స్మృతిలోఁ జోరిపభిష్కంఢోక్తయొడ ద్రో
ణుం దొక్క డికా దోడురాఁ
గలనం జొచ్చిన యా సుయోధను నిజీ!
కాలంబు మింగఁగదా!

కానీ! ఆ గాంధారివంధినుఁ డెందుఁడెతో చెద
కెదం గాక (పరీక్షించిచూచి) అఁడుగో దుశ్శో
భనుఁడు. పడిపోయిన గజతురగాదులు, విడిగిన రథా
దులు పెట్టని ప్రాకారములై వల్లెనఁ గనవచ్చుచుండ,
వదును సంగ్రామసాగరపారంగతుఁ డైన మరువిరుఁడు
కూర్చున్నాడు. అక్కటా!

గీ|| ఆ సుగిరిమోడితిటమునం దగ్గినీంచు
నుష్టరశ్మి యవంగ దుశ్శోభనండు
రుధిరసిక్తంసుఁ డెరుగ శిరోజఁ డవమిఁ
గలఁగి కూర్చుండి యున్నాఁడు కటికి నేల.

(సమీపించి) మరురాజా! ఏమిది?

దుశ్శోభ: గురుపుత్రా! అసంతుష్టికి ఫల మిది—
అశ్వ: అయితే నిందు సంతోషము కలుగునట్లు
సత్కార మొసరిం చెదను.

దుశ్శోభ: నీ విపు నేమి చేయఁగలవయాశి?

అశ్వ: అయితే మఱి విను—

చ|| అని మొన కేళుడందువనఁ
జాతీ జతుర్ములా నాఖింఁద్ర వా
హను మునుముందుగా మనిశి
తాస్త్రములం బడెగొట్టి పాండుశం
దమల దొక్కొక్క బాణమువ
దర్ప మణంబుచు నేలఁ గూర్చి, నా

హావముల ముగ్ధ చేసి, నను
రాంగణముకొ గమహీనరూపలే
భవములతోడి చిత్రితువు గాఁ గయ్య
చేసెద నీకుఁ గాన్మ గా.

దుశ్యోః వస్తు వస్తు నురుపుత్రా! యందు విల్లు
విడిచిపెట్టు—

|| సరపతు ల ప్రమించిరి ను
వంశిక ఫిష్టుడు, కర్ణుడుకొ భను
బుడుడు గతించివారు, భట
కోటియుఁ దెమ్ములు మారుతున్న కం
చిరి, యిపు డేను నాకమును
జేరఁగ నుండి నిఁకల యుద్ధి? మె
వ్వరి సలరింతు? చెప్పనికె
బట్టు గ డైదు త్రోవవందనా?

అశ్వః కురువీరా! అట్లనెడ వేమి?
|| నీరి వివనాడి లెగఁగొట్టి నీరుతోడిను,
ధర్మముకొ దిగనాడి నీరిలయుఁ దిన్ని,
నీరుదర్పం బణంచిన యాదురాత్ము
సంహరింపక వినుతునే చావ మిపుడు?

దుశ్యోః అట్లనరాదు. రాజులు మావశిరీసులు,
నేను మావముకొ అశ్వ బోగు సర్పితిని అంటే. ఇంక
నీవిచార మేల? ఇంకిమను విను ముక్కటి—

చ|| కరుణ దొంగి లక్కయిలు
గార్పిరి మీనున ద్రావణ దుశ్యో
దరసభలోని కీర్తితి ను
ధర్మ జయంబున ధర్మబాదులకొ
నీరి కెదరించి వోలితి మి
నీ! కదలేర్పిరి మర్దువాత్మికా
నురుమరి! మా యుకార్యముల
కుకొ సరివచ్చునె వారి దోషములో?

అశ్వః అయితే, ఇపుడు నన్నీ మిచేయు
మందువు? “వీరకటియుద్ధము చేసి పొందెవులఁ బరి
మా ర్చుద”నని యంతిమము న్నే ప్రతిజ్ఞ చేసియున్నాను.
నీతోడు నాతోడు నీరిలోకముతోడు. ఈమూల
ముహూర్తకి సత్విము సత్విము.

బలః అశ్వతామనూటమబట్టి నిరాసమధము జరిగి
తీరును.

అశ్వః (అటుమాచి) ఓహో! పూజ్యుడైన
హులయధుఁడా!

ధృతిః ఏకే కానీ! నురుపుత్రుని ప్రతిజ్ఞవాక్య
మునకు గొప్పవాఁడు పాక్షి యైనాఁడు.

అశ్వః దుర్బయ! ఇటు రమ్మ.

దుర్బః (దగ్గఱకు వచ్చును)

అశ్వః (చేయి పట్టుకొని)

|| పూజ్య మీ హ నీవగరపాత్రుజ్య మిపుడు
నిగ్రహంబున వార్తించె నీరు లెండ్రె,
దీని కీ వింక రాజులై తేజరిల్లు
త్రాహ్మణో త్తయె నీకు సర్వము కుమార!

దుశ్యోః ఏకే! నామనోఽభిష్టుము వెఱవేటిసది-
వా (పాత్రములు సన్ను విడుదుదున్నవి. (మీరు
మాదుదు) అగునో నాతాలిముత్యాలిలు శంకితుఁడను
ఖలు. వారకర్తపురస్కరులైన నాసోదరులు. ఇందుగో
జాంపాల కుఱ్ఱవాఁ డిభిమన్యుఁడు, విరావతిముమీఁద
నిండ్రునిప్రక్కఁ గూర్చుండి కోపముతో వాచింక
మాదుచున్నాఁడు. అగునో దోర్లక రంభా తిలో తే
మాదులు నా కెదురు వచ్చుచున్నాను. అనిగో మరో
సముద్రములు, ఇదిగో గంగా నోదావర్యాది మహా
నదులు, ఇదిగో యదుసర్పరాజా వాకోసము పంపిన
వీరవాహిని యనెడి వేయి హంసల విహవము —
ఇదిగో! వచ్చుచున్నాను. (యదివికొ న్నరితుఁడగును)

ధృతిః

|| ఈ లవయకూర్మరాజ్య మిప్పి! యింకెల?
వృద్ధిమునివాటికలకుఁ జేరెననుగాక,

అశ్వః

సో ప్రికవధార్థ మింక కేఁ జనెనెఁ గాక—

అందఱు: [భీరవవాక్యము]

ధర్మపరిపాలనకొ ధాత్రి దవరుఁగాక.

హిందీ సాహిత్యము : ప్రాచీన యుగము

శ్రీ అయాచితుల హనుమచ్ఛాస్త్రి

'హిందీ' అను శబ్దము అతివ్యాపకమైన అర్థమున వాడబడుచున్నది. ఇందు ఆనేకభాషలు, ఉపభాషలు, విభాషలును గలవు. అందు ముఖ్యమైనవి (వజ్రభాష, 'అవధీ', 'రాజస్థానీ', 'మైథిలీ', 'భోజపురీ' మొదలైనవి. ఇేమ భాషగ చలామణి అయిచున్న హిందీ 'ఖడీబోరీ' అను భాషయొక్క వికసితరూపము. ఇది తొలుతొల్ల మేరట్ ప్రాంతమున మాటలాడబడుచుండెడిది. ప్రాచీన వాణ్యమును ఖడీబోరీకంటటి ప్రాధాన్యము లేదు. అయిన నొక ప్రశ్న ఉదయింపవచ్చును. ఇన్ని భాషలు, ఉపభాషలను గలిపి 'హిందీ' అని ఒకే నామధేయమున వ్యవహరించుట ఎట్లు? అని. తరువాతి ప్రశ్నయు ఇది కరవైనది బోధ్యతోధకములా అని. ప్రసిద్ధ సంస్కృతి హిందీ పండితు డగు బాబూ రామపాళ్ళేనా (తన యయాచిత్య గ్రంథమైన *Evolution of Avadhi* లో) ఈ సందేహమును క్రిందిపంక్తులద్వారా విరూకరించెను.

[Finally it should be borne in mind that the various dialects of Hindi, Western or Eastern are mutually intelligible not only with regard to neighbouring dialects but others also. A speaker of 'Braj' can make himself intelligible in Oudh even to the uneducated people. The strict purity of the dialect is not ordinarily insisted upon.]

"విభిన్నములుగా కొనవచ్చు నీ పల్లవు ప్రాంత భాషలుకాని, ప్రాద్యప్రాంతభాషలుకాని, యిరుగు పొరుగువారికేకొక మార్ప్రాంతముల వారికికూడ సులభముగా బోధపడును. అని మనము నిర్భయముగా గ్రహింపవలెను. వజ్రభాషను మాటలాడినో అవధ ప్రాంతమునందలి నిరక్షరకుడికికూడ బోధపడును. మాటలాడువారు ఆయాభాషలయందలి పరమ పారి

గుప్త్యమునకై అంతగా పివసులాడదు". పరస్పరము ఈ భాషలు బోధపడుటకై ఇవి అతినన్ని హితములై, సులభమైన అర్థవ్యక్తిని కలిగియుండువలెను కదా. కనుకనే ఆయా భాషలయందలి సాహిత్యములకంటటి కని హిందీ సాహిత్యము అను పేరు విస్తృతమైన అర్థమున చలామణి అయిచున్నది.

హిందీ సాహిత్య చరిత్రమును ప్రధానముగా నాలుగు యుగములక్రింది వింగడింతురు. 1. వీరగాథా యుగము లేక చారణయుగము, 2. భక్తి ప్రధాన యుగము, 3. కృంగారయుగము (రీతికాలము), 4. ఆధునికయుగము.

వీరగాథాయుగమునకుముందు పూర్వరంగముగా అపభ్రంశసాహిత్యము కలదు. కొందరు చరిత్రకారులు ఈ రెండుకాలముల మేళవించి ఆదికాలము అని వ్యవహరింతురు. 1 మఱికొందరు వీరగాథాయుగమును చారణకాలమునియు 2 వేర్కొందురు. ఈ విభిన్న నామనిర్దేశములు దుచ్చిచిత్రియమును వెల్లడించు నేకాని తిర్హారా లభించు ప్రయోజన పర్యవసానము లిందు మించునదనవే.

నేటి హిందీకి అవ్యవహిత పూర్వకాలమున విద్దిల్లిన భాష అపభ్రంశము. ఈ అపభ్రంశము చతుర సేనాచారునిమతిమున నాటి శత్రు భారతమున కంటటికి వాహన్యభాష. 3 ఈ అపభ్రంశమునందలి వైవిధ్యమునుకూర్చి ముచ్చటించుట ఇప్పటి మనవని కాదు. ఈ భాషయందు ముఖ్యముగా వౌద్ధమతమునకు సంబంధించినవి, శైవమతమునకు సంబంధించినవి, పాత్రిములు వెలువడినవి.

వౌద్ధమతము నాటికి వెలికితలు చేసినది. మహాయానమునాటి వౌద్ధము రానురాను తింత్రమార్గ ప్రధానమున వజ్రయానముగను, అంతకంటెమ విశ్వ తిమై సహజయానముగను పరిణామమును చెందినది. ఈ కాఖులకుచెందిన రచయితలు తమ రచనలను అప భ్రంశమునందే సాగించుచు వచ్చిరి. తొలినాటి అప భ్రంశము లేదప్పవదలదలహోమై, సంస్కృతిశిల్పమూరమై సాగినది. పదునాలుగవశతాబ్దమునుండి అపభ్రంశమున తత్కాల చరిత్రముల కనుగుణముగ సంస్కృతిశిల్పములు సులభమైనవిగా బోచ్చినవి. ఈ సాహిత్యవిర్మాగమున తొలినాళ్ల వాద్యులు, మలినాళ్ల శైవులు, కడినాళ్ల

1. హిందీకా సుబోధ ఇతిహాస — సులాభ రాయ్.
2. హిందీకా ఆలోచనాత్మక ఇతిహాస — రామమూర్తి వర్మ.
3. హిందీభాషా వార్తసాహిత్యకా ఇతిహాస.

హిందువులు ఎక్కువగా తోడుపడినట్లు కావచ్చు దివి. అట్లుంటే కారణము ఆయామతముల ప్రాబల్యము క్రమముగా క్షీణించుటయే కావచ్చును. ఎదిమిదివ తొమ్మిదవశతాబ్దములలో సిద్ధుల రచనలు కనపడెడి. పదునోకొండవ శతాబ్దము తరువాత బౌద్ధ సిద్ధుల రచనలు ముందుకొస్తే గానరావు. అట్లే పండ్రెండు పదునూడవ శతములతరువాత ప్రసిద్ధమైనకవి యొకడును మును పొడగట్టడు.

: సరహపా :

బౌద్ధసిద్ధులలో పరహాపా అనువాడు మొదటగా పేర్కొనదగిన కవి. ఇతని రచనాకాలము క్రీ. శ. 760 కావచ్చును. మహాపండిత రాహుల సాంకృత్యాయమని మతిమన ఇతనే తొలి హిందీ కవి. ఇతడు బాలిచే బ్రాహ్మణుడు. సాధవచేత బౌద్ధసిద్ధుడు. నలందా విశ్వవిద్యాలయమున తన బోధామృతిమును శిష్య సంతానమునకు బోషలుగా గురిసిన మహామహావుడు. భిక్షుత్వవిషయకోషి, తమ కలచిన రంధ్రను గైసీసి, సహజగూనమును పూపించిన రసజీవి. ఐహిక గుణముల గెండుచేతుల వాహ్వనించిన దైర్యకాలి. ఈతని రచనములలో 'డాకినీహ్యక్షిప్రగితి', 'తిత్వోపదేశిభిరదోహోగో', 'వసంతిలకదోహోగో' మొదలగునవి ముఖ్యములు. వాటి రచనావిధాన మీతడుగా నున్నది:

ఈ ఈ ఈ దోహోచ్చయే, కహవి కిమ్మి గోష్ఠ
పట్టె ఆ దోహహ ఖమహమహ, వీర్వల కిల ఇవి ఆప్య
తోగురు విలగే మధిమఅక్షి; తహి కింహమి మగోష్ఠ.

"నవనవములైన దోహోచ్చందముల గోష్ఠమైన విషయమును చెప్పవలెను. పండితురా! నన్ను క్షమించుడు....."

: స్వయంభూకవి (790. క్రీ. శ):

పుట్టుకచేత బ్రాహ్మణుడు. మతముచేత జైనుడు. రాష్ట్రీకూటుల ఆశ్రయమున పెరిగిన మనిషి. రాహుల మహాభారతిముల రెంటిని మహాకావ్యములుగా తీర్చి దిద్దినకవి. తులవృష్టి (Balanced View)తో పదిముల గుంఫించినవాడు. ప్రవచనమానమును శైలిలో, సతవమును భాషలో రచన సాగించిన సిద్ధహస్తుడు. ప్రకృతి వర్ణనమునందేమి, రాజవైధిముల చిత్రములయందేమి, అనితరసాధారణమైన ప్రతిభి విలార్చనదిట్ట. ఇతని ప్రముఖమైన గ్రంథము 'ప ఉమ చరిత' (రామాయణము) దీనిలో 90 సంధులు (పదలు) కలవు. తిరి తాను రచించినది. మిగిలిన ఏడు తన పుత్రుడు త్రిభువనుడు పూర్తిచేసినది. రచనాతంత్రమున పర

వర్తి గ్రంథమును తులసీరామాయణమునకు మార్చి దర్శకము. చేపాయీ దోహోచ్చతియే అనుసరింపబడినది. ఇతడు రచించిన 'హరిశంకే పురాణము'ను మిగుల ఉపాదేయమైనది. రాష్ట్రీకూటుల శుద్ధాంతములందలి భవనవిలాసముల నాకళించిగొనివల్లోగిక్కుక చే ఈతడు తన కావ్యములయందు వైభవ ప్రార్థనములకు నిల యములైన పట్టుల తన కలమును ఆత్మింతి జయ ప్రదముగా నడువగలిగినాడు.

: కవిపుష్పదంతుడు (956 - 72 క్రీ. శ) :

స్వయంభువు కవి తరువాత ఎన్నదీగన ప్రతిభా కంతుడు. ఈతని బానిస నామము 'అభిమానమేను' అవ్వరమై యున్నది. స్వతంత్రప్రకృతి. స్వచ్ఛంద భావములు నీతని నామ్ములు. వివిధవిషయములలోను, అనుభవసాక్షాత్కార మితినికే గలరు. రాష్ట్రీకూటుల దక్కవర్తి యగు కృష్ణుని సమకాలికుడు. నాడు కృష్ణభూపాలుని కత్తిపదమునకు కన్యామూర్తి పర్యంతి భూభాగము పతన గొనియొండెను. పుష్ప దంతుని జన్మము రోహతిక్రవాంతమునైనను రచనము విశిష్టమునందలి హైదరాబాదు రాజ్యమునందలి మాన్యభేటయందుజరిగెను. మతిమన జైనుడు. ఈ కవి రచనములలో 'తిషితి మహాపురిస చదాలంకారి' 'జన హర చరిత' (యశోధరచరిత్రము) అనువిమాన్యములు.

: ఇరువురు సర్వజ్ఞులు :

(1) కాంతిపా (1000 క్రీ. శ) (2) హేమ చంద్రమారి (1088 - 1176 క్రీ. శ) ఇందు మొదటి వాడైన కాంతిపాదుడు బౌద్ధసిద్ధుడు. విక్రమశిలా విశ్వవిద్యాలయాధ్యక్షుడు. కూలంకషములైన పాండితీ ప్రాగల్భ్యములు కలవాడు. ఈతని గ్రంథములు 'ధందో రత్నాకరము' 'సుఖదుఃఖద్వయ పరిత్యాగ దృష్టి' ప్రసిద్ధములు. రెండవ సర్వజ్ఞుడైన హేమ చంద్రమారి జన్మమున జైనుడు - మతిమన జైనుడు. నుజరాత్ ప్రాంతమునందలి భవక్కుల పురము జన్మ భూమి. ఈతని తూడు గ్రంథములు 1. ప్రాకృతి వ్యాకరణము, 2 ధంవోనుకాషణము, 3. దేశీనామ మాల ప్రసిద్ధములు. అనిహిలనాడాయందలి సోలంకి రాజులు కట్టడు, కుమారపాలుడు మొదలగునా రీతని సమకాలికులు. కుమారపాలు దీతని గురువుగా మన్నించెను.

: అబ్దుర్ రహమాన్ (1010 క్రీ. శ) :

పదునొకండవ శతాబ్దారంభములో చె ఈ మహ్య పీయ కవి తన రస స్మిగ్ధరచనములచేత సహృదయుల మెప్పించెను. ఇప్పటికీ తెలిసినంతవరకు ప్రథమ

మహాద్వీప హిందీకి కుతజే యవమృతం. ఈరివి కావ్యము 'స నేహ వాసియ' రసవంతమైన దూత కావ్యము.

తై నాచార్య మేరురుంగకవి (11వ శతాబ్దము)

ఈరివి 'ప్రబంధ చింతామణి' చాల ప్రసిద్ధము. చాళుక్యరాజుల తైలపురివ్యాసా పరాధూతుడైన ముంజుని దశునిశువృత్తంబులు ఈ పాత్రయన గలదు. ఇది సంస్కృతమునందలి 'భాజప్రబంధము'ను అనుకరించును. ఈ దాహరణము:-

'యంజ భగవత్, యదాలవత్,
చావ్యుగగయం నరభూతి'

ఇది సక్లర సయభంజ శిశువోయినీ మీశీ మీశీ
'శిశువాలవతి! చేచారిన యాదనమురూర్తి
చింతింపకుము. పంచదార నూగుభంజములు గా బాడి
చాడిగా చేయబడినవి వారి మాధుర్యమునకు కొంత
యేమి' అని యుంజువనుచున్నాడు.

: రవికారధరుడు :

ఈరివి 'శార్దూలపద్ధతి' అను సుభాషితముల గ్రంథము ప్రసిద్ధము. ఇదిగాక ఈ కవి 'హంబీరరాసా' అను విరచనప్రభాస కావ్యమునుగూడ రచించినట్లు పరంపరయూ వివేచిస్తున్నది. పుస్తకముమాత్రము చేటికిరి అనుపలబ్ధము.

'శార్దూలపద్ధతి' యందలి భావతైలి విచిత్రముగా నుండును. అటవల దేశభాషా శబ్దముల మేళగింపు కావనశ్చేదు. మల్లదీప ప్రభు ప్రశంసార్థము వ్రాసిన వృత్తియును గాంచును:

'నూనం బాదల భాగ భేషా పసిరి
విశ్వాగిల శిల్పభరణ,
శ్రేణం పాడిలఁగారి తోడ హనిసాం
విశంభగతుద్భవాః'

: సోమప్రభ సూరి :

అపభ్రంశి సాహిత్యమున 'చేక్కొనదగిన రచయితలలో' సోమప్రభ సూరి యొకడు. ఇతని కుమార పాలప్రతిహాన యను గద్య పద్యయును సంస్కృత ప్రాకృత కావ్యయు ఎన్నిదగిన రచనా పాటవమున విన్నెక్కెనది. ఈ రచనయన సిద్ధిపాలు డను కవి కూడ కొంతభాగమును పంచికొనినాడు.

'రావణ బాయకు జహాది
అహిద హముతా ఏక నిరీరు
చింత వియతి వెలుహిఁ
జగటి కవణ పియూత ఉభేరు'

'పదివోరుల రావణుడు జన్మించి దినమున నే అతిపిత్తి ఈర్ష్యకు వికోటితో పాలు త్రాగించవలె నన్నా! యని తిల్పడిలైను.'

అపభ్రంశి రచనాపరంపర సమాప్తమైనప్పటికి, ఒక విషయ అగుచది పంతుర్యముల వరువారి తన రచనల వ్యాసమున ప్రసరితస్సంప్రదాయాధారము కావించిన వారిలో 'మైథిలి కోకిల' 'అభినవ జయదీప' లిరు దాంకుడు శ్రీ విద్యాపతి కవిశేఖరుడు (1400 క్రీ. శ.) ప్రముఖస్థానము వహించుచున్నాడు. దేశభాషా కావ్యధారయొక్క ఉద్భవకాలమునను, అపభ్రంశి సాహిత్యధారావహనకాలమునను నిలఁబడి నైపు నాటము తెరిగిన తన కలము చిందులతో సాహితీ పరణుల రెంటికీని పుష్టి, కుష్టి చేశాల్సివ సిద్ధహస్తుడు. వితత్కి వికృతములైన 'శీర్షితా' 'శీర్షితాకలు' అపభ్రంశియున ప్రసిద్ధములు. 'శీర్షిత'యను గ్రంథము యొక్క బాడ కనిపెట్టినరాదు ముగ్ధహిత నామధేయుల సుహృదులతోపాద్యాయ శ్రీ హంప్రసాద శాస్త్రి వర్యులు. నేపాలునందలి రాజకీయ గ్రంథాలయమున నుజుపడియున్న దానిని జలుగునవిఁ దార్చిరి. ఈ పాత్రయు తీర హాత్ ధూపాలుడైన శీర్షినించుచి హైర్య హైర్య బలబరాక్రమాదులు అభివర్ణితులు.

చేపాయి, ధవ్యాయి, దోహ మొదలగు ధంధములు నిబంధింపఁబడినవి భాషావృత్తితో చూచినయెడల అపభ్రంశియు తొలివార్ల సంస్కృత పదజాలమును తీవ్రముగా విహిష్కరించి నైచినది. రానురాను సంస్కృత నైముఖ్యము తొలగి తిత్తురుపదస్యికారము జరిగినది. విద్యాపతి కావ్యముల పరికించితిమేని ఈ సత్యము ప్రమాణితి నురును. విద్యాపతి కావ్య భాషయందు దేశభాషాపదజాలమునూడ అధికముగ నే కావనయ్యల మురియు కుభిసాదనము. 'నగర' మునకు 'నజర్' అని 'విద్య' కు 'విజ్ఞా' అని 'వరణ' మునకు 'వజణి' అని మాత్రమే చెప్పకొను కావ్యము తొలగినది. ఈ త్రింకాలమున దేశీయ పదజాలముతోబాటు తిత్తురుశబ్దములకునూడ యథోచితమైన అవకాశము కల్పింపబడినది. కాగా విద్యాపతి కావ్యభాష కేవల ప్రాకృతివిబంధనలకు లోబడక కొంత స్వాతంత్ర్యమును ప్రకటించిన దని మనము గ్రహింపవలెను.

ఈ దాహరణము:—

'పురిపల్లె, పురిపడక, విహి పురిపడక జన్మయల్లె
జలదా నేనహ జలతో, నహజలతో పుంటిలోధూమి!'

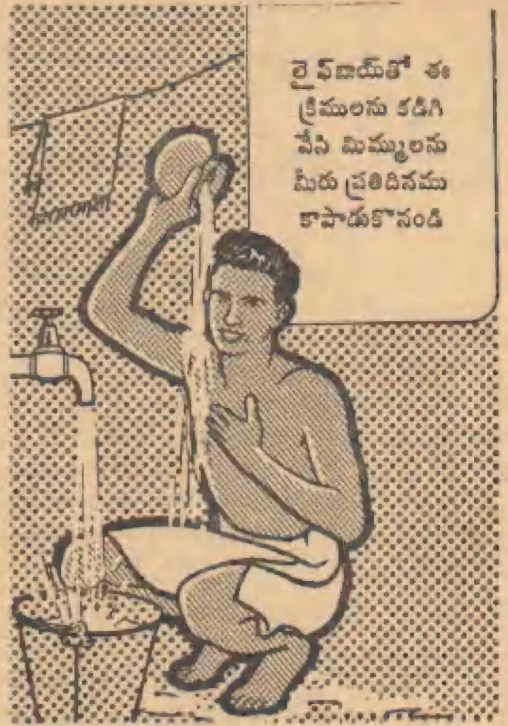
'పురుషకారము చేతి పురుషులకును కాదీ, జన్మ మాత్రము చే పురుషు డిదిపించికోడగఁకు. జలము, జలములనిచ్చి పార్థకులకును కేవల పుంజేధూరి ధూమమును జలదమనలేము'

ప్రతిదినము మీరు
మలినములోని
క్రిములనుండి
అంటురోగమును
టొందే ప్రమాద
మున్నది

లైఫ్ బాయ్తో ఈ
క్రిములను కడిగి
నేని మిమ్ములను
మీరు ప్రతిదినము
కాపాడుకొనండి

లైఫ్ బాయ్
సబున్

ప్రతిదిన మలినములోని క్రిములనుండి
మిమ్ములను కాపాడును

లైఫ్ బాయ్ యొక్క
“రక్షక మరగ” మీ
ఆరోగ్యమును
కాపాడును

* కవి గారి తల *

వెర్నర్ వెర్నన్ గ్రూన్

1

మాస్టర్ రూట్స్ కేవల్ * వగరలో పుట్టాడు. వీళ్ళ వాయన ఆవగతంలో పేరు ప్రఖ్యాతులను గడించిన వర్తక శిరోమణి. వంశపారం పర్యంగా వస్తావున్న వర్తకంమీద రూట్స్ మనసు పోలేదు. చిన్నప్పటినుంచీ కవిత్వభోగిలోపడ్డాడు. వీళ్ళ వాటకాలను రిచించాడు. వాటిని ఆప్రాంతాలలోని వాటకాలను జయప్రదంగా ప్రదర్శించాయి. దాంతో రూట్స్ వెర్ని మిలిమోపోయింది. తానే పెద్దకవినినీ, వాటకాలను ప్రాయటంలో, పద్యాలను ఆల్బంలలో తనదే సిద్ధికాదునని రూట్స్ నిరంతరం అనుకుంటూ వుండేవాడు.

ఇట్టి తిలపు మనసులో వాటివ తిరువార్ ఇక కాన్ని అరికట్టడానికి ఎవరికి స్వాధ్యయవుతుంది? లలి మాదిరి శిరోస్సంతా గలగలా ప్రాకిపోతుంది. మన ధ్యానమంతా దానిమీదే! అది వేసే ఆకులను చూస్తూ వుంటే, వాటిలోనుంచి వైకి వచ్చే మొగ్గలనూ,

* కేవల్ వగరం బాట్టిక తీర వేళ్లలో ప్రసన్నిక్కిన ఏస్ బోవియా ముఖ్య పట్టణం. వాలు గైడువెందల సంవత్సరాలనుండి జర్మనులు ఈ ప్రాంతాలను వలసపోయి చేళిమొందిలి ముఖ్యస్థానాలన్నిటినీ ఆక్రమించుకొన్నారు. సామాన్య ప్రజాంగం రిష్యను భాషమంచి వచ్చిన ఏస్ బోవియాను మట్టాడుతూ వున్నా వలసవచ్చిన జర్మన్లు జర్మను భాషలోనే అను దిన వ్యవహారాలను జరుపుకొంటారు. పాకశాలల్లో, కళాశాలల్లో జర్మనుభాషనే ప్రాధాన్యతను ఇచ్చారు. అధికారవర్గమూ జర్మనుభాషనే తిప్పక నేర్చుకొని తీరాలి. ఏస్ బోవియానూ జర్మను భాషనే తిప్పని సరిగా నేర్పివుండాలి.

పూలను చూస్తూవుంటే, ఇక తక్కిన ప్రపంచం పంగతి ఆలోచనలోకి ఎలా వస్తుంది?

కొంచెం పెద్దవాడయ్యాక రూట్స్ తన చూపు వేణానికి ఒక నమస్కారం పెట్టి ఇటలీ చేరానికి వచ్చే వాడు. కమ్మలపండువుగావున్న ఇటలీ నముద్రితా నున్న ఒక క్షు గ్రామంలో జీవితం సుఖంగా గడుపుకో లానికి నివాస మేర్పాటుకొన్నాడు. తాను కట్టిన ఇంటికి "విల్లా పర్నానా" అని పేరుపెట్టాడు. ఇంటి చుట్టూ పెద్దతోటను వేశాడు. దాన్లో ఎన్నో రకాల ఫల వృక్షాలను పెంచాడు. పురాతన శోమను శిల్పాలను సంపాదించి, తోట మధ్యనే వాటి అందంబాటలను అనుసరణములైన వేదికలను నిర్మించి, వాటిమీద ఈ శిల్పాలను అమర్చి ఆనందించాడు. గ్రీకులూ, రోమన్లూ, పూర్వకాలాద కవిప్రాచూటను సత్కరించడానికి ఉపయోగించుకొ న్తుండే, పూలమొక్కలను నేకరించి ఈ తోటంతా వాటి పెంచాడు.

ఒక్కో తాను కళాపాదసమీపిన్ని ప్రాదీన కవుల మాదిరే కవిత్వాన్ని ఏకధారగా అల్లగలే కత్తి సంపద తినకే అర్పించిని భ్రాంతి పడ్డాడు. కాని, పాపం ఈవూరికి వచ్చినప్పటినుంచీ కవితా రచనకుమాత్రం అనికాశం దోరికిందికాదు. తిండిపూర్వక, కుటుంబ ఆస్తి అంతా రూట్స్ కే వచ్చింది. దాంతో కాలు మీద కాలు వేసుకొని చోయిగా జీవితరథాన్ని ఎడపేటప్పడు కవిత్వంతల్లి బ్రతికవలసిన ఆనంద మేముంది మరి. జీవితమే రహాపేరిం. దాన్నే ఆహారాత్రాలు ఆహ్వాదించుకొన్నప్పుడు ఈ లోకంలో మరేం ఆనందం? ఈ కవిత్వరహమే తన బలసంపత్తి. కత్తి సంపత్తి. తన రచనలు దాంటే, దైరవపథాలనే అనుసరించాయి. వాన్ని కవితాప్రపంచాన అగ్రతంబూ

అనువాదం: శ్రీ వి. యన్. శర్మ

లాన్ని పుచ్చుకొని చిరంజీవులయ్యారు. తన కవితా మృతాన్ని తన జీవితము నుండి ఆపండిచే భాగ్యం లేకపోయినా... ఛరవాడేను. భవిష్యత్ దీన్ని క్రమేణా తెలుసుకొంటుంది... అంతవరకూ పోలికపట్టి వుండితీరాలని యాల్స్ అప్పుడప్పుడూ అనుకోలేనాడు...

యాల్స్ కలిగించే పద్యాలు అర్థంకాకపోయినా, తన గొప్పతనాన్ని సరించి పడేపడే ఇచ్చే వుపన్యాసాలు — అన్నీ జర్మను భాషలోనే కాదు మరి? — బాతుగా అర్థం చేసుకోవాలని కత్తి లేక పోయినా, యాల్స్ కు ఉపచారాలు చేస్తూవున్న ఇటలీ స్త్రీ మాత్రం ఆయన్ను ఎంతో మెచ్చుకొనేది. తన ఇటలీ సంస్కృతికి, అతని స్థానికు సంస్కృతికి ఎంతో తారతమ్యమున్నా, తుదివరకు యాల్స్ అంటే పరమప్రాణం. అట్టి కవి సామాన్యుడు వేలవేల భాగ్యం తెచ్చివేసి దీప్తిస్తోంది, మూర్ఖులారా! లభించడం అద్భుతంకాక మరేమని దాన్ని అవారి! అత్రాలో వాళ్ళి సంగతో? వాళ్ళు ఆయన్ను ఎంతో మర్యాదతో చూచేవాడు. ఆయన చెప్పే మాటలనుబట్టి ఆయన ఇప్పుడు వీళ్ళ ముగ్ధుడినే జీవితహర్షాన్ని పట్టి ఆయన పెద్దకనే ఆయివుండాలి. తాను వ్రాసిన కౌవ్యాలవ్యాసా ఎంతో నివాన్ని అర్పించుతూ వుండాలి అని తెలంచేవాడు. ...

యాల్స్ కు వై పటాటోకం ఎంత వున్నా స్వాభావరీత్యా మనిషి మంచివాడే. సరసుడే. ఉదారవంతుడే. గ్రామీణుల కష్టనిఘాలను తెలిసి గానీభావించి వాళ్ళుకప్పుడూ వికోర్పించగలసహాయం చేస్తూవుండేవాడే. అటు కవి, కళారాధకుడు. ఇటు వాదకుండెగలవాడూ, త్యాగి — ఇట్టి కవిమూలకు తమ గ్రామంలోనే విలసింపటం తమ భాగ్యమనే అవూరిలోని అమాయకులు అనుకుంటూవుండేవారు.

2

మతక్రైస్తవా తన స్వదేశంలో గౌరవ మర్యాద లేమాత్రం వుండవనే ఆశోక్తి యాల్స్ కు బాగా తెలుసు. అంతేగాదు? దాని నిజతత్వాన్ని తన జీవిత ఘట్టాల్లోనే గుర్తించాడు కూడా!

అందుచేతనేకాటాలు, క్రింది పాకాలలోని వదులూ, ఉన్నతవిద్యాలయంలోని శిక్షణా పూర్తి చేకాక, మామూలుగా రేవాల వనరంలోని విద్యార్థులందరిలాగా ఆవగరానికి సమీపంలోవున్న డోర్నాటు విశ్వవిద్యాలయంలో అడుగు పెట్టక, వ్యవేశాన్ని పూర్తిగా వదిలిపెట్టి జర్మనీదేశానికి వెళ్లిపోయాడు.

అటుతర్వాత తన చాత్యుంగరమైన రేవార్ సంగతి తెలపెట్టినవాడే కాదు.

తమ వనరంలో పుట్టి పెరిగి పరాయిదేశంలో తమ పూరివాడే జీవితయాత్రను గడపుతూవున్నాడనీ, ఆయనపై ఎంతో వాటకాలను వ్రాశాడనీ, వాటిలో కొన్నిటిని పరాయిదేశీయులే వదిలి ఆపండించుతూ వున్నారనీ, కొన్ని వాటకాలను వీటిని ప్రపంచమూపున్నాయనీ, రేవాలవనరవాసులు చూచాయగా విన్నారేకానీ, అట్టి కవిరత్నం ఎక్కడ వున్నాడు, ఇప్పుడెంతోమీ చేస్తున్నాడు అనే సంగతిని మాత్రం ఎవరూ పట్టించుకోలేదు.

దీంతో యాల్స్ కు తన స్వంత పూరివాడే తన్నంత చిన్న చూపును చూస్తున్నందుకు పట్టరాని కోపం వచ్చింది. ఇక బంధుమిత్రులందరినీ యాల్స్ కు తెలిసిన చాత్యుర్యాన్ని వివరించాలి? రేవాల వనరవాసులు అజ్ఞానులు. తన గొప్పతనాన్ని అట్టి మూర్ఖులు ఎలా తెలుసుకోగలుగుతారు? ఇక ఆ వనరపు వాటకాల విషయాన్ని తెలయకొంటే — తన కవిత్వాన్ని ప్రపంచమంతా శాసించుతూ వున్నది! తాను వ్రాసిన వాటకాలను అన్ని దేశాలవాడు వాటకాలలో ఆడి ఆపండించుతూవున్నాడు! కాని తన స్వగ్రామంవారో! ఆ వూళ్ళో పెద్ద వాటకరంగం వున్నా, పరాయివాళ్ళ వాటకాలను అడుతూవుండి కూడా, తన వాటకాల్లో ఒక్కవానివైనా అంగీకరించి ప్రదర్శించినవాడు కాదు. ఈ విషయం ఆలోచిస్తూ వున్నప్పుడు యాల్స్ ఆకారాన్ని చూచి తీరాల్సి ఆ యాల్స్ చిత్రించటం అంత సులభం కాదు.

రేవాల వనరవాసులకు సంస్కృతివిరాద విమాత్రం ఆభిమానం లేదని వాళ్ళను తెలిపానీవాడు. వాళ్ళ ధ్యానం అసూరాత్రాలు పెట్టుకొనే! కాని మీద వున్నంత కాంక్ష మరి లేవిమీదా బాతుగా లేదు. అట్టి పశువులు ఈలోకాన ఎందుకు పుట్టాలి?.. ముసలితనం దావరించిన తరువాతకూడా యాల్స్ ఈ అవకాశాన్ని మరిచిపోలేదు. తన పూరివాడే తన వంటి మహాకవిని అవమానపరుచుతున్నారే అన్న భావ మిదిమిరిపోయింది. వాళ్ళ అజ్ఞావాన్ని, లోభ త్యాన్ని పోగొడచేస్తూ ఆ వ్యవస్థలో యాల్స్ కొన్ని పద్యాలను అర్పి తనలో రేగిపోతూవున్న కోపాన్ని అంతా వెళ్ళగక్కేసాడు. అంతలో కాంతింపలేదు. తన గొప్పతనాన్ని గుర్తించజాలని ఈ మూర్ఖులకు బుద్ధి చెప్పాలి? ఆలా చేస్తేనే గాని వాళ్ళు తమ వనరంలోనే ఒక కవి జన్మించాడనీ, అతని కీర్తి

అన్ని కేళాల్లో వ్యాపించి తమ సగరానికి పేరు ప్రతి ప్రతిష్టలను తెచ్చుకొని, తద్వారా తమ కేవల సగరం పేరు ప్రపంచ పటంలో కాక్యతిగా వుండి పోతున్నదనే గర్వం, ధైర్వివ్యాపాలు వాళ్లకు వుండవు.....దీనికోసం ఏం చెయ్యాలి? ఇదే ఆలోచన రాత్రింబగళ్లూ, ఎంతో కాలం ఆలోచించాడు! ఒకరోజున ఈ ఆలోచనా సముద్రంలో యాదుకూ వుండగా తిరుక్కున మెరుపులా ఒక ఆధిప్రాయం తోచింది.

తా తిరుమల కట్టించిన లోగిరి కేనాలు సగరంలో బుద్ధిపిల్ల తన స్వాధీనంలో చేతుంది. దాన్ని కొంచెం విశాలపరిచి చేసి పెద్ద కర్మాగారం క్రింద మార్చివేయాలి. తాను వుట్టించి ఆ ఇంట్లోనే. చాల్యదశవంతా గడిపిందీ అక్కడే. దాన్నే తాను స్వాధీనం చేసుకోవాలి, అక్కడే యాల్కు మ్యాజియాన్ని స్థాపించాలి. అలా మార్చటానికి ఎంతిఖర్చయినా పరివాలేదు. ఆ పనినే నిర్విఘ్నంగా కొనసాగించితే, తన ప్రజాళిక కార్య యాపాన విలిచిపోతుంది. అందు ఏయే సానుగ్రహి వుంచితే బాగుంటుందో ఆ విషయాలన్నీ చక్కగా ఆలోచించాడు.....

తనా వృద్ధాప్యంలో వున్నాడు. ఈ ఘటం గతుక్కున ఎప్పుడు పోతుందో? ఆ సంగతి కొంచెం ఆలోచించటం మంచిదే కాదా? తన కశేపరాన్ని ఎక్కడ భూస్థాపన చేస్తే బాగుంటుందో ఆ విషయాన్ని చక్కగా ఆలోచించాడు. తాను ఇప్పుడు నివసిస్తూవున్న విల్లా పార్కా పోకు ఏమిపాన్నే ఈ పనికి అనుకూలమైన స్థలాన్ని కొన్నాడు. దేహం భూస్థాపితమైన తిర్యగి దానిమీద కట్టవలసిన ఏమాధికి సంబంధించిన స్థానులను తియ్యలేకొడు. ఏమాధి చుట్టూ చక్కగా నీడనిచ్చే చెట్లను నాటాడు. పూలంటే తన కేంతో ప్రాణం. ఎన్నో పుచ్చులలిలను దానిచుట్టూ నాటాడు. సమాధిమీద అఘంపం ఎప్పుడూ విలుగుతూ వుండాలి. ఆ చుట్టుప్రక్కల గ్రామాలవారికి, ఆ పూరిమీదుగా ఇతరప్రాణులకు వల్లె వారికి రాత్రికాలంలో ఈ దీపమే దోపయావుతుంది. దాన్ని మాస్తూ అందరూ ఈ ప్రాంతంలో కూడా తన పేరును నిరంతరం స్మరించుకొంటుంటారు.

అక్కడే తన శారీరకదేహం కాక్యతిగా విప్రాంతి బుద్ధుకోవాలి. ఇక తల సంగతి...దాన్ని దేహాన్నుంచి వేరుచెయ్యాలి. ముందు ద్రావకాలతో దాన్ని జాగ్రత్తచేసి తన జన్మస్థానానికి పంపాలి.

అక్కడి సాహిత్యసంఘపు పెద్దలు మ్యాజియం తయారయేవరకూ తమదగ్గరే వుంచుకొని, ధైర్విక్రద్ధ లతో మ్యాజియం చేయాలి. ప్రవేశకంగా దీని కోసరం ఒక వేదికనుకట్టి దానిమీద అనుర్వాది. కేనాలు సగరంలో చదువునంధులు వేర్వేరువారు కొద్దిగానేవున్నా, అందరూ సాహిత్యపరులనునే ప్రగల్భాలు గొట్టేవాళ్ళే. ఆ సగరపు సాహిత్య సంఘంలో కూడా ఇట్టివాళ్ళదీ పెత్తనం. వలస వచ్చిన జర్మనుపండితులూ సాహస్య జనమూ, అనాది నుండి వస్తూవున్న ఈ సంప్రదాయాన్ని ఏమాత్రం మార్చుచేసేవాళ్ళు కాదు. తానూ వాళ్ళి మార్గాన్నే నడిచి ఆ మ్యాజియాన్ని నిర్మించవలసిన బాధ్యత, తన తలను అందులో ప్రదర్శించవలసిన బాధ్యత అంతా ఆ సగరవాసులకే అంటగట్టారు. దాంతో వాళ్ళూ తృప్తిపడుతారు. తన పేరునూ చిరస్థాయిగా తిర్యగి నిలువటానికి చేయవలసిన కట్టుదిట్టాలనూ చక్కగానే చూచుకొంటాడు.....

స్థానులను వేయటంలో యాల్కుకు పెట్టించే పేరు. దీనికి స్థానులను వేయడంతోనే అనందించే ఘటంకాదు. వాటిని కార్యదరణలో చెట్టటంలో కూడా యాల్కు ఎంతో చాకచక్యం గలవాడు...

ఆ పూరికి కొంచెం దూరంలోనే నెకోవా పట్టణంవుంది. మజిలీ పిథిలో పెర్రా నోదరుల కంపెనీ వుంది. ఈ కంపెనీవాళ్ళకు ద్రావకాలతో మృతకశేపరాలను చక్కచేసి జాగ్రత్త చెయ్యటంలో ఎంతో శిరువుంది. వీళ్ళకే ఆ పనిని వదిలివేస్తే మంచిది!...దానికి అవసరమైన సామగ్రిను కంపెనీవాళ్ళకు పంపాడు. వీళ్ళే తలను బహు జాగ్రత్తగా అమర్చటానికి కావలసిన పెట్టెను — అది ఏపైజలో వుండాలి, తలను దాన్లో ప్యాకుచేసేటప్పుడు ఏయే పూలనూ, అకులనూ ఏవిధంగా వాడాలి — అన్ని వివరాలను కంపెనీ వారికి యాల్కు ప్రాతీమూలకంగా తెలిపాడు. ... ఈ ప్రాంతాలవాళ్ళకు భూగోళజ్ఞానము బాగాతిగా లేదు. తిరుచేరిలో భూమి సగరం ఎక్కడివుందో తెలుసుకోటానికి కష్టపడ్డారు. పేరుకు ఒకటి రెండు పట్టణాలున్నా, ఈ ప్రాంతంలో వున్నవి అన్నీ మగ్రామాలే. అట్టి అవస్థలో వాళ్ళకు కేవలంసగరం ఎక్కడివుందో ఎలా తెలుస్తుంది పాపం? అయిరోపా వటాన్ని వ్రాశాడు. తానున్న గ్రామం ఎక్కడ వుందో దాన్లో గుర్తు పెట్టాడు. అక్కడినుంచి పెద్ద వోడెరేవుపట్టణం చేరటానికి దోచిన దూరాడు. ఆదోవలోనుంచే అస్సీయామార్గాన ఎలా ప్రయాణం

చేసి ఇల్లిచే చేబాలు వగలాని! చేతుకోవచ్చునో ఆవిధరాన్ని పటంలోనే నిక్కగా చూపాడు. ఈ పెట్టె చేబాలువగలాని! చేతిబంతివరికూ ఆ రహస్యాన్ని ఎవరికీ తెలుపకూడదని ఇంటానికను చెప్పాడు. ఆ కాగితాన్ని పీలుచేసి ఆవిడచేతికి వచ్చి చెప్పాడు. ఆవిడ సంగతి వెళ్ళాతం మురిచిపోయ్యేవాణ్ణి కానని ఆవిడ లేచిపోయింది కానని పడు పోయారనూ పీలువామాలో వుండవారిండానని చెప్పి ఆవిడను ఎంతో తృప్తిపరిచాడు. ...

3

ప్రతినవార్లందరూ చచ్చిపోతారు. ఇది ప్రకృతి సహజం! దీన్ని ఎవరు ఆపగలరు?

మన కది మిత్రుడు చూట్టు మరణించాడు. మరణశాపనాన్ని అధికారులు అంగీకరించారు. శివ చేటికను నిర్దం చేశారు. మరువాటి మధ్యాహ్నం కాలం అంత్యక్రియలను జరపాలి; ముసలానిక ఆ సాయం కాలం చెనాటి ఇంటికి స్వయంగా వెళ్లింది.

చెనాటి ఆఫ్రాల్లో ముందరివి చేసేవాడు. ఇటరీ చేయులు — పెద్ద సగరాల్లో నివసించే వారే కాదు — గ్రామాల్లో వున్న వాళ్ళుకూడా కలిత్యనుంటే చెవికొడుకంటారు. ఈ గాలే మన చెనాటికి పోయింది. దాంతో పరాయిదేశపు గుహ కది తన గ్రామంలోనే వున్నాడు. గమక ఆయన మరకర్మను ఇంతకాలమా చెనాటియే స్వయంగా చూచుకొనేవాడు. కలితా భోగిని గురించే యాట్టులో ఆ పని చేసేటప్పుడు దర్పించుకొనుంటే వాడు. వృత్తిరీత్యా మంగలి అయినా చెనాటికి కలితా పుత్రుడు కాక మరేం అవుతాడు? తన మాతృభాష లోనే ఎన్నో పద్యాలను అల్లాడు... ఆ పూరి మతా చార్యుని పక్షిపూర్తి మహోత్సవం సందర్భం పెద్ద సభ జరిగినప్పుడు చెనాటి తానూ పెద్దకవిగా అనిపించుకొంటానని ఆయన త్యాగాన్ని ప్రశంసిస్తూ కొన్ని పద్యాలను వ్రాశాడు. చేతుకనున్న పట్టణంలో సంగీత విద్యాలయంలో సంగీతకాస్త్రాన్ని అధ్యసించుకొనా వున్న అమ్మాయి, పెద్ద ముస్తాయి చేసుకొని సభావేదిక పైకి వెళ్ళి చెనాటి వ్రాసిన పద్యాలు రాయుక్రంగా చదివి సభలోవున్న వాళ్ళందరినీ ఆనంద సముద్రంలో ముంచివేసింది.

ఆయనలానిక చెనాటిని కలసుకొని ఇకముందు జరుగవలసిన కర్మకలాపాన్నంతా నివసించి చెప్పింది. ఆ పనిసంతా తానే చూచుకొంటానని — మహాకవి

శిష్యుడు కాదు ఈ చెనాటికని చూచాడు — అధయ చాస్తా ముచ్చాడు.

పీలుచేయబడ్డ ఈ త్రరాన్ని చెనాటిచేతి కచ్చింది. దాన్ని తెరిచాడు... పాంతం గా చదివాడు. దీన్ని సుగువుగానే స్వదస్తూరితో వ్రాశాడు... బల్లను ఎట్టిగా నిర్దేశాడు. తల వెంట్రుకలు నిక్కబాటుచుకున్నాయి. దేహమంతా కంపించిపోయింది..... తన ముందున్న అధ్యంలో తన వికారపు మాపాన్ని ఒక్కసారి చూచుకొన్నాడు... నుండలు గబాభా కొట్టుకోవాగాయి. కన్ను గరిగిపోయాయి నోటినుంచి మాట వచ్చే కాదు? ... కొంచెంసేపటికి ఈ గాధిరానుంచి తిప్పుకొన్నాడు. “అలా చేయవలసి? ... అసంభవం! అసంభవం! దాన్ని చేసే చెయ్యాలామరి?” అని అరిచాడు. “ఎంత ఇచ్చినా ఇలాటి పని చేయగలనా? ఎన్నేనా చేయమంటాడు” అని పుర్రేకంగా అన్నాడు...

ఈ లోకంలో ఎంత వుంటే నేం? దాన్నింతా ఎంత చెనాడు? ఎవరికి ఇచ్చిచేశాడు? ఆయనకు ఇవ్వాళ్ళూ శిష్యుత్వం చేశాడు. ఆ వాళ్ళులాగినీ, ఆ విశ్వాసానికీ, ప్రతిఫలంగా — అందు ముఖ్యంగా ఇలాంటి పని చెయ్యాలని! ఆయన ప్రతిఫలంగా ఇచ్చేది మూడువందల రీతేవా? (మన చెనాటుగిలో విధియి చూపాయలు చూపిమే)... ఈ గొప్పననే అర్థ గంటసేపు చెనాటి ఆవిడతో తర్లపర్థిపటం చేశాడు. పాపం ఆవిడ ఎంత చేస్తుంది? విమని జవాబిస్తుంది?... గొలుకొంటూ ఆవిడ జనకాలే విల్లా పర్నా సోకు అయిలుచెరాడు ...

మూర్ఖుడు అన్నమించాడు. జోరున వాన; హోరుగాలి. దానికిరిగ్గులు చీకటి; ఇద్దిరూ బాగా తిడితారు. చరి, చెప్పరానంత చరి. దాన్ని ధరించలేక పోయ్యారు. ఏలాగయితే నేం ఈ పెనుభూతాన్ని తిప్పించుకొని విల్లాపర్నా సోకు చేరుకొన్నాడు.

బల్లవిడ అన్నం అమర్చబడివుంది. పూటైన పానీయాలు బల్లవిడ వున్నాయి. వాటిని చూచేటప్పటికి చెనాటి ప్రపంచాన్నే మురిచిపోయ్యాడు. తాను వానలో తిడితానని, చరిలో బాపబడ్డానని, వీటిని చూచినతర్వాతనే విస్మరించాడు. ఇక ఆ పుత్రిరంలోని విషయాలు ఏలా జ్ఞాపకానికి వస్తాయి?

చెనాటికి పానీయాలంటే, ముఖ్యంగా వ్రాఖ్ సవయంటే ఎంతో ఇష్టం. దాన్ని గురి చూటానికి ప్రారంభించాడా, సర్వం మురిచిపోతాడు! ఆవిడకు

ఈ రహస్యం చక్కగా తెలుసు. ఎన్నోరకాల ద్రాక్షరసాలను చేర్చి గ్రహ్మ పానీయాన్ని చెనాటి కోడమ ఆవాడు సిద్ధించేసి వుంచెడి. దీన్ని కొంచెం పుచ్చుకొండి బలం వస్తుంది. కొత్తకిక్కి వస్తుంది. లోనికి రావటమే తిరువాయి బల్లదగ్గర కూర్చున్నాడు. అన్నాన్ని ముట్టాడో లేదో... గ్రహ్మ పానీయాన్ని ఎంత పుచ్చుకున్నాడో చెప్పలేం. బల్లమిది నీసాలన్నీ కాళి అయ్యాయి. ఇంకొక నీనాను తెచ్చిఇచ్చింది. దాన్ని చేతిలోకి తీసుకొని చెనాటి లేచాడు. కవిగారి గదిలోకి ప్రవేశించాడు. తివరేటిక అక్కడేవుంది. మూతిను తీశాడు. ముఖానికి కప్పబడ్డ సుద్దమతీసి రూట్టు ప్రేతివంక ఒక్కసారి చూచాడు. దౌశాను చావుకీలు రాగానే అవువడుతున్నాయి అన్నాడు. ఆవిడ ప్రక్క గదిలో కూర్చుని మేకోళ్ళ మర మృక్తులో నిమగ్నురాలయి వుంది. కాని ఆవిడి ధ్యాన వంతు ఆ వంకే... చెనాటి అంటున్న మాటలను వింటూనే వుంది. ఆలా అబలం నుంచెడికాదు. కవి ఆర్థ్య ఆయన సమీపాన్నే వుంటుంది. ఆలా అంటే ఆయన ఆర్థ్యకు ఎంతో బాం కలుగుతుంది. దీన్ని చెనాటి తెలుసుకోవాలి అని తనలో తానే కొణుగుకొక్క సాగింది...

వేకువజామునే లేచాడు. బయట కాగు ముట్టులు. వాన జోరుగా కుతున్నది. చలి, చలి, ...వొళ్లంతా వణకబోతున్నది... చెనాటి లేచేటప్పటికే వేడివేడి కాఫీ తయారుచేసి ఇచ్చింది. దాన్ని పుచ్చుకున్నాడు. దాంతో పాలు గ్రహ్మరసాన్ని తినిపీడరుచినాచాడు. బయట ఏలావున్న మనస్సు స్థిమితపడ్డిది...

చేయవలసిన కర్మకలాపాన్నంతా గతి రాత్రి పూర్తిగా ముగించాడు. అక్కడే పండుకొన్నాడు. నిద్రరాదు, ఏలా వస్తుంది మరి? ఆ ఘట్టాలను తలంచుకొంటూ వుంటే? కొన్ని నిమిషాలు కళ్ళు మూసుకోటానికి ప్రయత్నించాడు. కాని నిద్రవస్తే కదూ!...

ఇక ఆలస్య మేహత్రం చేయకూడదు. పడవల రేవుకు ద్విఘంగా నివ్వాలి. అప్పుడు బయలుదేరి పడవలో వెళ్ళిరేనేగాని చోవా బండికి చేరుకోలేడు. ఆవిడవద్ద సెలవు బుచ్చుకొని, ఆ జోరువానలోనే రేవు స్థలానికి గబగబ నిడిచాడు.

4

రేవుదగ్గర నందిదే. పడవ ఇంకో అర్థగంటలో బయలుదేరాలి. ఆ ప్రాంతాల్లో కొనుగోలయిన సర

వలను—ముఖ్యంగా పాగాకును—రకరకాల సైబల పెల్లెట్ల ప్యాకుచేసి, నీలుచేసి పడవలో సదుపాపున్నాడు. అంగళ్ళలో ఈ సరుకు కొనాలంటే ఎంతో ఖరీదు పెట్టాలి. ఇక్కడియితే, చాకగా కొనవచ్చు. ఇంగుకోసం సమాచేమైనవాళ్ళు ఎంతో మంది; ఇంకా తెల్లవారకపోయినా వచ్చి తేర మారుతూ వున్నారు.

చెనాటి పడవక్కాడు. అట్టి రకపు పెల్లెట్ల, చక్కగా నీలుచేయబడ్డది—గయ్యప్రాసాన్ని తెలుపు ఆద్రమూ వగైరాలు ఆతిండిబట్టి అరివి దంకలో వుంది. తేబులో మూడుదండల రీరాలు. తల తిరుగుతూనే వుంది ఆ బ్రాండ్ మైకం మూలకంగా... లోపలా చలే. బయట పోగమంచూ. దాంతో చీకటి. మూల చిన్నదీపం వెలుగుతున్నది. అక్కడ కాంటిను వుంది. లోపలినుంచి కాఫీని సప్లయచేస్తూ వున్నాడు. కావలసినంత గ్రహ్మ బ్రాండ్లీ అమ్ముతున్నాడు. పడవలో ప్రయాణం చేస్తూవున్న వాళ్ళిందరూ ఈ కాంటినునుంచలే కోజరయి పానీయాలను దుచి చూస్తూ కాలక్షేపం చేస్తూవున్నాడు. చెనాటి వాళ్ళిందరికీ చేరాడు—మట్టూ అమర్చబడివున్న బల్లదగ్గరికి వచ్చాడు. ఒక బల్లమిద కూర్చున్నాడు. దంకలో వున్న పెల్లెట దానిమీదే వుంచాడు. ఆ పానీయాలను నేపిండుమీ పిల్లెందరూ రంగుర గ్వని చేస్తున్నారు. ఒకరి మాట మరొకరికి వినిపించటం లేదు..... చెనాటికి పరిచయమైనవాళ్ళూ అక్కడ వున్నాడు. వాళ్ళతో కబుర్లు చెప్పమో—ఆ రాత్రి జరిగిన కథ నే పూర్తిగా మరిచిపోవటానికి గ్లాసులను కాళిచేస్తూ వాళ్ళ ప్రపంచంలోనే పడిపోయాడు...

పోగమంచు మూలంగానైరేసేం, ఆ గారి వాడవల్లనైరేసేం, పడవ నుండగమనింతో నే నకున్నా వుంది... బతుకుజేవుడా అని ఏలాగైరేసేం, దాని వడితోనే పడవ రేవుపట్నానికి చేరుకొన్నది. అది అక్కడ లంగరు దించేలోపుగానే చోవా వగైరానికి పావలసిన గైలుబండి స్టేషను వద్దపెట్టి బయలుదేరి వెళ్ళిపోయింది. గడియారం చూచాడు. పడవను అంత భలస్యంగా రేవుకు చేర్చివెందుకు, పడవవాళ్ళను చెదా మదా తిట్టేశాడు. కాని లాభ మేమిటి? ఎన్నో గంటల వేపు స్టేషన్లోనే మరో బండికి వేచివుండాలి..... చెనాటి, అరివివెంట ప్రయాణంచేసిన మిత్రులూ స్టేషను చేరుకొన్నాడు. స్టేషను ఆవరణలోనే వున్న హోటల్లో ప్రవేశించాడు. హోటల్లో ఎంతో సందడిగావుంది. మెల్లగా ఎవ్వరూ మాట్లాడలే? ఏం! కొంప నునిగిపోయిందని ఆర్థికపరిస్థితి? అందరూ

ఒకేసారి మాటాడాలా? ఒకరు చెప్పే మాటను మరొకరే వినిపించినా పాపం తోచటంలేదు.

మన మిత్రులూ ఒకమాల కూర్చున్నారు. గ్రహ్మపానీయాన్ని దుదిమాటానికి ఆరంభించాడు. వాళ్లే కిల్లపక్కల్లో ఈలాంటి మహానీయులే ఎంతో మంది ఆసీనులై వున్నారు. వాళ్లలో ఒకడు తాను వెరోనాలో చేసే వర్తకాన్ని గురించి చెప్పటానికి ప్రారంభించాడు. ఈ భాగ్యమంతా తాను ప్రేమించుతూవున్న పిల్లదానివల్లే లభ్యమయిందట. ఇంకోకాయన తాపీమేస్త్రీ. ఆయన అమెరికాదేశంలోని చిత్రాలను విరివిగాగాడు. అమెరికాలో తయారైన చావులు తెప్పించి న్యాయపరం చేస్తూవుంటాడు. ఆకతులు అనేకవిధాలుగా ఉపయోగపడతాయి. దీనివైనా ఆవరింపగా కోసినేయవచ్చు. గోళ్ళను నున్నితంగా తీయవచ్చు. అంతేకాదు? ఎట్టి పీల్చైనా ములభంగా తీయవచ్చు; దీరదాలను చులకనగా లాగినయ్యవచ్చు. దాన్ని రంపంగానూ ఉపయోగించుకొనవచ్చు. ఎట్టి గట్టి పెట్టెల మేకులైనా ఒక్క నిమిషంలో పెరిగేయవచ్చు. అమెరికావాళ్ల గారేదీవివ్వఅంతా ఈ కత్తిడిలోనే చూడవచ్చు అని తన పరమయొక్క వాణ్యుని నుక్క తిప్పకోకుండా చెప్పటానికి ప్రారంభించాడు.

చెనాటి దీనినంతా వింటూనే వున్నాడు. లోపల నుండే గట్టిమంటున్నది. కాని ఆ పానీయాల మధ్యలో ఆ భాగనంతా మరిచేపార్యాదకు. అమెరికా వాళ్ళను గురించి ఎంతో ఆసక్తివృత్తిగా చిత్రీకరించుట వృత్తికాలను ఇదివాడు! నీవిహలనూ ఎన్నో చూచాడు! నాటిని ఇదివిపప్తిమించి, కన్నులార చూచివిపప్తిమించి, తాను పెద్దదయితే కావాలని ఆశ! ఏ అమెరికను గూడినా వాళ్ళయిన తనకే అవకాశమిచ్చితే, ఎన్నో కథలను, విటికన్నా మంచివాటి నే ప్రాయశః, తివ్యారా పెట్టెను దెబ్బను ఆర్పించాలని చెనాటి ఆశ... పిల్ల పర్వతులు, ఆహారానికి ఈహారానికి పెళ్ళి తాము బయటకొన్న సాహసాలను ఇతిరక్తు పెట్టుకొంటే అంటగట్టటానికి విశ్వ ప్రయత్నాలు చేసేవాళ్లు. తన కందుకోచ్చింది యీ బాధరబంది అంతా? పిల్లలోకం వేరూ, తన లోకము మరొక్కటి. పిల్లలోకం యంత్రులూదిరి నడిచిపోతుంది. ఇవ్వాలే చేసిన తంత్రాన్నే, కల్పా చేస్తారు, ఎల్లండీ చేస్తారు. ఆలా చేయటంలోనే వుంది వాళ్ళ ఉబలాటమంతా! ఇక తనో, ఇంకో ప్రపంచంలో నడుస్తున్నాడు. ఆక్రందిమిత్రులవల్లలు ఉంటాయా? తన భాగ్యత, విశ్లేషణ ఎంతో

మహత్తరమయింది. కనిపాత్రులుయొక్క కడపటి కోరికను తెరచేటానికి బయలుదేరాడు! దాన్ని సాంతంగా తెరవేర్చటంలో వున్నయో, తాను ఆయన పట్ల చూపాలనీవ భక్తివిశ్వాసాలు!... ఆ విషయాన్ని తెలుసుకు నేటప్పటికి గాదిరాపడిపోతున్నాడు. నుండే దిబ్బది కొట్టుకొంటున్నది...

పిల్ల చెప్పే కబురును వింటున్నాడు. వింటున్నాడు. అంతే, ఏమీ జవాబు చెప్పడు. చెనాటి స్వభావరీత్యా చూలక కోరి. కాని ఇప్పుడు మానవమండ్రంలో మునిగి పారయాడు. ఆ పరిస్థితిలో ఎన్ని ఆలోచనలు వచ్చాయి! అవే ఆతని పిల్చి పిల్చిచేస్తున్నాయి. నాటిని తిప్పకోటానికి గ్రహ్మను విధిరాయం లేకండా తానువున్నాడు. కళ్లమందట మసకలు. చెప్పరానన్ని తెరల రావటం, అన్యత్యం కావటం చూస్తున్నాడు. ఈ అమెరికాయంలో పడ్డ చెనాటికి నోటినుంచి మాట పలుకు ఏలావస్తుంది మరి?...

ఆ తాపీమేస్త్రీ కాలాంతకు. చెనాటి తంక తణకవృద్ధితో చూస్తున్నాడు. ఆతని దృష్టి చెనాటి ప్రక్కమన్న పెట్టెవూదికి పోయింది. ఆ పెట్టె మాటానికి ఎంతో భాగావుంది! అంత గట్టిమేకులను ఎందుకోసరం విగించాడు? ఆపిల్ల ఎందుకుచేతాడు?... తన కతుల ప్రభావాన్ని దానిమీదే చూపి అందరినీ సంతోషపెట్టానికి తివ్యారా తన పరమమన విశ్లేష అంటగట్టటానికి ఇంకేం కష్టమంటుంది?

ఆ పెట్టెమీటిఅని చెనాటి నే ప్రశ్నించాడు, ఏ చూపాన్నయితే నేం? చెనాటి ఆ మైకపు హుమితులోనే తన కథను పూర్తిగా చెప్పి చేతాడు..... మేస్త్రీ తన కత్తిడిలో నున్న సామగ్రితోనే మేకులను నువాయాదంగా తీసి చేతాడు. పెట్టెనూ తెరిచాడు. దాన్ని చూచేటప్పటికి అందరూ పకపక నవ్వుటానికి మొదలుపెట్టారు. పిడు మంగలివాడు. తమ ముందరేనా ఆ సాంకాయలను కోయటం?... అందులో ఏం వున్న వసువున్నాడు మరి? చాలా ఆరుదుగా ఈ దేశంలో లభించే నాలుగు తేనెపీనాలు. నాటిని తొగకనీయకుండా రంపపు చాడితో, ఎందుగడ్డితో అతిగా గ్రతితో పొక్కుచేసి వుంచాడు...

చెనాటి పిటివి చూచి నిశ్చలంకు దిర్యోదవి చేరే చెప్పాలా? ఈ తివామను చూస్తూ వాళ్లు అంతా ఆనందించుతూవున్నా మాట పలుకు వాడే నోటి నుంచి వచ్చిందే కాదు! తల తిరిగిపోయిందనే

నెప్పూరి!... ప్రయాణాన్ని ఆపేసి ఆ రాత్రి ఆ పట్నంలోనే గడిపాడు. చేతువర్కాయుచే ఆ ప్రాంతం చి బయలుదేరే పడవలో ఎక్కి ఇంటిపూర్వం పట్టాడు. తల్లివగ్గర ఆ ముసలానిది వెనాటికోసమే కనిపెట్టుకొనివుంది. పడవ దిగి బయటపడేటప్పటికి ఆదిత్యే పలకరించింది :

“అంతా సరిచేసి వచ్చావా?”

“హూ! అంతా సరిచేసి వచ్చాను”

5

తాను చేసే పని మంచిదనియినా చెప్పదయినా, అంతా మంచిదే అని చెప్పటం వెనాటికే అలవాటు; అహోరాత్రాలూ చేసేది మంగలి వృత్తి! ఈ పాదంమే చేతిలోవుండకపోతే ఆటంకం ఏలా వస్తుంది. ఘోరకర్మకోసం తిరిగిగిరిగి వచ్చిపోకొందరితో తేనెనుగుంచి క్లాఫుండలానికి ఆఠంభించాడు.

“మనం గుచ్చిచూచేటటువంటిది కాదు. ఎంతో ఆప్తురూపమును వస్తువు. కాళ్ళే వాకిచ్చారు ఇది నా అద్విష్టంకాక మరేమిటి అనాలి! పంగడువుతోనే ఒక చెంచా తేనెను పుచ్చుకోటం అలవాటయి పోయింది. నా ఆలోచనానికి ఇదే అద్భుతమై పోయింది. దీన్నే అంత్యకాలంవరకూ పుచ్చుకొంటినా — జవహర్లాల్ నా ముసలితనానికూని ఏమాత్రం మాయా వుండదు”

తేనె పుచ్చుకోన్న దుడికే అందరూ తేనెను పుచ్చుకొన్నారా ఇక డాక్టర్ల ఎందుకు? ఆప్తులెందుకు? మందులపాత్రులెందుకు? ముఖ్యంగా అందరి ఆరోగ్యం బాగుపడుతుంది అని తిరిగిగిరిగి వచ్చే వాళ్ళందరికీ సలహా నీయసాగాడు. ప్రక్కప్రాంత కరణం ఏవోహాసిల్ తేనెటగలను పెంబిలంతో పడుగుకు. ఆతడు తయారుచేసే తేనె చాలయింది. దాన్నే పుచ్చుకోవచ్చు. వెనాటి చెప్పసాగాడు. కరణం ఏవోహాసిల్ ఈ సంగతిని గురించి ఏం చెప్పవలరాడో తర్వాత ఆలోచిస్తాం.

6

తరువాత జరిగిన కథనుగురించి కొంత చెప్పవలసి వస్తుంది. ఆ ప్రాంతపు అధికారవర్గంవారు రూట్టుకవిగారి పిలువనామాను స్వాగతం చేసుకున్నారు. రాష్ట్రో ఆయన వెలిబుచ్చిన కోరికల ప్రకారం అన్నిటిని చక్కగా సర్వేశారు... అయినలానిది తిరిగి చెందిన సాత్రును స్వాగతం చేసుకొని

తాను పుట్టిపెరిగిన అంతాగ్ని రాష్ట్రంలోని తన సొంత ప్రాంతే వెళ్ళిపోయి హాయిగా అంతర్విద్యాలను గవేషించుటా వున్నది. మండు ప్రాంతాలలో మృత కరే బరాలను పుద్దిపరిచే పెగ్రా సోదరుల కంపెనీని కారణంవల్లనే దివాలా యేర్పించి. మరీకొంత కాలానికి రూట్టుకవి వారసుల్లో ఒకాయన ఈ ప్రాంతానికి వచ్చాడు. ఇతర్లకు పిలువనామా ప్రకారం పోయిన ఆ పని స్వాగతం చేసుకోవాలని కోరులకొక్కాడు. ఆ సందర్భాన కవిగారి దగ్గర ప్రార్థనగా లోకాని కంతా తెలిపిపోయింది. కాని కవిగారి తల ఏమయి పోయింది? దీని సంగతిని ప్రస్తావించినవా రెవరూ లేకపోయారు...

కాని ఆ పెట్టె ఏమయిపోయింది? ఇదే క్లిష్ట పనుష్య. దాన్ని హాస్యభుజుని చెప్పావా? లేక విసుదభుజుని చెప్పావా? ఎవరికైనా బహుమతి కానుకగా చేరివుంటుందా? లేక పోయిన వస్తువులను పేకరించి, నాటి స్వంతవారు వచ్చి అడిగిపంపించకూ బాగైతే వుంచే అధికారుల వంటలో వుండామరి? దొరికిన వస్తువుల భోగిల్లాను ప్రకటించే అధికారం బాగైతే దీని విషయం వారింకవరకూ ఎప్పుడూ చెప్పొచ్చు వారే కాదు... లేక అది పాత బాటుని ఇతర పెట్టెలతో మారిపోయి మరెవరి కయినా చేరివుంటుందా? దీన్నే మనం కొంచెం ముక్తివృష్టితో పరిశీలించాలి...

ఆనాడు ఆ ప్రాంత కరణం ఏవోహాసిల్ ఆ ప్రాంతాలపు పడవలో ప్రయాణమై వెళ్ళుటచి బయలుదేరాడు తాను దిగవలసిన స్టేషన్లో నిద్రకుత్తు పల్ల దిగటం మరిచేపోయాడు. ప్రక్క పేదను వచ్చేటప్పటికి, కూర్చున్న స్థలంతో దీకటితో విండి వున్నా గలగల చేరాడు. ప్రక్కనుంచుకొన్న పామాన్లను సర్దుకొని బైటపడ్డాడు. అయినప్పటికీ వెనాటి తీసుకొని వెళ్ళుతూవున్న పెట్టెనంటి పెట్టె—ఆ పెట్టె—అంత రూకం వున్నదే—వుంది. రాష్ట్రో తానెంతో ప్రేమించుతూవున్న ఒక స్త్రీకి, అది పుట్టిపోతూ పండుగకుగాను స్వయంగా తయారు చేసిన తేనెను బుడ్లలో నింపి ఆమెకు బహుమతిగా ఇవ్వాలనికాదు. చక్కగా ప్యాకుచేసి తీసుకొని పోతున్నాడు..... స్టేషన్నుంచి తిప్పుగా అనిపి ఇంటికే వెళ్ళాలనికే బయలుదేరాడు. దూరాన్నుంచి ఆ యింటికి చూడాడు... ఎవరో ఒకాయన కిటికీ దగ్గర నిలుచుని అనిపిలో ఎరసినల్లాపా లాడిటం... ఆ దృశ్యాన్ని చూచేటప్పటికి

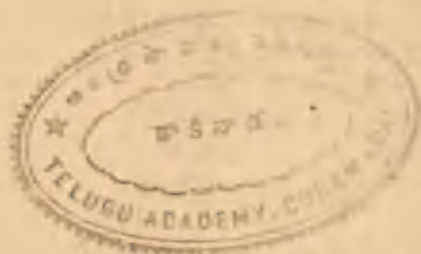
మన కరణంగారికి వొడలు మండిపోయింది. తోక తొక్కిన పాములా ఎగిరిపోయాడు. తిన్నె ఎంతో ప్రేమించుకున్నదని అనుకోన్న ఈనిన ఈలా చేస్తున్నదా అని తేలిపోయాయి... నేతిలో వున్న పెట్టెను గారికి ప్రక్కనే వున్న రాళ్లగుట్టలో విసిరివేశాడు... కాళ్లపై బుద్ధిచెప్పి వచ్చినదానీ తిరిగి వెళ్లవిధ్యయించుకోవ్వాడు. వెళ్లిపోతూ ఒక్కసారి ఆ పెట్టెవంక చూచాడు. ఎంతో కష్టపడి తియారుచేసిన తేనె! దీన్ని ఈలా రాళ్లపాలు చేయటం మంచిదా? దాన్నే అమ్మలే ఎంతో దిబ్బును సంపాదించగలదు! ఈ దృశ్యాన్ని ఆ ఇంటి కిటికీదగ్గర నిలుచుండి వున్న పెద్దమనిషి చూస్తూనే వున్నాడు. కరణంగారిని చూచినవంటనే ఆయన ఒకమూలకు తిప్పుకోవ్వాడు. కిటికీ మూయబడింది... అయితే నేం? ఇది అవిధికోపం తెచ్చింది కాదుక. దీన్ని తిరిగి ఆ రాళ్లగుట్టలో నుంచి తీసుకోవం ఏమాత్రం సలబుకాదు! ఇది ఇతిర్ల కగపడినూడదు. ప్రక్కనున్న మట్టిని తీసి దాన్ని పూర్తిగా కప్పివేశాడు...

కాలం గలగదా తిరిగిపోతూ వున్నది. ఆ పెట్టె ఆ రాళ్లగుట్టలోనే విక్రమించి బుద్ధుకొంటున్నది. ప్రకృతి దేవత తన జగన్నాటకాన్నే ఇక్కడా కొనసాగించింది. పెట్టెమట్టిలో, రాళ్లల్లో కలిసి పోయినా, దానియట్లా పూలయొక్క రెన్నెన్నో పెరిగాయి. ఈ ఆకులూ, ఈ పూలూ కవి బ్రతికివున్న

దివాల్లో తన తోటలో నిరంతరమూ కన్నులార చూస్తూ ఆనందించుతూవున్న మాదిరివే. కిటికీ వందలుగా నుచ్చి, తిలకు మట్టుకోవేవాడు. హారాలుగా వేసుకోని తిన్నయ్యపయ్యేవాడు. ప్రకృతి దేవతా నేడూ ఆ పనేచేస్తూ ఆరిని ఆత్మకు అహో రాత్రాలూ శాంతిని ప్రసాదించుతూ వున్నది.

విప్లవానియూ దేశంలో పుట్టాడు. ఈ పరాయి దేశంలో కాలగతులయ్యాడు. ప్రకృతి దేవత అన్ని దేశాలనూ పరిసహసంగానే చూస్తూవున్నది. అన్ని దేశాలవారైనా — వాళ్లేవారివాళ్ళయితే నేం, ఏ భాషను మాట్లాడేవారైతే నేం, — తన స్వంత విప్లవంగానే చూచి అదిరించుతూవున్నది. భాగ్యవంతులూ, బీదలూ, వాధులూ, అవాధులూ, అందరూ ఒక్కటే ఈ తల్లియొందట. ఆ మహాతల్లి రూపుకవిన ఆహారే అదిరింది.

మంగలి చివాటి ఆ పనిని ఆచాకు చేశాడు. వాడావాడు తిమ్మకొన్న ఆ గ్రహా ప్రాంతే వాడు చేయలేదుకొన్న కార్యకలాపాన్ని ఇంకో రూపంగా మార్చివేసింది. తిరువారీ కరణంగారి రగడ దాన్ని మరో వాదను తెచ్చింది. ఇప్పుడీ కదిగారి తిల ప్రకృతి దేవత చేతుల్లోకి వచ్చి తన పూర్వ గాథలను స్మరించుతూ విక్రమించి బుద్ధుకొంటూ వున్నది.

* తెలుగు చోళరాజులు *

శ్రీ కొత్తబావయ్య చందరి

రెండవ కరికాలాని వంశీకులు ఒరయూరు రాజు దానిగా గల్గిన చోళ చక్రమణుండి క్రమముగా ఆంధ్రదేశమునకువచ్చి యటనట నివాసస్థానము లేర్పరచుకొని సామంతులుగా పాలించుచు వచ్చిన విదర్బములు కపటకుదున్నవి. దాదాపు వీరి చరిత్ర 550 A.D ప్రాంతమువరకు దక్కగా తెలియుట లేదు. వీమ్ముట పల్లవరాజులకు సామంతులుగా వీరు కడపజిల్లాలో పాలించియుండిరి. పుణ్యవహర చోళుని తామ్రపాదమునపట్టి యీ విశేషములో సంవత్సరములకును దాదాపు 550 - 75 A.D మధ్య పాలించిపట్టు చరిత్రములు విశ్వయించుచున్నాడు. ఆయనకు సింహాద్రి, సుందరవర్మ, భవంజయ వర్మలను కుమార్తెలుండె, తిర్వారతి పాలనకువచ్చిరి. భవంజయవర్మ కొనస యొకటి కడపజిల్లాలో కలమర్రి గ్రామమున లభించెను. సుందరవర్మకు పరివప్రతాప చోళరాజు జరించెను. ఈరినికి మహేంద్ర విక్రమ వర్మ, ముదిరి శివాక్షరి, వనరామాది లిరువములుండెను. ఈరికు దాదాపు 575-600 మధ్య హిరణ్య రాష్ట్రమును పాలించెను. ఈరినికి శుభముడిరి, బొమ్మలవర్మలేక పుణ్యవహర చోళులను యివ్వరు నుట బాదయించిరి. అందు పుణ్యవహరును హిరణ్య రాష్ట్రమును పాలించెను. ఈకాలము 600-625 మధ్య కాల మనవచ్చును —

తిర్వారతి విక్రమాదిత్య చోడభూపాలుకును, వీమ్ముట శక్తిహర విక్రమాదిత్యుకును, తిర్వారతి పత్యదిత్యుకును పాలించియుండిరి. విక్రమాదిత్య చోడుకు తపరాజ్యమును విస్తరించి “చోళమహారాజాధిరాజ” బిరుదును వహించెను. ఈరికు 625-650 మధ్య పాలించి యుండును.

శక్తివహర విక్రమాదిత్యుకు 650-75 మధ్య తొంది యనంతరము రాజ్యభారమును వైకొనెను. వీమ్ముట వచ్చిన పత్యదిత్యునికాలమునకు అతికు రేవాటిరాజ్య మేతువలు గ్రామములు, సిద్ధి చెయ్యి గ్రామములు పాలించుచు వచ్చెను. ఈపాలనము 7వ శతాబ్దాంతమున జరిగెను. అదిగ 675-700 మధ్య జరిగెను. ఈయనతిర్వారతి ఎళింఛోళరాజును ఎళిడు పాలించిపట్టు ఆరిని పల్లవెటపులపట్టి కొనసయనునట్టి చరిత్రకొరు బాహించుచున్నాడు. ఇతడు 700-725

మధ్య పాలకు వివచయ్యును. ఈ యెనిదివ శతాబ్ది మధ్య శి చోళు లింకను రాజ్యమును విస్తరించి యుండును. చోళిక ముత్తరాజు, భనుంబయ యోళ చోళరాజునవారలు నాంగ పల్లవరాజులకు సామంతులుగా కండికోట రాజధానిగా వేలిపట్టు వైసువోర వ్రాయుచున్నాడు. భవంజయ ఎళిచోళు దేను నతకు 8వ శతాబ్ది ఆర్యాది 600 గ్రామముల కధి పతిగానువచ్చు యుంఘాటజిల్లాలోని కొన్ని కొనస ములపల్ల తెలియుచున్నది. లోకలు రికొల్లలలోని తాపట్ల కయ్యియనునట్టి ఆంధ్రదేశ మధ్యభాగము లోని కమ్మవాటియందునూప వీచోడ రాజుల పాల నకు ఆరవశతాబ్దిలో కపటకుదున్నది. తాపట్లలోని భావరామయగపావయికి భావపల్ల ఆముకాలపర్తి గ్రామ ములను 598 A.D. లో వీర్ల పతాచచోళు దీచెయి. ఈరికు వైస నుడిరివ పర్తి పతాచచోళుకుగా గపటకు చున్నాడు. అయన తిర్వారతి కమ్మవాటిలో శ్రీవి కాంతి (శ్రీకాంతి) చోడుకు తిర్వారతి చోడి భూపాల దేవుకును 853 వరకు పాలించిపట్టు చెప్ప బడిపదిగాని మధ్యకు కొంపరి శేర్లు వదిలివేసిపట్టు కపటకుదున్నది.

శ్రీకాంతచోళునికొనసయొకటి యిటివల లభించినది. దానివిధిటిమాడగా వనరామ లిరువాంకిరు విరు పర్తి పతాచచోళునితిర్వారతి వరుసగా ఎళియను, విజయకొను, పిర్వాన, అగ్రనెరురు, కొక్కిరి మహేంద్రవర్మ, ఎళిచోళ, నృపకొను, దివాకర, శ్రీ కాంతిచోళ యనునాగు పాలించిపట్టు చెప్పబడి పది—వీరిలో కొంపరి శేర్లు లిరుచునామములేగాని ఆపలు శేర్లుగా కపటవెచ్చె, శ్రీ కాంతిచోళుకు సుందరగ్రామమును తప శురువున కర్పించుచు కొన నము వ్రాయించెను. ఇతడు దాదాపు 850 ప్రాంతీయుల దింపవచ్చును. అందుచే వైస నుడిరివ పాలకు లందరును 600-850 ప్రాంతీయుల వ్రాయుచును—వేంగీ, కమ్మరాష్ట్రములు కుట్ట విప్పు వర్ధన క్షిరార్థు చాళుక్య వక్రవర్తికి వక్రమైసవిమ్ముట వనగా 615 నుండి యీ తెలుగు చోడరాజులు ఆరిని వంశీకులకు సామంతులైచోయివారని చెప్పవచ్చును. పర్తిమచాళుక్య రాజులకొండ నూప కొంపరి చోడ వంశీకులు సామంతులుగా నుండిరిగానివారి విషయ

మూల 11 క శతాబ్దవరకు చక్కగా తెలియుటలేదు. 725 A.D. ప్రాంతమున నుండిన చోడిరాజుల వారు ములలోని కొక్కిరినామము కూర్పు చాళుక్యరాజుల కొక్కిరిసేనన పేర్పడియుండునని భలంపతివస్తును. ఇంతకుపూర్వము నుంగి యంతరాజు I కింద కరి తాలావ్యయ వాడవర్క వంశములోని అయ్యల వంశ వ్యయ అనఘవర్క సామంతుడుగా కమ్మరాష్ట్రమున నుండి యనేక యుద్ధములందు భాగ్యునియ వచ్చెనట. ఈతడు 700 ప్రాంతీయుడు. ఇటీవల 928 ప్రాంతమున బాలించిన బల్లయచోడుని త్రైలోకానన మొకటి దొరకినది. దీనినిబట్టి కేవాటి ప్రాంత నూతడు పాలించినట్లు కనబడును. ఇతని తిర్వాత ఉత్తమాదిత్య! రెండవ బల్లిచోడులు పాలించిరి. 971 సం॥ నాటికి వైదుంబరాజుల భువనప్రతిశేత్రుడనట యధిపతియై తెలుగు చోళులను సామంతులముగా నుంచుకొనుచును. అందువల్లనే యచట 978 ప్రాంతమునకు జటచోళ స్వపాలుని పాలన గాన వచ్చుచున్నది. ఈ జటచోళ స్వపాలునికిముందే 966 ప్రాంతమున తెలుగు బిజ్జవపాలనయు కొదూరు ప్రాంతమున గానవచ్చుచున్నది. ఈతడు మొదట పల్లవరాజులకు, తిర్వాత పశ్చిమచాళుక్య రెండవ అరికేసిరికిని సామంతుడుగా నుండినట్లు వేములవాడ శాసనము మొదలగువానివిబట్టి తెలియుచున్నది. వైదుంబ రాజులను పశ్చిమ చాళుక్యరాజు జయించియుండును.

జటచోళుని తిర్వాత జటచోళ భువనపాలుని పాలన 982 ప్రాంతమున గానవచ్చుచున్నది. ఈతడు కూర్పు చాళుక్య చక్రవర్తులలోని బాదవరాజునకు భావయరిచియై యుండెను. వైదుంబరాజుల సంద్రయ్యను, రాష్ట్రకూట రాజుల కృష్ణవృషానిని, యితడు యుద్ధములందు జయించి దేశములో మిక్కిలి కీర్తిపడెను. కేవాడు, పాకనాతులను పాలించుటయే గాక, బాదపురి పక్షమున ఆంధ్రదేశముంతటిని యేలుచుండెను. ఈతడు చివరకు 999 ప్రాంతమున కిక్కివర్కచే సంపాదించబడెను.

పశ్చిమచాళుక్య త్రైలోక్యములలోని సామంతుడుగా నీ తెలుగు చోడులలో వైన నుడివిన అయ్యవ వంశావ్యయవగు కింకరినచోడుడును నిరుగనిచోడుడును (తిరువనంతపురి సామంతుడుగా రాజాదిత్యవంశోడుడును, మల్లవనచోడుడును ఉన్నట్లు వారి శాసనముల వల్ల తెలియుచున్నది. వీరందరు మాడిపి, అలంపుర ప్రాంత పాలకులుగా నుండిరి. వీరుగూడ కడపజిల్లా కొదూరునందలి చోడికాళీయులగుటచే, కొదూరువర వరకెక్కడ విరుదమును ధరించిరి. ఈ కొదూరు కాళీయులలో కొందరు ఎరువ ప్రాంతమున కేగి యచట

పాలకులైరి. ఎరువ నొండయిచోడిరాజు తిరువనంతపుర చక్రవర్తి సామంతుడుగా నుండెను. నీండవాడి రాష్ట్రము చివినచోడుకు త్రైలోక్యములలోని సామంతుడుగా 1059 ప్రాంతమున బాలించెను. చాత్తిని ప్రాంతముననుండి పాలించుచువచ్చిన యీ తెలుగు చోడి వంశమునుండి 1078 ప్రాంతమున కమ్మవాటికి కామచోడుడు వచ్చి పాలించెను. వీరుగూడ రాన వర్కవంశముగానే చెప్పకొనినాడు. కామచోడుని తిర్వాత నీతని మహులలకు కన్నరజేత, చోడిబల్లి యనువాడు కమ్మవాటిలో పాలించిరి. చోడిబల్లికి వన్నెచోడి, రెండవ కామచోడులు జరిగిచిరి. వన్నెచోడుడు కనీశ్వరుడై మహారసంధిమును రచించి మిక్కిలి పేరొందెను. వీరు కమ్మవాటిని తిండి యనంతరము పాలించిరి. కామచోడునిపూర్వ శ్రీయాజేవి తిల్లి జటచోడుని మనుమగాలని చెప్పబడినది. చాత్తినిలో సిద్దిచోడుడు 1088 ప్రాంతమున బాలించుచుండెను. అతని తిర్వాత నిమూదిత్య చోడుడు విక్రమచోళ చక్రవర్తి సామంతుడుగా పాలించెను. దేశరాజుగూడ కొంత భాగము చేరెను. తిర్వాత యాచోళరాజులలో నయ్యభీమ రాజు, నల్లసిద్ది, యర్రసిద్ది చోడులపాలనయు గాన వచ్చుచున్నది. యర్రసిద్ది చోడిరాజు వెల్లూరునకు తన రాజధానిని మార్చి రెండవ రాజాధిరాజు జోళునకు సామంతుడయ్యెను. ఇతని సోదరుడు నల్లసిద్ది వల్లూరు రాజధానిగా కొంతభాగమును మాడవ మిలోతుంగ చక్రవర్తికి సామంతుడుగా మహారాజ పదియను 7 వేల గ్రామములకు ప్రభుత్వ మొనర్చెను.

యర్రసిద్ది, అయ్యవసింగు 1 భుజబలవీర, పాచాసోత్తుంగాది విరుదములు ధరించెను—అయ్యవ వంశము తెలుగు చోడులలో మిక్కిలి ప్రసిద్ధిపహించెను. అయ్యవసింగు చాల పర్యాకమవంతుడు. అందు వల్లనే తెలుగు చోడులలో నీ వంశము అయ్యవసింగు తిరుదిము ధరించుచుండిరి.

నల్లసిద్ది II లేక మన్నసిద్ది I వెల్లూరునకు 1187 ప్రాంతమున అధిపతియయ్యెను. ఈయన భార్య నూంకమ చాల భక్తురాలు. తమ్ము సిద్దిరూపి యీ నల్ల సిద్దిచోడులు పాలించుచుండెను.

నల్లసిద్ది మహుడు తిక్కరాజు I తిండి యనంతరము వెల్లూరునను చేలుదు మాడవ రాజు రాజ్యమును కర్నూట సోమేశ్వర, పాండ్య రాజుల దండయాత్రలలో నిలిపి 'చోళ స్థాపనా చాన్య' విరుదియు నొందెను. తిక్కవ సోమయాజి నిర్వహణలో తిర రామాయణమున నీతిని, విశేషముగ గొనియాడెను. గంగయ సాహితీయము గొప్ప సేవాధి

పతి యీతని కడనుండి తిర్యాక గణపతిదేవ దక్రవర్తి యిట్లుచెయ్యెను—ఈతని తిర్యాక రెండవ మమమ సిద్ధిరాజ పాలనకువచ్చి కవిహాసమై తిక్కవచ్చే నిర్వచనోద్ధర రామానుజము రచింపజేసి ప్రసిద్ధుడయ్యెను. దానిని కృతించెను. పాండ్యరాజు నెల్లూరు సీమ ఆక్రమింపగా వతికు గణపతి దేవుని తిరణుజొచ్చి, ఆయన పహాయమున వానిని జయించి మరల రాజ్యమును గైకొనెను. ఇతడు 1262 వరకు పాలించింట్లు కవిజనులనుండి—తిర్యాక నెల్లూరు సీమను ఇప్పుడి తిక్కరాజు పాలించెను. ఇతడు కాకతీయుల సామంతు డయ్యెను. నెలకొండపల్లి ప్రాంతమును 1120 ప్రాంతమున కందూరి బుద్రియన చోడుకు పాలించెను. తిర్యాక వచ్చిని శివయ చోడుని కాకతీయ ప్రతాప బుద్రిదేవుడు పారశ్రోని వర్తమానపురమును విహించి, యచట తిలూకము ద్రవింపచి, యాతనికుమార్తె పద్మావతిని పెండ్లాడెను.

దక్రవాట్యులందఱును నున్న చారావర్తిని వద్ది చంద్రవాదిత్వచోడు డొక సామంతుడుగా 1188 ప్రాంతమున పాలించుచుండెను. వరమూరమున వితిడొక తిలూకము, ఆలయమును గట్టించెను.

పశ్చిమచాళుక్య భువనైకమల్లునికి సామంతుడుగా భద్రభూపాలుడు పాలించుచు, సుమతి తిరికము, నీతికాస్త్ర యుక్తవళి యను గ్రంథముల రచించెను.

కమ్మనాటిలో రెండవ కామచోడుని తిర్యాకము వానిచోగలిసియు కుమారుడగు త్రిభువన మల్లచోడుకు 1166 వరకు పాలించెను. తిర్యాక నిలిచి కుమార్లు వచ్చెచోడుడు, కమ్మర చేపచోడుడు, చోడదేవుడు వనువాని మాడవ కులోత్తుంగుని సామంతులుగా పాలించియుండిరి.

నెలవాటిలో కులోత్తుంగ చోడరాజు I, గొంకరాజు II, రెండవచోడరాజు, మూడవ గొంకరాజు, పుష్కళవరరాజులు 1076 నుండి - 1210 ప్రాంతము వరకును వామకా చోళ దక్రవర్తిలకు ప్రతినిధులై స్వతంత్రులై గల్గియుండి, తిక్కవసీమలపై నాధిపత్యము గల్గియుండిరి. అందుచే గతి తెలుగుచోడులుగూడ వారిచేతిక్రిందనే యున్నట్లు చెప్పవచ్చును.

కాకతి గణపతిదేవ దక్రవర్తి 1210 ప్రాంతమున కమ్మనాటి నెలవాటిరాజులనందరిని జయించుట చోడనై, తెలుగుచోడులుగూడ నా రాజ్యమునకు సామంతులైరి. ఈ గణపతిదేవదక్రవర్తి అయ్యెనంకిము

బాని తెలుగు చోడరాజు పిమ్మచోడుని కుమారులగు వారమ్మ, పెరమ్మలను వివాహమై, వారి సోదరుడగు జాయపవాయకునకు చేబోలు ప్రాంతమున అధికారమిచ్చి, తిది గజ సైన్యమునకు అధిపతిగా నొనర్చెను. ఈతడు కళింగ యుద్ధములందు లాభగా పనిచేసివైరి నురి భూమిభురట్టును విలుదు నొందగల్గెను. 1228 ప్రాంతమున గణపతిదేవుని సైన్యాధికారులలో కమ్మనాటి తెలుగుచోడ రాజులలో మల్లదేవుడును, రెండవచిప్పి సిద్ధిచోడుడును గవనకుడున్నాడు. సిద్ధిచోడు డొకడు మోటుపల్లిదేవు ప్రాంతపు అధికారిగా నుండెను. తిర్యాక 1290 ప్రాంతమున చోడ మల్లదేవుడు చిక్కితాలూకాలో భీరప్రతాపబుద్రిదేవుని సామంతుడుగా గవనకుడున్నాడు. ఇతీకాలమున కాంచీపుర పాలకుడుగా మనుసుగండి గోపాలుడుండెను. పాండ్యరాజులు కాంచీపురమును ముట్టడించి జయింపగా, మరల బుద్రిదేవుడు సైన్యముల బంపి సావ్యధీనము గావించుకొనెను.

ఇంతకుపూర్వమే నెల్లూరు మమ్మగు సీమలలో పంటదేవ చోళరాజును, చోడదేవ, చోడ, చిక్కిచోడులు, వారిదేవచోడుడు, కమ్మరదేవచోడుడు మమ్మగువారు గణపతిదేవునిసామంతులుగావచ్చెక్కరి.

ఎరువవాడులో పాలించుచుండిన వారిలో కొందరు గోవాదిరి ప్రాంతములకు వచ్చిరి. ఏరువ భీము డా కంకియున మిక్కిలి ప్రసిద్ధి తెందినవాడు. ఏరువలో ఇతడు 1200 సం॥ ముగ్గును పాలించెను. రెడ్డిరాజుల నెదిర్చి ఏరువ భక్తిశ్వరచోడుడు, ఆవరేపచోడుడు వనువాని 1360—1417 ముగ్గు కామపురి రాజధానిగా పాలించిరి. రెండవ భీమరాజు అల్లాడరెడ్డి సైన్యాధికారులలో నొకడయ్యెను. కమ్మనాటిలో ఏరువ కేవలరాజునొక డధికారిగానుండెను.

1426 ప్రాంతమున ఒంగోలు తాలూకాలో నీ తెలుగు చోడులలోని ఆలమందల నూకయదేవరాజు కొడుకు వీరఅత్తుకు భూదేవచోడరాజు, గంగయదేవ చోడరాజుల పాలన గావవచ్చుచున్నది.

ఇట్లే ఆంధ్రరాజ్యములోని యనేక ప్రదేశములలో నీ తెలుగుచోడులు వరుసగానే సామంతులుగా పాలించుచు, దేవరక్షణయందును, పరిపాలనయందును తమ విధుక్త ధర్మమును నిర్వహించుచు, ఆయా ప్రదేశములను గృహవాసులులుగా తేనుకొని, యచటి వారిలో గలిసిపోయింట్లు తరిత్రిజ్ఞ లభిప్రాయపడిరి. రెడ్డు, కమ్మనాడు, నెలలులు, యాదవులు మొదలగు వారిలో నిట్లు కలిసిపోయిరి. కమ్మరాష్ట్రములోని వారు కమ్మనారిలో కలిసిపోయిరి.

* సంజదీపాలు *

శ్రీ అనిసెట్టి అప్పారావు

వెంకటేశ్వరు చాలా దాండ్లివడు. "వస్తువా
— వెయ్యదిగర తిప్ప — చాలా మొగడుటవడు.
సిల్కలతప్ప వేరని కట్టుకు. గోల్లుపైకుతప్ప
మరొకటి కాల్చకు. పిల్లలమలు వాల్లపమలు నెత్తిన
వేసుకుని చేస్తాడు.

వెంకటేశ్వరు నిజానికి చాలా మంచివాడు.
వసవాగరివడు. అయినా "వెంకటేశ్వరు ఏం చేస్తు
న్నాడు?" అని అడుగుతారు కొందరు. వెం...
అద్భుతమైన చాచీ చేస్తున్నాడని పమాధానం
వస్తుంది. అయితే అతడు చేసేది మనకంటే కన్నీం
చదు. మన చెరికి నివ్వించదు. ఇంతెందును; మనకి
సచ్చదు —

వెంకటేశ్వరు వస్తున్నాడు అంటే బజారు
లోని స్నేహితులు పసిపిల్లలా అయిపోతారు. వాడితో
స్నేహం అంటే వాడికి అదో భాగ్యంగా వుంటుంది.
నిజానికి వెం. — కొంచెం ఖచ్చగాడు. కొంచెం
ఉన్నవాడు. తివరపున, భార్య తిరపున, పిల్లలని
మామ తిరపున పిల్ల వాళ్లూ అనుకున్నంతి కాకపో
యినా, కొంచెం వున్నవాడే, వాడు.

తెలియనివాడు, "ఎవరూ ఆ వెంకటేశ్వరు!"
అని అభ్యర్థిపోతారు. వెం. — మితిభాషి. ఉదా
సీమడు. ఇలుపులోనూ బాగా మెల్లలడు. మెరవ
గలడు. పెద్ద పెట్టున అవసరపనులలో వత్సగలడు.
అయితే ఏవ్వడం అంటే తెలియదు వాడికి. ఇంకా
జీవితస్వార్థం తెలియలేదు వాడికి.

అన్నీ తెలిసికూడా, "వెంకటేశ్వరు ఏం చేస్తు
న్నాడు?" అని అడుగుతారు కొందరు, పెద్దమనుషులు.
వాడి తిరుగులేమిటో వాడికి తెలియకపోతే,
అలోచించుకోవాని అవకాశం చిక్కకపోతే,
వాడేం చేస్తాడు? ఏం చెయ్యాలి? నేను భూవాషని
చెయ్యాలి అని ఎవరైతేపూరిం కొరి చెయ్యగలుగు
తున్నారా? మనం బయలుదేరిది ఒకటోటి, చేతది
యకటోటి — అన్నీ తెలిసినవాళ్లకు ఇదిపూరిం
తెలియదు!

* * * * *
మామూలు ప్రకారం ఆ రోజున వెంకటేశ్వరు
బజారుకి వెళ్ళాడు. బజారులో వాడికి గడియారాల

మార్పులో భాగస్వామం అలవాటు. గడియారాలు
మార్పులో గోదలకు వదులై, కట్టివేయటం మనుషుల్లా
కూలగుతుంటాయి. కాలం ప్రోత్సహించే వాగా
అది. కొద్దిగర్భంలో దీపం చెరిగిపోతు చెలుమారు
అక్కడ గడియారాలమార్పు గందరగోళానికి చిహ్నం.
చిరామి, చిందిరవందరిగా చిక్కుచెదురుగా పడి
వున్న కాలానికి, మశోనివ్వాలికి చిహ్నం.

మార్పులో గడియారాల సాయము కంటికి అద్దం
తగిలించుకుని కాలాన్ని పరామర్శిస్తుంటాడు. కాలా
నికి చేరిన తుప్పుని నిదిరిస్తుంటాడు. మువ్వ ఎవ్వడైనా
వెళ్ళు, ఎలాగైనా ఎందుకైనా వెళ్ళు; నిరంతరం ఆ
సాయము గందరగోళాన్నే మరలుతు చేస్తుంటాడు.
ఆ సాయము క్లుప్తులో వెం. — కెంజో చెయ్యి.
వెం. — వెళ్ళి వా, కాస్తేవు కూర్చున్నా, మాట్లాడుతా
డేమో నని వేచివున్నా, ఉహూ, ఆ సాయము తల
ఎత్తి మాస్తాడేమో గాని, మాదుపలకను.

వెంకటేశ్వరు ఏమీ పాలుపోక, గడియారాల
మార్పులోంచి వచ్చని వైలపడ్డాడు. బజారులో ఎరి
గివచ్చాన్ని కొందరు వాళ్ళు బంధువుల యింటికి పోతూ
వాళ్ళి యాని అన్నాడు: "పనేమీ లేదుగా. మా
వాళ్ళింటి వాకా వచ్చొద్దం రారామా?" అని.

అలవాటువల్ల వాడు ఎదురుచెప్పలేదు.

* * * * *
ఆ ఇంటివాళ్ళు 'కాఫీ తాగి మరీ పాండి'
అన్నట్టుగా మాట్లాడితే, అలాగే వాడు వరండా
పక్కని గదిలో కిటికీదగ్గర పెంబరిగా కూర్చుండిపో
యాడు.

కిటికీ వైట: ఎదారిలాగ నిశ్శబ్దం. ఒకటే
ఎంపి. ఎండిన మెతుల్లా మామల్లా నీడుట్లా చేయ
వార్కలు పొడే ఎంపి. వాడి కేమీ పాలుపోవడం
లేదు. ఉక్కగా వుంది, గోవల. వెంకటేశ్వరు
కిటికీలోంచి యాడున్నాడు: వైట, రోడ్డులోంచి
పనువ్వువ్వురి వార్క పాదుతోంది ఎంపి. మరుగు
తున్న తాదులోంచి, రోడ్డులోంచి, పెరుగుతున్న
కొంపిమెల్లలారు ఎంపి. కాలతున్న గోరిల్లాగ,
చెత్తివచ్చాలాగ, ఖాళీగా సొట్టులుపడ్డ బిధి. ఎండి
దబ్బకు ధియంతో కంపించి, కంటిమందు విడి

అగవడక దృష్టి చెదిరి రెండుగా చీలితే, వీధి చివరి మలుపులో రోడ్లో దొడ్డుకుంటూవచ్చే లాగుకుబండి రెండుగా చీలితే, వీడి కవచపడక, భయపడి, మొత్తం క్రొవకున్నచుండి: ఎంత. గొడుగులాంటి నీడికెంద ఎరువు పడుపు వీలం రెండుల నల్లగుల్లలాగ భవిష్యది లాగ రోడ్డుమధ్య పేట్రోలు బండు.

ఆ ఇంటివార్ల అచ్చాయి గదిలో! వచ్చి ఒక గ్లాసు మంచిదీల్లి, ఒక పుడికొ బల్లమీద పెట్టి చెప్పి పోవడంకూడా చూశేను తను వెంకటేశ్వర్లుకి ఇవాళ మరీ వోవడంలేదు పగం, మధ్యాహ్నం ఆలాంటిది.

వాటిదగ్గర ఏదో చర్చకు అయింది. ఇన్నాల్లా తనుమ్మనో తీరుమ్మనూ పం — మనమ్మ వెలుగును తాకుతున్నది. ఎవరో ముదిరివాడు లోనికి రావడానికి అనుమానిస్తున్నట్లుగా అవులించాడు. ఇన్నాల్లా తండ్రివాడ ప్రలోపడివున్న వెం. — మనమ్మ మేల్కొంటున్నది. వాడిప్పటి ముందు అతిడి చేతుల మీద పడ్డది. గెండు బంతివస్తువుల్లా ఆ చేతుల్లో ఎదో విరిగిపోయిన ఆకర్షణ వుంది. వెలుగుని దాడు కున్నది. ఎదో ప్రత్యేకత. ఎదో వింతకాంతులు రిల్లెట్టు అతిడి జేగురుండు ముఖం మునుము గొల్పు తున్నది. ఏదో పరితీ. గుండ్రటిలావుపాటి చెదిరి లాంటి చెదో లోటు. అతిడు బాగ్రుతిగా తివుల్లాడు కంటూ లోనికి వస్తున్నాడు.

వెంకటేశ్వర్లుకి ఇట్లున స్ఫురించింది: అతిడు అంధుడు అని — వాడిచునమ్మలో వేళ్లు పెట్టి కలచినట్లయింది. జారి ఆ వేడి లోపలినుంచి పూలమొక్కలోని చెమ్మలాగ తిమ్మకు వచ్చినట్లయింది. మరీ ఆలా చూడం తనకే బాగుండక వెంకటేశ్వర్లు ప్రతికలో తలదూర్చాడు.

వాటిలో అతిడి గొంతు వినిపించింది :

“అమ్మయ్, మన బంధువులు వచ్చినట్లున్నాడు.”

“ఆవునందీ. ఇప్పుడే వస్తా. మీరు అలా కూర్చోండి” — ఇంటి ఇల్లాలు.

“వాడేమిందిరే అమ్మయ్. రోజూ వచ్చే వాడేగా. కాస్తేపు అలా కూర్చుని పోతారే ”

* * *
అతిడు వెంకటేశ్వర్లువై వే చూస్తున్నాడు. పరాధరి వచ్చి వాడి ప్రక్కన విల్చున్నాడు. గదిలో మరోమనిషి వున్నట్లు అతిడికి తెలుసులా వుంది. వెంకటేశ్వర్లు తన అంచనాని సవరించుకున్నాడు: అతిడికి చిత్రావరం కామోని.

దగ్గరగా లేచి కుర్చీకోసం అతిడు చేతులు చాచుతుంటే, వెం. — అతిడి చెయ్యి పట్టుకుని కుర్చీ

వున్న లోటు చూపించాడు. మార్పుంటూ, అతిడు వెం. — చెవు చూచడానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నట్లు అరి వెలిగే అతిడి కళ్లు చెలువున్నాయి. నిన్ను ఇంతకుముందు ఎక్కడో చూసిన విషయాన్ని దలావు చూడుకోడానికన్నట్లు, వీచెవు అతిడు ఆందోళనగా చూస్తే, అతిడి ఎదుటకూర్చున్న వీవు అదోలా అయిపోతావు — నేలమీద నీకుదిడితే తడిచుకలా అయిపోతావు.

అ సంతి కా మయ్య గా ను వృద్ధుడు. నిస్సారింగా మిలుకు మిలుకు నువే నుక్కలవంక చూస్తూ లేచితవు ఆఖరి గడియలు వెక్కిరించు కంటున్నాడు. తీరికలో ఒక మహాయానం గడిచిన పిమ్మట, కట్టకడపటి సముద్రం దాటివపిమ్మట, అతిడి ప్రపంచపు తీరం చేరి నిశ్చింతగా నేన దీర్చు కంటున్న మనిషిలా అవులించాడు.

అతిడు వెం. — చెవు తన చేతుల్లోంచి చూస్తూ అడిగాడు: “మీరేం చేస్తున్నాను?”

అలవాటువల్ల వెం. — అన్నాడు: “నేను ది. ఏ. ప్యాపర్యాను”

“ఇంకా ఉద్యోగంలో చేరలేదా?”

ది. ఏ. ప్యాపర్యం లో గొప్ప ఏయింది! —

“లేదు. ఇంకా ఇదవాలింది.”

“ఇంకా ఏం చదువుతారు?”

అయితే ది. ఏ. ఫర్యాలేదు!

వెం. — అనుకున్నాడు: అతిడు నమ్మ వా మాటలనండా చూస్తున్నాడు — అని —

— అయినా మీ వీరిగతులు తెలియకుండా నుట్టాడుకున్నా నేమో. అయినా కొంత వయస్సు రాగానే ప్రతిమనిషి ఏదైనా పనిచేయడం ప్రారంభించాలమో —

అతిడు తనని వదలేదు.

“ఏదైనా ఉద్యోగం చూడగూడదు!” ఇంతటితో ముగిస్తే ప్రతికి తెలుపదనల్లమని వాడు అన్నాడు: “అలాగేనందీ!”

దృష్టిలేని అతిడి కళ్ళని అలోచన ఆక్రమించు కుంది. అతిడు లేచి చూపుని తన చేతులమీదికి ప్రసరిస్తే, కన్నుల్లో వ్యక్తం కావలసిన అతిని మనస్సులోని భావాన్ని — అతిడు తన చేతుల్లోకి రప్పించుకుంటున్నట్లుగా వున్నాడు, కళ్లు చేయారిన పనిని చేతులు చేస్తున్నవి.

“తప్పకుండా చూడు వాయనా!”

“అలాగేనందీ!”

* * * * *

“మీరు...?”—ఈసరి ఆశురతగానేవున్నా మనస్సు జొచ్చుకుంటావేమోననే భయంకొద్దీ వెం-
చాంతిం అడగ లేకపోయాడు.

అనంతరానుయ్యగాడు గ్రహించాడు :

“అవును. నాకు చూపు తగ్గిపోయింది. మీకు కన్పించిందా?”

అవునని అడవానికి తనకే జోరుగాలేదు. అవతన రపు విషయాలు చూపడం, ఒట్టి పుణ్యానికే నుండే, కళ్లు మనస్సు నీరైపోవడం ఆ ముసలాది కాలానికి సంబంధించినవి కావు. అతడు చూడుతారల మనసుల్ని చూశాడు.

ఇంతటివల్లా నిర్బంతిపోయిన వెంకటేశ్వర్లు, వాడి అనుమానం తీరిపోయింది గనుక, అనంతరానుయ్య ముఖంవంక నిర్భీతిగా చూస్తూ వ్వాడు! అది బడికెట్లే కుర్రాడి అమాటుక మైన ముఖంలా వుండి. అతడు బట్టె ఎప్పుడూ లెఖలు తప్పచేసి వుండేడు. ఎప్పుడూ క్లాసులు ఎగ గొట్టి వుండేడు. తిరిదండ్రుల్ని ఎప్పుడూ కచ్చపెట్టి వుండేడు. అతడు తిగ్గిలిండ్రీ ఒప్పుకునచ్చిన సంబంధాన్నే, పిల్లను చూడకుండానే పెల్లిచేసుకుని వుంటాడు. వీధిలాంటిది కింద చెరువుకుని వృద్ధిలోకి వచ్చిన మనిషిలా, కష్టాలను సహనంతో ఎదుర్కున్న మనిషే అయివుంటాడు. జీవితముంతా నిత్యపంగా, దిలాసాగా, హాయిగా గడపివుంటాడు. అతడికి ఈ లోకంలో అవసరాలు లేవు. ఈలోకంలో తన కార్య కలాపాలు ముగించుకున్న మనిషి అతడు.

కోడిగుడ్డులోని చంపిమామలాగ మూర్ఖుడు తరిగి పోతున్న వేగే, అనంతయ్య జీవితవృత్తాంతం వెలుగుని చూపుతోంది!

వేసు చాలా చిన్న వయస్సులోనే సంపాదనలో దిగాడు. ఒకచోటంటూ వైమిలం లేకుండా ఆరేళ్లు అదీ ఇదీ చేస్తూవచ్చాడు. చివరికి 1916 లో రైల్వే పార్శ్వర ఆఫీసులో కుదురుకున్నాడు. అది చాలా విచిత్రమైన పని. కొన్ని ప్రత్యేకమైన గదుల్లో కాగితాలు దొంగిల్లు దొంగిల్లుగా గది ఎత్తున పేర్చి వుంటాయి. అక్కడి కాగితాలు లెక్క పెట్టడం నా పని. ఒక్కొక్క కట్టలోంచి ఒక్కొక్క ఫారాన్ని తీసి, అన్నీ కలిపి, విడివిడిగా పుస్తకాలుగా పెట్టెవాడ్లి మొదట్లో అది అంత మంచిపనిలా అవుతుండలేదు. ఏమంది! ప్రాక్టున్న లేచింది మొదలు చికటిపలే దాకా కాగితాలు లెక్క పెట్టడమేగా! అందులో ఎక్కువ కాలం ఉండిలేనేమో ననిపించేది. నాకు స్టాజ్లో లెక్కలు చూపుతుగా పనిచెయ్యాలనిపించేది, మొదటినుండి. అయితే మన అకలకు వాడంటూ

ఏమింది! ఏ మనిషి ఏ పనిలో అయితే రాణిస్తాడో ఆ పనే దొరకాలని ఎక్కడుంది. అందువల్ల ఎక్కడి కక్కడి సరిపెట్టుకోవడమే, రిప్పటి పడిమే నేను చెయ్యగలిగిందంతా అనిపించేది.

వెం.—అడిగాడు: “అయితే మన జీవితందీ?”

“ఒకటేరని ఏమిందివాయనా. మనకే ఎక్కడ జరుగుతామవుంటే అదే మనజీవితం.”

ఉద్యోగులతో!

అనంతరానుయ్య: జీవితేవా ఒకకోణ అంటూ రావాలిగా! ఈ కాగితాలు లెక్క పెట్టడంతోనే జీవితముంతా రమ్యైపోతుందనుకున్నా. పాతిపదేకొద్దీ ఆపనికి బాగానే అలవాటుపడ్డాను. అనుకోకుండా ఒకకోణాన నాకు ప్రమాదమే వచ్చింది. ప్రతిఉద్యోగినిగురించికూడా కాన్సిడర్నియట్ రికార్డుంటూ ఒకటి ఏర్పడుచూరని నాకు అంతవాకా తెలిసింది కాదు! నాకంటే ఇద్దరు సీనియర్లువున్నా నాకు ప్రమాదమే ఇచ్చారు—ఒకరి నోటివగరది మరొకరి నోటివగర పెట్టడం—నాకేవో కొద్దికొద్ది తప్పులు చేశారు. అందరూ చేసేవే. ఎవో వై ఆఫీసులో భాగాలు పండుకోవడంలో తిగాడాయి వచ్చాయి వాళ్ళకి. తెలివితక్కువవల్ల వాళ్లు లైబర్డారనుకో.

అయితే నాకు ప్రమాదమవచ్చిందనేసంతోషం ఎంతోకాలం నిలవలేదు. అంతకు ముందువనే కొంత మెరుగనిపించింది. లెఖలు, జూడికలు, తేనీచేరిలు, నుజంతాలు, అన్నీ అంకెలు! బందచాకిరీతప్ప, నీమనస్సు చెయ్యగలిగినవంటూ ఏమీలేదు. తిలవంచు. అంకెల్లో కళ్లు ఉంచు. కలం కదులు. అంతే! ఇది నాకు తగినపని కాదేమోననిపించింది. ఉద్యోగానికి రాజీనామాచేద్దాం అనుకునేవాణ్ణి. కానీ మరో ఉద్యోగం మంచిది దొరుకుతుందనేమయ్యకం ఏమింది! దొరికినా అందులోమాత్రం కుసురుగా వుంటామని ఎక్కడవుంది! అందువల్ల చివరిదాకా అదేపనిని అంటి పెట్టుకునివున్నాను.

“అయితే మీకు లాభించిందేమని కావాలా; పెద్ద పలోదా, దర్బం, అధికారం వున్న ఉద్యోగం కావాలా పెదవాన్నగానూ! ఏదో ఒక ఉద్యోగం చేయమన్నాడుగా! అయితే ఇలానే జీవితముంతా మీ కోర్కెలన్నీ మంచిచేసుకుని ప్రతికారా? మీ అకలు, అభిలాషలు, అన్నిటిని అనుర్థోషమని, మాజీజీవితముంతా నిర్లక్ష్యం చేసుకున్నారా!”

“అయితే వెంకటేశ్వర్లు! నువ్వేం చేస్తున్నట్టు! అసలు నువ్వేమేనా చెయ్యాలనా అని—వివా నిలువు బద్దం ముందు కూర్చున్నావు గదా! వివా నువ్వేం చెయ్యలో నీకే తెలియదులే ఇంకా! గట్టిగా అంటే

నీ బొక్కపంపకుంది. కళ్ళెంటు నీరు పారుతుంది. ఐదా నువ్వేం చెయ్యగలవో!—అలా ఇరవయ్యేళ్ళు ఆ ఉద్యోగంలో ఉన్నాను. ఫగుకో, పోయింది!”

అతిథి చూచుట వెంకటేశ్వర్లుకి ఏమాత్రం బోధపడలేదు. కాగా ఆ ముసలాడి నిండుతనాని కని తీసి కట్టుగా అవుపించాయి. ఎవ్వారైనాచో, మన మధ్య జరుగుతూన్న ఒక విస్తృతాకాశపు విషయాన్ని మనం తెలుసుకోలేకపోలే, అతిథి మనకి తెలియ చెప్పకున్నట్లు—మన బాధలన్నీ క్షణకాలం మరచి, నివారణోపాయంతోచి, ప్రాణానికి కొంతమేయి దొరికి పట్టు, వాననిలినీలతార్యతి, అవును, వాననిలినీలతార్యతి. అతిథి మన దీవాన ప్రతి యాని, బారిపడితే— అతిన్ని మానీ మనం బారిపడితాము అంది మనస్సు. సహజం అంది మనస్సు.

అసంతోషము: “అవ్వకు మార్గా ప్రయణం కావ వున్నది. ఆ ప్రాధుకి పుస్తకం రాసంతలది కూడి పడుతుంది. ఈ బలమ సరిపోయేంతరి పెద్దది. నాకు తెలియకుండానే చేతులు పనిచేయడం చూచే నేది. ఆచేకి పని చాలించి నేను మా అబ్బాయి కోసం ఎదురుచూస్తున్నాను. ఆ ఏడు వాడు బోధు ఛారంలో ఉన్నాడు. ప్రతి వాయంత్రం బడినుంచి తిరిగి వచ్చేవాడు, పుస్తకాల సంచి కట్టుకుని వాడు పరిగ్గా ఆ వేళకి నా ఆఫీసుకి వస్తాడు. అలా అప్పటికి అయిదేళ్ళనుంచి ప్రతి నిత్యం జరుగుతున్నది. మేం ఇద్దరం కలిసి ఇంటికీపోయేవాళ్ళం. తల ఎత్తి కుండా పద్దులు రాస్తున్న వాడివల్లా, వాడు వాళ్ళలో తలపు పక్కన వాకోసం ఎదురుచూస్తుంటే అలికిడి విరి తెలుసుకునేవాణ్ణి: వాడు వచ్చాడని. వాడువస్తే ఇంక పద్దులు రాయడం నావల్ల అయ్యేది కాదు. ఇంక ఇద్దరిం కలిసి ఇంటికీపోయేవాళ్ళం. దోవలో వాడు ఆరోజు స్కూల్లో ఏయే పాఠాలు చెప్పింది, తన ఎన్ని తెల్లలు రైటు చేసింది చెప్పేవాడు. తెలియనిది నన్ను అడిగి తెలుసుకునేవాడు. దోవలో సింపు దుకాణంపగిరి వాడికి కారబూపింది కొనిపెట్టే వాణ్ణి. కొవానిగ్గోలు కూడా—”

—అమాటలు చెబుకుంటే మునుతెవల్ల, పురా ప్రియతలల్ల పొంగివచ్చిన కన్నీరు ఆయన నేత్రాలను కమ్మివేశాయి. సాధారణ జీవితంలో మాగుర్తిం అనేది ఎలాంటిదో, ఎవ్వకు ఎక్కడ దానిని పొందడం జరుగుతుందో అయిన బాగా తెలుసుకున్న వాడు గనక ఇంతి పాతావ్యవిషయానికి ఆయన కళ్ళ వెంట నీరు కమ్మవుంటుంది. ఐదుగా వెంకటేశ్వర్లు క్షిది అరవైవుంటుంది.

“అయితే ఆ పాయంత్రం వాడు రాలేదు. వాడు రాకపోతే నాకు కొంతా చెయ్యాలి అనిలేదు. అయినా మళ్ళీ పుస్తకం తెరిచి, దించిది తల ఎత్తి కుండా అలా పద్దుల్లోకి పొంగిమానా అలవాటువల్ల రాస్తూ వేళున్నాను. అయితే నిమిష నిమిషం వాడు ఈసోటికి వస్తాండాని అనిపించేది కూడా! మెల్ల కింది పైకిలు స్థాంకువేసి, పాము మెరిగల్లా తిరిగివచ్చే మెట్టవీధి పరిగిస్తుంటూ; పుస్తకాలు, నువ్వువలలు, పుస్తకపుస్తక మధ్యనుంచి, విక్రమిక్రమిక్రమంటూ, ఫిక్రంగా అవుపించే చిహ్నాల ఆఫీసర్లమధ్యనుంచి వాదగ్గరికి వస్తాంటాడు అనిపించేది. వచ్చి, తలపు దిగ్గర చేసేమంటావో చూద్దామని వాగివుంటా వని పించేది.

అలా వాడు నన్ను అటలు పట్టుకుంటేవాడు. ఆయితే అచాకో ఎంతసేపటికీ రాలేదు వాడు. విసుకు పుట్టి విధిమని పుస్తకం చూసేశాను. ప్రక్కన అప్పుడే దూర్భాషలో వచ్చిన కొత్తి చురుస్తూ ఉరికి పడి వాచెవుమానీ మళ్ళీ తన పనిలో నిమగ్ను డియాడు.

కెటికీలోంచి వైటికి పొంగిమానా, కేబులోంచి గడియారం వైటికి తీసిగూతా. ఎవో బరిగిపట్టు అని పించింది. చిన్నముల్లు అవుపించలేదు. ఎక్కడ పడిపోయిందో! అంత అజాగ్రత్తగా వుంటే పడిపోక ఏమాతుంది! అయినా ఎలా పడి పోతుంది! నిజం. చిన్నముల్లు అవుపించడం లేదని గోడగడియారంకుంక చూశా. అది ఆరు కొడు కున్నది. మళ్ళా నా గడియారంకుంక చూసుకున్నా. చిన్నముల్లు తల ఉండిలేనట్లు మనక మనగా లీలగా అవుపించసాగింది. ఎంత జరిగింది? ఒక్కపారి వాళ్ళంతా ముచ్చేరుటలు పోసినై.

“ఫగుకో! పోయింది!” ఆధియంలో పెద్దగా అరిచానేమా, ప్రక్కన పనిచేస్తున్న కొత్తి నురుస్తూ అదిరిపడాడు.

“ఏమయింది? ఏమిటి పోయింది?” నన్ను గట్టిగా పట్టుకుని అడిగాడు.

“మడి కమ్మ. మడి కమ్మ అవుపించడం లేదు. పో, పోయింది పో!” పెద్దగా అరిచానేమా, నా మట్టూ చుమాస్తాలు చేరారు.

“అకోబాన ఇంటికీ ఎలా చేరావో నాకే తెలి యదు. ఇంటికీ ఇల్లాలంటే ధయించేసింది. నేవుడా, ఏమిటి, తిద్ది లేని రిద్దకి ఇన్ని తిప్పలు తెచ్చిపెట్టావు, ఇలా చేశావేమిటి అనుకున్నా. ఈ ఉద్యోగం పోలే, కట్టు పోలే, లోకం ఏమింది, ప్రతికేది ఎలా అని వాలో నేను నువ్వుటల పద్ధాను.

తోటివాళ్లు కొందరు చాలం పుటా సంపాదించు కున్నాను. కొందరు ఇల్లా వాకిలి కట్టుకున్నాను. మొదటినుండి బల్లకిందచేయి పెట్టవలెనంటే నా తత్వానికి గొప్పటికాదు. స్వేచ్ఛిం, అత్యాధిపత్యం అట్లు వచ్చేవి. ఎన్నికలకు వెళ్ళినా మంచివాడికే వస్తాయి నాయనా!

వదిలో నిర్బలమైన మీరులాగ అతడికిందరం ఒకడు కుదుకులు లేకుండా నింపాడిగా గడిచిపోయినట్లు అతనిముఖంలో అవుపిస్తుంటే, అతడు కష్టాలకాడికి తిరిగి ప్రారంభమైంది చెబుకున్నాడు - ఈ తీవరం తిరిగి వించేసిందో ఈ తీవరంలో తిరిగి వించరిగిందో చెబుకున్నాడు.

ఇంటి ఇల్లాలు వచ్చి "కాఫీ తీసుకోండి దర్జా రిపోతుంది" అంది. ఆమె కళ్లు వారిగా అన్నాయి: "పాపం, ఆయన మిమ్మల్ని విసిగిస్తున్నాడులా వుంది!"

జవాబుగా నం. — తన కళ్లతో అన్నాడు: "ఫర్వాలేదు. ఆయన తీవరపులోతులు చూసినవాడు" ఆమె కళ్లతోవర్ణ లాపలికి వెళ్లిపోయింది. కాఫీ తాగడం ప్రారంభించింది.

"సరసరి నన్ను దాక్కరింటికి తీసుకపోయారు. ఆయన అప్పటి కప్పుకు కంటికి కట్టుకుకున్నా ఢిల్లీ వెళ్ళమని నలవోయిచ్చాడు. అక్కడ పిల్లా అని పెద్ద దాక్కరున్నాడు. బహుశా కిక్కురికెళ్ళి చేయల్సి వుంటుంది. ఆకళ్ళించేస్తే కన్నులారం పోవచ్చునని తెచ్చాడు. నేను చాలా అద్భుతపడ్డాను."

"ఈ ప్రపంచంలో తనంతటి గుర్రపువ్వువంతుడు మరొకడు వుండడు! అయినా ఢిల్లీ పోవాలి! ఇంకా ఢిల్లీ పోవాలి! తన కంటిని — పోయిన దృష్టిని మరొక పారి తిరిగి తెచ్చుకునేందుకు మరొకపారి కష్టపడి... పనిచేసి... మరొకపారి పోగొట్టుకో నేనుకు!! కలవు మంజూరు చేయించుకుని, అవును, తెప్పరు, తను ఢిల్లీ వెళ్ళాలి! మరి తన కన్నులతో ఉద్యోగం ఎలా చెయ్యగలడు? తన ఉద్యోగం పోతే తను ఎలా బతికలడు? తన కొడుకు పెద్దవాడై వాడి కార్మికాద వాడు నిలబడేవాకానైనా — వాణి పోషించే బాధ్యత తనదేగా మరి!

— పో, ఢిల్లీ పో!

అందుకే ఆమెన్నాడే ఢిల్లీ వెళ్ళాడు. ఢిల్లీలో పెద్ద దాక్కరు నీ ఉద్యోగంవల్లనే నీ కన్ను పోయిందన్నాడు. "మొదటినుండి బాగ రుక్మరాణి!" తనని మంజూరించాడు. తను చిన్నకుర్రాడిలా బావురు మన్నాడు. ఇక తన చేపిం బయలు, తన చేపిం చాకిరి, తననీ తన సంపాదాన్ని ఇన్నాన్నా పెట్టి

పోషించిన తన ఉద్యోగమే తన కంటిని పరిహారంగా ఆపహరించి దన్నుతుంటే తను దాక్కరు మాటల్ని నమ్ముతేకపోయాడు. తెలిసికూడా, నమ్ముడానికి ధైర్యపడ్డాడు. మరిగి తనని తను ఎంతవరకని మోసగించుకోగలడు!

దాక్కరు ఆపలేదను చేసి కట్టు విచ్చే రోజున అన్నాడు: "ఈ ఉద్యోగం మానుకో! ఈ రోజు రోజు ఉద్యోగం మానుకో!"

"నిలదొంగలవాణ్ణి! ఎలా మానుకు నేడి."

"ఏదైనా నూపర్వైతరీ వల్లగా మానుకో."

ఏదైనా తనిఖీ పని!

"ఇంకా కొన్నాళ్లు ఇందులోకే వుంటే రెండో కన్నునూ పోవచ్చు!"

"బలే ఈ కన్ను పోయినట్లేనా?"

దాక్కరు అడిగితే ఆయన మండిపడ్డాడు.

తెలియకున్నావ్, ఎందు కడిగాను, అనుకున్నాడు. అయినా నమ్మ ఇవ్వడంలా; ఏర్పాది చేస్తున్నాడా ఏం? అనుకోలేదు తను. ఏమింది మరి, సరివయంగా - ఎవరేమిటలన్నా, వినీ వివరాలు పడెం సహజమై పోయిన శుభప్రాసంగానూ తనది. నివృత్తిగా మాటలు తుడిచేమకోడమేగా ఇన్నాన్నా తను చేసింది. అందువల్ల తనకేమీ అనిపించలేదు —

"నెమ్మదిగా నీవు తిరిగి చూపు వస్తుంది! నమ్మకంమావించాడు దాక్కరు. అయితే నయమవుతుందన్నమాట! తను లోలోన ఉప్పి తిప్పిచెబోయాడు. తనకి మళ్ళీ పూర్తిగా దృష్టి వస్తుంది! దీపం వెలుగుతుంది!

— నమ్మకం ఒట్టి పిచ్చిది! ఆక, ఆర్థాటం లాగ నమ్మకం ఒట్టి పిచ్చిది!

* * * *

ఇహయ్యిహలగోగు: చెరువుగట్టువ మందూక జనం తెప్పలిరువాళ్ళ రోజున ఉత్పిం చేసుకుంటున్నాయి. బంక లేకొస్తే గుండెబాద చెయ్యి వేసుకుని చెల్లకున్నాడు:

మాతల్ని నిందిం ఆ మునివాడివంక చూస్తూ, అమాటలు వింటుంటే వాటంతటచే తనలో ఎవో అభిప్రాయాలు ఏర్పడుతున్నవి. అతడు ఈ ప్రపంచపు పర్రకుటిరంలో, చలివేంబ్రలో చల్లగా గుబాయాసంగా కాలం వెళ్ళేయిచ్చుతున్న మనిషి.

జరిగిందేదో జరుగుతూవుంటే (ప్రదిపోతూనే లేదానా? నిర్వకయత్నించేపే కార్లు పడిపోయిన మనిషిలా) తన మావాన తను సజావుగా పోషగా తీవ్రాన్ని గడిపేందుకు తను చెయ్యగల్గిన దేదో తను చేస్తున్నాడు. ఎన్నో దివంగుడాల వచ్చినా పరుల

ప్రసక్తి చేతుండా అరిసు తన వృత్తాంతాన్ని చెబుతున్నాడంటే తనకి చాలా ఆశ్చర్యం చేసింది! అంత చెప్పు చెప్పని కౌర్యం, జీవితమీద అంత నిమ్మక పోలివ్వడం, అంత నిజానికి ఎలా అలవద్యుడో నిజంగా అది చాలా విషయం కలిగింది. సామాన్యని జీవితం ఎంత ఆద్యుని అనిపించింది!

వెంకటేశ్వరుణ్ణి హానికేపరితరనలను ఉద్ధరించి చేసి యంత్రంలాంటి ముమ్మ అంది:

ఇక నువ్వు ఒక కొలిమిని కలుసుకున్నావు. సామాన్యమైన తన జీవితాన్ని గురించి ఒక ఆశ్చర్యముగా దృష్టాంతీకరించి చెబుతుంటే రిస్తుపోయి, వాస్తవిక పరిస్థితులనుంచి అందమైన ఆలోచన ప్రబలానికి గారిలోకి ఉపాలోకి అనివేకంలోకి ఎగిరిపోతున్నావు...

వెంకటేశ్వరుణ్ణి సమాజప్రవృత్తులను నిర్వచించే లోయలాంటి నుండే అది:

నిజం. అరిసు కొప్పరాగుకాదు. నలుగురిచేత కొప్పరాగునిండుకోవగ ప్రయత్నం చేయలేదు. అయితే అరిసు చెకువనులేని చేయలేకుండా. ఇది నిజమే. ఇంత సహజం చేయడం అరిని నిలికి అరిగిగాని పని. అరిసు నిర్వం మన నలుగురిలో తిరిగే మనిషి. మన మధ్య హలాత్తుల కోణలో క్షణంపాటు కను రెప్పపాటు మెరిపే మనిషి. అరిసు సామాన్యమే. సర్వసామాన్యమే. అయితే అరిసు తన కుటుంబం కోసం తన నిర్వహ్యం ధారపోశాడు. తన కొడుకు ముఖంకోసం మంచి భవిష్యత్తుకోసం తన ఆశక్తి బాటకు లోబడ్డాడు. తనని తన ఈ లోకానికి కలిపాడుగా చేసుకున్నాడు.

అయితే ఆ ఒక్క కొడుకుని బాధాపూర్వకంగా నిలిపి, కంటికి రెప్పలా కాపాడి, పెద్దవాణ్ణిచేసి ఒక ఇంటివాణ్ణిచేసి, ఒక మంచినీటిలో ప్రవేశపెట్టి, తనకి మల్లేనే తన కొడుకునినూ ఈ జీవితపు మహా మహా సురిక్షితంగా పయనించే ఒకలాగ, హంసలాగ, బరావతిలాగ, పంచకల్యాణిలాగ ఈ జీవిత సుఖదుఃఖాలను సమర్థిస్తే చూసే తనలాగే తన కొడుకుని గూడ సమానులైపరచి వ్రుంబాడు.

అరిన్ని చూడంటే, అయ్యో, ఇలాంటివాడికి కళ్లులేవే, ఏమిటి ప్రపరిత్యం అనిపిస్తుంది. అవును. అరికి కళ్లులేవు. కళ్లు ఉన్నవాళ్ళకంటే ఉండి కూడా పొగొట్టుకున్న వాళ్ళకంటే అరిసు నయమే.

అయివా...

అవును...

అయివా...

వెంకటేశ్వరే నే దూట్లాడుతుంది!

అయివా ఎవరిని నిందిస్తావు నువ్వు? అదలు ఎవరిని నిందించావి నువ్వు? మాటలు ఒట్టిపోవడం తప్ప, అనుకో, ఎందుకు నిందిస్తావు!

వెంకటేశ్వరుడు మరో ప్రశ్న: కారుగ్గం చిప్పిలే అరికి వదనం, కళ్లులేని అరికి దీనావస్త, అరికి యధార్థజీవితాన్ని కన్నీళ్లు ముడుపు దీమా. ఏమా, అరిసు మంచినీటిని ఎలా చేప్పగలవు! తనకి కలిగినదానితోనే సంతృప్తి పడుతున్నావా నిజమేకాదు. అరికి ఎదుట కూర్చుంటే, వాద్ధికివలెలా కన్నీళ్లు, అననమైన ఆనంద మేవో నీలో పెనుకులాడి పెల్లుబుగవచ్చు. నిన్ను నీవు ఎదురవచ్చు. ఇది నీవు ఉన్నావో కోసం లేని ఆనందంకాదు. అరికి ముఖంలోని భావ కూర్పుకి నీకు కొలికగా వింతగా గోచరించవచ్చు. అవును నిజమే; నీకు అరికి ముఖంలో విషయం వెల్లువలాగు రహస్యంపు వన్నెల వారుతున్న గురించినవి. అది భావకూర్పులేమా—అదీ నీకు—నీలో లేనిపోని ఈ విపరీతపు బాహులు కలుగచేస్తున్న దీమా!—ఎవరే అరికి ముఖాన్ని, కళ్లిని, చేతుల్ని, మెడని, నీలి రంగులలో ఒక చేతనలే వదిలవచ్చు అంటున్నారా. ఆ చేతన వెల్లడిచేత. తేలు తెలంకాని, గూధార్థాలు వెల్లడికాని, కాంచనిలా అది వెల్లడి చేత.

—అయితే ఇదిగది గురించి “సెరాఫ్, సెరాఫ్” అనుకోవడం తప్ప; తనకై తమ చేసింది, చెప్పకోవగింది ఏమైనా వుందా? వెంకటేశ్వరుణ్ణి కిలో ప్రశ్న.

ప్రశ్నలు త్వరిత రేక్క చెయ్యవు. మనిషిని అర్థంచేసుకోవు! ఎప్పుడూ అంతే! ప్రశ్న రెప్పదూ మురిపి త్వరితార్థాన్ని చులకనచేస్తాయి! ప్రశ్న రెప్పదూ అంతే—అనే పెద్దప్రశ్న!

* * *

స్వయం కృతపరాధియైన వెంకటేశ్వరుని ఆలోచనలోంచి తిట్టిలేపాడు అపరిరాయయ్య: “మీరు జోడు ఉపయోగిస్తారా!”

“లేదు. వా కళ్లు బాగానే వున్నాయి.” లోపల అభిమానం రంజుకున్న వెంకటేశ్వరు; అపరిరాయయ్య ముఖంలో చూస్తులేదు; అరిసు తన కళ్లిని ముగించ వారంభించాడు:

“1939 ఆగష్టు ఎడో రేడియో నేను రైల్వే ఉద్యోగం వదిలిపెట్టాను. అంటే రిటైరెడగాకా తల వులో ఉన్నానన్నమాట. ఈలోగా నేను చెయ్యగల ప్రయత్నాలన్నీ చేశాను. ఒక పక్కన మానాడి దిడువు పూర్తికావాల్సింది; మరి అంబాకా చేతులు

మావాన్ని వాకోసం ఇంత పెద్దరికంలోనూడా అలివిగాని బరువు పెట్టున్నాడేనేనా. నన్ను చూసి భయపడ్డారేమిట. నన్ను చూసి భయపడే స్థితికి తెచ్చుకున్నా నా నిన్ను నేను—

—తేదు. నీ నాకరీ ఏ తుజాన చీడుతుందో ఎని మీవాడి భయం. ఇంత పెద్దరికంలో నీ కేదైనా పోనీ, నీ కంటికేదైనా ప్రమాదం జరిగితే... ఏమో, ఎలా చెప్పాలం. నీకు ఉద్యోగం పోనూ పోవద్దు. మీవాడికి రాకనూపోవద్దు. ఏదైనా మనకు చెప్పి బిస్తుందా!—

“అలా జరుగుతూ వచ్చాయి రోజులు.

నాకు మొదటినుంచి తైలరీకి వెళ్లే అలవాటు వుంది. ఆ పంజాబ్ లోని ఎక్కడిదూనినా గలటాగా వుండేది. మనోహూదం ప్రబలిత రోజులది. దాక్తురు చెప్పినా అలిడి మాటలు ఖాతరు చేయకుండా, నిర్ణయం నేను ప్రతిక దేదవడం జరుగుతుండేది. అయితే అది నా ప్రాణం తీస్తుంది, అకస్మాత్తుగా కాకుండా క్రమేణా రోజురోజుకీ నా చూపు క్షీణించిపోతుంది ఎవరైనా ఎలా అనుకోగలరు.

* * * *

ఆ ప్రార్థన నేను ముందంబిడిమంచి నిద్ర ముఖావలేచి, నైకిలు రుతుద్దామని గలగలా వరండా లోకి పోతుంటే, ప్రకాంతంగా విడిచిస్తున్న మావాడి ముఖం అవుపించింది. నా కంటెలమిడిమంచి పెద్ద బరువు దింపేసినట్లయింది. అప్పుడు ఎందుకో నాకు తిటాలున అనిపించింది: ఇవాళ నీకు ఉద్యోగం వస్తుందిరా నాన్నా అని—నోటిదాకా వచ్చాయి మాటలు—నీ కథలు తీరిపోతాయి. ఇక పోయినా ముఖంగా నిర్భయంగా బ్రతుకు. నూరేళ్లు వర్తలు, నువ్వు ఎదురుమాపున్న ఉద్యోగం అర్థం వస్తుంది ఇవాళ—తప్పుడు! నీకు ఇంక ఎదురుండదు! ఎక్కడికోపోయినా, ఏపని చేస్తున్నా అనే మాటలు పడేపడే అనిపించసాగాయి నాకు—

—లోపల మరొక గొంతుక అంది: ఇదంతా నీ కోరిక. నువ్వు కోరుకున్నది జరిగితే ఇంక బాధే ముంది. ఇదంతా నీ నిష్కలమైనకోరిక. నిన్ను క్షిణక్షణం హింసించే పాడు పింకల. బ్రాహ్మణుల లాగ బ్రతింటే పెద్ద పాపిష్టికల!

అనుమానమే. అయినా నేను అలా అనుకో కుండా ఉండితేకపోయాను. నాలో ఎదో ఒకమూల దృఢంగా నిమృతంగా చెబుతున్నది. ఎవరో దివ్య మైన అమృతియూర్తి నా కళ్ళికికట్టినట్లు అవుపిస్తున్నాడు. ఈ మనిషి నా చెవిలో రహస్యం చెబు తున్నాడు: ఈపాటికి నీ కొడుక్కి అర్థం వచ్చి

వుంటుంది. ఈపాటికి! ఈ వార్తని నీకు ఎలాగా చేర వేయడం అని తామరుర్పాగా జీవితమంతా మళ్ళీ ఒక్కసారి జరిగితే, తను ఋణనిముక్తి పొందిన రామదాసులా అయిపోతే, నీ కొడుకు పోయినా మనసు లేలికపడి, జోలాయనామే, తెల్లటిమబ్బు పీచులాగా బంగారు పిచ్చుకలాగ తేలిపోతూ ఉండి ఉంటాడు.

అవును. పోనువాడు రోజూ ఒంటి గంటకే వస్తాడు. నిర్ణయం గడవదాకా చెల్లి ఎదురుమాసి వాడు రావడం అలెక్కమైతే నిదు ర్చుకొని; వాడు వస్తే, మీకు ఉత్తరం రాలేదని అంటే, నువ్వు ఎంతపేషటిమండి ఎదురుమాసివా, వాడు నైకిలు తెల్లు మోగించుకుంటూ హుటాహుటిన వచ్చి నీ ఇంటినుండు ఆగినవాడు ‘వ్వు! మరిచిపో యామ, చేపు, ఇవాళ మీకోమీ రాలేదు! అన్నట్లు, తి నేమో మహా రోజు కోక బాబు చొప్పున యిస్తున్నట్లు, పల్లెత్తు మాట్లాడుకుండా, నైకిలు దిగి పక్క నువ్వువికె జరిపోతుంటే—తి నేమీ వాడికోసం ఎదురు దూడం లేదన్నట్లు, అలా అవుపించడానికి ప్రయత్నిస్తే, వాడు చక్క చిన్న తిరిగిపోతుంటే;—

ఆరోజు వాడు వచ్చుతూ ఎదురాతే నీకో నువార్త తెస్తున్నాడని నువ్వు భ్రమపడి, సంకోచిస్తా చెయి పాచితే, వాడు కట్టలన్నీ కలయితిప్పి, లేదని ముందే చెప్పలా, ఉంటే నేను ఇవ్వనూ, మీరు ఎప్పుటికప్పుడు ఎదురుమాపున్నారని నాకు తెలియదూ అన్నట్లు అవుపిస్తే, ఒక్క క్షణం తను ద్వారపాలకుని శిలాప్రతిమలా అయిపోతే—అయినా ఏ రోజునైనా రాకపోతుండా అని—అలవాటుగా మరీన ఆకెవల్ల తను రోజూ ఎదురుమాపున్నా— అవును, ముసలివాడు అన్నీ చూస్తూనే వున్నాడు. అన్నీ చూస్తూనే తి నేమీ చెయ్యలేని స్థితిగా; అవును, తన కొడుకు పడుతున్న చుంబస్త, మనోవేదన—అవును, తను అన్నీ చూస్తూనే వున్నాడు.

జీవితంలో తొలిసారిగా ముసలివాడు గొలు కోకవడం మొదలుపెట్టాడు: ఇవాళ పోనువాడు ఆర్థం తెచ్చేవుంటాడు. ఇవాళ అర్థం వచ్చితిరారీ! ముసలివాడు తనకి తెలియకుండానే నైకి మాట్లాడుతున్నాడు. నాటలనే తెక్కలు వచ్చిన వాంఛల్ని, వాంఛలనే తెక్కలు విరిగిన మాటల్ని నైకి అనేడు న్నాడు.

అందిన ప్రాక్షిపంకులంటిది వాంఛ...

తన చెవిలో ఎవరో రహస్యం చీడుతున్నాడు:

‘మీవాడికి ఉద్యోగం అయిందటగా!’

చూడూ, నేను నిమృతకపోతున్నాను.

‘నిజంగావా?’ తనూ రహస్యంగానే, ఆత్రుతగానే.

‘ఈ మధ్యాహ్నం ఆర్థకు వచ్చిందటగా. నీకు తెలియకపోవవచ్చును!’

‘నిజంగా!’ ఏదీ, నేను ప్రాధువనగా పరిశోధనచేస్తాను. తెలియలేదు. ఇంకెవరకు ఇంటికే పోకపోయింది. ‘ఎవరు చెప్పారు నీకు?’

‘స్వయంగా మీరాడే చెప్పారు, అలాగే అత్యవసరం—నిజంగా నీకు తెలియజేసేరా?’

‘తెలియజేసేదే. నాకు తెలియకుండా ఎలా వుంటుంది!’ అలా చూస్తూండరావేం! ఏమిటి నీ ఉద్దేశం!

‘నాకు ముందుగానే తెలుసులే!’

‘అట్టే, ఏమీలేదు. నాకు నీవగ్గరికి రాతే దేమిటా అని.’

‘అలాంటిదేమీ లేదులే! ఏదీ, నాడికి తీరిక ఉంటేగా! నీ పాతలలో జల్పాచేస్తూ వుండి వుంటాడు.’ లేదులేదు. నాకు ఎత్తులందుకు మరిచి పోయాడు? నేనంటే నాకు వంద ప్రాణాలు విడుస్తాను కనుక! నా ఇద్దరి సంబంధాలు మీకు అర్థం కావులే! అయినా తిండి కొడుకుల్లో ప్రేమానుభవాలు ఎలా పెనవెదుకుతుంటాయో మీ కెలా తెలుస్తుంది!

నాకు ఈపాటికి వస్తావుండాలి. అబ్బ, ఇవార్గికి నాకు పెద్ద తెలివ్ తొంగిపోయివచ్చుగా పోయినా వుంది.

‘నేను అప్పుడే అనుకున్నానులే. నాడికి ఆర్థకు వచ్చివుండాలి. నాకు ముందే తెలుసును!’

‘ఇదే టిపార్చి ఎప్పుడు మరి?’

‘ఏదీ, నాల్గో రానీ. నువ్వే అనుకున్నావుగానీ.’

—యాళావా, నేను చెప్పాలా, నాడికి ఉద్యోగం అయింది.

—అలాగే కాదుట. ముందుగా మనకేం తెలుసు. ఐనా వస్తే మంచిదిగా. మన కోరికగూడా అదేగా.

—ఇంకా అలాగే మాటలు విడుస్తావేం. వచ్చింది ఒకపక్క నుంచి చెబుతుంటే!—

నువ్వే అరిచి లోపలిగొంతుక నోరు విప్పలేదు. అలాగని ఒట్టు నేనుకుంటుంది!

‘అబ్బ! ఎన్నార్గి కన్నార్గికి వింటున్నాను!’

* * * *

‘నాకు ననున్నాడేమోనని యాడున్నాను. లోపల ఆత అలా వీడివున్నది. సాయంత్రం అయ్యేకొద్దీ నాకు రావడం అలగ్యయ్యేకొద్దీ

లోపల కలతగా కలతగా ధియం పుట్టుకొస్తున్నది. అదుర్తగా ఎప్పుడు వస్తాడా నాకు, వచ్చి ఆకుధివార్గిని నా చెవినిగూడా ఎప్పుడు వస్తాడా అని నేను ఎదురుచూస్తున్నాను. అయితే నాకు రాలేదు. నాన్న ఇంటికే వస్తానుగా. వచ్చిన తర్వాత చెప్పావులే అనుకున్నాడేమో, ఏమో మరి.

అయితే ఇవార్గి ఆర్థకు రాతేమా!

నాకు ఒళ్లంతా ముచ్చటలు పోసినై. నేను మోటుకున్నట్టే.

—నాకు నీవగ్గరికి రాదు. ఎందుకు తెలిసి గూడా వదిలివేడెం. ఎందుకు వంచించుకోవడం. నిన్ను నీవు ఎన్నార్గిని మధ్య పెట్టుకోగలవు.

‘నిజం కొన్నార్గి నుంచి నా ఇద్దరికి మాట్లాడేవు. అలాగని అదేమో మాట్లాడుగానూ జరిగలేదు నాకు తెలియనూ తెలియదు. అలా జరుగనూ వచ్చింది.

నేను, మామాయిగా పరిశోధన చేసేయిమారికి నాకు ఇంకా ఏదీ ముందరించుకుంటే లేచేదాడు కాదు. అదే చదువుకునేకొన్నార్గి అయితే నాకు తెల్లగుడ్డలే లేచేదాడు. సంవత్సరంనుంచి వున్నట్టే. ఉహూ, నాకు బోధిగా మారిపోయాడు. పనిపాటలు లేకపోవడంమూలాన కొన్నార్గి నాకు మరి ఎద్దకై వున్నాడే పోయాడు. ఇంకా ఏమీం అలవాటు చేసుకున్నాడో మనకేం తెలుస్తుంది! ఇంకా కొన్నార్గి ఇలాగే జరిగితే, ఇప్పుడే ఇంత పాలుపారితే, ఇంక ఏదని చెయ్యడానికి పనికిరాకుండాపోతాడేమోనని నాకు కోపం వచ్చేది. అంతేగాని రాత్రికి అలాంటికో, లేకపోతో ఏదెవట్లకే కోనకోనకే అలాగ పోతున్నాడని నా కెలా తెలుస్తుంది. నేనేం అలాంటిదేమోనా పెట్టానా!

అంతకుముందు చెప్పినా నాకు నమ్మ అడక్కుండా ఇంట్లో దిమ్మిడినూడా ముట్టుకునేదాడు కాదు. నాకు నూడెంటుగావున్న కొన్నార్గి ప్రతితెలా ఖర్చుకీ నాకుకోమని వినుమానాయట ఇచ్చేవాణ్ణి. ఇప్పుడు ఇల్లం గడవడమే కష్టం గావుంటే ఎలా ఇవ్వగలను!

అప్పుడప్పుడు నా నేనులోని లేదా, పావలా, అర్థా కనుపించుకుండా పోయేది. మొదట్లో నూసీ చూడవచ్చుగా పోయాను. అయినా ఎంతో అవసరం ఉంటేనేతప్ప తీయదు అనుకునేవాణ్ణి. అయినా ఇలాంటి యిద్దరు అలవస్థకుంటున్నాడేమిటా అని నాకు కోపంవచ్చేది—అయినా నాకు మరిషయ్యగు. నలుగురిలో తీరికార్పించాడు. మువ్వ ఖర్చుకీ ఇవ్వకపోతే తీసుకోక నాడేం చేస్తాడు. ఖర్చులో ఖర్చు అనుకుంటే ఇల్లం బారీపోయేదిగా—

అయినా తొందర తొందరగా ఇంటిపోదామని లోపల ఇంకా ఆ ఆ మినుగురువులులా చేరుకుంటావుంది. మనకమనక చీకటి పడుతూవుండగా అలా ఆలోచించుకుంటూ ఆరోజు పని ముగించుకుని పేల్తా, ప్లాష్టా, రికార్డు, జెయిలీ రిపోర్టు వాప్త గించిపోదామని కంపెనీకి ఇవ్వవ్వాను. వాకేమో గుబులుగుబులుగా వుంది. కళ్ళిముందు గుబుర్లు గుబుగుబుర్లుగా వుంది. ఒళ్లంతా కంపర. మెత్తుకోంది.

మా కంపెనీ ఆవరణమట్లా ఎత్తుగా పెద్ద మళ్ళీ కంపెనీకి వుంటుంది. లోపలికి పోవడానికి రెండు పెద్ద ఇనుపగేట్లు వున్నాయి. రోజూ మడిచేపు గేటు లోంచి వెళ్ళడం అలవాటు వాకు. ఆరోజు బాగా అరిగిపోయాను — పని ముగించుకుని ఇంటికి పోదామనే తొందరలో ఉన్నాను. అందువల్ల నేను ఎటు పోతున్నదీ వాకే తెలియదు. అలాంటి స్థితిలో వాధ్యంసంత వాడి మీదేవుంటుందల్ల, ఆ రెండో గేటులోంచి నైకిలు తొక్కుకుంటూ లోపలికి పోతున్నాను. ఆగేటంటే వాకు మొదటినుంచీ భయమే. వాంట్లా నుంచి రోడ్డు బాటచేసేఇంజను, లాగుడుబల్లు, మిషన్లు, లారీలు పోతాయి. రోడ్డంతా నుంటలుపడి, తారుమంకలుపడి గరిజాగా వుంటుంది. ఆ గేటుముందు మురికికొల్యమీద నాలుగు పాతచెక్కలు పరిచి నేల మట్టంచేశారు. అవి రోడ్డుమట్టానికన్నా కొంచెం ఎత్తులో ఉన్నాయేమో, ఆ చెక్కలు ఇంకా సరిగ్గా పాతక, ఇంకా మేనులు దిగగొట్టకపోవడంవల్ల అవన్నీ నేనుదూసుకోలా—అవన్నీ ముందుగా వాకేలా తెలుస్తాయి! వైగా మనకమనక చీకటి—నైకిలు గేటు లోకి పోయేసరికి చేతులు వోణికాయి. నైకిలు కాలవ ఎక్కేసరికి, ఆ చెక్కలు ఎగిరి పైలేస్తే నేను చాలా తుగా కాలవలో పడ్డాను. కళ్ళు మైకంకమ్మి తిరిగి మెల్ల తిపోతే—ఉక్కిరిచిక్కిరిస్తోంది — నిజానికి ఆ ఊరిలో ఏం జరిగిందో వాకే తెలియదు. స్పృహతీవ్ర పడిపోయానట. కాళ్ళకి చేతులకి బాగా చెబ్బలుతిగిలాయి. పదిరోజులేమా ఆస్పత్రిలో వున్నాను. చాలే ఏముంది, ఏమైంది! అప్పటినుంచి ఈ లోకంలోని ముచ్చట్లనియాసి అందివడే యోగ్యతని పోగొట్టుకున్నాను. వా కొడుకుని కల్లారా దూసుకుని మురిసిపోయే భాగ్యంలేదు వాకు. వాడు అభయక దర్బాగా తీవ్రంగా సంవోషంగా వెళుతుంటే

యాదాలని వాకు మొదటినుంచీ కోరిగ్గావుండేది. అయితే నేం, వాకా అన్యధంలేదు.

మాడు, ఈరోజులు మహా చెడ్డవి. ఇంత కష్ట కాలం ఎప్పుడూ ఎరగను నేను. వానా అవస్థలు పడుతూ చేవుడా అని నెత్తీ వోయా బాగుకుంటున్నావాళ్ళకి—ఒక్క యాపాయివెట్టులు ఇవ్వగలిగే కత్తి పోమతా ఈరోజున ఒక్క కుటుంబానికూడా లేదు.

అయితే మాయండు చేవుకు చిల్లటియాచే మాకాదు. నేను ఈ లోకానికి కానివాడైపోయాననుకో. అయినా మావాడు కుమార్తెనే “వి. ఎమ్. వి. ఇ.” కూడా ప్యాపయ్యాడు. ఇంకా ప్రమాదన రావడానికి కొద్దికాలం పడుతుందినుకో. వాడు సలక్షణంగా ఇంత సంపాదిస్తున్నాడు. ఇప్పుడు వాకు ఏ దిగులూ లేదు. హాయిగా గడుస్తున్నది. చేవుకు వాదూవు తీసుకుపోయాననుకో. అయినా ఏం చేస్తాం? ఏదైనా మన చేతుల్లో ఏముంది! పేద వాళ్ళం! ఏది వచ్చినా భరించాలి! అనుభవించాలి! దానితోనే తృప్తి పడాలి! దాంట్లానే ముఖపడాలి! ఇప్పుడు వాపసయి పోయింది. ఏదో కాస్తేవు ఈ ఇంటికి ఆ ఇంటికి తిరిగి ఎవో ఇలా కాలం చెల్లబుచ్చుతున్నాను.

గ్లాసులో చిల్లరి పోనీయం అయిపోయి అడుగు అవుపిస్తున్నట్లు ముసలివాడి మాటలు. గోరవర్సవు గారి. నీటి వాపస గారి, చైట. ఎర్రగులాబి లేమిలాగ కరగిపోయే నాత్యుడు.

దరివేంద్రలోనుంచి చైటకు వచ్చినట్లు అయిపోతే, ఊగంపాటు కురిపొయినవాడిలా అయిపోయి, దిర్విజుడైన వెంకటేశ్వర్లు లేచుకుని, తీరితింలో తీసుకుక్క అవుపిస్తే, యిదింతా ఆలోచింతో నిండిపోతే, ఆ ముసలివాడిదగ్గర నెలవు తీసుకుని ఇంటికి వెళ్ళడానికి మనబ్బరిందక వెంకటేశ్వర్లు పాద్యుల్లోకి మూగపోయి ప్రాణువులైన ప్రాణుల మృత్యుకి దరచరా నడిచిపోయి, ఒకయూల చేరిగలపడితే—

అతిని కళ్ళిముందు అతిని గతిం అవుపిస్తున్నది. మనసు తేలికపడి అతిను ఏంచెయ్యాలో, ఏంచేస్తే ఎలా ననురుతుందో అతిని కళ్ళిముందు అవుపిస్తున్నది. —

వాని జరిగివెర్యాతి—అవును—వాసవతినివెర్యాతి.

కలగూర గంప

గురజాడ వారి రచనలు
పారనంది వారి విమర్శ

శ్రీ అవసరాల సూర్యారావు

గురజాడవారి రచనలు, వీరేశలింగం గారిపై దాడి" అనే క్లికత్, పెద్దెంబరు నెల, భారతీ పంచికలో శ్రీ పారనంది జగన్నాథ స్వామి గారు ప్రకటించిన వ్యాసాన్ని చదివాను. 'కావ్యాలలో శృంగారం' అనే తమ వ్యాసంలో శ్రీ గురజాడ అప్పారావు గారు, శ్రీ వీరేశలింగం పంతులు గారిమీద దండెత్తివారని, విమర్శకుల ఆరోపణ ఇలాగ, శ్రీ గురజాడవారు దండెత్తిదానికి "కారణ మేమైయుండును, వీరేశలింగం గారిపై అపహ్లాసు— అగౌరవము కలకాలని గదా గురజాడవారి ప్రయోజనము. కారణము నిరూపించడానికి తిగిన అపటి నామగ్ని దొరకలేదు. నా దీక్ష, జమీన్: వీరేశలింగం గారు, గురజాడ వారి కన్యాశుల్కంపై ఏమైనా ఎక్కడైనా దణికివారెమో." అంటూ శ్రీ పారనందివారు, బట్టకలకూ మోకాటికి ముడి నెయి ప్రయత్నించారు.

శ్రీ వీరేశలింగం గారి కొన్ని రచనలలో సంప్రదాయసిద్ధంగా ఉన్న మన ప్రాచీనకవుల శృంగార వర్ణనలు కనిపిస్తున్నవని శ్రీ గురజాడ వారు విమర్శించిన మాట నిజమే. విమర్శించడమంటే, దాడి చెబుటనే దాని అర్థం అని ఊహించుకుంటున్న శ్రీ పారనందివారు అనేక విచిత్రమైన ధ్రువలతో తమ వ్యాసాన్ని వ్రాయడం సహజమే. వీరేశలింగం గారి రచనలలో శృంగార వర్ణనల వాస్తవమేదని శ్రీ అప్పారావు గారు కొవించిన విమర్శలకు సమంజసమో, కాదో పెద్దలైన శ్రీ పారనందివారితో వివాదమునకు దిగుటకు వ్యతిరేకమేదా వున్నా, పాఠకులకు అపార్థం కలిగిస్తూ, వారు మోసిన కొన్ని అభియోగములకు సమాధానమిస్తున్నాను. "వాటిని దూడదానికి చాలా ప్రయత్నించాను. లభించలేదు; గురజాడ వారి వాటి ముద్రణము దొరకలేదు.

ఇప్పుడు దొరికే ముద్రణములోని పుటలు పంక్తులు పరిపవిత్రము. పత్రికము అరయస్వామి కాలేదు" అంటూ శ్రీ పారనంది వారు తా మేదో పత్రికమరిపి వల్లే పాఠకులను ధ్రువంపచేశాడు. వీరేశలింగం గారు తమ రచనలలో శృంగారవర్ణనలను చేయలేదని ఒక ప్రక్క వ్రాస్తూనే, "కాని వీరేశలింగం గారు ఈ పదాలను ఈ అపహ్లాసులు విడిచివేసివుంటే వాగా ఉండి యుండునని మా అభిప్రాయము. వ్యతిరేక ప్రపంచం శ్రేయస్కరం కాదు; వీరేశలింగం గారి వంటి పారిశుద్ధ్యావలంబకులను సర్వహాసిది. అచారాదుల పెక్కిరిందిలో ఈ దోషాన్ని చాటేరుకాదు. నిజమే! అని శ్రీ పారనందివారు పేర్కొన్నారు. "ఇట్టి గ్రంథరచన లో కానికి హానిచేయును. దీనిని నిలువరించునని మా మరయు అనే వాక్యాల్తో వారి వ్యాసాన్ని చావించారు గురజాడవారు. పూర్తిగా వారితో విభిన్నమై" అని వ్రాసిన శ్రీ పారనందివారు యింత వ్యాసాన్ని ఎందుకు వ్రాసియు?

పాంథిక దురాచారాలను ఖండిస్తూ శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగం గారు రచించిన ప్రహసనాలను గురించి వ్రాస్తూ శ్రీ జగన్నాథ స్వామి గారు "ఈ గ్రంథాలన్నీ వీరేశలింగం గారు; అంకారస్మిన్ అనే అంగ విమర్శకుని మాటలపకారము ఆ సమయానికి వ్రుట్టిన గ్రంథాలు." అన్నారు; ఇంకొకచోట "ప్రహసనాలు కావ్యాలా విజంగా ఆలోచిస్తే" అంటూ శ్రీ వీరేశలింగం గారు కొవించిన పాపిత్య వేదను విమర్శకులు వీరేశలింగం గారి పరిశీలించి అటు శ్రీ వీరేశలింగం గారికి, యిటు శ్రీ గురజాడవారికి తమ వ్యాసరచనలలో అపచారం చేసినవారే అయ్యారు.

"పచ్చిశృంగారము రెండురీతులుగా నుండును. రత్నాదివర్ణనమును, స్త్రీల అరయవేషములను వర్ణించుటయు నం దొకటి. నిజమయిన పచ్చిశృంగార మన్నది పరకీయ శృంగారము. ఈ శృంగారమే 'అపూర్వ బ్రహ్మాదర్శి ప్రహసనము' పండు వర్ణింపబడినది" పేర్కొంటూ శ్రీ అప్పారావు గారు అపూర్వ బ్రహ్మాదర్శి ప్రహసనమునందలి కథా వస్తువును, నిర్వహణపద్ధతిని ఉపహరించారు. "శ్రీ పంతులుగారు భాషాసంస్కరణ కర్తలును సంఘ

సంస్కృతమునైనను రక్షలముచేత మన ప్రాచీన కవుల కృంగారము వీరికి ఆయాభాగముగా వచ్చినది. అందుకు వివిధములు ప్రథమ సంపుటములో ఎక్కువమునకు బానిస అక్షర్య బ్రహ్మదిర్ఘమును ప్రభావమే" ఇది శ్రీ అప్పారావుగారు వ్రాసిన వాక్యము. అయితే పీటిలోని "రక్షలముచేత మన ప్రాచీన కవుల కృంగారము వీరికి ఆయాభాగముగా వచ్చినది" అనే వాక్యార్థాన్ని అవగాహన చేసుకోక శ్రీ పారనందివారు వింత వింత సిద్ధాంతాలను కల్పించారు: "ఇందులో మొదటివానిలోని 'సంఘ సంస్కృతలెవను' అన్నది, 'రక్షలముచేత' అన్నది విమర్శన, ఖండవలకంటే ఎక్కువగా ఆగ్రహారావోక్షులు అని నామనవి. రీతి వయస్సున లేదే "రక్షలము" 44 వ వచ్చింది గానోయి! ఈ రక్షలరానికి ఉపయోగము ఏచ్చిబాటు కృంగార వర్ణన ద్వారానా!...రక్షలరానికి ఇంత అల్ప పంతునా! అంటేకాకుండా వారిని ఎరిగినవారు ఎవరూ వారికి రక్షలబాధ అకోపించదు. వారు ఎవ్వరూకూడా మంచి అకోగ్యుస్టిలో ఉండిలేదు. వారి కఠిరాన్ని పీడించిన శ్యాశకాన రోగము లోకవిదితము."

సంప్రదాయ సిద్ధింగా నున్న ప్రాచీన కవుల కృంగార వర్ణనలు శ్రీ పీఠేలింగంగారి రచనలనుండి వారేను అనే శ్రీ అప్పారావుగారి వాక్యాల తార్కికత. అంటేనేకాని, శ్రీ పీఠేలింగంగారు రక్షల బాధతో తమ అసంతృప్తిని తీర్చుకుంటున్నారని అప్పారావుగారు అనలేదు. శ్రీ పీఠేలింగంగారి నైతిక ప్రకృతిని శ్రీ అప్పారావుగారు కంటి మున్నట్లు, వారి నైతిక ప్రవర్తన తాముక్కరికే తెలిసినట్లుగా విమోచనా చేసానని "వారు అన్ని చోట్లనుకలె తీక్షణమైన సుద్విషంస్కారాన్ని వదిలి ఆత్మగత సన్నిహిత స్నేహితుల విరోధము సంపాదించిన వార"ని శ్రీ పారనందివారు శ్రీ పీఠేలింగంగారిని సమర్థిస్తున్నట్లు వచించబోతున్నారన్నారు.

శ్రీ కందుకూరి పీఠేలింగంపంతులుగారు రంజే శ్రీ సురజాడ అప్పారావు పంతులుగారికి ఎట్టి గౌరవ భావంవుండేదో తెలియచేయడానికి శ్రీ అప్పారావు పంతులుగారు, తమ దైరీలలో వ్రాసుకున్న యీ వాక్యాలను ఉదహరిస్తున్నాను: "శ్రీ పీఠేలింగం పంతులుగారు విశ్వముగా మహాపురుషులు. సాహిత్యములో వాక కాళను ప్రారంభించి, సంఘములో పురోభివృద్ధి పంథా లేవదీసినవారు. ఇది ఎంతో కష్టతరమైన పని. తెలుగుదేశపు సేవాధి పతులైన వంశీపురుషుల రక్షము తనలో ప్రవహించు

దున్నది కనుకనే, వారిలో సామాన్యము, వెళ్ళి లక్ష్మము కనబడింది." శ్రీ సురజాడవారి "కావ్యా లలో కృంగారం" అనే వ్యాసంలోని కొన్ని వాక్యాలను చూపి వివరితార్థాలను భావించుకున్న శ్రీ జగన్నాథ స్వామిగారు శ్రీ అప్పారావుగారి దైరీలలోని వాక్యాలను చిత్రిగించి రీతి నిజాయం అవగతిపాతుంది. శ్రీ పీఠేలింగం పంతులుగారి యెడల శ్రీ అప్పారావుగారి కంటిటి గౌరవభావ మున్నది కనుకనే, వారి నిర్ణయ శ్రీ బుర్రా శేష గిరిరావు పంతులుగారు "అప్పటికి ప్రసిద్ధిలైవుండే అంధ దీరానీసములు రావులవాద్దిన కందుకూరి పీఠేలింగం పంతులుగారి జీవితము కొంతవరకాయ నకు మార్చిదిద్దుక మై యుండునని ఉమా, సాహిత్యరంగంలో పాంఘివేద చేయెడిమనెడి అప్పారావుగారికి శ్రీ పీఠేలింగంగారి రచనలవల్ల మృరింతివుంటుందని అభిప్రాయపడిరి. కాని "నేను ఇద్దరినీ ఎదురు"ని చెప్పికుంటున్న శ్రీ పారనందివారు మాత్రం, శ్రీ కందుకూరి సుర జాడలకు ముగ్ధ వివాదాలని క్రొత్తవైపు వారిద్దరూ కీర్తిశేషులైన యావాడు కల్పించ సంపన్న లభ్యుల న్నాడు! కవులను ఎరిగివుండెడిమనెదేను; వారి తిర్వ మును అవగతియ చేసుకోవడము చేయ. కవుల తిర్వము ఆశీరిపు చేసుకోవచ్చును, విమర్శకుల కిట్టి చిక్కులు తెలుపిందక తప్పదు.

"బహుశః పీఠేలింగంగారు సురజాడవారి కవ్యానుల్లంపై విమోచన ఎక్కడైనా చదివేవా రేమో" అని శ్రీ పారనందివారి వాక్యం. ఆలాగున శ్రీ పీఠేలింగంగారు చదిగివుంటే భావంకునని విమర్శకుల కోరిక కానోయను! కాని ఆ కోరిక ఫలం చేడకాదు. యీ దిగుత ఉదహరిస్తున్న వాక్యాలను చిత్రిగించండి: "విన్న వార్తరన్ సర్కారు ప్రోగ్రామీవు యూనియన్ మోటింగు జరిగినది. మా కవ్యానుల్లంలోని గిరికంఠ నూర్చిన కొంత భాగం ఆడినారు. వాట్ల కెక్కలనన్నట్లు ఎవ్వరివారు లేదు. అభ్యుతిముగా నున్నది..... కవ్యానుల్లంపు కూర్చును విన్న మెచ్చుకోవవారు లేదు. పీఠేలింగం పంతులుగారు, వ్యా. ము; జ. రా. గారు మొదలగు వారు మిగుల సంతోషపడిరి." అని పూజ్య శ్రీ పేటూరి ప్రభాకరరాష్ట్రీగారు, తమ మిత్రులు శ్రీ అప్పారావు పంతులుగారికి 1912, నవంబరు 24 వ తేదీన వ్రాసిన వాక ఉత్తరములో కలదు.

శ్రీ పీఠేలింగం, అప్పారావుగారులను గల మిత్రత్వము, బంధోరులపై గల గౌరవభావము,

ఇరువురి రదవాపదకుల స్వభావమూ తెలియకనే విమర్శనములవలన ఇరువురికి అపచారం చేసినట్లే అవుతుంది.

“సురబాడవాగు సంప్రవాదాత్మకులు. కళాప్రియులు. రసికవరులు. శ్రీ ఆనందగజపతి మహారాజులుం గారి ఆస్థాన పభ్యులలో ఒకరు. ఈ కాలములో విజయనగరం సాహిత్య సంగీత వృత్తాది లలితకళలకు ఆస్థానమైయుండెడి. ఈ కళలలో ప్రప్రథమస్థానము ఆకావించినది శృంగారాను పంగిగము. దీని అనుదలలో ముఖ్యమైనవారు, వాచ్ఛన్న, దాన్వించు గడ్డు, సానులు, భోగం వారు... సాయంకాలము కాగానే ఈ కళాప్రియులు ఆ కళావంతుల గృహలలో చేరి మాటలు, పాటలు, పేకాటలు, వృత్తియు, తాంబూలము, పానము మొదలైన విశేషాలద్వారా లాలిత్య కళలను కడుపుగాండా వ్యాధియునుండి నామ అరగించి ఏ పది గంటలకో వ్యంతిగృహాలు చేగుటచేతారు...” అని శ్రీ పారసందివారు వ్రేస్తూ “ఈ కళావంతుల కళారాస నురించి చూత్రము సురబాడవాగు వీరేశలింగం గారు భిన్నాభిప్రాయము గలవారని ధైర్యముతో చెప్పగలస”ని ప్రకటించుకున్నాడు. ‘ధైర్యముతో చెప్పకపోతే మానె, పోనీ ఆధైర్యముతోనైనా త్రి వీరేశలింగం, సురబాడలకుగల భిన్నాభిప్రాయము లేమా శ్రీ పారసందివారు చెప్పివారుకారు!

కళావంతులు, సానులు, వాచ్ఛన్న, గ్రాస్ గడ్డు మాట వాకు తెలియదుకొని, ఆవాడు సురబాడ వారి స్నేహితులు, సమకాలికులు గొప్పపండితులు. వివిధకాస్త్రములలో అరిచేరిన కాస్త్రజ్ఞులు. శ్రీ ఆనంద గజపతి ఆస్థానములో సంస్కృతాంధ్ర ఆంగ్ల సాహిత్య విషయములపై దర్పిలు జరుగుతూ ఉండెను. ఈ దర్పలలో శ్రీ అప్పారావుగారు ఎంతో ఆసక్తితో పాల్గొంటూ వుండేవారు. “వివిధ కాస్త్రములలో శ్రీ మదానంద గజపతిమహారాజు వారి ఆస్థానములో యే సాయంకాలము యేమి ప్రశ్ని పడి యెట్టి నూత్నమైన కాస్త్రార్థము చేయవలసి వచ్చునో అని హుదిలిపోతూ యేప్పటికప్పుడు తమ పాండిత్యమును పడునుపెట్టిన కత్తివలె నిత్యనూతన ముగా వుంచుకొనవలసినవారైన అప్పారావుగారివంటి ఆనాటి కాలేజీ పండితులు ఎట్లు గ్రంథపరికిలన చేయుదుండెడివారో, ఎక్కువైన గ్రంథములు చదివే వారో, పేరుపడే పండితులతో యెట్లు సంప్రతించు కొనేవారో అప్పారావుగారి ధైరీలన్ని కొంత గోచ

రించుకుంద”ని శ్రీ బుర్రా శేషగిరిరావు పంతులు గారు వ్రాసిరి. చాలవరసకు ఒకనాటి యిహగోష్ఠిని శ్రీ అప్పారావుగారి ధైరీలనుండి పేర్కొంటాను: “జ్ఞానప్రదమైన సాహిత్యము, శక్తివంతమైన సాహిత్యము అనే మామూలు సాహిత్యవిభాగమును నురించి దర్ప జరిగివడి.” (అక్టోబరు-6, 1887)

మరొకనాటి ఉదంతం: “నిన్నటి సాయం కాలం శ్రీ మహారాజావారు ఇతరుల మనస్సుకు నొప్పి కలిగించకుండా వుండెడిను నురించిని, అగ్రహమును అదుపులో వుండెడిను నురించిని చెప్పిరి. దీనికి అవసరం యిటు కలిగింది. ఆ తొలి రోజున పిల్లవాల్ని శ్రీ మహారాజుగారి సమక్షములో ప్రశ్నిస్తూ లింగం లక్ష్యేతీ పంతులు గారు “వో ఎనీ” అనే పదబంధం వాడివారట. వెంటనే తన మామూలు ఢోంజీలో “కెర్ర” అయినమీద దండెత్తివట్టు” అది ఆంగ్లములో ‘నుచ్చ్యయోగ’ మని అయినను మంద లిం చెంబ—అదీ ఆ పిల్లవాళ్ళయెదుట!... గతి కొన్ని దినములనుంచి రాజావారు అదేపనిగా లెక్క లేపి వ్యాకరణములు తిథ్య చేసి ‘వో ఎనీ’ అనే ప్రయోగం తప్పా అయితే యెందుచేత అనేసంగిరి మాన్లు

జీవా అదేమిటామాట!

సంతానం కుల్లి కృషిస్తూ ఉంటే

తల్లికి క్రోభకాదూ?

భారతీ-భారతాంబ తన

కుష్టు,బొల్లి సంతానం

కోసం ఎంతని విచారిస్తూఉందో?

(ప్రతికూ 189 నా.కా)

ఇదుగోమా 35 సంవత్సరముల

అనుభవంతో ఇస్తూఉన్న అభయం

మాకు నేడే వ్రాయండి

రెడ్డి అండ్ కో.,

గోపాలపురం. (ప్ర.గో.జ)

వ్నారు. మేముకూడా ప్రమాణ గ్రంథములను తిరగ వేస్తూ యొక్కదేవా యిట్టి ప్రయోగం దొరుకునా అని పరిశీలిమి. ఈ రోజున (జూలై 5, 1895) న్యూయార్క్ లో గాని ఫ్రూడ్ లో గాని ఇట్టి ప్రయోగం దొరకవచ్చునని శ్రీ రాజావారు అప్రయత్నిం గా తోచినట్లు అవ్నారు. మూర్ఖవారాయణపంతులు “న్యూయార్క్ దరిత్రోపన్యాసములు” మొదటి వాల్యూము పదిపేజీలు అలాగ తిరగ వేస్తూ వెళ్లేసరికి వింత “హ్యాదర్ ఆర్ నో ఎస్” అనే ప్రయోగం కంటపడ్డది. అక్కడి కావివాదం ప్రైవలయిపో యింది.”

పాపీత్య దర్పలతోను, గోష్టులతోను, వివిధ విషయ పరిశీలనలతోను, పాంఘిక సంస్కరణోద్యమ వైలువలతోను, విండిన వాటి శ్రీ అప్పారాయకవి సమకాలిక చరిత్రలొచ్చుండే నలుకురు చూడలేక, కేవలము ఆయన “పేకాబలు, వృత్తియ, తాంబూ లము, పానము మొదలైన వినోదాలద్వారా లాటిత్య కళలను కడుపుమీదా, హృదయముమీదాను ఆర గించి”నట్లు దృవపంచేస్తూ శ్రీ పారినందివారు “అప్పారావుగారికి పచ్చివృంగారము ఇష్టపల్లెమో అని తోచకమానదు. అట్టిదానిని కళగా తలచి అనిం ద్యముగా దానిని పోషించినట్లు గ్రీకుదేశపు వగ్గు విగ్రహాలను, పాశ్చాత్య సంప్రదాయమైన వృత్తి వేషాలను, బొకాచియో మొదలైన వాగంక గ్రంథాలను సంస్కృతాంధ్ర మహాకవుల వర్ణనలను ఉదాహ రించిన వ్యాసభాగాన్ని తిర్కిస్తే ఆ ఆభిప్రాయము బలపడగలదు” అంటూ వ్రాయడము అక్రమము.

“బహుశః ఆ దృష్టిలో వ్రాయబడిందా కవ్యా పుల్కం, లేదా విజయనగర లలితకళా వాతావరణము లోనిదా?” అని సందిగ్ధ మవస్థులొత్తున్న శ్రీ పార సందివారికి, సురజాడవారి వాక్యాలనే చదివి విని పిస్తాను: “కవ్యాపుల్కము నాటకం పిలవని పేరం బానికి ‘నా అప్పు పట్టుచీరె కట్టుకొస్తానని’ బయలు చేరి యేవో వొక నైతికోదేశాన్ని ప్రత్యక్షంగా బల వంతంగా నెత్తిన దుద్దరు. కాని, మనాత్తరమైన నైతిక ప్రయోజన మొకటి దానికివుంది. మానవ జీని తంతో నేను చెలగాటం ఆడ్డం లేనేలేదని యీ నాటకం చదివితే నీకు తెలుస్తుంది. ఎట్టి తృణీకార భావమూ లేకుండా, మానవజీవితాన్ని గంభీరమైన దానినిగా భావించి ఈ నాటకంలో దానిని యిత వృత్తిగా స్వీకరించాను.”

“వారి కవ్యాపుల్కంలో ఒక్కమాత్రే వీరళి లింగం గారి నామము ఉచ్చరింపబడినది. అది కూడా అంతి ఆమోదప్రదసందర్భంలో పడిలేదు. రాజ మహేంద్రవరంలోని వారి వితింకు శిరజాలయం పేరుకు బదులుగా ఒక నామములేని వితింకు మంఠ స్ఫురింపబడింద” నే విరాధారమైన వ్రాతలతో అభాం డమును మోప ప్రయత్నించారు విమర్శకులు.

లేనిపోని ఊహలతో, పాఠకులకు అపోహలు కలిగించ ప్రయత్నించి, శ్రీ వీరళిలింగం, శ్రీ సుర జాడలకు అపచారంచేసి యిట్టి వ్రాతలవల్ల పాపీత్య మునకు ఎట్టి ప్రయోజనమూ కలగదు.

గ్రంథ విమర్శనము

భాషాచరిత్రక వ్యాసములు

రచయిత : శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్య ప్రచురణ : కోరాడ పబ్లిషింగ్ హౌస్, 23, సింగారాచారి వీధి, ట్రస్టింగ్స్, మద్రాసు - 5. వెల 2 8 0.

భాషాచరిత్రకు సంబంధించిన యీ వ్యాసము లన్నియు నిదివరకు “భారతి” మొదలగు పత్రికలలో ప్రకటింపబడినవే. కాని యివి యన్నియు ఇప్పుడొక్క సంపుటిగా యీ గ్రంథములో చేర్చబడినవి. దీనిలో ప్రకటింపబడిన వ్యాసములు ఆరు కలవు. (1) భాషాశాస్త్రము-దాని క్రమాభివృద్ధి (2) ఆంధ్ర భాషాభ్యుదయము (3) ఆంధ్ర దేశ్యము-అపభ్రంశ్యము (4) ద్రావిడభాషల పరస్పర సంబంధము (5) ఆరవము, తెలుగు - దాని ప్రాచీనత (6) భాషా కుటుంబములు.

“తెలుగుభాష” యొక్క పుట్టు పూర్వోత్తరములను చర్చించుటకు శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్య గారు రచించి ప్రకటించిన యీ గ్రంథము అట్టి జిజ్ఞాసగలవారికి అట్టి పరిశోధన చేసేవారికి కందుకొగదా వంటిది. ఆంధ్రభాషలో ఉన్న పదముల పన్నింటిని లెక్కించి జనాభా లెక్కలు తయారు చేసినవిధముగా స్థూలపరీక్షల చేసేవారికి కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారు సూచించిన యీ క్రింది విషయము ముమ్మందుగా గమనింపదగి యున్నది.

“తెలుగుభాష” కరమందలి పదములు చూడగా, దేశ్యపదములు 12,827 అయియుండగా, సంస్కృత పదములు 14,814 ను, తద్వలనము 2,000 ను ఉన్నట్లు తెలియుచున్నది. ఇట్లు తెలుగులోని సంస్కృతపదములు, దేశ్యపదములకంటే, నెక్కుడుగా గవ్వగుటచే, తెలుగు సంస్కృతము నుండి వచ్చినదిగనే కన్పడును. కావుననే సంస్కృత భాషాపండితులై, దానియందు విశేషాభిమానముగల ప్రాచీనాంధ్ర చిరాయకరణులందరు నిది సంస్కృతము నుండి పుట్టిన భాషయే యని చెప్పబడూపి తిలస్థించినది. సంస్కృత పదములేగాక, యింక ననేక భాషలనుండి యనేక పదములు తెలుగులో వచ్చి చేరినవి...అయితే, యంతమాత్రమున వాఙ్మయ కర్తలు చెప్పినట్లు, —“నూటికి 50 కంటే అధికముగ తత్విమపదములు, నూటికి 15 వంతున తద్వలనములు,

నూటికి 10 వంతున చైత్యతములు, 4 వంతున తులకపదములు, 5 వంతున నాంగ్ల పదములు— యాదియుగ దీని వేసికొనుచు వచ్చుచున్న యెడల తెలుగుభాషయే కూర్చుండును. కాని యీ భియ మంతమాత్రమును మనము పడవలసిన యవసరము లేదు.”

క్రిస్తు పుట్టక పూర్వము రూరము 5,000 సం॥ల క్రిందట సింధు వద్ద ప్రాంతములో కొన్ని మహానగరములు వెలసియుండెను. ఆ సింధువద్ద ప్రాంతములోని ధూమ్రమునుండి ఆ నగరము లిప్పుడు బయటపడినవి. మొహంజోదోలో ఆను పట్టణమున్నూ హరప్ప ఆను పట్టణమున్నూ యిప్పటికి 7 వేల సంవత్సరముల వాటిని ఆ నగరములను పరిశీలించి చూడగా, రెండింటిమీదల మేడలు, విశాలమైన వీధులు, రసాలపక్కను మురుగుకొల్లులు, జలక్రీడలకు తగిన తీటకములు కోనేరులు మొదలైనవి కన్పించుచున్నవి. 7 వేల సంవత్సరముల క్రిందట అత్యంత వాగరికతావికాసము గల వాతావరణము యీ పట్టణములను నిర్మించిరి విదితమగుచున్నది. ఆవాటి వాగరికతావికాసమునకు “సైంధవ వాగరికత” అని నామకరణము చేయబడినది. ఈ పురాతననగరములలో లభించిన వాణెములు, మొదలైన వస్తువులమీద ఒక విగమైన లిపి కన్పించుచున్నది. అది సంస్కృతము కాదు - అది అత్యంత ప్రాచీనమైన ద్రావిడభాష యని పరిశోధకులు నిర్ణయించియున్నారు.

ఇది ఇట్లుండగా, తెలుచిస్తాన ప్రాంతమందు “తామసాయా” అను భాష యొకటి కన్పించుచున్నది. ఈ భాష సంస్కృతము మొదలైన ఆర్య భాషలవంటిది కాదు. తెలుగు ఆరవము మొదలైన ద్రావిడ భాషలలోని పదములకు ప్రతిబింబములు ఈ తామసాయా భాషలో కన్పించుచున్నవి.

ఆర్యులు భారతదేశంలో ప్రవేశించినప్పుడు వారితో వచ్చినది సంస్కృతభాష. ఆర్యులకంటే పూర్వము యీ దేశమునకు సుమేయను తెగలవారైన ద్రావిడులు ప్రవేశించినట్లుగా మొహంజోదోలో నగర శిథిలములున్నూ సైంధవ వాగరికతా విశేషము లన్నూ విదితము చేయుచున్నవి. ద్రావిడులు యీ దేశములో ప్రవేశించి ప్రబలులై పట్టణములను నగరములను నిర్మించుకొని విస్తరించిన కొన్ని శతాబ్దముల

అనంతరము ఆద్యులు యీ దేశములోనికి ప్రవేశించి రవి చరిత్రకారులు నిరూపించి నిర్ణయించక తప్పదు. పశ్చిమోత్తర ప్రాంతములనుండి ఆద్యులు ప్రవేశించినప్పుడు ద్రావిడులతో సంఘర్షించియుండిరి. ద్రావిడులు ఉత్తరప్రాంతములనుండి మధ్య భారత ప్రాంతమునకును, అదటనుండి దక్షిణ హిందూస్థానమునకును కొండికిరులై వలసపోయిరి. చిట్టచివరకు ద్రావిడులకు దక్షిణ భారత దేశము స్థిరావాసమైనది.

కాని, ద్రావిడులు, యీ దేశములో ప్రవేశించక పూర్వము యీ దేశములో ఆదిమనివాసులుగా గోండులు, లొండలు, మండలు మొదలైన జాతులవారు కొందరు నివసించుచుండిరి చరిత్రకారులు సిద్ధాంతీకరించియుండిరి. ఈ ఆదిమ ఆటవిక జాతులవారితో ద్రావిడులకు సంపర్కము, సంఘర్షణ, సహజముగా సంభవించి యుండవచ్చును.

మన చెప్పుబడిన వరుస క్రమముగా ఆదిమ ఆటవిక జాతులతో ద్రావిడులకు సంపర్కపరచువేళయూ కలిగినప్పుడు యీ ఆదిమజాతుల భాషవల్ల ద్రావిడుల భాషపదజాలము కొంత మార్పును చెల్పును కలదై యుండును. అటువంటి ద్రావిడభాషను ఉపయోగించి ద్రావిడులతో ఆద్యులకు సంపర్కము కలిగినప్పుడు ఆర్యభాషయందు పై తెప్పిన ద్రావిడభాష ప్రభావము గాని, ప్రయోగములు గాని, పదజాలము గాని సహజ సంపర్కకారణముచేత కన్పించవచ్చును. కనుక, సంస్కృతభాషకంటే పూర్వము ద్రావిడభాష, దానికంటే పూర్వము ఆదిమజాతుల భాష యీ దేశములో వర్తించుచుండెనుట మున్నగుదుగా అంగీకరించవలసిన సిద్ధాంతము.

ఈ సిద్ధాంతమును అంగీకరించినయెడల తెలుగు, అరవము, కన్నడము, మళయాళము మొదలైన ద్రావిడభాషల కన్నింటికి తల్లిభాష సంస్కృతయని వాదించుటకు వీలులేదు. ఈ దేశములోనికి సంస్కృతము రాకపూర్వమే ద్రావిడభాష యనునది ఒకటి ఉన్నదిని అంగీకరించవలసిన అగత్యము నిర్పడుచున్నది.

శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారు సంస్కృతమువల్ల తెనుగు బహుముఖవికాసము చెందినది నె విషయమును అంగీకరించెదరు. కాని, తెనుగు అనునది ఒక ప్రత్యేకమైన అవాదిసిద్ధమైన భాష కాదనెడివారి వాదనను అంగీకరించదు. తెనుగు అనునది

అవాదిసిద్ధమైన ద్రావిడభాషకుటుంబమునకు చెందినదని నిరూపించుటకు వీలు చేసిన పరిశోధన రాగ ద్వేషరహితమైనది. వారు చెల్లించిన యీ క్రింది అభిప్రాయము గమనింపదగియున్నది.

“ద్రావిడభాషా కుటుంబములో మొదటి నుండియు దక్షిణ హిందూదేశమున వ్యవహరింపబడు భాష లన్నింటితోపాటు తెలుగుభాషయు జేరి యున్నది....అయితే యివన్నియు నొక కుటుంబమునకు చెందినవని తెల్పివంతమాత్రమున ఒకటి తెంచవదానికంటే ద్రావీసమనిగాని ఒకదానికొకటి తల్లివంటివనిగాని చెప్పివట్లు కాదు...ఇవన్నియు ద్రావీసంబల మతీయై భాషనుండి వచ్చిన వై సోదరి భాషయే నహించి యుండవచ్చును. అతీతమున కొక వేళ ప్రాచీనతరంబుల వాద్యయముగాని, ప్రాచీన భాషలక్షణములుగాని తక్కినదానికంటే నెక్కుడుగానున్నను అది తక్కినదానికి తల్లిభాష కావరదు. ఇండ్లో-యూలోపియన్ భాషా కుటుంబము విషయమున జరిగిన యవారంబుల భాషాపరిశ్రమ యీ దక్షిణదేశ భాషలవిషయమున జరుగలేదు. కనుక యట్లు జరిగినతో నీ (దక్షిణదేశ) భాష లన్నిటికి మాతృభాష, మేవో, యెట్టి స్వరూపము కలదో నిరూపించి వీరిలోవీనికి గల పరస్పరసంబంధ మిది యని మనము నిరూపింపగలిగియే యుండుము. కావున మాతృభాషాభిమాను లందఱు దీని విషయమున దగిన పరిశ్రమను చేయుదురుగాక!”

త్యాగమూర్తి

పద్యకావ్యం: డి. శ్రీ. హట్టి శ్రీరాములుగారి జీవిత సంగ్రహం: రచన: కోట సోమకవులు ప్రాప్తి స్థానం: కవిచంద్ర గ్రంథమాల, కవిగిరి: నెల్లూరు జిల్లా; వెల 0-8 0.

సంగ్రహ రాఘవేశ శతకము

రచన: శ్రీ కంభాలూరి సరసింహాశర్మ: యాదిక; అనంతపురం జిల్లా; వెల 0.5-0.

పరిజ్ఞానవాదం

రచన: శ్రీ చాసావివాహదేవరావు; విశాఖాంధ్ర ప్రచురణ: విజయవాడ 2; వెల 0-12-0.